This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Gift of

The Thorne Foundation

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛЬ.

Kasabov, J.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛЬ

за

ПРАВАТА И ФУНКЦИИТѢ

на

ДИПЛОМАТИЧЕСКИТѢ И КОНСУЛСКИ АГЕНТИ.

отъ

J. Касабовъ

Д-ръ на политическитѣ и административни науки, Лисансие на правото, бившъ членъ въ Върх. Кассац. Съдъ, бившъ членъ на конституантата и законодателното тѣло, журналистъ, адвокатъ.

СОФИЯ

Издание и печатъ на Янко С. Ковачевъ

1896.

JX1827
K3

ПРАВОТО ЗА ПРЕПЕЧАТВАНИЕ Е ЗАПАЗЕНО НА АВТОРА.

ПРЕДГОВОРЪ.

Настоящата книга, която се рѣшихъ да издамъ на свѣтъ и изложа предъ очитѣ на българската научна публика, не е никакъ предмѣтъ отъ сферата на въображението; азъ немамъ претенцията да съмъ създалъ или измислилъ нѣщо ново въ нея. Тя е чистъ резултатъ на науката, на освѣтенитѣ правила и приети обичаи, въздигнати на всеобща практика. Наистина, по тази материя се е писало, въ послѣднитѣ двѣ столѣтия, може би много повече отъ колкото по друга нѣкоя часть отъ положителнитѣ науки; но тъй като тя стои вънъ отъ кръга на тия послѣднитѣ, и нейното поле или подобрѣ нейната основа съ политиката и дипломацията, то не остава никакво съмнение, че ще има още много да се пише и говори по нея. Дипломацията по своето битие е една жива наука, тя се образува, расте, развива и подновява постоянно заедно съ живота и духътъ на обществата или народитѣ: тукъ прочее нема нищо какво да се създава или изобретява, сичкия трудъ на списателя, могло би да се каже, състои въ събиране, вѣщо оцѣняване, извличание принципи отъ постоящето, и главно въ приспособяването.

За това и азъ въ този мой трудъ слѣдвахъ имено и главно системата на приспособлението тамъ гдѣто ми бѣше възможно, а не оная въ преписването трудътъ само на кой да е извѣстенъ авторъ, както по нѣкогашъ се прави съ съставянието на закони, които безъ съмнение тоже трѣба да съпроваждатъ течението и развитието на живота, за който се тъкмятъ. Да ли грѣша или не въ това, оставамъ на снисхождението и безпристрастието на читателя да съди и оцѣни. Цитатитѣ, отбѣлѣжени при извѣстни материи, указватъ на разнитѣ автори, които съмъ провѣрявалъ и съмъ си служилъ съ тѣхъ при съставянието на тази книга. За една часть, при распредѣлението и преработването на материята въ тази книга, азъ прѣдпочетохъ да слѣдвамъ системата на Baron Ch. de Martens, преработена и съвършенно възживена чрезъ вѣщата ржка на F. H. Geffcken; при това, не по малко внимание съмъ обрьщалъ и врьхъ твьрдѣ забѣлѣжителното списание на Baron de Garcia de la Vega, когото доста често цитирамъ. Трудоветѣ на тия трима отлични списатели стоятъ още и до днесь на първо мѣсто и като послѣдна дума, за сега, по тази часть.

Може би, че тази книга ще бѫде още преждеврѣменна и дѣло хазардирано въ насъ Българитѣ, при всичко че въ насъ се прави повече отъ другъдѣ политика, вѣрти дипломация и се вѣтрѣе доста високо думата за много наши дѣржавни мѫже. Но както и да е, полето по което азъ съмь се рѣшилъ да настѫпя, стои въ насъ далечъ още необработено, и мене е твърдѣ неприятно и даже весма неудобно, че не срѣщамъ по него ни едного отъ тѣзи наши авторитетни лица, отъ които би можалъ да извлѣка за тази книга каква да е рѫкопомощь. Четвъртата часть на тази книга, която третира за консулитѣ, трѣбваше да бѫде цѣла базирана врьхъ наши правилници, инструкции и циркуляри за консулското тѣло; но какъ, когато това тѣло още не сѫществува за България. Нашитѣ тѫй наречени дипломатически агенства, освѣнъ закона за бюджета, нематъ още никакво устройство, било по законодателенъ, било по административенъ или регламентаренъ рѣдъ Самото Министерство на вънкашнитѣ работи нема още никакво установено устройство, поне такова азъ не намѣрихъ нигдѣ въ Зборника на нашитѣ закони, то продължава да се организирва единственно сѐ чрезъ бюджета. Дворцовий церемониялъ лежи още въ люлката си, той сега се създава: но тѫй както обикновенно се практикува, че при сѣкий поне извънрѣденъ случай, да се отбѣлѣзва въ особенъ дневникъ слѣдваний рѣдъ въ церемониитѣ, то ще се има възможность на този начинъ, да се вематъ бѣлѣжки за описванието му. Слѣдъ дълги перипеции, 2-й Февруарий 1896 е знаменателната дата, на която Българский Дворъ се туря отъ ново въ официялни сношавания съ Руский Дворъ, чрезъ Него, и съ другитѣ европейски Дворове

Въ третиранието на тази материя, както ще забѣлѣжатъ читетелитѣ, азъ съмь се старалъ, при сѣкий удобенъ случай, да уведа по възможность по-обширенъ обѣмъ на мѣждународното право, тѫй щото по този увлѣкателенъ и практиченъ способъ, да почне да придобива то и въ насъ своята натурализация, нѣщо което при другитѣ напреднали народи нема нужда за подобни отстранения отъ предмѣта.

Впрочемъ азъ съмь далечь отъ мисъльта, че моя Дипломатически показатель може да служи за пълно и съвършенно рѫководство на ония, които сѫ пригърнали, съ толкова годишна практика, и които мислятъ да пригърнатъ дипломатическата карриера: за тия се изисква освѣнъ това, още друга особна подготовка и други много по-обширни познания. При това, тѣ трѣба постоянно да изучватъ пространната литература по тази часть на други иностранни езици.

Единственната цѣль прочее, която съмь ималъ предъ видъ съ публикуванието на тази книга е била, отъ една страна, ония наши младежи а особенно студентитѣ по правото, които забѣлѣзватъ въ себе си наклонность да се предадатъ на дипломатическата карриера, да могатъ да си представятъ по-ясно и да измѣрятъ по-точно терренътъ, врьхъ който желаятъ да се ангажиратъ; а отъ друга страна, пакъ ония наши дѣйци-патриоти, които се интересиратъ и вематъ

участие въ нашитѣ обществени или държавни дѣла, било като законодатели или като представители на общественото мнение, да могатъ да наблюдаватъ нѣкакъ по-опредѣлено и по-добрѣ въ испълнението на своя законенъ контролъ врьхъ ония, които сѫ натоварени съ мандата, да рѫководятъ държавнитѣ дѣла и направляватъ народното достолѣпие и честь предъ вънкашний свѣтъ.

Що се касае до консулската институция, третирана въ тази книга, мисля че бѫдущитѣ наши консули, подпомагани и направлявани съ едно мѫдро рѫководение отъ своето началство, ще намѣрятъ, въ изложенитѣ начала за тази много полезна миссия, достаточно освѣтление за съвѣстното испълняване своитѣ функции.

Наконецъ, като се облѣгамъ напълно врьхъ благонаклонното и справедливо оцѣнение на читателя, искамъ да вѣрвамъ, че съмь испълнилъ единъ дългъ къмъ отечеството, ако съмь можалъ да приложа и азъ поне единъ камакъ за това здание, което въ насъ още съвсѣмъ липсува, а пъкъ сички търсятъ да влѣгатъ въ него.

София, Мартъ 1896.

Ј. Касабовъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Страница

Предговоръ V

Общи понятия врьхъ историята, теорията и практиката на мѣждународнитѣ отношения 1

ЧАСТЬ ПЪРВА

Дворцовий и мѣждународний церемониялъ.

ГЛАВА I.

Общи начала 21

ГЛАВА II.

Дворцовий и мѣждународний церемониялъ: — I. угощение (dîner);—II. вечеринки (Soirées); —III. правото за преднина (préséance) и рангъ; — императори и крале 24

ЧАСТЬ ВТОРА

Министерството на вънкашнитѣ дѣла.

I.

За министерствата въобще. Нуждата за учрѣждаването единъ специяленъ кабинетъ за вънкашнитѣ отношения . . 43

II.

За министра на вънкашнитѣ работи 47

При встжплението на министра въ функциитѣ си . . 52

Визити; — начало на салоннитѣ приемания; — официялни угощения (dîners officiels); ресипроситета (взаимностьта); кабинета на министра; при оставката на министра 55

III.

За устройството на министерството на вънкашнитѣ работи 61

Стр.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

ГЛАВА I

За публичнитѣ министри и дипломатическитѣ миссии въобще

I. За публичнитѣ министри въобще 63
II. Правото за посолство (легация) 63
III. Правото и обязанностьта да се приматъ министри. 68
IV. Правото на суверенитѣ за опредѣление рангътъ или класата на дипломатическитѣ агенти 74
V. Правото за опредѣление числото на дипломатическитѣ представители, и за тѣхния изборъ 76
VI. Разнитѣ видове на дипломатическитѣ мис ии . . 83

ГЛАВА II

За класификацията на дипломатическитѣ агенти.

I. Происхождението на разнитѣ класи на дипломатическитѣ представители 84
II. За публичнитѣ министри отъ първа класа . . . 89
III. За дипломатическитѣ агенти отъ втора класа . . 90
IV. За дипломатическитѣ агенти отъ трета класа . . 93
V. За испълняющитѣ длъжности (des chargés d'affaires) 94

ГЛАВА III.

За пращанието на дипломатически агенти и установяванието на тѣхния публиченъ характеръ.

I. За креденциялнитѣ писма 97
II. За пълномощнитѣ писма (des pleins-pouvoirs-plena potestate munitus) 99
III За инструкцинтѣ 100
IV. За шифровката, паспортитѣ и безбѣдителницитѣ (sauf-conduits) 102

ГЛАВА IV

За персоналътъ на миссиитѣ.

I. За официялний персоналъ 105
Дипломатический испитъ 107
II. Неофициялний персоналъ 112
III. За курриеритѣ 113

Стр.

ГЛАВА V.

За правата и прерогативитѣ на дипломатическитѣ агенти

I. За неприкосновенностьта 115
II. За независимостьта 119
III. За екстерриториялитета (l'exterritorialité) . . . 120
IV. За неподсждностьта по углавната журидикция . 123
V. За неподсждностьта по гражданската журидикция. 127
VI. За положението на неофициялний персоналъ . . 131
VII. За журидикцията на министра врьхъ персоналътъ на мисията 132
VIII. За наблюдението на полицейскитѣ правилници . 134
IX. За исключването отъ прямитѣ и косвенни налози. 136
X. За упражнението на вѣроисповѣдний култъ въ помѣщението на министра 138
XI. За прерогативитѣ, съ които се ползуватъ дипломатическитѣ пратеници въ Държавитѣ, при които не сж акредитирани 140

ГЛАВА VI

Дипломатический церемониялъ.

I. За рангътъ на дипломатическитѣ агенти и за отличията свьрзани съ него 143
II. За рангътъ на дипломатическитѣ агенти мѣжду тѣхъ 145
III. За рѣдътъ и почетнитѣ мѣста мѣжду дипломатическитѣ агенти 145
IV. За рангъть на иностраннитѣ министри прѣдъ видъ на висшитѣ чиновници на правителството, при което сж акредитирани, както и на членоветѣ отъ суверенната фамилия. . 149
V. За приеманието на публичнитѣ министри и за тържественнитѣ аудиенции на посланицитѣ 150
VI. За частнитѣ аудиенции 153
VII. За етикетнитѣ визити 154
VIII. За титлата на Превъсходителство (Excellence) . 156
IX. За нѣкои особни отличия на чуждитѣ министри . 157
X. За награждаването министритѣ съ ордени и за дипломатическитѣ подаръци 158
Българскитѣ ордени: I. Военень орденъ за „храбрость"; II. Орденъ на „Св. Александръ"; III. Медаль за „наука и искуство"; IV. Сребьренъ и бронзовъ крьсть за 10 годишна (воен) служба; V. „Народенъ орденъ за гражданска заслуга" 160
Списъкъ за Орденитѣ на кавалерството съ указание епохата на тѣхното учрѣждение въ всички Държави . . . 175

ГЛАВА VII.

Стр.

За функциитѣ и длъжноститѣ на дипломатическитѣ агенти

I. За длъжноститѣ изобще на дипломатическитѣ агенти . . . . . 180.
II. Личното и общественното положение на дипломата. 186.
III. Атрибутитѣ и длъжноститѣ на министра къмъ своитѣ съотечественници . . . . . 190.
IV. За съобщенията на дипломатический агентъ съ правителството си . . . . . 193.
V. За дипломатическитѣ преговори . . . . . 196.
VI. За посрѣдничеството и за арбитража . . . . 202.
VII. Конгреси и конференции . . . . . 206.

ГЛАВА VIII.

Края на дипломатическата мисия и измѣнението рангътъ на акредитиранитѣ министри

I. Причинитѣ които турятъ край на миссиитѣ. . . . 213.
II. Послѣднитѣ длъжности на повиканий министръ . . 215.
III. Промененението въ дипломатический рангъ и врѣменнитѣ функции. . . . . 216.
IV. За смьртьта на министра . . . . . 218.

ГЛАВА IX.

За морский церемониялъ

I. Отдаване морски почести на суверенитѣ, на князоветѣ и княгинитѣ отъ тѣхната фамилия, на посланицитѣ и други публични министри. . . . . 220.
II. За поздрава на отворено море, и при пристигването корабитѣ въ чужди пристанища . . . . . 223.
III. За тържественнитѣ украшавания корабитѣ съ знамената . . . . . 226.
IV. За поздрава на търговскитѣ кораби. . . . . 228.

ГЛАВА X.

За канцеларский церемониялъ

Общи начала . . . . . 229.
I. Титлитѣ на достойнство; — 2. На притежание; — 3. На сродство; — 4 Религиозни титли; — 5. Новитѣ титли дадени на нѣкои европейски суверени: — 6. Титлитѣ на нѣкои принцове отъ императорскитѣ и кралевски домове; — 7. За вѣжливостьта; — Погрѣшки противъ церемонияла: — Писмо; — Депеша: — Офисъ; — Нота; Нота ad referendum; — Протоколи; — Меморандумъ; Манифестъ; — Конклузумъ: — Ултиматъ; — Булла; — Енциклика . . . . . 234.

ЧАСТЬ ЧЕТВЪРТА.

Стр.

За консулскитѣ агенти.

I.

Введение . . . . . 243.

II.

Исторически преглѣдъ . . . . . 249.

III.

Официялний характеръ на консулитѣ . . . . . 254.

ГЛАВА I.

Устройството на консулатитѣ.

I. Устройството на консулатитѣ (въ разни държави) . 261.
II. Ерархический рѣдъ. . . . . 265.
III. За избора на консулитѣ . . . . . 266.
IV. За отсжтствието и отпуската . . . . . 267.
V. За архивата . . . . . 267.
VI. Неповинности и запрѣщения . . . . . 268.
VII. Общъ преглѣдъ на консулскитѣ атрибути. . . . 270.

ГЛАВА II.

Консулскитѣ атрибути по отношение на търговията, емигрирането и колонизацията.

I. Консулскитѣ рапорти въ интереса на търговията и промишленостьта . . . . . 272.
II. Консулскитѣ зборници и търговскитѣ музеи . . . 274.
III. Отношенията на консулитѣ съ частни лица . . . 275.
IV. Консулскитѣ атрибути по отношение на емиграцията. 275.

ГЛАВА III.

Консулскитѣ атрибути въ морско-търговско отношение.

I. Ролята на консула при пристиганието въ пристанището на единъ неговъ подданъ корабъ . . . . . 277.
II. Длъжноститѣ на консула за презъ врѣмето, догдѣто пребивава кораба въ пристанището . . . . . 278.
III. Длъжноститѣ на консула при отпжтуванието на кораба . . . . . 279.
IV. Случая на принудително отбивание (relâche forcée). 280.
V. Случая на аварии . . . . . 280.

Стр.

VI. Въ случай нужди за морски заемъ или за продажба на стокитѣ. . . . . 282.

VII. За распредѣлението на загубитѣ, въ случай на изхвърляние въ морето една часть отъ стокитѣ . . . . . 283.

VIII За издаването морский паспортъ на кораба . . 283.

IX. За администрацията по случай корабокрушение . . 285.

X. За арестованието моряцитѣ-дезертйори. . . . . 287.

XI. За насилственното изваждание на моряцитѣ отъ кораба . . . . . 288.

XII. За възвръщанието моряцитѣ въ отечеството имъ . 288.

XIII. Атрибутитѣ на консула по отношение на санитарний патентъ и бюлетинъ. . . . . 290.

XIV. Отношенията на консулитѣ съ командантитѣ на военнитѣ държавни кораби и тѣхний церемониялъ . . . . 291.

ГЛАВА IV.

За волната или несъстезателна журидикция на консулитѣ

Общи начала . . . . . 293.

ОТДѢЛЕНИЕ I.

За консулитѣ дѣйствующи като обществени чиновници въ съставяние актове по гражданското съсловие

I Общи правила относително редактирането на актоветѣ. 294.

II. Правила относящи се специялно за сѣкий видъ актове по наособъ. . . . . 296.

III. Актове за гражданското съсловие извършени по морето . . . . . 298.

IV За поправката на актоветѣ. . . . . 300.

V. За извлечения отъ актоветѣ. . . . . 301.

ОТДѢЛЕНИЕ II.

Атрибутитѣ на консулитѣ по нотариялната часть

Общи начала . . . . . 301.

А. ***Нотариялни атрибути на консулитѣ въ християнскитѣ Дръжави.***

I. Актоветѣ предвидени въ гражданский законъ . . 302.

II. Засвидѣтелствувание на морски контракти . . . . 304.

III. Нотариялни атрибути на консулитѣ въ странитѣ, съ които тѣхнитѣ правителства иматъ консулски конвенции . . 304.

Стр.

Б. *Нотарияльни атрибути на консулитѣ въ нехристиенскитѣ страни*

Общи начала . . . . . 305.

ГЛАВА V.

Състезателната журидикция на консулитѣ

Общи начали . . . . . 305.

ОТДѢЛЕНИЕ I

За журидикцията въ христиенскитѣ страни.

1-о По граждански дѣла . . . . . 306.
2-о По углавни дѣла . . . . . 307.
3-о Атрибути по сѫдебната полиция . . . . . 308.

ОТДѢЛЕНИЕ II

За журидикцията на консулитѣ въ нехристиенскитѣ страни.

А. По граждански дѣла.

Общи начала . . . . . 309.
1-о За подсѫдностьта на консулскитѣ сѫдилища по отношение на рессортътъ, засѣдателитѣ и апелътъ . . . . 310.
2-о За сѫдопроизводството, наставлението и испълнението на рѣшенията . . . . . 312.

Б. По углавни дѣла.

Общи начала . . . . . 313.
1-о Атрибути по сѫдебната полиция . . . . . 314.
2-о Регламентарната власть на консулитѣ . . . . . 314.

ГЛАВА VI.

Разни административни атрибути на консулитѣ.

I. Атрибути въ случай на отсѫдствие или на смьрть на единъ чуждъ подданикъ въ иностранство . . . . . 315.
II. За завѣряванията . . . . . 317.
III. За сѫдебнитѣ призовки и сношенията . . . . . 318.
IV. За издаването и визата на паспортитѣ . . . . 318.
V. За имматрикулацията на подданицитѣ на една дьржава въ консулската канцелария . . . . . 319.
VI. Длъжностьта и посрѣдството на консулитѣ за пребирането длъговетѣ на частни кредитори въ иностранство . 320.
VII. За паричната помощь къмъ бѣднитѣ и злощастни подданици . . . . . 320.

Стр.

VIII Консулскитѣ атрибути въ отношение на санитарната полиция . . . . . 321.

IX. Разни доброволни услуги отъ страна на консулитѣ въ интереса на науката и искуствата . . . . . 321.

X. За прѣкжсванието и края на консулскитѣ функции. 322.

Дипломатически показатель.

ОБЩИ ПОНЯТИЯ

ВРЪХЪ

историята, теорията и практиката на мѣждународнитѣ отношения.

Народитѣ, щомъ успѣятъ да се конституиратъ въ отдѣлни политически общества, съставляватъ морални или юридически личности. Както физическитѣ лица тѫй и тѣ иматъ особни лични права, искатъ признавание и респектирание на тѣхната личность, на тѣхното имение и на тѣхнитѣ мѣждуособни съглашения или договори; [1]) чувствоватъ нуждата да подържатъ

[1]) Може да се вземе като общо правило, че правата, които принадлежатъ на едно физическо лице по отношение къмъ своитѣ ближни, принадлежатъ по сѫщий рѣдъ и на Дьржавата (юридическа личность) по отношение къмъ другитѣ Дьржави.

Bn Ch. de Martens (Guide diplomatique, T. I. p. 10) прави слѣдующето твърдѣ подходяще сравнение: „Вънкашното публично право може да се подѣли сѫщо какго и гражданското право, което третира главно: за *лицата*, за *вѣщитѣ* и за *договоритѣ*. Въ мѣждународното право, *лицата* сѫ *Дьржавитѣ*, на които вътрѣшното публично право опредѣля рангътъ, прерогативитѣ и до извѣстна степень независимостьта. По отношение на мѣждународното право, *вѣщитѣ* сѫ *територииитѣ*, и *разнитѣ* права свьрзани съ суверенитета, и които права Дьржавитѣ притежаватъ, преобреставатъ и отстѫпватъ (отчуждаватъ) по способитѣ на онова, което става съ собственостьта по гражданското право. Това що сѫ *договоритѣ* въ гражданското право, то въ вънкашното публично право сѫ: *конвенциитѣ*, *трактатитѣ*, *разно-наименованитѣ актове*, чрезъ които се извьршва пренасянието правата и се установяватъ съотношенията за посрѣдничество, за протекторатъ, за съюзъ, за конфедерация и за неутралность".

Klüber (Droit des gens moderne de l'Europe, T. I. § 36—37) нарича пьрвата категория, т. е. личнитѣ права, *абсолутни права* (droits absolus), а другитѣ двѣ категории, *хипотетични* или условни права (droits hypothétiques ou conditionnels, — Domaine, relations contractuelles).

сношавание съ другитѣ тѣмъ подобни; стремятъ се да живѣятъ съ тѣхъ въ добри и приятелски отношения; срѣщатъ се понѣкогашъ въ стълкновение на интереситѣ си и прочее. Но при сичко това, народитѣ — морални личности — не сѫ по мѣжду си като физическитѣ лица организирани въ едно общество, подчинено на една *върховна власть*. Гаранцията за правата на физическитѣ лица е *Държавата*, прѣдставлявана въ лицето на суверена. Правата на народитѣ обаче нематъ друга гаранция освѣнъ една *морална санкция:* за тѣхъ отсѫтствува оная върховна сила, която ги гарантира. Но при това, както за единичнитѣ лица тѫй и за народитѣ има правила и освѣтени обичеи, които тѣ трѣбва да слѣдватъ въ тѣхнитѣ отношения, и отъ които тѣ не могатъ да се отстранятъ безъ да нарушатъ природното право.

Щомъ народитѣ сѫ почувствовали нуждата за взаимни сношения, то и практикуванието на тия сношения, въ извѣстни случаи, не е забавяло да ги въведе и въ стълкновение. Урѣждание на тия стълкновения е почнало малко по малко да установява правилата и обичаитѣ, за които помѣнѫхме малко по-горѣ. Както за урѣждание на стълкновенията тѫй и за подържанието на добритѣ отношения, съгласно приетитѣ правила и обичеи, народитѣ сѫ почувствовали тоже и нуждата, да съобщаватъ своитѣ претенции и своитѣ желания чрезъ специялни и избрани за тая цѣль мандатари.

Като вземемъ предъ очи дрѣвната история за народитѣ, които сѫ ни познати, могло би до негдѣ да се каже, че ни една друга часть отъ мѣждународното право не е толкова стара както *дипломацията* При старитѣ народи виждаме често, че сѫ имали подъ разни названия, като: *хералди* (отъ лат. heraldus) за обявяване война, *посланици* да предлагатъ миръ или съюзъ; много пѫти предводителитѣ на войскитѣ сѫ имали и правото, да се договарятъ съ народитѣ, които сѫ отивали да покорятъ, или съ ония отъ които сѫ искали помощь или съюзъ.

Но тѫй като подобни дѣйствия не би могле никога да бѫдѫтъ испълнявани, ако личната безопасность на посланика не би била гарантирана, за това ний виждаме и *неприкосновенностьта* на посланицитѣ и хералдитѣ респектирана като нѣщо свѣто, и това нѣщо виждаме че се е практикувало въ най-старитѣ врѣмена, когато още ни една часть отъ мѣждуна-

родното право не бѣше почнала да се развива и обработва, това даже и при ония народи, които приспособяваха правото на война съ най-голѣма строгость, и които, въ мирно врѣме, се обхождаха съ чужденцитѣ като съ непрнятели.

Но, при сичко това, ако се вземе да се обсѫди отъ близу този принципъ (неприкосновенностьта) така както той е сѫществувалъ на пр. при Гърцитѣ и Римлянитѣ, ще се види веднага, че той непочива освѣнъ на една чисто религиозна основа, а никакъ като приспособение на нѣкакъвъ принципъ отъ мѣждународното право. Така на пр. институцията на Фециялитѣ (Feciales) при Римлянитѣ бѣше чисто религиозна. Фециялитѣ не бѣха нищо друго, освѣнъ единъ свѣщеннически колегиумъ, какъвто бѣха и *аугуритѣ*, на които функциитѣ се състояха въ да призовавать божествата и узнавать тѣхната воля, чрезъ вънкашни знакове и явления, въ отношение на нѣкое предначинание въ общественний животъ.

Както Гърцитѣ тѫй и Римлянитѣ немаха нито думи, за да изразятъ това, което ний днесь наричаме мѣждународно право. Тѣхното jus gentium бѣше съвсѣмъ друго нѣщо. То бѣше единъ зборникъ на институции и правила отъ приватното право, но съвсѣмъ отдѣлно отъ гражданското право, което бѣше приспособявано за римский народъ; а пакъ jus gentium бѣше считано специялно право, приспособявано само за чуждитѣ народи въобще, слѣдователно и за находящитѣ се въ Римъ чужденци: jus quod aput omnes gentes valet.

Прочее, въ старитѣ врѣмена не сѫ никакъ знаяли за мѣждународно право, толкова по-малко и за правата на посланницитѣ или дипломатическитѣ агенти въ смисъль въ каквато днесь се разбиратъ. Забѣлѣжително е, че и най-отличнитѣ философски законодатели, въ старо врѣме, не сѫ обрьщали на това право никакво внимание. Ний даже и днесь още намираме мѣжду Държавитѣ по нѣкои политически устройства, по каквито виждаме че сѫ се управлявали хората още въ фараоновото врѣме; но въ отношение правилата и обичаитѣ, по които се урѣждатъ днесь мѣждународнитѣ работи, едва ли срѣщаме негдѣ нѣщо подобно.

Въ първитѣ врѣмена съобщенията мѣжду разнитѣ Държави, даже и въ мирно врѣме, бѣха съвсѣмъ рѣдки, а по негдѣ и невъзможни. Да се ходи отъ едно мѣсто на друго трѣбвало е

да се посрѣщатъ извънрѣдни тѣжкотии: неизвѣстность и опасность за живота по пѫтищата, крайно непознавание на иностраннитѣ страни и Дьржави, — сичко това се е испречвало на пѫтьтъ, и не е давало да се предприеме нѣкое важно и сериозно дѣло мѣжду народитѣ.

Въ тия врѣмена дипломатическитѣ дѣла сѫ се вьршили обикновено чрезъ старци въ съвсѣмъ приклонна възрастъ, които сѫ бивали испращани повече като нѣщо изгубено, съ единственната цѣль, ако би било възможно, чрезъ дарове и молби, да посмѣкчатъ отмьстителната страсть на победителя.

Мѣжду тѣмъ, ако и кѫсно, правата на посланицитѣ малко по малко сѫ започвали да се установяватъ и опредѣлятъ чрезъ договори мѣжду отдѣлни народи така, както тѣ сѫ намирали най-згодно за тѣхнитѣ взаимни нужди и удобства, безъ да сѫ се обзирали по-надалечь. Колкото за *постоянни дипломатически миссии* нито е могло още да се мисли. Посланици сѫ бивали испращани само когато се е явявала нужда за урѣждание на нѣкакъвъ въпросъ, и щомъ сѫ свьршвали това, за което сѫ биле пращани, веднага сѫ се врьщали въ отечеството си и слагали своя мандатъ.

Старитѣ Египтяни, които сѫ биле, въ тия врѣмена, безъ сѫмнение единъ отъ най-вѣжливитѣ и образовани народи, пращали сѫ и приимали твьрдѣ често посланици. При тѣхъ страннитѣ посланици сѫ имали свѣщенъ характеръ, който ги е ограждавалъ отъ всѣко зло и неволя; но това не е произходило пакъ отъ нѣкакъвъ принципъ на мѣждународното право, а просто отъ суевѣрие, въ което е вѣрвала кастата на жрецитѣ, подъ вѣдомството и влиянието на която сѫ се намѣрвали почти сички най-важни дьржавни дѣла.

Нѣкои публицисти подьржаха, че египетската свѣщенна каста е написала jus feciale, и че първий Питагора го е заелъ отъ тѣхъ, и го пренесълъ въ Гърция. Това мнение защищава, мѣжду другитѣ, и Ремеръ (Römer), който иска да обори общеприетото мнение, че тая заслуга принадлежи на Еквиколский краль *Реза* (старъ лат. народъ въ Лациумъ).

При всичко, че не сѫ сѫществували никакви установени начала по мѣждународното право, които би зачитали старитѣ народи като общо правило, но сѐ пакъ не може да се откаже, че тѣ не сѫ чувствовали нуждата, да практикуватъ помѣжди си извѣстна вѣжливость. Така на пр. мѣжду ученитѣ мѫже въ

Атина, най-приятния въпросъ за разискване, мѣжду другитѣ, е билъ: може ли държава да сѫществува безъ да наблюдава извѣстни длъжности къмъ своитѣ съсѣди? Когато Атинянитѣ бѣха проводили като посланикъ Тимистокла въ Лакедемонъ, да води преговори за укрѣплявание градътъ си, на което Лакедемонцитѣ като не се съгласяваха, Темистоклъ се защищаваше съ едно отъ основнитѣ начала на мѣждународното право, т. е. че никой народъ нема право да се намѣсва въ вѫтрѣшнитѣ работи на другъ народъ.

Нѣкои списатели даже искаха да утвърдятъ, че мѣждународното право се е породило първо при старитѣ Гърци, тѫй като, било въ мирно или военно врѣме, често се споменувало въ тѣхната история за посланици съ политическа миссия. Тия посланици, казватъ, сѫ биле избирани обикновенно мѣжду свѣщенницитѣ, които, като сѫ влѣгвали въ чужда Държава, носяли въ рѫка дълъгъ бастонъ, нѣщо което означавало отличителенъ знакъ при чужденцитѣ, и което имъ е прибавяло единъ видъ неприкосновенность.

Отъ друга страна, още по-опредѣлено се знае, че Римлянитѣ сѫ биле първъ народъ, който е обрьщалъ особно внимание врьхъ правата на посланицитѣ. Дионисий и Плутархъ утвьрждаватъ, че Нума Помпилий е въвелъ първъ колегиума на фециялитѣ. Длъжноститѣ на фециялитѣ сѫ се распростирали, казватъ тѣ, по сички клонове на мѣждународното право (jus gentium). Тѣ сѫ давали съвѣти врьхъ сичко що се отнасяло до война или миръ: за прогласявание война, за сключвание миръ, договори за съюзъ съ чужденцитѣ и пр. Тѣ сѫ вьршили сѫщитѣ длъжности, както и курриеритѣ или извѣстителитѣ, и като на такива често сѫ се повѣрявали твьрдѣ важни работи. Тѫй сѫщо тѣ сѫ бивали пращани като посланици. Отъ тѣхъ се е изисквало да рѣшатъ, да ли трѣбва да се поведе война, нѣщо което е ставало по точно опредѣлени форми. Тѣмъ е била повѣрена миссията, да посрѣщатъ и забавляватъ чуждитѣ посланици. Когато сѫ отивали въ чужда страна като посланици, получавали сѫ точни и ясно опредѣлени наставления. Отъ тия наставления и други свьрзани съ този предмѣтъ дѣла се е образувалъ онзи Corpus Juris Gentium, който подъ името jus feciale е обѣмалъ сички части на мѣждународното право (jus gentium), което е било тогава въ сила.

Римлянитѣ сѫ имали много умни закони за правата на посланицитѣ, при всичко че тия права не сѫ биле нарѣдени въ единъ правиленъ системъ.

Въ Юстиниановия законъ се срѣщатъ распорѣждания, че муниципалнитѣ посланици не могатъ да претендиратъ въ никой случай за себе си права или привилегии, каквито се отдаватъ на чуждитѣ посланици, пращани отъ единъ независимъ народъ. Юстиниановия законъ има голѣмо значение и по това още, че приспособява къмъ приватното право много принципи, които въ по-новитѣ врѣмена сѫ се считали като принадлежащи исключително къмъ мѣждународното право.

Старитѣ Германци тоже не сѫ имали по-ясно понятие за правата на посланството, при всичко че се вижда, да е практикувана при тѣхъ посланическата миссия. Но както изглѣжда, тѣ сѫ изнели практикуването на това право изъ тѣхнитѣ войни, които сѫ водили съ по-образованитѣ, въ това врѣме, народи. Правата, които сѫ давали тѣ на посланицитѣ, основани сѫ както врьхъ суевѣрни тѫй и врьхъ религиозни принципи. Тия права обаче не сѫ биле събрани и урѣдени въ никакъвъ особенъ кодексъ. Тѣхнитѣ посланици сѫ водили съ себе си голѣма свита отъ хора, за да бѫдѫтъ запазени отъ случайни нападения. Подобно на другитѣ стари народи, и при тѣхъ посланството се е повѣрявало на свѣщеници, които сѫ имали тоже и при Германцитѣ голѣмо влияние въ държавнитѣ работи.

Когато, слѣдъ въвеждание християнството, се измѣни при Германцитѣ старото политическо устройство, католическото свѣщенство незабави да намѣри срѣдства, за да придобие въ държавнитѣ работи сѫщото влияние, което сѫ имали неговитѣ идолопоклонически предшественици. Но преди да се въведе римското и каноническото право мѣжду Германцитѣ, правата на посланството сѫ се основавали само на преданията. Личностьта на страннитѣ посланици при тѣхъ се е считала тоже за неприкосновенна, и то просто за това, защото и другитѣ народи сѫ отдавали сѫщитѣ привилегии и на тѣхнитѣ посланици; тѣ сѫ се рѫководили, въ това отношение, повече по началото на взаимностьта — *ресипроситета*. Но при всичко това, странния посланикъ въ тѣхнитѣ страни не е могълъ да се облѣга само на това начало, защото злоставянието на посланицитѣ не е било нѣщо рѣдко, а особено въ първитѣ врѣмена.

Отъ началото на XVI столѣтие, когато се обнародва *римското право*, па чакъ до появяването на свѣтъ знаменитото списание по мѣждународното право De jure belli ac pacis на *Хуго Гроциусъ* (1625), изучването на мѣждународното право бѣше съвсѣмъ пренебрегнато, и почти никой не мисляше да се занимава съ него. До толкова много се вѣрваше, по цѣла Европа, въ мждростьта или доктрината на римското право, щото никой другъ, освѣнъ римскитѣ папи, не смѣяше да създава нѣщо по-ново или да проповѣдва въ това отношение по друга доктрина.

Въ срѣдний вѣкъ, както е извѣстно, Папата бѣше успѣлъ да усрѣдоточи въ своитѣ ржцѣ сичката *гражданска* и *черковна* власть, и като единственъ делегатъ на Божеството, той се считаше и като едничакъ непогрѣшимъ законодатель на християнский свѣтъ; за това той и изискваше безусловна покорность на папскитѣ закони. Списателитѣ а особено законовѣдцитѣ, въ срѣдний вѣкъ, бѣха принудени да черпятъ познанията си за правата на посланницитѣ изъ папскитѣ закони, които третиратъ за *легатитѣ* (посланицитѣ).

Политическото всесилие на Папството достигна своята апогея въ XII столѣтие, подъ понтификата на Иноцентий III. Този папа упражняваше въ цѣла Европа една ужасна диктатура. Той сваляше и дигаше крале и императори по своятъ каприсъ. Той сне отъ троня *Отона* Саксонский, императоръ Германский, *Іоана безъ земя*, краль Английский, и Реймонда VI, графъ Тулузский. По папската доктрина, теорията на този теократический режимъ се състояше въ това: Черквата е приела прямо отъ Бога миссията, да управлява свѣта както въ духовно тжй и въ свѣтско отношение, и Папата е, по божественното право, вселенский *понтифъ* и *царь*. Тази доктрина се срѣща въ всичкитѣ фалшиви папски *булли*, а особено въ оная на Бонифаций VIII. (1301) титулирана Unam Sanctam.

Свѣтскитѣ суверени, царе и императори, за да противостанатъ на тия папски претенции, постараха се да установятъ отъ своя страна, че и тѣ приимать направо отъ Бога инвеститурата на *суверенството*. Германский императоръ Фридрихъ II, заповѣда на своя канцлеръ (Pierre de Desvignes), да напише единъ кодексъ отъ закони, въ който е казано, че императора е равенъ па даже и погоренъ отъ папата. възъ основание на една нераздѣлна, съ божественното право, свя-

тость за императорското достойнство. И по този начинъ императоритѣ и кралетѣ, за да се избавятъ отъ папското надмощие, отказваха смѣло, че има другъ върховенъ суверенъ освѣнъ Бога. Отъ тукъ се породи и доктрината на *божественното право* на царетѣ като въ опозиция на *теократический режимъ* на Черквата, и което право партизанитѣ на гражданската власть сѫ защищавали като започнемъ отъ XII до края на XVIII вѣкъ.

Обаче партизанитѣ на Папството, теологиститѣ, за да надвиятъ на своитѣ противници. ревностнитѣ защитници на божественното право, а особено на ония, които възхваляваха императорското всемогѫщество, извадиха на лице друго начало: чисто *человѣческата страна на суверенството*, т. е. *суверенството на народа*. Тѣ (теологитѣ) проповѣдваха, че властьта да прави закони, *основний атрибутъ* на суверенството, принадлежи на множеството, взето изцѣло или на оногова, който представлява множеството, съ други думи суверенната власть проистича отъ *народа*. Тази доктрина намѣри, особено въ XVI столѣтие вѣрли защитници, и то не само мѣжу теологитѣ, но и мѣжду защитницитѣ на гражданската власть, които по-кѫсно успѣха да въздигнатъ тази доктрина на общеприетъ принципъ.

Въ промѣжутака на тая борба мѣжду духовната и гражданската власть, списателитѣ по мѣждународното право се раздѣлиха на два лагера. Едни, легиститѣ се основаваха въ сѣко отношение врьхъ римското право, а други, декретиститѣ се придьржаха въ каноническото право. Когато за нѣкой случай не е могло да се намѣри подходяще правило въ нѣкой написанъ законъ, легиститѣ го рѣшаваха тѫй както по преди е билъ рѣшаванъ подобенъ случай; а декретиститѣ основаха правата на посланството само врьхъ папскитѣ закони, които тѣ слѣдваха буквално безъ всѣко разсѫждение.

Сѫщий пѫть, въ литературата, е слѣдванъ и отъ коментариститѣ до Гроциуса, па даже и много по-кѫсно, отъ черковнитѣ законовѣдци.

Хуго Гроциусъ (1583 –1645) бѣше оня гениален мѫжь, който изслѣдва и прибра, въ своето списание, най-забѣлѣжителнитѣ изслѣдвания на своитѣ предшественици, събрани отъ тия изъ практиката на разни Държави, и сичко това той се е стремилъ да сложи въ единъ общъ системъ *Хуго* Гроотъ

или Гроциусъ е роденъ въ Делфтъ, Холандия. Слѣдъ като е прекаралъ прѣзъ главата си много чудесни приключения, билъ е назначенъ отъ канцлера Оксенстирна (1643) за Шведски посланикъ при Французкий Дворъ. Той е занимавалъ тази дължностъ до 1644 г. Омптеда (Ompteda) и други списатели бѣлѣжатъ много важни и поучителни работи отъ неговия животъ и неговата служба като посланикъ. Гроциусъ е първий, който е въздигналъ мѣждународното право като особна наука, съ която сѫ започнали, слѣдъ него, да се занимаватъ и я изучватъ много държавни мѫже и философи. Той се счита като основатель на новата школа по мѣждународното право. Неговото списание: De jure belli ac pacis засѣга предмѣта право въ сърдцето, въ него той извожда правата и длъжностите на единъ народъ къмъ другъ отъ ония права и длъжности, които сѫ възможни да сѫществуватъ мѣжду частни лица. Той отдѣля доста ясно неменяющето се *природно* право отъ *положителното* мѣждународно право, което до тогава списателитѣ смѣсваха едно съ друго; за това той минува като първъ основатель на положителното мѣждународно право. За да установи положителното мѣждународно право, той извлича много примѣри отъ старитѣ врѣмена и срѣдний вѣкъ. Въ глава 18 книга II, Гроциусъ разисква въпроситѣ врьхъ посланството, като забѣлѣзва че най-важнитѣ отъ сички права и длъжности, въ мѣждународното право, сѫ правата на посланицитѣ.

Въ историята на мѣждународното право се отличаватъ двѣ главни епохи:

1-о Епохата предъ Хуго Гроциусъ, която досѣга до старитѣ врѣмена, и за които говорихме погорѣ; и

2-о Епохата отъ Гроциуса до нашитѣ врѣмена

Тукъ имаме да припомнимъ само за нѣкои най-забѣлѣжителни прѣдшественици на Хуго Гроциусъ, а тѫй сѫщо и за прямитѣ послѣдователи на неговата школа

Най-забѣлѣжителното политическо списание въ XVI столѣтие, е онова на Флорентинеца *Никола Макиявелли* (Nicolo Macchiavelli) за „Принцътъ“ („Del Principe“). Слѣдъ това като най-отличителни предшественици на Гроциуса могатъ да се считатъ: 1) Италиенеца Alberico Gentile, роденъ на 1551 г. въ Анкона, отъ 1587 професоръ въ Оксфордъ, гдѣто и умрѣлъ на 1611. Той обнародва по мѣждународното право

три списания: едното, De legationibus, другото De jure belli и третото De justitia bellica. Гроциусъ (въ Prolegomena § 39) казва за него, че извлѣкалъ доста извори за своето списание, и че и други би могле тжй сжщо да се въсползуватъ. 2), Съврѣменикъ на Gentile е билъ François Suarez, испанецъ роденъ въ Гренада 1548, професоръ въ Coimbre, умрѣлъ въ Лисбонна 1617. Той е постжпилъ въ езуитский орденъ 1597, и е публикувалъ едно списание: De legibus ac Deo legislatore (1613), въ което той се позивава на мѣждународнитѣ обичеи сжществующи мѣжду християнскитѣ народи: „La loi coutumière des nations chrétiennes".

Списанието на Гроциуса, писано на латински езикъ, биде преведено на нѣколко езици, въ слѣдствие на което то даде единъ твърдѣ голѣмъ пòлетъ за изучванието на мѣждународното право, и продължава да има голѣмъ авторитетъ даже и въ днешно врѣме; при всичко, че Bn Charles de Martens въ своя Guide Diplomatique (T I. p. 7) прави по него слѣдующата бѣлѣжка:

„Списанието на Grotius, на Puffendorf на Barbeyrac, тѣхния преводачь, и на Wolff, които излагатъ принципитѣ на природното мѣждународно право сж застарели; тѣхъ ги надминаха прогреситѣ, направени въ искуството за развивание принципитѣ и за избѣгвание сложнитѣ разисквания: може да се каже, че рѣдко нѣкой прибѣгва за подкрѣпление къмъ тѣхъ. Но при сичко това, списанието на Гроциуса, De jure belli ac pacis, преведено на френски отъ Barbeyrac ще бжде сѣкога списание отъ първо качество."

Впрочемъ, за да се изложатъ многобройнитѣ списания и трудове, направени по мѣждународното право отъ Гроциуса до днешно врѣме, трѣбало би да направимъ една особна студия отъ доста голѣмъ обѣмъ, която е невъзможна, по причина на точно опредѣлений кржгъ на нашия тукъ предмѣтъ. Ний ще се ограничимъ тукъ да очертаемъ само общия характеръ и стрѣмлението на по-забѣлѣжителнитѣ списания.

Колкото за едно по-обширно запознавание библиографията, по мѣждународното право, и за специялнитѣ познания, необходимо нуждни за нашитѣ младежи, които искатъ да пригърнатъ дипломатическата карриера, могатъ да имъ се препоржчатъ слѣдующитѣ списания:

Jean-Louis Klüber, Droit des gens moderne de l'Europe, T. II; Heffter § 10; Martens Guide diplomatique, T. I. p. 6—21; Revue de droit international et de legislation comparée, издавано въ Белгия (1869 и слѣд.) T. I—XVI; L'Annuaire de l'Institut de droit international, publié à Gand et à Bruxelles, T I - VI и слѣд.; Revue de droit public et de la science politique, основано въ Парисъ на 1894 г. и излѣгли до днесь T. I, II, III, и IV; L'Europe politique, (Gouvernement—parlement—presse), най-ново и твърдѣ важно списание за изучвание настоящето политическо устройство на всички европейски Държави, издадено въ Парисъ на 1894—1895 г. въ три голѣми томове.

И тѫй, както казахме по-горѣ, едно голѣмо число отъ най-виднитѣ автори послѣдваха пѫтьтъ, предначертанъ отъ Гроциуса, и почти всички приматъ сѫществованието на едно природно, абсолутно, идеално и задължително право както за народитѣ тѫй и за индивидитѣ. Тѫй, щото трудоветѣ на Гроциуса оставатъ основенъ источникъ по мѣждународното право, и, за всѣкой случай, единъ спомагателенъ источникъ за мѣждународното *положително* право.

На школата на Гроциуса принадлежатъ:

Англичанина Zouchy (1650), Puffendorf, Thomasius, le baron Chrétien de Wolff, въ неговото списание Jus gentium methodo scientifica pertractatum (1749—1754), Eméric de Vattel (1714 - 1767), швейцарецъ, който обнародва въ 1758 на френски своето списание, Droit des gens точно спорѣдъ системата на Wolff. Тая книга се ползува отъ единъ високъ авторитетъ и до днешно врѣме. Послѣдното издание отъ нея е направено въ Парисъ на 1863, въ три томове, отъ Pradier-Fodéré, който го е убогатилъ съ твърдѣ много забѣлѣжки, и чрезъ това го е турилъ въ течение на съврѣменнитѣ приключения. Burlamaqui, Principes du droit politique, Genève 1747; Rutherford, Institutes of natural law (1754).

Болшинството на френскитѣ, английскитѣ, германскитѣ, испанскитѣ и италиенскитѣ модерни публицисти сѫ се възвърнали къмъ философската теория, слѣдвана отъ Хуго Гроциуса, а най-паче: Klüber, Pinheiro Ferreira, Wheaton, Ortolan, Phillimore, Oke Manning, Blüntschli,

Heffter, Travers Twiss, Carnazza Amari, послѣдния преведенъ на френски отъ Montanari Revest (Paris 1880).

Трѣба да забѣлѣжимъ тая особеность, че мѣжду тия списатели, *Пуффендорфъ* и *Томасиусъ* отказватъ сѫществованието на *положителното* мѣждународно право, като считатъ практиката, установена мѣжду европейскитѣ народи, за чисто произволна. Наистина, тѣ сматрятъ постановленията въ договоритѣ като задлъжителни за ония, които сѫ ги направили; но казватъ, че тѣзи постановления сѫ въ голѣма часть врѣменни и преходящи, прочее не сѫ отъ естество да установятъ едно право.

На спорѣдъ съ тази школа се появи и оная, която се нарича *историко-практическа школа.* Тая школа не припознава, че сѫществува едно *природно* мѣждународно право, но само едно *положително* мѣждунар. право, което има за единственъ источникъ трактатитѣ и практиката т. е. слѣдванитѣ обичеи. Главнитѣ прѣдставители на тая школа, които почти сички сѫ се отличили съ значителни списания, сѫ: въ Франца, Gaspard de Réal (който публикува на 1754 своето списание: La science du gouvernement); въ Холандия Corneille de Bynkershoek (1673—1743); въ Германия, J.—J. Moser (1701—1786); G.-Fréd. de Martens (Précis du droit des gens moderne de l'Europe, професоръ въ Гетингенъ, слѣдъ това дипломатъ (посланикъ) 1756—1831); Günther (роденъ на 1752 умрѣлъ на 1832); Schmalz (1760—1831); Poelitz (1772—1834); Calvo, има вече трето издание (Paris 1880); Will. Edw. Hall (Оксфордъ 1880).

И тжй както видѣхме, мѣждународното право е започнало въ сѫщность да се практикува като отдѣлно право, и да съставлява предмѣтъ за изучвание, едва къмъ края на XV и въ зачалото на XVI столѣтие, т. е. отъ тогава когато политический системъ на европейскитѣ народи почна да взема една по-опредѣлена форма, отъ когато се появиха въ Европа повече Държави съ пълна суверeность, независими една отъ друга, а въ сѫщо врѣме съединени и въ сношение помѣжду си чрезъ общностьта на вѣра, интересъ, цивилизация и взаимни нужди.

Що се касае до *дипломацията като искуство,* видѣхме тоже, че тя не е била неизвѣстна на старитѣ народи, а особено на Гърцитѣ, Римлянитѣ, Картагенцитѣ, Египтянитѣ; само че тя не е била обработвана и практикувана, при тия на-

роди, чрезъ една особна класа на публични чиновници, исключително употрѣбявани за вънкашна политическа миссия, и облечени като такива съ единъ специаленъ характеръ.

Ний намѣрваме за първъ пѫть дипломацията практикувана като искуство, и преподавана като наука чрезъ хора вѣщи въ дипломацията, едвамъ въ срѣдний вѣкъ и то въ Италия. Както на пр. Флоренция, Венеция и Римъ произвѣдоха, въ XIII столѣтие твърдѣ отлични дипломати. Петима знаменити Тосканьски списатели: Данте, Петрарка, Боккачио, Гикчиардини и Макиявель били сѫ натварвани отъ Флорентинската република съ най-важни и най-тѣжки политически миссии. Мѣжду тия, особено Макиявель е засвидѣтелствувалъ една извънрѣдна вѣщина въ своитѣ миссии при Лудвика XII, при императора Максимилияна, при папата Юлиусъ II и при Цезаръ Боржия.

Данте, който прѣживя въ ония врѣмена (1265—1321), когато Италия прекарваше най-ужасни политически вълнения и не представляваше, освѣнъ една конфузия въ пълната смисъль на думата, — нѣщо което му даде поводъ да наблъска своитѣ и на отечеството си неприятели въ своя прочутъ „*Пъкѧлъ*“ (L'Inferno); Данте, който бѣше вземалъ живо участие въ сички тия политически събития, като гениялeнъ поетъ въ литературата, като поборникъ на бойното поле, и най-послѣ като вѣщъ посланикъ въ дипломацията, — колко високо цѣняше той миссията на посланика за държавнитѣ дѣла, се вижда най-добрѣ отъ думитѣ му, които произнесе прѣдъ Сената на Флорентинската република. Когато този Сенатъ го назначи за посланикъ въ Римъ, той като съзнаваше, отъ една страна, критическото положение, въ което се намѣрваше републиката, и отъ друга страна опасностьта, за да се повѣри този високъ постъ на нѣкое неопитно лице, изказа слѣдующитѣ думи, които получиха историческа знаменитость: „S'io vo, chi sta, e s'io sto, chi va“. (Ако азъ отида, кой ще остане, и ако азъ остана, кой ще отиде).

Дипломатическото отдѣление на венециянската република бѣше устроено още въ началото на XIII столѣтие, съ цѣлъ рѣдъ правилници и закони, нѣщо което доказва, каква голѣма важность сѫ полагали на тази служба. Тия законни урѣдби представляватъ доста богатъ и поучителенъ источникъ както за организацията тѫй и за идеята на този клонъ, отъ който

е могло да се почерпаятъ много интересни и, въ сѫщо врѣме, автентични свѣдения.

Практиката на дипломатическитѣ сношения, тая часть на мѣждународното право прекарва твърдѣ много и разни фази, и претърпя безбройни преобразувания отъ XIII столѣтие насамъ, а особено отъ XV столѣтие, въ което толкова знаменити приключения започнаха да приготвятъ перипециитѣ на европейската политика. Martens (въ своя Guide diplomatique) справедливо забѣлѣзва: „Какво растояние отъ Макиявеля, който пѫтуваше самъ на конь за назначеното нему мѣсто, квартируваше на свои разноски като най-обикновенъ пѫтникъ, и просяше своето правителство, да му отпусне нѣкоя парична помощь, за да може да си посрѣщне най-обикновеннитѣ разноски, — до онзи графъ d'Estrade, посланикъ на Лудвика XIV, който влѣзва въ Хайа (Haye) подъ гърмежътъ на топоветѣ и звуковетѣ на военнитѣ фанфари, гдѣто человѣкъ остава чисто замаенъ отъ ония екипажи, оная свита, ония костюми, въ срѣдъ сичко това, което можеше да развие богатата фламандска аристокрация въ луксъ и сѣйность, и при това да се помѣщава въ единъ хотелъ (кѫща), гдѣто той се считаше толкова независимъ и господарь при себе си, щото да може да си въобрази, като че се намѣрва още въ Франца! И какво растояние, тѫй сѫщо, измѣжду този официаленъ блѣсакъ на посланницитѣ отъ XVII столѣтие, и скромния начинъ на поведение на посланицитѣ въ нашето врѣме, при всичко, че общественното и частното богатство на народитѣ, представлявани отъ тия посланици, е станало, може би, десетъ пѫти по-голѣмо отъ тогава до сега!"

Отъ казаното по-горѣ може да се заключи, че както правата на посланицитѣ тѫй и церемонияла, практикувани при разнитѣ Дворове, сѫ притърпѣли значителни видоизмѣнения. Тия права едвамъ припознати, въ срѣдния вѣкъ, врьхъ тѣхнитѣ най-сѫществени принципи, както н. пр. врьхъ фикцията за *екстерриториялитета* и *личното представляване* самия суверенъ, не забавиха да ги растѣгатъ до такова преувеличение, щото почна да причинява сѫществено докачение на абсолутнитѣ права на Държавитѣ; но слѣдъ това, а особено въ послѣдни врѣмена, тия права се сведоха на такива граници, които, както се вижда, смѣратъ да се сведатъ на още поограничени.

Нетрѣбва да се губи изпрѣдъ видъ, че *церемонияла*, тая вънкашна форма, съдържающа, освѣнъ извѣстни необходими етикети, и много суетни нѣща по видимому, съставлява значителна часть за познанията на единъ дипломатъ. Само хора, конто повръхно изучватъ и гледатъ на работитѣ, неотдаватъ никакво значение па даже глѣдатъ и съ отвращение на церемонияла, на който пакъ нѣкои дипломати по профессия възлагатъ една извънрѣдна важность. Първия случай се явява отъ непознавание сѫщностьта или значението на предмѣта, а втория отъ една слѣпа фанатическа привърженость, и то често къмъ една празна форма, която непрѣдставлява нищо умно или морално, щомъ не е направена съ разсѫждение и съгласно цѣльта, къмъ която тая форма се стрѣми. Много пѫти прѣкаленитѣ и неумѣстни форми на етикетитѣ и вѣжливостьта съставляватъ дипломатическа грѣшка, кояго принася ущьрбъ върхъ достолѣпието както на дипломатический агентъ тѫй и на Държавата, която той представлява.

Въпросътъ за церемонияла, както спомѣнахме по-горѣ, е претърпялъ въ течение на врѣмето, а особено чрезъ еволюцията на социялний битъ и на държавното преустройство значителни измѣнения. Така н. пр. една голѣма часть отъ церемонияла за дипломатическитѣ отношения, практикувана и имеюща особно значение въ XVII и XVIII столѣтие, е намѣрвала своето пълно основание и оправдание въ самиятъ битъ на работитѣ, битъ който днесь не сѫществува вече.

Въ втората половина на 17 столѣтие и въ първата половина на 18 столѣтие, сичката държавна мѫдрость се усрѣдоточаваше въ идеята, какъ да се увеличи и заячи сé повече кралевската власть. Тѣзи сто години въ новейшата история прѣдставлявать цвѣтущий или по-добрѣ златний периодъ на *абсолутната монархия*. Прѣзъ този периодъ, като се исключи Англия, народитѣ бѣха съвсѣмъ чужди въ сичко, що се вършаше въ тѣхната Държава; никакво общественно мнение, слѣдователно и никакво влияние врьхъ вънкашната политика на Държавата. Тая политика бѣше исключително лично достояние на владѣтеля, тя не изражаваше нищо друго, освѣнъ взглѣд ветѣ, страститѣ и каприциитѣ на суверенътъ или на неговитѣ министри, ако се случаше че суверенътъ е неспособенъ да има свое мнение и своя воля. Въ слѣдствие на това, и дипломатическия представитель имаше чисто персоналенъ харак-

теръ; отъ него не се изискваше нито наука нито мждрость, за да може да изложи, да развие и докаже добрѣ работата, съ която е натоваренъ. Единственний аргументъ за спечелване дѣлото, се състоеше въ това, дипломатътъ да спечели за себе си най-влиятелнитѣ въ Дворътъ лица и чрезъ това и благоволението на суверена.

Подобенъ битъ и строй на държавний животъ, разбира се само по себе, че ще създаде съотвѣтствующи церемониялъ и съотвѣтствующи форми за повѣдението на дипломатьтъ, които днесь не би могле да се практикуватъ, освѣнъ съ ущьрбъ или унизение на достолѣпието за посланика и Държавата му.

Въ края на послѣдното и въ началото на настоящето столѣтие, съ увеждението на конституционний или представителний режимъ, въ поголѣмата часть на европейскитѣ Държави, това положение на работитѣ съвсѣмъ се измѣни, а особено чрезъ общественното мнение, коего отъ день на день взема сѐ по голѣмъ превѣсъ въ направляванието външната или мѣждународната политика.

При това, неоспоримо е, че церемонияла е служилъ като основа за подьржание, при владѣтелитѣ, при държавнитѣ мжже и при всички ония, които се занимаватъ съ ржководението на мѣждународнитѣ работи, *идеята за политическото равновѣсие*, а въ сжщо врѣме и *принципътъ* за абсолутната независимость и равенство мѣжду Държавитѣ. Церемонияла прочее представлява оная вънкашна форма, оная наглѣдна манифестация на споменатия системъ за мѣждународнитѣ отношения, системъ който биде за първъ пжть освѣтенъ и формулиранъ чрезъ трактатитѣ въ Мюнстеръ и Оснабрюкъ (1648); за това тая практика имено служи за основа и точка на трьгвание на европейската политика до Францускатa революция (1789). Дѣйствително, въ настояще врѣме, принципътъ за нѣкакво си европейско равновесие е съвсѣмъ изоставенъ, той неможе вече да служи за главенъ двигатель на висшата европейска политика, но сѐ пакъ неможе съвсѣмъ да се откаже неговото влияние въ много отношения при извѣстни европейски Държави.

За това прочее, не може да се откаже, че церемонияла, така както той днесь се практикува, трѣба да завзема едно видно мѣсто въ дипломацията като наука.

Дипломацията може да се сматря отъ двѣ глѣдни точки: отъ точка зрения *теоретична*, т. е. като наука; и отъ точка зрения *практична*, която има за основание опитътъ.

Въ първий случай, дипломацията като всѣка наука се основава на извѣстни, много или малко, положителни начала и предъ видъ на тия начала, тя представлява единъ опредѣленъ и отличителенъ предмѣтъ, а имено този, да урѣжда отношенията, които сѫществуватъ или трѣба да сѫществуватъ мѣжду разнитѣ Държави. Взета въ единъ обширенъ смисълъ, дипломацията е наука на вънкашнитѣ отношения или на вънкашнитѣ дѣла на Държавитѣ; а въ единъ по опредѣленъ смисълъ, тя е наука или искуство за преговоритѣ.

Като се вземе въ внимание този толкова важенъ предмѣтъ, може отъ това да се заключи, че дипломацията е една отъ най-тѣжкитѣ и най-сложни науки, за която се изискватъ множество други спомагателни познания. За това, неопростима грѣшка правятъ ония, които вѣрватъ, че за единъ дипломатъ е достаточно, да притѣжава само искуството (нека го некажемъ порокътъ) на притворството и нáмъ какво друго скрито качество. Дѣйствително по нѣкогашъ съ подобни дарби хора, които иначе съ своята ученость и грамотность не стоятъ погорѣ отъ най обикновеннитѣ политикани, сѫ успѣвали да завършатъ нѣкоя работа; но щомъ единъ държавенъ въпросъ отъ мѣждународенъ характеръ се усложни, и за неговото разбирание се поиска по-бистръ глѣдъ и особни познания тогава вече непомага нищо лукавството и вулгарното искуство, за да се намѣри разрѣшението на предлѣжащий въпросъ. Лъжатъ се тоже, които мислятъ, че нѣкой може да стане дипломатъ само чрезъ практика. Дипломатический агентъ веднага съ първото си стѫпване въ тая служба, се намѣрва заприжденъ въ факти и работи условени отъ извѣстни форми и моменти. За него неостава вече врѣме да прави студии, и да премята презъ рѫцѣ автори отъ непозната нему наука, за да изучи основно въпроситѣ. Фактитѣ, които приминуватъ предъ очитѣ му, утекчаватъ само паметьта му, безъ да освѣтлятъ разумѣванието му, ако той незнае на кой принципъ се отнасятъ тия факти и кои сѫ най-разумнитѣ заключения, що могѫтъ да се извлѣкатъ отъ тѣхъ. Нека си представимъ, че извѣстенъ въпросъ се третира, че дипломата трѣба да се положи на едно опредѣлено становище: първото нѣщо, което ще се испречи предъ

очитѣ му е, да изнамѣри правило за разрѣшението; но, ако той непознава нито отъ далечь даже родътъ или категорията на правото, гдѣто това правило е установено? За единъ чиновникъ по гражданската администрация, за единъ сждия, за единъ военен, за единъ чиновникъ по финансовата часть, тая двойна цѣль лесно се постига; защото функциитѣ на тѣзи чиновници сж, въ сичко нѣщо, установени, нарѣдени и точно опредѣлени чрезъ закони и правилници. Обаче за единъ дипломатически агентъ не стои тжй работата. За него въ сѣкий моментъ се случва, да потърси правило и мотиви за разрѣшение на предстоящий въпросъ, ту въ гражданското, ту въ углавното, ту въ търговското или мореплавателното право, ту въ историята, географията, политическата економия, ту въ разнитѣ трактати, конвенции и пр и пр

Въ вторий случай, за практическата дипломация може да се каже, че тя е най-вѣрний и най-сигурний допълнитель и замѣстникъ за недостаточностьта на установенитѣ, чрезъ теорията, принципи. Вѣрно е, че историята често се повторява. Сжщитѣ събития се въспроизвеждатъ въ разни епохи, и сжщитѣ предмѣти за разискване занимаватъ, ту въ разни врѣмена ту едноврѣмено, хората които само врѣмето и мѣстото ги дѣлятъ; но голѣмото разнообразие за появяването на събитията, ненадѣйнитѣи и непредвидими обстоятелства, характерътъ на дѣйствующитѣ лица, разликата на обичаитѣ, на интереситѣ и взглѣдоветѣ, — сичко това измѣнява съвършено и тжй бързо изглѣда и формата на работитѣ, щото сжщий предмѣтъ представлява, въ единъ даденъ моментъ, една толкова голѣма разлика, щото често ни кара да вѣрваме, че това не е се случвало другъ пжть. Въ такъвъ случай примѣритѣ и правилата, които сме си избрали за ржководство, намѣрваме ги неудобни за приспособение на дадений случай. Тогава не ни остава друго, освѣнъ да потърсимъ, чрезъ нашитѣ познания спечелени отъ опитъ, мотивитѣ въ самитѣ обстоятелства, които представляватъ сжщий предмѣтъ съвсѣмъ преиначенъ; тжй сжщо рѣшението и правилата ще трѣба да се извлѣкатъ изъ характерътъ на тия обстоятелства. Но тукъ, въ такъвъ случай, ний непредполагаме никакъ практиката сама и отдѣлна отъ теорията и науката. Колко на далечь може практиката сама да отиде, говорихме по-горѣ при *първий случай*. Нема сжмнение, че опитътъ е плодъ на практиката; но за да

може опитътъ да бѫде ползователенъ, той трѣба да е подкрѣпенъ отъ теорията или науката. Прочее, практиката е нуждна само за да допълни празнинитѣ на теорията, за това е и казано, че *рѫководението на държавнитѣ дѣла създава дьржавния мѫжь*

Въ заключение ще забѣлѣжимъ само това, че онія които въ младитѣ си години не сѫ имали възможность, по една или друга причина, да си придобиятъ една каква и да е специална наука, най-благоразумно ще бѫде за тѣхъ, и полезно за отечеството имъ, да се не опитватъ никакъ да си създаватъ специална карриера въ дипломатического тѣло. Ако ли пакъ притѣжаватъ вече нѣкоя друга специялность, тѣ ще бѫдѫтъ твърдѣ съвѣстни и честни хора, ако си останатъ при нея, безъ да се опитватъ или да искатъ да я заменяватъ съ дипломатическата карриера.

На нашитѣ младежи пъкъ само това:

Когато единъ человѣкъ е слѣдвалъ съ успѣхъ извѣстна наука, може да се предполага твърдѣ логично, че той вече има нуждната подготовка, да упражнява функциитѣ на специялностьта, която си е избралъ, н. пр. юриста въ магистратурата, математика професоръ, или ако се е още специализиралъ, инженеръ архитектъ и пр.

Но съ науката на дипломацията собственно казано не е така, тя и слѣдъ обикновената подготовка въ държавнитѣ науки (н. пр правото, философията, историята), изисква още специялни познания:

1-о *Мѣжународното природно право и въобще публичното право*, които съдържатъ основни начала за цѣлата политическа юриспруденция въ политическо отношение;

2-о *Мѣждународното положително право*, основано врьхъ трактатитѣ и обичентѣ, които, като измѣняватъ основнитѣ принципи, сѫ установили отношенията на европейскитѣ народи било въ мирно или военно врѣме;

3-о *Публичното право на по-главнитѣ европейски държави*, основано врьхъ основнитѣ и специялни закони на сѣка Държава;

4-о *Историята и нейнитѣ второстепенни клонове*, а особено историята на войнитѣ, преговоритѣ и трактатитѣ на послѣднитѣ столѣтия, които способствуватъ за да се запознае ходътъ и стрѣмлението на европейскитѣ кабинети;

5-о *Разнитѣ политически системи*, които би могле да се привеждатъ на практика, каквито сж н. пр. завладяването, равновѣсието, конфедерацията, алиянциитѣ и пр

6-о *Политическата економия*, която учи: какъ се произвѣждатъ, независимо отъ политическото устройство, обществениитѣ богатства, какъ се распредѣлятъ и какъ се потрѣбяватъ.

7-о *Землеописанието и статистиката* на Държавитѣ.

8-о *Поведението въ преговоритѣ* или съ други думи, какъвъ пжть или рѣдъ се слѣдва, когато Държавитѣ разискватъ помѣжду си извѣстни интереси.

9-о *Писменното искуство въ политическитѣ работи*, т. е. въ каква форма се съставляватъ и редактиратъ политическитѣ актове и документи, които се пораждатъ отъ сношенията на Държавитѣ (една голѣма часть подобни оригинални актове се намѣрватъ въ разни специялни списания и зборници).

Ний споменжхме по-горѣ, въ това отношение, една часть отъ по-важнитѣ списания, отъ студиитѣ на които могжтъ да се възползуватъ нашитѣ младежи, които иматъ намѣрение да прегърнатъ дипломатическата карриера.

ЧАСТЬ ПЪРВА.

Дворцовий и мѣждународний церемонялъ.

ГЛАВА I.

Общи начала.

Въпрѣки приетия обичай мѣжду списателитѣ по дипломатическитѣ или мѣждународнитѣ сношения, да се третира тая материя, почти въ края на дипломатическата миссия, ний намѣрваме че ще бѫде за читателитѣ по-удобно за сващание предмѣта, който сме предприели да третираме, ако започнемъ именно отъ тази материя — церемонияла, който на глѣдъ не представлява освѣнъ една вънкашна форма, като вѣрваме че така само ще можемъ да започнемъ анализата на това тѣло (дипломатическото) отъ най сѫщественний му елементъ. Мотивитѣ на тази наша метода сѫ тѣзи: първо, че ний пишемъ на български и за българитѣ; второ, че суверенитѣ на сѣкѫдѣ и въ сички врѣмена, биле тѣ абсолютни или конституционни владѣтели, сѫ притежавали и притежаватъ единъ отъ най-важнитѣ атрибути на суверенството, т. е. да представляватъ Дръжавата вънкашно предъ другитѣ Дръжави. Въ абсолютнитѣ па даже и въ конституционнитѣ монархии, Дворътъ на суварена de jure и de facto е центрътъ на политический животъ; около този центръ се въртятъ сички колелца на дръжавната машина. Този центръ така схватенъ е, ако щете една фикция, но безъ която за сега не се може. Частитѣ на единъ организмъ толкова сложенъ, безъ тази срѣдоточна сила, би се побъркали една съ друга и би се изтрили твърдѣ скоро една о друга.

За това и ний като захващаме отъ тази централна сила, която, въ сѫщо врѣме представлява най-високия върхъ на ерархический рѣдъ въ обществото, трѣбва преди всичко да

се запознайме съ нейнитѣ вънкашни форми и явления, съ които ще имаме постоянно да се досѣгаме.

Ерархията е основата на сѣко обществено, политическо и административно устройство; етикетата или церемонияла е формата или, по-добрѣ, изражението на официялната ерархия. Етикетата представлява своето битие отъ спекулативна точка зрение, понеже тя припомнува достойнството на властьта на ония, които я притежаватъ, както и на ония, които ѝ се повиняватъ. Отъ практична точка зрения, ерархическата класификация, въ конституиранитѣ тѣла и власти, припятствува на конфузията, и подпомага за подьржанието добрия порѣдъкъ въ публичнитѣ церемонии. Въ това отношение приетия церемониялъ подпомага твърдѣ много за подьржанието на порѣдака като символъ на подчинението и на дисциплината; той често предухранява фамилиярностьта, съ която по нѣкогашь се злоупотрѣбява Церемонияла говори на чувствата, той удовлетворява разума: съ една дума, той не е друго, освѣнъ правилника на благоприличието. Това благоприличие несъблюдавано, какви ли злини не е причинявало на человѣчеството.

Кой не си припомнува, че въ сички врѣмена, въпросътъ за етикетата е сипвалъ толкова отрова въ сърдцата на хората. Историята на грамаднитѣ държавни стълкновения е пълна съ бурни спречквания и препирни за първенство на почести, и тия случайности достигаха по нѣкогашь до такава разяреность, щото вратата на правосѫдието сѫ се затваряли, а обществений животъ е прекѫсвалъ своя естественъ ходъ.

Още отъ създаването на първитѣ монархии, церемонияла се появява съ своитѣ правила и форми. Покѫсно мѣждународното право, като положи принципътъ за равенството мѣжду сички независими Държави, освѣти и правилото на една строга взаимна вѣжливость. Защото, каквото и да бѫде фактическото неравенство на една Държава къмъ друга, относителното надмощие несъставлява никакъвъ мотивъ за неравенство въ правото: атрибутитѣ на суверенството сѫ еднакви и равни за всички. Сѣко дѣйствие, което би било противно на народното достолѣпие, наниса оскърбление за сѣка една Държава въ сѫщата мѣрка, слѣдователно и дава право за еднакво удовлетворение. При сичко това, сички суверени не сѫ облечени съ *сѫщитѣ титли*, за това и отстѫпката къмъ рангътъ, произходяща отъ една по-слаба сѫществующа мощь, се зас-

видѣтелствува чрезъ извѣстни вънкашни манифестирания, но безъ ни най-малка поврѣда на естественното право. Тия вънкашни изражения се относятъ до атрибутитѣ, калификацията и почетнитѣ отличия на върховната власть; отъ тукъ произходи и оная разлика въ почеститѣ и омажиитѣ, които се длъжатъ на извѣстни суверени.

Въ срѣдний вѣкъ, слѣдъ като престанаха папитѣ и германскитѣ императори да се располагатъ съ царскитѣ достойнства, та имъ се отсѣче и охотата да раздаватъ корони и да налагатъ волята си на народитѣ, сички Сили усвоиха началото, че титлата и рангътъ, които си присвоява една Държава или единъ суверенъ, не установяватъ сами по себе никакво преимущество надъ другитѣ Държави или суверени, че сѣка Държава е свободна да признае или не този рангъ и тази титла, или пакъ ако ще, може да ги признае само подъ условие. При това, една суверенна Държава може да се откаже подъ условие, въ полза на една или повече Държави, отъ правата, произходящи отъ нейното естественно равенство. Прочее, желанието на една Държава, да съхрани или да възстанови пълно съгласие е давало често причина, да ставатъ демонстрации за зачитание или преднина. Съблюдението на тия взискания съставлява една сѫществена часть на церемонияла мѣжду Държавитѣ. Но и при сичко това, правилото и практикуванието на церемонияла не се основаватъ, въ по-голѣма часть, освѣнъ на общеприетий обичай.

Възъ основание на придобити права и прерогативи, които сѫ установили извѣстна практика, церемонияла може да се подраздѣли на слѣдующитѣ разрѣда:

1-о. *Дворцовий и мѣждународний церемониялъ*, който има за предмѣтъ суверенитѣ и тѣхната фамилия.

2-о. *Дипломатический церемониялъ*, който установява почеститѣ (les honneurs) и отличията, що се отнасятъ до находящитѣ се на длъжность дипломати съгласно рангътъ условенъ отъ класата, на която принадлежатъ.

3-о *Морский церемониялъ*, който установява какви почести се отдаватъ на суверенитѣ и лицата отъ тѣхния рангъ, на дипломатическитѣ и консулски агенти, когато сички тия се намѣрватъ на държавнитѣ кораби.

4-о. *Канцеларский церемониялъ*, който указва титлитѣ и квалификациитѣ, и опредѣля формулитѣ за усвоенната вѣж-

ливость при редактирането на официялнитѣ актове и документи отъ каквото и да било естество.

Ний тукъ имаме да говоримъ, както е указано въ заглавието на тая първа часть, за *Дворцовий* и *мѣждународний* церемониялъ. Колкото до другитѣ три категории, ще говоримъ по-кжсно за сѣка една на своето мѣсто.

ГЛАВА II.

Дворцовий и мѣждународний церемониялъ.

Трѣба да забѣлѣжимъ, преди всичко, че въобще се прави една, ако и малка, но основателна разлика мѣжду *дворцовий* или *държавний* церемониялъ и *мѣждународний* или *вънкашний* церемониялъ.

Първия, т. е. *дворцовий* или *държавний* церемониялъ зависи отъ волята на сѣкий суверенъ или на сѣка Държава по-наособъ. Сѣка Държава или държавний Глава е свободенъ да го създава както намѣри за най-удобно, но безъ ущьрбъ на общеприетий мѣждународенъ церемониялъ. Той обѣма почти всѣкога и вжтрѣшнитѣ държавни церемонии както н. пр. по-случай възшествието на троня или при коронясването на суверена. при женидбата на суверена или на нѣкой членъ отъ фамилията му, при отварянието на парламентитѣ и пр., при които случаи се правятъ и особни программи. Често тия церемонии носятъ характеръ на *национални церемонии*.

Втория, т. е. *мѣждународний* или *вънкашний* церемониялъ се основа врьхъ общеприетитѣ обичаи мѣжду разнитѣ Дворове, а по нѣкогашь той се урѣжда и чрезъ особни конвенции.

Както и да е, единътъ и другиятъ видъ сж обусловени чрезъ една и сжща причина: *вънкашно изражение на държавний или суверенний блѣсъкъ и достолѣпие*.

Прочее. дворцовий церемониялъ нахожда своето приспособение въ личнитѣ съотношения мѣжду суверенитѣ или въ сяйнитѣ тържествования и публични церемонии, въ които Дворътъ вземе главно участие.

Предмѣтъ на церемонияла, вънъ отъ распорѣжданията изискуеми за специялнитѣ церемонии въ отдѣлни случаи, се заключава въ почестьта, що се отдава съгласно рангътъ на лицето. Обичаятъ е създалъ практика, да се приписва на едни мѣста по-голѣма важность отъ колкото на други. Отъ тукъ слѣдва че оня, който занимава единъ високъ чинъ, има право да завзема едно мѣсто съглѣждано като по-почетно, или просто казано по-начело.

Това почетно мѣсто различава спорѣдъ както се намѣрва нѣкой, сѣдналъ или правъ къмъ други лица, вървящъ въ процессия единъ слѣдъ другъ.

При съставянието на публични актове, на трактати, за кой какъ ще положи подписътъ си, често сж се подигали контестации. За избѣгвание на послѣдующитѣ отъ тукъ неприятности, прибѣгвало се е: на алтернатъ, на тѣгление жребие, на азбученъ рѣдъ, на отказвание съ резерва или пакъ въ заявление, че слѣдваний рѣдъ не заключава въ себе си по-горно или по-долно уважение.

Има обаче едно правило, прието на всждѣ, то е, че гостоприемството се упражнява къмъ гостътъ на най-вѣжливъ начинъ. Онзи, който приема или дочеква, дава преднина (първенство) на приетия гостъ даже и при равенъ рангъ съ него. Така сжщо се постжпва при угощенията, дадени отъ министра на външнитѣ дѣла; почетнитѣ мѣста се отстжпватъ на членоветѣ отъ чуждестранното дипломатическо тѣло. Въ Франца, подъ монархията това правило е било абсолутно, ако на министерската маса би присжтствували даже само chargés d'affaires (испълняющи), тѣ сж бивали поканвани на мѣста почетни предъ предсѣдателя на законодателното тѣло и предъ предсѣдателя на министерский съвѣтъ. Но при другитѣ Дворове не се слѣдва това правило.

Въпросътъ за почетнитѣ мѣста се разрѣшава така:

Дѣсната страна е припозната за първенствующа надъ лѣвата. Отъ тритѣ мѣста положени на спорѣдъ, почетното мѣсто е онова въ срѣдата, второто слѣдъ него е онова на дѣсната страна, третото на лѣвата страна; осталитѣ мѣста се класиратъ спорѣдъ растоянието отъ първото почетно мѣсто, като се алтернира на дѣсно и на лѣво.

На софрата мѣстата положени на срѣщу първото, се считатъ за почетни мѣста.

Въ подписвание на актове, почетното мѣсто е най-горнето или първото на дѣсно.

Единъ отъ най-тѣжкитѣ въпроси за разрѣшение е опредѣлянието рангътъ (мѣстото) на суверенитѣ, и на суверенитѣ фамилии помѣжду имъ. Въ сички врѣмена владетелитѣ сж отдавали най-висока важность да си присвоявать рангъ, какъвто тѣ вѣрватъ че имъ принадлежи по право. Историята на контестациитѣ въ това отношение е доста дълга, и при всичко това, установени начала за това отсжтствуватъ и днесь.

На всѣкадѣ е обаче прието, 1-о. че Държавитѣ, които се ползуватъ съ *кралевски или царски почести* взематъ преднина предъ ония, които нѣматъ право на кралевски почести. Кралевскитѣ почести се състоятъ въ кралевската титла и въ факултативностьта, да акредитирватъ дипломатически агенти отъ *първата класа* — посланици. Считатъ се като такива, които притежаватъ кралевски почести, освѣнъ императоритѣ и кралетѣ, всички Дукове и Хесенский избиратель (L'Électeur de Hesse);

2-о. Държавитѣ, които иматъ само едно ограничено суверенство, стоятъ сѣкога по-доло отъ Държавата, подъ която се намиратъ въ зависимость;

3-о. Държавитѣ, които съставляваха Германската конфедерация, бѣха класирани изпомѣжду си чрѣзъ едно рѣшение отъ Диетата.

4-о. Титлитѣ, които се отдаватъ на държавнитѣ Глави, сж слѣдующитѣ:

За императоритѣ и кралетѣ титлата, *Величество* (Majesté).

За великитѣ дукове (князе) и Хесенский избиратель титлата, *Кралевско или Царско Височество* (Altesse royale).

За Дуковетѣ титлата, *Височество* (Altesse — Hoheit).

Прерогативитѣ, които се отстжпватъ на суверенитѣ, се простиратъ отъ части и на членоветѣ на тѣхната фамилия. Законната сжпруга на суверена се радва на сжщата титла и сжщий рангъ както и суверенътъ; тя ги съхранява даже и когато удовѣе, като отстжпва обаче преднина (първенство) на сжпругата на новия суверенъ.

Правата на сжпругътъ на една царствующа кралица се урѣждатъ сѣкога чрезъ особни закони за сѣка Държава по наособъ.

На членоветѣ на една суверенна фамилия се даватъ, обикновено по-долни, съ единъ степенъ, титли отъ титлата, която притежава шефътъ на фамилията.

Князоветѣ и княгинитѣ на една императорска фамилия се титулиратъ, *Императорско Височество* (Altesse impériale); князоветѣ и княгинитѣ на една кралевска фамилия се титулиратъ, *Кралевско* или *Царско Височество* (Altesse royale). Въ фамилиитѣ на великитѣ Дукове или Князе, членоветѣ се титулиратъ, *Височество* (Altesse). При всичко това, въ тия фамилии, бащината титла, Кралевско или Царско Височество се отдава често и на наслѣдний князъ, а другитѣ членове се наричатъ Великодукално или Великокняжеско Височество (Altesse Grand'ducale).

Сички членове на Дукалний домъ получватъ, отъ вѣжливость, титлата *Височество*.

Женскитѣ чеда (момитѣ), като се оженятъ, съгласно тѣхното положение, съхраняватъ тѣхнитѣ първоначални титли и калификации; тѣ ги прилагатъ при ония на тѣхнитѣ сѫпрузи, като турятъ по-високитѣ титли предъ по-долнитѣ.

Единъ князъ съ-регентъ или намѣстникъ (vicaire) на империята се ползува, съ исключение на титлитѣ, съ сѫщитѣ права и почести както и самия суверенъ.

Суверенитѣ се третиратъ помѣжду-си *братъ* и *сестра*. Само Папата прави исключение; той получава даже и отъ страна на протестанскитѣ суверени калификацията, *Ваше Свѣтейшество* (Votre Sainteté); а отъ католическитѣ суверени — *Всесвѣтий Отецъ* (Très-Saint Père), а пакъ отъ своя страна, той ги нарича *Много-възлюблений Синъ* (Très-cher Fils).

Покрай титлата *братъ* или *сестра* суверенитѣ помѣжду-си сѣкога прилагатъ и сродственнитѣ свързски, ако такива сѫществуватъ помѣжду имъ, н. пр. *Господарю мой братъ* и **братовчедъ** (Monsieur mon Frère et Cousin), — *Господарю мой братъ* и *всевъзлюбленний* **Зетъ** (Monsieur mon Frère et très-cher Gendre), — *Господарю мой братъ и всевъзлюбленний* **Тестъ** (Monsieur mon Frère et très-cher Beau-Père) и пр.

Когато нѣкой се отнася къмъ единъ суверенъ, коронована Глава, употрѣблява се думата „Sire".

Единъ суверенъ, въ своя Дворъ, има неоспоримо право да опредѣля рангътъ на лицата, които сѫ негови гости. Но

когато суверенътъ опредѣля така рангътъ на принцоветѣ, които се намѣрватъ при него на гости, той сѣкога прави това съ тази резерва, че атрибуцията, която той полага, нема да влияе въ нищо врьхъ рангътъ, който респективното странно лице притежава отъ своя собственъ домъ (фамилия), и че колкото се отнася до иностраннитѣ суверени, тая атрибуция не трѣба да се счита другояче, освѣнъ като единъ арранжаментъ безъ нѣкое особно значение.

Тѣзи резерви, отъ една страна, припятствуватъ, да се не подигатъ оплаквания, а отъ друга страна, съставляватъ една крачка въ пѫтьтъ на класификацията, която е толкова затруднителна.

Когато едно значително число суверени бѣха се събрали на конгресъ въ Виена, затруднението и недоразумението, въ това отношение, бѣше толкова голѣмо, щото за да се избѣгне и най-малката сѣнка на докачение, прогласи се, освѣнъ за императора и руската императрица, *пелъ-мелъ* (le pêle-mêle) т. е. кой кѫдѣто се случи.

Въ миналитѣ столѣтия, пристѫпъ въ германский Дворъ бѣше допуснатъ само на старото благородство и за сички офицери отъ войската (но тия бѣха тоже отъ благородна класа); женитѣ и дѣцата обаче на тия фамилии се исключаваха. Много фамилии, приети, въ послѣднето столѣтие мѣжду благородството на тази империя, немаха тоже пристѫпъ въ императорский Дворъ.

За да бѫдеше *способенъ нѣкой за въ Дворътъ* (Hoffähig), това право происхождаше тоже и отъ притежаването на извѣстни декорации и отъ занимаването на високи функции. Способностьта въ този случай се считаше като *лична*. Въ сѣка страна, впрочемъ, е имало привилигирани категории.

Що се касае до чужденцитѣ, общеприето е почти при сички Дворове, че тѣ се приематъ въ чужди Дворове само тогава, ако тѣ иматъ пристѫпъ въ Дворътъ на своето отечество. Чужденцитѣ биватъ прѣдставени въ Дворътъ отъ дипломатический агентъ, подъ вѣдомството на когото се намиратъ, и който взема отговорность за рѣдовностьта и благоприличието на представлението.

Въ конституционнитѣ и свободолюбиви Държави, гдѣто политическитѣ институции почиватъ на демократическа основа, обикновенно нема точно опредѣлени правила относително це-

ремонитѣ и праздницитѣ въ Дворовете. Шефовитѣ на такива Държави сѫ и трѣба да бѫдѫтъ сѣкога съ особно благоволение както къмъ туземцитѣ тѫй и къмъ чужденцитѣ. Такива Държави могѫтъ да се именуватъ като: Белгия, Румѫния, Гърция, Сърбия, — и разбира се само по себе, че и България трѣба да слѣдва още повече сѫщий пѫть.

Министритѣ на Държавата завзематъ сѣкога едно привилигировано мѣсто.

Дипломатическото тѣло е подчинено на особни правила. Виенский конгресъ и оня въ Екс-ла-Шапелъ сѫ рѣшили доста опредѣлено този въпросъ; но ний ще говоримъ за това на свое мѣсто.

Роднинскитѣ свьрзски мѣжду Дворовете недаватъ никакво право на предпочтение или първенство. Пратеницитѣ (дипломати) съ извънрѣдна миссия нематъ тоже, по принципъ, никакво право да взематъ преднина предъ акредитиранитѣ на единъ постояненъ начинъ дипломати.

Слѣдъ 1848 г. се е позволило, да се въведе едно злоупотрѣбление, което състои въ да се акредитирватъ министри съ извънрѣдни миссии при единъ Дворъ, и слѣдъ това да ги оставятъ тамъ за дълго врѣме. Това ново въведение причинява доста мѫчнотии. Въ извънрѣднитѣ миссии отъ висока важность, рангътъ на пълномощний министръ е по-малко сѫмнителенъ.

1. Пълномощията дадени на единъ министръ, въ една специялна работа, сѫ обикновено твьрдѣ важни и стоятъ повисоко отъ тия, съ които е облеченъ единъ акредитиранъ агентъ.

2. Освѣнъ това, онзи който е натваренъ съ една специялна миссия, може да бѫде третиранъ както единъ чужденецъ съ особни отличия. Предъ видъ на тия двѣ глѣдни точки, трѣбвало би да му се означи такъвъ рангъ, какъвто занимава легацията на неговото отечество при Дворътъ. Но въ този случай, ще трѣбва да се отблъсне претенцията на другитѣ акредитирани министри при сѫщий Дворъ, които би настоявали, че чужденецътъ като испълнява една извънрѣдна миссия, трѣба да бѫде поставенъ на степень, както и всички други дипломати отъ втората класа съгласно датата на неговото пристигание.

Въпросътъ става още по-заплетенъ, когато пратеника въ извърѣдна миссия остане акредитиранъ при сѫщий Дворъ. Въ такъвъ случай поражда се въпросъ, да ли той трѣбва да вземе

рангъ мѣжду извънрѣднитѣ пратеници и пълномощни министри съгласно датата на преставянието своята креденцияла или пакъ да дойде на рѣдътъ съ най новия акредитиранъ министръ. Подържало се е. че рангътъ на единъ пратеникъ съ извънрѣдна миссия. трѣба да бѫде. по право, опредѣленъ чрѣзъ датата за представяние на своята креденцияла; и че единъ такъвъ министръ билъ акредитиранъ при Краля като пратеникъ съ извънрѣдна миссия който тѫй сѫщо принадлѣжалъ, съгласно XVII-й аннексъ (приложение) къмъ актътъ на Виенский конгресъ, въ втората категория на дипломатическитѣ агенти и, че въ тоя случай преднината (préséance) на извънрѣднитѣ министри или другитѣ акредитирани агенти на суверенитѣ се урегулирва единственно спорѣдъ датата на съобщението креденциялата.

Нѣкои подьржатъ. че качеството на извънрѣденъ министръ не съставлява никакво предпочтение. Членъ 3-й отъ XVII приложение къмъ актътъ на Виенский конгресъ предвижда изрично, че дипломатическитѣ пратеници съ извънрѣдна миссия не ще се ползуватъ, възъ основание на тази титла, отъ никакво преимущество; отъ тукъ слѣдва доста ясно, че трѣба да иматъ сѫщитѣ права както агентитѣ отъ тѣхната категория, т. е. ония отъ втората класа. При такова точно опредѣлено положение, като се успорѣди креденциялата съ предписанието на мѣждународното право. нема си мѣстото, да се ржководимъ отъ това, че при други Дворове се прави противното. Качеството на пратеникъ (envoyé) исключава онова на министръ резидентъ; понеже мѣждународното право непризнава никаква срѣдня класа мѣжду пратеникъ и министръ резидентъ. Титлата пратеникъ трае до когато трае и миссията, а пакъ всѣка миссия почива врьхъ единъ мандатъ подчиненъ сѣкога на снимание, па била тая миссия наименована съ думата извънрѣденъ или не

Други пакъ подьржатъ противното. Врьхъ тая аргументация, казватъ тѣ, могѫтъ да се направятъ повече възражения. И не преудоля ли идея а при повече Дворове. гдѣто продължаватъ да полагатъ пратеника съ извънрѣдна миссия на степенъ веднага слѣдъ акредитиранитѣ министри съ постоянна миссия (отъ II-а класа) и преди министра резидентъ, който е отъ III класа.

При тритѣ класи установени на Виенский конгресъ [1]) (19 Мартъ 1815), протоколътъ на конгреса въ *Екс-ла-Шапелль* (21 Ноем. 1818) приложи при тия още една класа, която бѣше пропусната въ распорѣжданията на Виенский конгресъ. т. е класата на *министри-резиденти* (ministres résidents).

Петь-тѣхъ велики Сили рѣшиха, че тия ще съставляватъ една класа мѣжду министритѣ отъ II-та класа и испълняющитѣ длъжность (т. е отъ III-та класа).

Виенский правилникъ (19 Мартъ 1815) чл. 4 распорѣжда, че дипломатитѣ (отъ еднаква класа) си установяватъ рангъ съгласно официалното съобщение за тѣхното пристигание.

Що се касае до рангътъ означенъ на дипломатитѣ при *Дворътъ*, при всички германски Дворове е присто, че единъ акредитиранъ дипломатически агентъ трѣба да бѫде класиранъ спорѣдъ неговия дипломатически степенъ а не спорѣдъ други титли или качества, които той може да има, каквито сѫ на пр. *тайни съвѣтникъ, генералъ, шамбеланъ* и пр. При всичко това сѣкой Дворъ има неоспоримо право да обѣлѣжи частни правила, особено врьхъ предмѣта за отношенията на министритѣ-резиденти и министритѣ отъ втората класа какго и врьхъ това, да ли първитѣ трѣба да се ползуватъ съ сѫщитѣ почести както вторитѣ и пр. Двороветѣ сѫ тоже свободни. да опредѣлятъ положението на дипломатитѣ въ обществото (т. е при дворцовитѣ церемонии).

Така на пр. при Берлинский Дворъ дипломатитѣ отъ II-а класа бѣха положени слѣдъ *медиятизиранитѣ* принцове, държавнитѣ министри и генералитѣ, които иматъ степенъ на държавни министри.

Що се касае до прерогативитѣ на декана, при разнитѣ Дворове, нема нищо точно опредѣлено. Общо се подържа, че алтерната (т. е. кога единъ кога другъ) е приетъ съгласно

---

[1]) Регламента направенъ на Виенский конгресъ относително дипломатитѣ, признава само три класи дипломати:

1. Посланици, легати. нунциуси (послѣднитѣ два папини посланици).

2. Извънрѣдни пратеници, пълномощни министри, и дипломатически лица акредитирани при суверенитѣ.

3. Испълняющи длъжностьта на дипл. агенти (chargés d'affaires), акредитирани само при министритѣ.

приложѐнието къмъ акта на Виенский конгресъ, само за дипломатитѣ които представляватъ коронованитѣ глави (крале и императори).

Министритѣ резиденти нематъ право да заявяватъ претенции врьхъ титлата деканъ на дипломатическото тѣло.

Нѣкои списатели изказватъ мнение, че когато единъ суверенъ *държи единъ Дворъ* (т. е. приима тържественни поздравления) и въ този случай, той стои на тронътъ си. дипломатическото тѣло трѣба да бѫде прието особно, и то преди церемонията съ исключение на посланицитѣ, които немогатъ да бѫдѫтъ друго-яче приети. освѣнъ въ частна ауденция

Тукъ трѣба да споменемъ нѣщо и за церемонията, при случая на даване *угощения* (Dîners) и *вечеринки* (Soirées) при Двороветѣ.

I. Угощение (Dîner).

Царската фамилия се пребира на дочекъ въ единъ салонъ нареченъ *салонъ-почести* (Salon d'honneur), гдѣто е приетъ кралевский и княжеский персоналъ.

Високитѣ дворцови достойници — често единъ или двама членове отъ марешалството, *гранд'-метри* на Кралицата и единъ шамбеланъ — отиватъ да посрѣщнатъ страннитѣ суверени (ако такива при тоя случай има) и Кралевскитѣ Височества, и ги придружаватъ до въ салона, който предходи салона-почести; тукъ тѣ се посрѣщатъ и въвеждатъ въ почетний салонъ отъ почетната дама и двѣ дами отъ Палата. Чуждестранцитѣ поканени на угощение се установяватъ въ салонътъ, който предходи салона-почести, съгласно тѣхния рангъ и биватъ представени на Негово Величество. при излизанието му отъ почетний салонъ.

Офицерътъ отъ великото марешалство, който прави прислужение (service), извѣстява на Царя врѣмето на софрата. Тѣхни Величества и царскитѣ лица, предшествовани отъ дворцовий персоналъ, който е на прислужение (при великитѣ церемониялни угощения Т. Т. Величества сѫ предшествовани отъ високитѣ достойници и отъ сички кавалери на Дворътъ) се отправятъ въ салонътъ за угощение. Дамитѣ биватъ придружени само отъ князетѣ, другитѣ поканени слѣдоватъ само. Тѣхни Величества завзематъ, на софрата, мѣстата въ срѣдата. на дѣсно и на лѣво кралетѣ и князоветѣ. Слѣдъ тия идатъ

дамитѣ и кавалеритѣ, съгласно тѣхния рангъ на дѣсно и на лѣво отъ центрътъ (завзетъ отъ Т. Т. Величества). Марешалътъ указва на сѣкиго мѣстото му, като му насочва страната отъ дѣсно или отъ лѣво както и лицето при което трѣбва да седне.

На голѣмитѣ угощения, два члена отъ великото марешалство сѣдатъ на двата края на софрата, въ случай че тѣ сѫ свободни и нематъ да вършатъ почести на други маси. Царьтъ е сѣкога послуженъ първий, а марешалътъ последний. Негово Величество дава знакъ за ставание отъ софрата, и се оттѣглува предшествованъ отъ офицеритѣ въ сервисъ. Имената на чуждитѣ поканени гости стоятъ записани въ единъ специяленъ дневникъ; на Тѣхни Величества и на сички кавалери въ сервисъ се дава по една листа съдържаща имената на поканенитѣ гости.

Мислимъ, че не ще бѫде излишно, да споменемъ тукъ и за другъ единъ видъ церемониялно угощение и за *дансътъ съ факлии*, практикувани при германскитѣ Дворове, които се наричатъ: Ceremonientafeln и Fackeltänze.

На тия церемониялни угощения и забавления приети сѫ да взематъ участие само членоветѣ на суверенитѣ европейски фамилии или ония, които произхождатъ отъ старитѣ княжески домове, имеющи пряма свързска съ германската Империя отъ преди 1580 г.

Церемониялната маса (Ceremonientafel) се дава само по случай на велики дворцови и държавни тържества, каквито сѫ на пр. коронациитѣ, женидбитѣ, или по случай на нѣкое празнувание съ подобна важность. Началата, които се слѣдватъ при тия случаи сѫ:

1. Приеманието участие при тѣхъ е ограничено споредъ както споменахме по-горѣ.

2. Масата е сложена подъ единъ балдахинъ (небе) въ единъ отъ най-великолепнитѣ салони, украсенъ съ най-блѣскава послуга.

3. Услугата се испълнява отъ най-отличнитѣ дворцови прислужители и наслѣдственни достойници.

4. Членоветѣ на най-високата аристокрация взематъ участие въ испълнението на това тържество съгласно великия церемониялъ на страната. Този церемониялъ се състои:

а) Въ тържественний кортежъ за да отидатъ въ столовий салонъ на угощението; кортежътъ е отворенъ и затворенъ чрезъ високитѣ достойници и свитата на Дворътъ;

б) Въ настаняването лицата на Дворътъ въ този салонъ;

в) Въ испълнението прислугата чрезъ високата аристокрация.

г) Въ тържественний кортежъ при завръщанието.

Дансътъ съ факлии съставлява, при германскитѣ Дворове, една сѫществена часть отъ церемонията за женидбата. Правилата съблюдавани, въ настояще врѣме, за тия тържества, при единъ кралевски Дворъ сѫ:

1. Дансътъ започва слѣдъ церемониялното угощение и завършва тържественний день.

2. Музиката на кортежътъ се състои само отъ *тромпети* и *тимбали.*

3. Великий марешалъ, или неговия замѣстникъ, се истѫпва напрѣдъ поздравлява и поисква заповѣдитѣ на Краля и Кралицата, които се намѣрватъ прави подъ царский балдахинъ.

4. Слѣдватъ подиръ това, дванайси държавни министри (ако нема пълно такова число, то се попълва чрезъ тайнитѣ съвѣтници) като пристѫпватъ напрѣдъ по-двама спорѣдъ рѣдътъ на старшинството си (президентъ-министра на чело) и носятъ въ рѫка факлии отъ бѣлъ восакъ. Тѣзи високи чиновници испълняватъ тази функция въ знакъ на почесть; и за това тѣ не се покланятъ (не правятъ реверенция) на Тѣхни Величества, освѣнъ въ началато което означава, че заявяватъ само своята служба.

5. Първото дансование се започва само отъ двамата младоженци; *тренътъ* на младоженицата носятъ четири дами, отъ които двѣтѣ обикновенно сѫ почетнитѣ дами на Кралицата, защото една кралевска принцеса, при женидбата си, носи като украшение кралевска корона

6. Подиръ това първо завъртяване (въ дансътъ) носителитѣ на факлиитѣ се спиратъ и се нарѣждатъ въ една линия; младоженика се отстранява, а младоженицата поканва Н. В. Кральтъ, като му се покланя, да дансуватъ втория кръгъ.

7. Тя повтаря по сѫщий начинъ дансътъ съ другитѣ присѫдствующи принцове като дава предпочтение съгласно рангътъ имъ, т. е. спорѣдъ сродственний степенъ съ Кральтъ

(този принципъ обаче не се слѣдва отъ вѣжливость къмъ сродницитѣ на младоженцитѣ).

8. Слѣдъ това, младоженицата се оттѣглува, а младоженика започва първия *туръ* съ Нейно Величество Кралицата, на която тренътъ е носенъ отъ четири дами, а слѣдующитѣ турове прави съ другитѣ принцеси, на които тренътъ бива носенъ чрезъ двама пажове.

9. Взиманието участие въ *дансътъ съ факлии* е ограничено, както и при церемониялната маса само въ членоветѣ на суверенитѣ домове или въ медиятизиранитѣ княжески домове, които сж правили часть отъ империята преди 1580 г.

10. Слѣдъ като се свършатъ дансоветѣ министритѣ предшествуватъ кортежътъ, който се завръща по предидущий рѣдъ до аппартамента на Кралицата; тамъ тѣ оставятъ своитѣ факлии на пажоветѣ, и тѣзи освѣтляватъ младоженцитѣ до тѣхния аппартаментъ.

II Вечеринки (Soirées).

Когато вечеринкитѣ носятъ характеръ на тържественъ Дворцовъ празникъ, поканитѣ се правятъ чрезъ печатани карти; името на поканений се пише съ перо.

Приемитѣ въ Дворътъ носятъ различенъ характеръ: 1-о приеми, които се наричатъ Salut du Trône (благопожелание на троньтъ) т. е. гдѣто поканенитѣ дефилиратъ прѣдъ Кральтъ и Кралицата, които стоятъ прави предъ троньтъ. 2-о Le Cercle de Cour т. е. приеми, които предшествуватъ баловетѣ, угощенията и концертитѣ.

Въ двата тия случаи, специялний приемъ на Дворцовитѣ достойници, както и оня на дипломатическото тѣло, става сѣкога преди приемътъ на другитѣ поканени

Честитанията или благопожеланията на принцоветѣ и принцеситѣ отъ Кралевский домъ ставатъ по случай на рожденъ, именъ денъ или на новата година, въ салонътъ, гдѣто Тѣхни Величества благоволяватъ да приематъ. Въ това отношение особенъ церемониялъ не е нужденъ.

Спорѣдъ както изложихме по-горѣ, дипломатическото тѣло, нарѣдено спорѣдъ старшинството на легациитѣ, се приема отдѣлно.

Чужденцитѣ при тия приеми, сж класирани въ листата спорѣдъ рангътъ установенъ въ страната; но тѣ (като гости)

занимаватъ, въ сѣка класа (мѫже и жени), на която сѫ причислени, първитѣ мѣста. Кавалеритѣ и дамитѣ на страната слѣдватъ съгласно регламентарното класирание. Въ сѣка класа рѣдътъ е опредѣленъ чрезъ датата на назначението Госпожицитѣ слѣдватъ прямо до своитѣ майки; дамитѣ стоятъ отдѣлно отъ кавалеритѣ. Това правило се слѣдва и въ двата приемни случаи. Въ церковитѣ приеми дамитѣ стоятъ отъ дѣсната страна.

Сички лица, приети било на Salut de Trône или на Cercle, представляватъ своитѣ *омажи* съ едно респективно поклонение.

На Cercle-а Краля и Кралицата сѫ послѣдвани отъ високитѣ сановници, т. е. отъ великий маршалъ и великий церемони-майстеръ. Принцеситѣ сѫ послѣдувани отъ великата майстерина. Кралътъ изказва рѣчь на лицата, които съставляватъ серклътъ.

При Salut du Trône, гдѣто Кралътъ и неговата фамилия стоятъ прави предъ троньтъ, дворцовата свита се групирва отъ дирѣ или отъ страна

Костюмиранитѣ послужители (la livrée) стоятъ наредени по парадната стѫлба или въ кулоаритѣ. дворцовитѣ разсилни (huissiers) предъ антишамбритѣ и прѣдъ кабинета

По случай на извънрѣдни празнувания, сѣкога се съставляватъ специялни программи. *Сички приключения въ Дворътъ, сички церемонии, празнувания* и пр *се записватъ въ единъ дневникъ* сѫщо и распорѣжданията вземани по тѣзи предмѣти.

III. Правото за преднина (Préséance) и Рангъ.

Подъ думата преднина (Préséance) се разбира, да се отстѫпи нѣкому извѣстно мѣсто предъ други лица, като се има предъ видъ, че този комуто се отстѫпва това мѣсто, притежава единъ по-високъ чинъ или какво и да е друго преимущество

Прочее, *пресеанса* опредѣля мѣстото, което прѣдставителитѣ на публичнитѣ власти, чиновницитѣ или учрежденията in corpore трѣба да завзематъ въ отношение на тѣхнитѣ титли, чинове или служби

Рангътъ означава мѣстото, което представителитѣ на публичнитѣ власти трѣба да завзематъ мѣжду учрежденията и

чиновницитѣ, които правятъ часть отъ сѫщата категория, отъ сѫщата служебна часть или отъ сѫщото тѣло [1]).

Въ дипломацията много пѫти се е правилъ опитъ, за да се опредѣли рангътъ на суверенитѣ домове изпомѣжду имъ Папата Юлиусъ II бѣше първий, който съчинр единъ церемониялъ. Спорѣдъ този церемониялъ се опредѣляше, какъ трѣба да стоятъ единъ къмъ другъ суверенитѣ въ Папската капела на тържественни събрания. Но този церемониялъ, създаденъ исключително за понтификалний Дворъ, загуби скоро своето значение. и излезе изъ обичай.

Лесно е да се разбере, че, безъ формално съглашение на самитѣ суверени, е много тѣжко и даже невъзможно, да се направи една класификация, която да бѫде приета отъ сички.

Римскитѣ апостолически императори, които въ сѫщо врѣме сѫ викари (намѣстници) на Римокатолическата черква за свѣтскитѣ работи, занимаваха, съ съгласието на сички, първото мѣсто слѣдъ суверенний черковенъ Глава — Папата, когото сички права полагаха на първъ *рангъ*. Това преимущество на римската империя свърши своя край съ падението на свѣтата империя.

Но, влиянието на тази християнска идея, която въ много случаи е вземала превѣсъ и е давала значителни настроения въ политическитѣ дѣла, е било до толкова вкорѣнено, щото до последни врѣмена, нехристиенскитѣ владѣтели неможаха да се считатъ, че принадлежатъ въ голѣмата фамилия на европейскитѣ суверени; тѫй щото едвамъ на 1856 г. въ слѣдствие на Париский трактатъ, Високата Порта биде приета въ кръгътъ на европейскитѣ владѣтели.

Въ началото на настоящето столѣтие се направи още единъ опитъ, за да се установи едно обще правило за рангътъ на европейскитѣ суверени, което да получи санкцията на сички заинтересовани; но виля се, че е невъзможно. Така на 1814 г въ засѣданието на Виенский конгресъ отъ 10 Дек., пълномощницитѣ на осьмъ-тѣхъ Сили подписавши трактата въ Парисъ съставиха изпомѣжду си една коммиссия, която да опредѣли основитѣ за класирането на коронитѣ; но

---

[1]) Le Cérémonial officiel (en France) 2-o edition. Paris p. 39 Code des Préséance et Honneur, par M. G. Toussaint, I vol. Paris, 1845.

проекта на тая коммиссия възбуди такива мжчнотии, щото тая идея се остави съвсѣмъ висяща, може би и окончателно. като се ограничи конгреса да урегулира само рангътъ на дипломатическитѣ агенти, нѣщо което се и извърши съ полаганието имъ въ *три* класи.

При сичко това, че този въпросъ е колкото тѣжъкъ толкова и деликатенъ, то пакъ нѣкои списатели, като сж се ржководили отъ исторически дати и нѣкои видни факти, старали сж се да положатъ класиранието на европейскитѣ Държави въ извѣстенъ рѣдъ (Wheaton. 152—153).

Г-нъ de Malortie. който публикува въ 1867 г. едно списание на нѣмски врьхъ администрацията на единъ Дворъ, подъ заглавие: „Der Hofmarschal", отъ което ний правимъ по тази материя нѣкои по-важни извлѣчения, — представлява слѣдующата листа за рангътъ на европейскитѣ суверенни домове.

Императори и Крале.

1. *Австрия.* Това първенство произходи отъ рангътъ притежаванъ, въ миналитѣ врѣмена, отъ Германский императоръ; а точно императоръ François II бѣше единственний въ право да си резервира рангътъ императоръ на свѣтата — империя, освѣтена и избрана. Австрийската империя датира отъ 10 Августъ 1804.

2. *Франца.* Французската корона слѣдва. предъ видъ на старина, веднага слѣдъ оная на Германия; френский краль се калифицираше *старший Синъ* на черквата и весма—християнский Краль (Le roi très chrétien). Франца за третий пжть република отъ 4 Септемврий 1870.

3. *Велика Британия.* Съединението на англосаксонскитѣ кралевства подъ царуванието на краль Egbert въ 827 г.

4. *Прусия.* Кралевската титла датира отъ 18 Януарий 1701. Но Германското единство датира отъ 18 Януар. 1871, въ който день Пруский краль, Вилхелмъ I. биде прокламиранъ императоръ Германский въ палата отъ Версайлъ. Отъ тая дата Империята замѣстява Германската Конфедерация

5. *Руссия.* Империя отъ 22 Окт. 1721.

6. *Спания.* Основанието на *кралевството — Астюрия* датира отъ 718.

7. *Дания*. Християнско кралество подъ Канутъ Великий въ 1015.

8. *Двѣтѣ-Сицилии* (Неаполско кралевство) въ Сицилия и южна Италия, основано отъ Roger II. на 1130.

9. *Шведия*. Съединението на Шведскитѣ кралевства и онова на Готия на 1132.

10. *Португалия*. Основана като кралство отъ Алфонсъ II на 25 Юлий 1139.

11. *Сардиния* (днесь Италия). Кралевското достойнство на сардинский домъ на 1720. Но на 17 Мартъ 1861 кральтъ взе титлата краль на *Италия*, и минува на рангъ 6-та Държава [1]).

12. *Бавария*. Електоратътъ е даденъ на домътъ отъ Wittelsbach на 1125; а кралевската корона на 26 Декемврий 1805.

13. *Саксония*. Електоралното достойнство преминува отъ линията — *Ернестинъ* на линията — *Албертинъ* на 24 Февр. 1805; Саксония е подигната на рангътъ кралевство на 11 Декемврий 1806.

14 *Вюртембергъ* Съставлява Електоратъ отъ 27 Априлъ 1803; а кралевство отъ 26 Дек. 1805

15. *Холандия*. Кралевство отъ 16 Мартъ 1815.

16. *Белгия*. Отдѣлена отъ Холандия и съставлява кралевство отъ 21 Юлий 1831.

17. *Гърция*. Кралевство основано на 7 Май 1832.

18. *Турция*. Призната като членъ въ кржгътъ на европейскитѣ Държави на 30 Мартъ 1856.

Забѣлѣжка. Тукъ трѣбва да припомнимъ, безъ да докачаме деликатний въпросъ за класиранието рангътъ, още четери Държави съ по-нова дата.

19. *Румжния* Обявена за независима Държава чрезъ чл. 23 отъ Берлинский договоръ отъ 13 Юлий 1878; а чрезъ единъ законъ, вотиранъ на 26 Мартъ 1881 чрезъ Камерата и Сената, и сакционираннъ сжщий день, биде прокламирана съ титлата *кралевство*.

20. *Сърбия*. Това княжество биде тжй сжщо обявено за независима Държава чрезъ чл. 34 отъ Берлинский договоръ отъ 1878; а чрезъ единъ специяленъ законъ отъ 6 Май 1882 прокламирана съ титлата *кралевство*.

---

1) Garcia p. 620

Двѣтѣ послѣдни кралевства бидоха веднага признати съ тая титла отъ иностраннитѣ сили

21 *Черна-Гора.* Врьхъ мѣждународното положение на това княжество сѫществуваше една неопредѣленность. Но чрезъ 26 чл. отъ Берлинский договоръ 1878, *Черна-Гора* биде обявена за независимо княжество.

22. *България.* Въ послѣдствие Руско-Турската война (1877—1878), която война се счита освободителна война за Българитѣ, Сѣверна България биде откѫсната отъ прямото турско владѣние, и чрезъ чл. 1-й отъ Берлинский договоръ отъ 1-й Юлий 1878 призната за автономно *Княжество* подъ сюзеренството на Портата; а на 6 Сеп. 1885 Българский народъ отъ южна и сѣверна България провъзгласи еднодушно съединението на двѣтѣ български провинции подъ едно *Българско Княжество*, мѣждународното положение на което, по причина разногласието на силитѣ, стоя 8—9 години неопредѣлено. Но въ промежутака на това врѣме, това българско княжество, като изоставяше на страна разногласието на силитѣ, се управляваше вѫтрѣшно като едно напълно независимо княжество.

Klüber (Droit des gens moderne de l'Europe § 90 – 96), отъ друга страна подържа слѣдующитѣ начала:

Равенството мѣжду Държавитѣ се проявява често въ церемонияла. Този церемониялъ се упражнява не само въ отношение личностьта на суверенитѣ или на тѣхнитѣ представители, но даже и въ писменностьта.

Мѣждународното право приписва на извѣстни Държави нѣкои отличия, които взети изедно се наричатъ кралевски (царски) почести — honores regii. Тѣзи отличия придаватъ на тия, които се ползуватъ отъ тѣхъ, единъ *рангъ* стоящъ повисоко отъ другитѣ суверенни Държави, които не се наслаждаватъ съ него, какго и пр. преднината (la préséance) и други много права врьхъ церемонияла, както: ползование отъ кралевската корона, отъ титлата *братъ* въ отношение на другитѣ суверени отъ сѫщий рангъ; при това, прилага се още и исключително право, да може да праща при другитѣ Държави *посланици* т. е, публични министри отъ първий рангъ.

Държавитѣ, които се ползуватъ отъ кралевски почести сѫ: сички империи и кралевства, сѫщо и великитѣ войводства (grands-duchès); по преди Папскитѣ държави, Хесенский

Електоратъ, сички германски Електорати, и нѣкои отъ великитѣ републики; н. пр. по-преди. републиката на Съединенитѣ Холандски провинции. Венецианската република; днесь Швейцарската конфедерация. Съединенитѣ Щати въ сѣверна Америка и Французската република.

1-о Католическитѣ Държави отстжпватъ преднина на Папата въ качеството му суверенъ *понтифъ* или шефъ на черквата. Даже и въ качеството си на мирский суверенъ, Папата притежаваше правото за преднина и въ отношение на повече протестански Държави, но не и въ отношение на Руссия.

2-о Едно врѣме сички европейски сили отстжпваха преднина на Романо-Германский императоръ, като наслѣдникъ на *Цезаритѣ*.

3-о Поголѣмата часть на *коронованитѣ глави* приматъ по принципъ равенството на рангътъ: но при сичко това:

а) Монархическитѣ Държави, па даже и тия, които се *ползуватъ съ царски почести* отдаватъ честь и отстжпватъ преднина на ония, които носятъ *императорска или кралевска титла*, тжй сжщо и републикитѣ обикновенно имъ отстжпватъ преднина.

Исключение. Кромвелъ бѣше придобилъ за английската република сжщий рангъ, който Англия имаше и за презъ врѣмето на кралетѣ.

Французската република бѣше запазила въ своитѣ договори съ Австрия сжщия рангъ и сжщий церемониялъ, които се практикуваха и преди войната: трактата отъ Кампо-Формио 1797 (чл. 23); трактата отъ Люне-вилъ 1801 (чл. 17) Това сжщото условие бѣше положено и въ отношение на Испания и Прусия чрезъ договора отъ Bâle (1795)

б) Монархическитѣ Държави, които не се ползуватъ отъ царски (кралевски) почести отстжпватъ преднина на ония, които се ползуватъ съ тия почести.

в) Полу-суверенитѣ Държави се считатъ съ единъ подоленъ рангъ отъ ония, които сж пълно-суверенни

Прочее въ заключение тия сж ранговетѣ:

1-о Папата (въ отношение на католическитѣ Държави);

2-о Императоритѣ и кралетѣ.

3-о Великитѣ републики.

4-о Великитѣ дукатства (войводства).

5-о Другитѣ монархически Държави.

6-о Полу-суверенните Държави.

За да се избѣгнатъ препирните врьхъ рангътъ, било въ конгресите на суверените, било въ дипломатическите събрания или при редактирането на трактатите, и за да се предухранятъ правата и претенциите на странитѣ, прибѣгва се къмъ разни срѣдства, мѣжду които е и *алтернатътъ*, едно отъ най-много употрѣбляванитѣ. Въ събранията на суверенитѣ или дипломатитѣ, алтернатътъ се състои въ това: изменяватъ се мѣстата или рангътъ за едно извѣстно врѣме, като ги опредѣлятъ спорѣдъ възрастьта на суверенитѣ или спорѣдъ давностьта на владѣнието, или чрезъ жребие или спорѣдъ положението на азбуката

Послѣдния начинъ е често слѣдванъ съгласно френската азбуква, както на пр. бѣше случайтъ при подписването на Виенский трактатъ на 1815 г. (Autriche, Espagne, France, Grende-Bretagne, Portugal, Prusse, Russie, Suède).

При *редактирането на трактатитѣ*, обичай е да се алтернира, както въ предговора (préambule) тъй и въ подписването му, така щото сѣка сила, която взема участие завзема, въ екземплярътъ предопредѣленъ за нея, и който се предава въ нейната канцелария, *първо мѣсто*.

Още едно срѣдство има, което се състои въ да се обяви отъ напредъ, че *сѣко мѣсто* трѣбва да се счита като *първо*, и че моментанната *пресеанса* нема да влияе въ нищо врьхъ рангътъ.

ЧАСТЬ ВТОРА.

Министерството на вънкашнитѣ дѣла.

I.

За министерствата въобще. Нуждата за учреждаването единъ специяленъ кабинетъ за вънкашнитѣ сношения.

Разнитѣ министерства, които днесь съставляватъ правителството на една Държава сж, може да се каже, плодъ на модернитѣ врѣмена. Ни една институция, отъ начало, не е бивала толкова понизявана и толкова турена въ мракъ, както тая на едни високи чиновници, наречени *министри*, които направляватъ и усрѣдоточаватъ въ своитѣ ржцѣ разнитѣ общественни дѣла на Държавата. Въ сички епохи и почти въ сички Държави е имало високи чиновници, които сж служили като посрѣдници или съобщители волята и заповѣдьта на владѣтеля къмъ своя народъ. Но тѣ не сж биле служители на Държавата, а исключително лични чиновници на шефътъ на Държавата. Може да се каже, че тая държавна институция води своето потѣкло отъ Франца, но своето усъвършенствование тя е получила въ Англия.

Въ Франца, тя се възроди за първъ пжть заедно съ пораждането *идеята за централизирание властитѣ*, и чрезъ това за създаването на единъ възможенъ контролъ въ разнитѣ клонове на службата Въ срѣдний вѣкъ, феодалний режимъ въ Франца бѣше стѣснилъ до такава степень прерогативитѣ на кралевската власть щото нейнитѣ васали, нейнитѣ провинции, даже и градоветѣ и нѣкои общини управляваха съвсѣмъ независимо отъ Кралевството своитѣ финансии, правосждието и политиката. Тжй щото кралевството, въ своитѣ сношения къмъ тия се нахождаше като къмъ странни Държави.

Ришелие подъ царуванието на Лудвика XIV подвзе идеята за уединението на Франца. приведе я въ дѣйствие и като слѣдствие на това докара едно систематическо централизирание на кралевскитѣ власти. Обаче абсолутното царувание на Лудвика XIV унизи постоветѣ на подобни високи чиновници. възбуди реакция противъ тѣхъ и спречи развитието на тая институция още въ зачалото ѝ. Въ царуванието на Лудвика XIV и по-кѫсно подъ Лудвика XV сичкия авторитетъ и престижъ на държавнитѣ секретари или съвѣтници (както ги наричаха тогава) се състоеше единственно въ това. че тѣ представляватъ кралевската личность. Лудвикъ XIV можà едва съ голѣмо нетърпение да дочака края на двама свои славни държавни секретари: *Колберта* и *Лувоа* първий на финансиитѣ а вторий на войната. Тия двама държавни мѫже подигнаха голѣмия престижъ въ общата политика на Лудвика XIV и оставиха задъ себе-си една особна свѣтлина за системата въ управлението на старий френский режимъ. Той (Лудвикъ) неможаше да поднесе равнодушно, едно управление ако и толкова славно. Извѣстно е въ историята. въ какви неблагоприятни обстоятелства умрѣха тѣзи двама славни министри. Слѣдъ смъртьта на тия, той отъ като отстрани отъ управлението сички способни и независими хора. вземаше си държавни секретари хора безъ сѣка заслуга и способность съ характеръ гѫвкавъ и прости машини за работа. „Не е въ интереса ми — казваше той — да вземамъ хора съ отлични качества. Преди всичко, трѣба да се даде на публиката да разбере, че чрезъ рангътъ, който взехъ азъ върху си, намѣрението ми не бѣше да дѣля моята власть съ тѣхъ".

Въ Англия почти въ сѫщата епоха министерската институция почна да се развива съвсѣмъ по друго независимо направление. И като не се откланяше отъ този предначертанъ пѫть, не слѣдъ много, кабинета (министерството) въ Англия стана главенъ органъ на управлението, и ключътъ отъ сводътъ на политическото здание. Това развитие на английский кабинетъ вървя по такъвъ рационаленъ пѫть, щото неговото произхождение се притопи най-сѣтне въ едно чисто *парламентарно министерство*. Тамъ е парламента или по-добрѣ камерата на комунитѣ. която направлява и насочва групата отъ хора, членове отъ сѫщий парламентъ, на които трѣба да се повѣри властьта. а ролята на Кралицата се ограничава

само да избере въ тази група най-отличнитѣ мѫже, и да имъ повѣри грижата да си изберать колегитѣ и съставять кабинета.

Сѣкий единъ клонъ отъ централната администрация, съгласно своята *обширна* и *разграничена* дѣятелность, изисква и поставянието на чело единъ върховенъ администраторъ нареченъ министръ. Прочее министерствата не се създаватъ въ една Държава по *подражение* или лични *комбинации* и *съображения*. т. е. защото ги има въ еди коя Държава толкова и такива или защото недостигатъ мѣста за извѣстни лица, но защото самата висша държавна нужда, въ интереса на обществото, изисква неговото сѫществование

За това въ разнитѣ Държави, виждаме разни и не еднакви числа отъ специални министерства за сѣкий клонь, както и атрибутитѣ на единъ клонь съгласно своята важность и естество приленент при едно или друго министерство.

Само петъ министерства, отдѣлни съвършено по функциитѣ си и естеството си, се съглеждатъ да сѫществуватъ еднако почти на сѣкадѣ: Министерството на *вѫтрѣшнитѣ* дѣла, на *финансиитѣ*. на *правосѫдието*, на *войната* и на *външнитѣ* дѣла. Но ако това раздѣление представлява едно колкото естественно толкова и еднообразно на сѫдѣ распредѣление на властитѣ и функциитѣ въ Държавата, то въ другитѣ клонове не представлява еднообразие нито въ числото нито въ отдѣлнитѣ и специални атрибути.

Н. пр. едно специялно министерство на *марината* сѫществува въ Австрия. Руссия, Италия, Португалия. Спания, Франца и Холандия. Въ Англия, мѣжду другитѣ, има и едно министерство за *колониитѣ*. преди малко учредено и въ Франца. Дирекцията на марината зависяше много врѣме, въ Прусия, отъ министерството на войната, и едва въ 1872 г. то се учреди като снециално министерство.

Народното просвѣщение не съставлява особно министерство, освѣнъ въ Руссия, Италия, Румѫния, България. Сърбия, Грьция. Черна-Гора. Въ Белгия, гдѣто сѫществува най голѣма свобода за народното обучение, както и въ Португалия, този клонь влѣгва въ атрибутитѣ на министерството на вѫтрѣшнитѣ дѣла; въ Австрия въ атрибутитѣ на тѫй нареченото министерство на Държавата; въ Спания въ ония на мин. на търговията и общественнитѣ згради; въ Прусия въ ония на мин. на черковнитѣ дѣла, сѫщо въ Саксония и Бавария.

Земледѣлието, търговията и *общественнитѣ сгради* по нѣгдѣ съставляватъ само едно министерство както: въ Австрия, Спания, Португалия, Бавария; по пегдѣ пакъ съставляватъ двѣ особни министерства, както: въ Франца Прусия и Италия; а по нѣгдѣ тия три клоня съставляватъ сѣкий отдѣлно и прилепенъ при друго министерство, както въ Руссия, гдѣто *промишленностьта и търговията* зависятъ отъ министерството на финансиитѣ, *земледѣлието* отъ мин. на домениитѣ, а *общественнитѣ вгради* съставятъ само и особно министерство. Въ Белгия, гдѣто общественнитѣ згради съставляватъ особно министерство, търговията влѣгва въ атрибутитѣ на мин. на външнитѣ дѣла; а земледѣлието въ ония на вжтрѣшнитѣ дѣла.

Вѣроисповѣданията не съставляватъ нигдѣ особно министерство, този клонь бива прилепенъ или при министерството на правосждието, както: въ Португалия, Спания, Белгия, Италия, или при народното просвѣщеиие: Бавария, Прусия, Румжния: или при тжй нареченото министер. на Държавата въ Австрия. По нѣгдѣ пакъ то е раздѣлено на два клоня, прилепени при двѣ министерства. Въ Руссия чуждитѣ вѣроисповѣдания зависятъ отъ мин. на вжтрѣшнитѣ дѣла; въ Холандия протест. вѣроиспов. е прилепено при мин. на правосждието, а католическото при онова на вънкашнитѣ дѣла; въ България вѣроисповѣданията сж при мин. на външнитѣ дѣла.

И тжй виждаме, че въ нѣкои Държави, разнитѣ клонове на администрацията не съставляватъ особно централно управление, освѣнъ ако самата нужда го изисква. Значи, че особнитѣ министерства не създаватъ извѣстна обществена дѣятелность, но тая послѣднята предизвиква създаването на особно министерство. Ако на пр. въ княжеството България би се учрѣдило и едно министерство на марината, не е никакъ за вѣрвание, че България ще има и морска флота. Ако на българската търговия пречи нѣщо друго, за да се развие както трѣба, на вѣрно че министерството на търговията и онова на земледѣлието не ще може да развие нито едното нито другото.

По горѣ казахме, че на сѣкадѣ срѣщаме петь еднако сжществуюши по атрибути и по функции министерства, мѣжду които и министерството на *вънкашнитѣ дѣла*. Ний ще имаме тукъ да се занимаемъ особно съ това послѣднето.

Веднага, щомъ се заведе единъ съобразенъ политически системъ мѣжду европейскитѣ Държави, почти всички прави-

телства почувствуваха и нуждата, да установятъ помѣжду си непрекжснати сношения; и за постижението на тази цѣль тѣ не забавиха да си испровождатъ взаимно дипломатически агенти съ врѣменна миссия или установени постоянно при единъ или другъ Дворъ, съ опредѣлена цѣль да бждатъ, отъ една страна, органъ за взаимнитѣ сношения, и отъ друга да наблюдаватъ политиката на Двороветѣ, при които сж акредитирани. Още отъ *Вестфалский* миръ (трактатитѣ отъ Münster и Osnabrück 1648), и може да се каже още и порано, а имено отъ министерството на кардинала Richelieu (1624 министръ на Лудвика XIII), Европа се намѣрва положена подъ влиянието на множество политически агенти, наречени *дипломати*.

Щомъ вънкашнитѣ сношения почнаха да се умножаватъ; а отъ друга страна се указа и ползата отъ тѣхъ мѣжду сичкитѣ сили, то веднага се появи и нуждата за учреждението на единъ специяленъ кабинетъ, натоваренъ съ водениего на политическата корреспонденция и съ направляванието на вънкашнитѣ работи. Отъ начало и до сега този клонь на администрацията е билъ познатъ подъ разни наименования, но които въ сжщность означавать сжщитѣ атрибути и сжщата функция, като: *Секретарство на външнитѣ работи и депешитѣ*, министерство за *конференциитѣ* и *държавната канцелария*, и най-послѣ биде означено и почти обще прието, *министерство* или *департаментъ* на *външнитѣ сношения* или на *външнитѣ работи*.

II.

За министра на външнитѣ работи.

При днешний политический системъ на Държавитѣ, по който сички цивилизовани народи се считатъ като да съставлявать едно голѣмо общество, въ срѣдината на което се е развила една *общность*, но общность отъ най-сложнитѣ, каквато само гения на человѣчеството е могълъ да произведе, — то държавний мжжъ (министра на външн. дѣла) туренъ на чело на тая администрация въ една Държава, за да направлява

сношенията на своята нация така, щото тѣ да не бждатъ нито въ ущърбъ на Държавата нито въ несъгласие съ тая мѣждународна общность, — трѣба да бжде человѣкъ съ отлични качества, и може би малко би казали, ако би изисквали отъ него само: *тактъ*, *мждрость* и *обширни знания*.

Мартенсъ, въ своя Guide diplomatique, по този предмѣтъ казва следующето:

„Тжй като отъ поведението на държавний мжжь, комуто е повѣрено управляванието министерството на външнитѣ дѣла, зависи твьрдѣ често успѣхътъ или неуспѣхътъ на взглѣдоветѣ и плановетѣ за неговото правителство по външната политика, и тжй като по тая причина и изборътъ на този високъ чиновникъ е отъ най-голѣма важность, защото само чрезъ неговата мждрость ще бждатъ съхранени правата, интереситѣ, спокойствието, достолѣпието и народната честь; когато напротивъ неговитѣ грѣшки могжтъ да компромитиратъ народа и да го увлѣкатъ въ бъркотии и война, на които послѣдствията не би могле да бждатъ пресмѣтнати, за това ний вѣрваме, че трѣба да си позволимъ да направимъ нѣколко забѣлѣжки по този предмѣтъ

„Въобще вжтрѣшната администрация се направлява спорѣдъ точно опредѣлени правила: самия законъ и властьта говорятъ, какво трѣба да се прави; началството изисква или заповѣдва. Ударитѣ отъ погрѣшкитѣ не падатъ освѣнъ врьхъ частни лица, и чрезъ това сѣкога могжтъ лесно да се поправятъ. При едно нормално положение на работитѣ, въ администрацията не се изисква, освѣнъ добъръ надзоръ, и въ извънрѣдни случаи, мждростьта може да призове на своя помощь съдѣйствието на силата: тя нема нужда да се обзира или допитва до чужда воля, нема нужда да я ласкае или да ѝ се бои.

„Не така е обаче, въ отношение на *външнитѣ сношения*. Тукъ рѣдко може да има случай да *изисква* или да се *разсжждава*, но трѣба само да *пита*, често да *моли* и да *се договаря*. И най-малката неблагоразумна и необсждена дума може да оскърби единъ цѣль народъ. Една фалшива постжпка, една погрѣшна смѣтка, една погрѣшна или хазардирана комбинация, една проста индискреция може да компромитира и достолѣпието на правителството и народнитѣ интереси.

Вънкашната политика на една Държава представлява отношения толкова разновидни, толкова сложни, толкова подложни на измѣнения, а въ сѫщо врѣме и заобиколени съ толкова опасности и тѣжкотии, щото лесно може да се съглѣда, колко сѫ тѣжки и деликатни функциитѣ на оногова, който е призованъ да рѫководи една подобна администрация Значението на тия функции блѣсва още повече на видѣло, че този високъ администраторъ не би можалъ да бѫде подложенъ, заради общото поведение на своето министерство, на никаква точно опредѣлена отговорность; за него нема друго сѫдилище, освѣнъ неговото собственно осѫждение, освѣнъ одобрението на неговия суверенъ, на Народното Събрание и на общественото мнение

Политический свѣтъ е свикналъ тѫй много да сѫди спорѣдъ характера, началата и личнитѣ качества на министра на вънкашнитѣ работи, за системата на неговата политика, щото както неговото назначение тѫй и отстранението му или оттѣглуванието му се съглѣждатъ сѣкога като едно политическо събитие. Затова виждаме често, че, при подобни случаи, Дворовѣтѣ сами прибѫрзватъ да увѣрятъ и успокоятъ иностраннитѣ кабинети врьхъ началата и расположенията на оногова, който е призованъ да испълнява тѣзи високи функции.

Слѣдователно, отъ шефътъ на това министерство зависи да си избере и слѣдва такава политическа система, която би удовлетворила най добрѣ истинскитѣ интереси на страната; отъ него ще зависи да комбинира мѣркитѣ, да се възползува отъ обстоятелствата и да схвати най-згоднитѣ пѫтища, за да усигури на сичко добрия успѣхъ. Този министръ, за да може да испълни достойно тази задача, трѣбва да се е билъ посвѣтилъ сериозно въ специялно изучвание на мѣждународното право и на новата история на Държавитѣ, отъ които зависи общото равновесие Той трѣбва да има точни познания врьхъ търговскитѣ интереси, които зближаватъ Държавитѣ; да е проникнатъ добрѣ съ материялнитѣ срѣдства въ сичкитѣ имъ видове, които съставляватъ силата, могуществото на тия Държави; да има познания отъ трактатитѣ и конвенциитѣ, които ги свьрзватъ; да познава принципитѣ и взглѣдоветѣ, които направляватъ тѣхната политика; да познава качествата на държавнитѣ мѫже, които направляватъ тая политика, тѫй сѫщо и кружокътъ около Дворътъ, който унихилява политиката; срод-

ственнитѣ или други свръзки мѣжду суверенитѣ фамилии, които влияетъ врьхъ нея (политиката); съперничествата на силитѣ, които усложняватъ нейното дѣйствие.

Този министръ трѣбва да има грижа, за да събере бързи и точни свѣдения врьхъ сички събития, които сж отъ естество да бждѫтъ вредителни за дьржавнитѣ интереси; той трѣбва да слѣдва внимателно распорѣжданията на иностраннитѣ кабинети въ отношение на неговата Дьржава; той трѣбва да си зададе особенъ трудъ, за да пресмѣта точно, до какъвъ пунктъ могѫтъ тѣзи распорѣждания да се приведатъ въ дѣйствие, за да очертаятъ, спорѣдъ резултата на неговитѣ данни, на вънкашнитѣ сношения единъ добрѣ комбинираръ и най-згоденъ ходъ за неговото отечество

Министра, за да бжде добрѣ увѣдоменъ и добрѣ услуженъ за постижението на тѣзи цѣли, той трѣбва да има на свое расположение вѣщи, опитни и способни органи. Той, който, до извѣстна степенъ, се счита като пазитель и съхранитель на честьта и общитѣ интереси на своето отечество въ вънкашнитѣ сношения, е длъженъ да положи сериозно старание да познава тжй добрѣ хората, щото да може да прави най-подходящи избори въ персоналътъ на своитѣ *дипломатически агенти* въ иностранство, и да не полага, освѣнъ въ вѣщи, способни и до тойни ржцѣ запазванието на тѣзи толкова важни интереси, и на тая народна честь толкова деликатна и чувствителна при най-малкия вѣтрецъ.

Единъ придобитъ вече опитъ, една отъ по-прѣди указана заслуга въ испълнение на службата, една забѣлѣжителность на талента, едно лично уважение, една засвидѣтелствована моралность и честность: тия сж сжществениитѣ елементи, които трѣбва да ржководятъ министра въ изборътъ му на този персоналъ. При всичко това, не е достаточно за министра на вънкашнитѣ дѣла да си избере само способни хора за дипломатическата служба; но трѣбва още неговия духъ да ги въодушевлява, и неговата инициятива да имъ дава изискуемото направление. Въ това отношение, той трѣбва не само да ги направлява, чрезъ своитѣ инструкции, въ преговоритѣ, съ които тѣ сж натоварени, и да бди за тѣхнитѣ постжпки чрезъ една рѣдовна корреспонденция; но той трѣбва да имъ испраща преписъ отъ депешитѣ на тѣхнитѣ колеги, и, отъ врѣме на врѣме, да резюмира и имъ испраща въ циркуляри вънкаш-

ното и вжтрѣшно положение на страната; това ще тури тѣзи агенти на дѣло въ запознавание политиката на тѣхното правителство. Тѣ, като се основаватъ на тия съобщения, ще могжтъ тогава безъ затруднение да взематъ участие въ разговоритѣ, които досѣгатъ въпроснитѣ предмѣти, и по този начинъ ще могжтъ да събератъ драгоцѣнни данни врьхъ взглѣдоветѣ на разнитѣ кабинети. При това тѣ ще могжтъ, мѣжду друго, да си задаватъ трудъ, чрезъ тия разговори, да прокаратъ мисъльта на своето правителство нѣщо което не ще бжде отъ малка полза за послѣдното, да успѣе така да пропагира своята доктрина въ сички главни резиденции на свѣта, и то чрезъ хора като агентитѣ, турени въ положение да бждатъ изслушвани отъ гдѣто най-много трѣба. Наконецъ, дипломатическитѣ агенти, като получаватъ тия циркуляри и виждатъ, че не сж забравени, намѣрватъ се единъ видъ укуражени въ своя трудъ на корреспонденцията, а въ сжщо врѣме, дава имъ се и възможность да сждятъ за най-доброто направление, което трѣба да се даде въ това отношение, а особено и като се запознаятъ, отъ една страна, съ общото политическо положение, а отъ друга, като не имъ е чуждъ и начина, по който това политическо положение трѣбва да бжде разбирано.

При това, министра на вънкашнитѣ дѣла е лицето, на което принадлежи да влезе въ преговори съ публичнитѣ министри на иностраннитѣ Сили, да изслуша тѣхнитѣ искания, тѣхнитѣ предложения, да имъ даде отговоръ въ името на Дьржавата или на суверенътъ, да разисква взаимнитѣ интереси, наконецъ да се впуща съ тѣхъ въ преговори и да даде единъ добъръ изходъ на въпроситѣ.

Тоже той е натоваренъ съ редактирането или съ распорѣждането да се редактиратъ публичнитѣ актове, произходящи отъ суверенътъ и публикувани отъ негово име въ отношение на политическитѣ дѣла, каквито сж н. пр. трактатитѣ за миръ, за съюзъ, за търговията и пр.; конвенциитѣ за урегулирване границитѣ; актоветѣ за обявяване война, манифеститѣ, излагание мотивитѣ за война и сички други неприятелски мѣрки, каквито суверенътъ се счита въ правото си да вземе въ отношение на другитѣ Сили; отговоритѣ на иностраннитѣ официялни бумаги и пр. Най-послѣ сé той е пакъ твърдѣ често натоваренъ да започне и да ржководи преговоритѣ за уженването на принцоветѣ и принцеситѣ отъ суве-

ренната фамилия, както и да съобщи на чуждитѣ Дворове (когато самъ суверенътъ не иска да се отнесе съ саморжчни или кабинетни писма) тѣхнитѣ раждания и умирания.

Въ по-голѣмата часть на европейскитѣ Дворове, консулското тѣло е положено подъ вѣдомството на министра на външкашнитѣ работи; той е въ право да издава екзекватура на иностраннитѣ консулски агенти. Даже и въ ония страни, гдѣто консулитѣ се намѣрватъ положени повече подъ вѣдомството на марината, може да се каже, че тѣ получаватъ почти въ равна мѣрка своитѣ инструкции и отъ министерството на външкашнитѣ работи.

Атрибутитѣ на този министръ се распростиратъ по нѣкогашь и до това, че той е и съхранитель на държавнитѣ архиви; но обикновенно общитѣ архиви сж положени подъ вѣдомството на министра на правосждието или на министра на вжтрѣшнитѣ работи Чястната архива на министерството на външнитѣ работи е, въ сѣкий случай, подъ неговото вѣдомство. При това, подъ негово вѣдомство сж не само сички важни документи, които се касаятъ до ангажаментитѣ на суверена или на Държавата за тѣхнитѣ права и претенции, но още и сички дипломатичетки ноти и актове относително преговоритѣ, корреспонденцията на министра съ своитѣ агенти въ иностранство, както и съ акредитиранитѣ, при неговото правителство, дипломатически представители.

Тжй като при всѣкий Дворъ се наблюдава единъ извѣстенъ церемониялъ предъ видъ на другитѣ Дворове, то сѐ пакъ въ архивата на това министерство се намѣрва събранъ формуларъ, за сичко що се отнася до титлитѣ, израженията на вѣжливость, както и формата за наблюдение въ разнитѣ видове на дипломатическата композиция

Въ момента, когато министра на външкашнитѣ работи встжпва въ функциитѣ си, той съобщава своето назначение на дипломатическото тѣло, акредитирано при неговия Дворъ; тжй сжщо и на дипломатическитѣ и консулски агенти на своето отечество въ иностранство Ако той е въ сжщо врѣме предсѣдатель на министерский Съвѣтъ той съобщава и на предсѣдателитѣ на законодателнитѣ тѣла, ако тѣ сж свикани на сессия.

Ний заемваме тукъ нѣколко формули за тия съобщения отъ отличното списание, по тая материя, на Baron de Ga-

rcia de la Vega (Guide Pratique des Agents politiques du Ministère des affaires étrangères), като помѣстуваме нѣкои отъ тѣхъ въ оргиналътъ имъ на френски съ съотвѣтствующий преводъ на български:

За дипломатическото иностранно тѣло.

J'ai l'honneur de vous informer (d'informer Votre Excellence) que le Roi, le Prince par un arrêté en date du . . . . , a daigné me confier le portefeuille des affaires étrangères.

Je me félicite de voir s'établir entre nous (entre Votre Excellence et moi) des relations directes et suivies. Je mettrai tous mes soins à les rendre faciles et autant qu'il se pourra, profitables aux intérêts de nos gouvernements respectifs.

J'ose espérer, M..., que vous voudrez bien m'accorder votre bienveillante confiance et, dans cette pensée, je saisis avec le plus vif empressement l'occasion de vous offrir (d'offrir à Votre Excellance) l'assurance, etc.

Имамъ честь да Ви съобщя (да съобщя на Ваше Превосходителство), че Краля (или Н. Ц В.) Княза, чрезъ указъ съ дата отъ . . . , благоволи да ми повѣри портфейла на вънкашнитѣ работи.

Радвамъ се като виждамъ, че се установяватъ мѣжду насъ (измѣжду Ваше Превосходителство и мене) прями и постоянни отношения. Азъ ще положа сички мои старания за улеснението на тия отношения, при това, и до колкото е възможно да бѫдѫтъ тѣ ползователни на интересите за нашитѣ респективни правителства.

Смѣя да се надѣвамъ, Г.... че Вий ще благоволите да ми дадете Вашето благоволително довѣрие и, възъ основание на тая мисъль, възползувамъ се съ едно живо съчувствие отъ този случай, да Ви увѣря (да увѣря Ваше Превосходителство) въ моитѣ найотлични и пр

За дипломатическото тѣло на страната въ иностранство.

Имамъ честь да Ви съобщя, че Н. Ц. В. Княза благоволи, чрезъ Указъ съ дата отъ . . . да ми повѣри управлението на министерството на вънкашнитѣ работи.

Считамъ се честитъ, да видя установението на прями и рѣдовни отношения мѣжду насъ двама, а въ сѫщо врѣме и ползователни за обществеиитѣ интереси на страната.

Принципитѣ на правителството, относително мѣждународнитѣ отношения, ще бѫдѫтъ тия на едно високо и доброжелателно безпристрастие; независимостьта на мѣждународното положение на отечеството . . освѣтени чрезъ . . . трактатътъ . . . ще съставляватъ основата на тия принципи.

Азъ разчитамъ Г . . . на Вашето лойално съдѣйствие. Вий можете. отъ Ваша страна. да бѫдете убѣдени, че азъ ще положа сичко мое старание, да улесня наложената Вамъ задача.

Възползуванъ отъ тоя случай съ едно живо сучувствие, Г . . . ида да Ви увѣря въ . . . и пр.

Ако министра намѣрва за умѣстно, той може. съгласно рангътъ и други особни съображения за агентътъ, да видоизмѣнява формулитѣ. Но въобще при тоя случай, това не се прави. Употрѣблението на една малко преувеличена вѣжливость къмъ агентитѣ отъ единъ подоленъ степенъ, не се взема никога за погрѣшка нито пакъ може да представлява нѣкои неудобства при отваряването на едни официални отношения.

На консулското тѣло се праща едно обикновенно съобщение.

Ако министра на вънкашнитѣ работи е билъ натоваренъ да състави кабинета, той припомнува на иностраннитѣ дипломатически агенти и за това обстоятелство. Съобщението въ този случай може да бѫде въ слѣдующитѣ термини:

Къмъ дипломатическото иностранно тѣло.

Je remplis un de mes premiers devoirs en vous informant (en informant Votre Excellence), que le Roi (que S. A. R. le Prince) vient d'agréer la combinaison ministérielle que j'ai eu l'honneur de Lui proposer, et que Sa Majesté (S. A. R.), par Son arrêté du . . . a bien voulu me confier le portefeuille des affaires étrangères.

Je m'appliquerai, dans ma nouvelle position, à rendre les relations qui vont s'établir entre nous, M. . . . aussi cordiales que profitables à la conciliation des intérêts que nous avons à sauvegarder et à la bonne entente de nos gouvernements et de nos pays respectifs. — Qu'il me soit permis, M. . . , de compter à mon

Испълнявамъ една отъ моитѣ първи длъжности, като Ви съобщавамъ (като съобщавамъ на Ваше Превосходителство), че Краля (Н. Ц. В. Княза) одобри министерский съставъ, който азъ имахъ честьта да Му предложя, и че Н. Величество (Н. Ц. В.), чрезъ указъ отъ . . . благоволи да ми повѣри портфейлътъ на вънкашнитѣ работи.

Азъ ще се старая въ моето ново положение, да направя отношенията, които ще се установятъ помѣжду ни, Г . . . толкова сърдечни колкото и полезуватели за удовлетворение интереситѣ, които ний имаме да запазваме. както и за доброто съгласие на нашитѣ правителства и на нашитѣ респективни страни. Нека ми бѫде позволено, Г . . ., да могж да разчитамъ, отъ моя страна. на Вашето доброжелателно довѣрие (на доброжелателното довѣрие на Ваше Превосходителство).

tour sur votre bienveillante confiance (sur la bienveillante confiance de Votre Excellence).

Je saisis avec empressement cette occasion, M. . . etc.

Като се възползувамъ, съ едно живо съчувствие, отъ този случай, ида да Ви изразя (да изразя на Ваше Превосходителство) моитѣ . . . и пр.

Ако министрътъ е принадлежалъ до тогава на дипломатическото тѣло, той не трѣба да пренебрегне да спомене и за това обстоятелство, въ първото си писмо, отправено къмъ своитѣ дипломатически агенти въ иностранство.

На пр. между другото ще прибави: „Като правя и азъ самъ часть отъ дипломатическото тѣло, ще имамъ особно присърдце, да улесня неговата толкова важна и деликатна миссия. Надѣвамъ се, Г . . ., че Вашето довѣрие ще отговори на моето, и че Вашето съдѣйствие ще направи официялнитѣ сношения, които се установяватъ помѣжду ни, още по полезуватели за интереситѣ на страната и пр.

Визити. — Щомъ е извършено така съобщението за неговото назначение, Министрътъ очаква първата визита на сички членове отъ дипломатическото тѣло. Слѣдъ това той имъ я поврьща: на *посланицитѣ*, самъ лично и то, ако е възможно, въ сѫщий день, въ който го е приелъ; на *пълномощнитѣ министри* и на *министритѣ резиденти*, тѫй сѫщо самъ лично, но той може (à la rigueur), единъ. два дена покѫсно; на *испълняющитѣ длъжность* (aux chargés d'affaires), чрезъ визитъ-карти.

Длъжноститѣ на сѫпругата на министра сѫ сѫщитѣ; случвало се е по нѣкога пакъ, особено въ Парисъ, предъ видъ на своята младость или предъ видъ на попрѣдишни блиски отношения, сѫпругата на министра на външнитѣ работи, да направи тя първа на посланиковата сѫпруга визита; но тази предшествующа вѣжливость не е по правилата на етикетата.

Нема никакви установени правила за размѣняване визиткартичкитѣ по случай на Новата година. Сѣкий членъ отъ дипломатическото тѣло, *посланика* както и *шарже д'ифферъ*, испраща обикновено своитѣ картички на първий день Януарий, а нѣкои даже и въ надвечерието на Новата година, на сички други членове отъ сѫщото тѣло, както и на предсѣдателя на законодателното тѣло. Министритѣ и предсѣдателя на Н. Събрание, отъ тѣхна страна, правятъ сѫщото. Офицеритѣ и другитѣ високи личности при Дворътъ послѣдватъ този примѣръ. Лично картички да се поднасятъ твърдѣ малко се практикува.

Госпожитѣ на дипломатитѣ и на министритѣ размѣняватъ си по сѫщий начинъ картички, но тѣ могѫтъ да си направятъ веднага и визити, ако се намѣрватъ въ обикновенни и близки отношения

Въ отношение на чуждестраннитѣ личности, които посѣщаватъ столицата, министра слѣдва извѣстна постепенность въ своитѣ *политеси* съгласно тѣхния рангъ и тѣхната важность. Когато тѣзи странци сѫ принцове принадлежащи на суверенни Дворове, министра отива първъ да имъ прави визита. Ако той намѣрва за прилично, да ги помоли на едно угощение при себе, той туря да ги попитатъ, въ случай че приематъ поканата, съ кои личности би желали тѣ да бѫдѫтъ при угощението.

Министра опредѣля, обикновено, единъ или повече дни въ седмицата, въ които той приема рѣдовно посѣщения; вънъ отъ тия опредѣлени дни и часове, трѣбва да се поисква да опредѣли той день и часъ за частно посѣщение, било устно или писменно. Подобни правила сѫ необходими, за да може да се даде врѣме за неговитѣ обикновенни занятия; разбира се само по себе обаче. че това правило не е никакъ задлъжително въ отношение на важни личности, които, до колкото е възможно, се приематъ щомъ се представятъ. Що се касае до приемитѣ на чуждитѣ дипломати. трѣбва да забѣлѣжимъ една особенность: тѣзи агенти се приематъ не спорѣдъ рѣдътъ на тѣхното пристигание, но спорѣдъ тѣхния рангъ; *извънрѣдний пратеникъ и пълномощний министръ*, ако и послѣдни дошле, приематъ се преди *шарже-д'афферъ*, който е дошель по-рано.

Начало на салоннитѣ приемвания. — Министра отваря своя дипломатический домъ. като опредѣли единъ день за своитѣ голѣми приеми вечерь. Обикновенно той има другъ единъ день за своитѣ интимни посѣтители. Етикетата на дипломатический салонъ е оная сѫщата, която е въ обичай при голѣмитѣ частни приеми въ вишитѣ кръгове. Министрътъ, до единъ извѣстенъ часъ слѣдъ отварението салона за приеми, се намѣрва при вратата на салона. щомъ бѫде извѣстенъ отъ послужитиля, за пристиганието на гостътъ или гоститѣ, които той посрѣща и ги представлява на сѫпругата си

Официялни угощения (Dîners officiels). — Независимо отъ отварянието на салона, министра на вънкашнитѣ

работи дава едно дипломатическо угощение на сички шефове на иностраннитѣ дипломатически миссии. Почетнитѣ мѣста на това угощение се отстжпватъ на ония агенти, на които рангътъ и датата за представляване тѣхнитѣ *кредениции* имъ усигуряватъ преднина (préséance). Другитѣ мѣста се отстжпватъ на поканенитѣ съгласно тѣхния официяленъ рангъ. — Не е въ обичай, да се правятъ *тости* (наздравици) на това угощение.

Това угощение е единъ видъ задължително за министра на външнитѣ дѣла. Освѣнъ това угощение има и други факултативни.

Преди онова голѣмо угощение, министра обикновенно поканва на маса шефоветѣ отъ разнитѣ отдѣления на своето министерство. По нѣкогашъ министра, ако намѣри за удобно, поканва тия шефове въ сжщо врѣме съ дипломатическото тѣло.

Освѣнъ тия двѣ угощения, министра на външнитѣ работи дава и едно угощение на своитѣ колеги — другитѣ министри. — Обичай е да покани на това угощение, нѣкои отъ вишитѣ офицери сановници на Короната или Двореца, една часть отъ странното дипломатическо тѣло, и по-важнитѣ членове на дипломатическитѣ агенти на Държавата, ако такива се намѣрватъ случайно въ Столицата

При угощенията, давани отъ министритѣ на Страната, почетнитѣ мѣста принадлежатъ сѣкога на членоветѣ отъ дипломатическото тѣло, биле тѣ отъ *първата* или *втората класа*. За осталитѣ мѣста се алтернирва мѣжду страннитѣ дипломати, висшитѣ офицери на Короната или Двореца, и членоветѣ на кабинета.

Ресипроситета (взаимностьта) сжществува и отъ страна на дипломатическото тѣло въ отношение отдаване почести и съблюдаване етикетата, когато нѣкой отъ членоветѣ на това тѣло дава угощение.

Когато единъ министръ или единъ дипломатъ дава голѣмо угощение (grand dîner), поканенитѣ присжтствуватъ въ *фракъ*, освѣнъ акс въ поканата не е забѣлѣжена думата: *въ униформа*. Тази препоржка се прилага само за *угощенията* или *вечеринкитѣ*, които се даватъ въ честь за празника на единъ суверенъ, нѣщо което показва високо уважение за подобно угощение Фрака се туря прочее въ други обстоятелства, и сѣкий се декорирва съ ордени каквито има. Ония, които иматъ голѣмия *кордонъ*, носятъ само плаката при единъ подоленъ

гостоприемникъ, тѣ се декорирватъ съ *плаката* врьхъ фракътъ и съ *голѣмия кордонъ* подъ фракътъ, ако сж поканени при единъ чиновникъ съ единъ равенъ или по-високъ рангъ. Въобще това двойно отличие (плака и кордонъ) се носи само при тържественни обстоятелства. Плаката е единственна обикновенна декорация за *обѣди* и *вечеринки*.

Отъ казаното до тука слѣдва, че *униформата* не е задлъжителна при министритѣ и при дипломатитѣ, освѣнъ когато е препоржчена; когато напротивъ за Дворецътъ тя е общо правило: трѣбва прочее една формална забѣлѣжка. за да бжде человѣкъ освободенъ отъ нея.

Когато членоветѣ на дипломатическото тѣло обѣдватъ при единъ министръ, посланицитѣ и пълномощнитѣ министри сж пласирани прѣдъ членоветѣ на кабинета. Напротивъ, когато угощението се дава при единъ чуждъ дипломатъ, министра на вънкашнитѣ работи има сѣкога първото мѣсто. Другитѣ три мѣста се отстжпватъ на посланицитѣ, ако такива има; ако ги нема, тогава на членоветѣ отъ кабинета. Ако министра на вънк. дѣла неприсжтствува, той е замѣстенъ съ едного отъ неговитѣ колеги.

Членоветѣ на кабинета нематъ никакъвъ ерархически рангъ въ отношение на разнитѣ положения отъ дипломатический порѣдъкъ. Обичайтъ изисква, щото мѣстнитѣ министри да упражняватъ най-голѣма вѣжливость къмъ дипломатитѣ, тжй като тѣ сж длъжни да имъ правятъ искаемата почесть, която страната имъ длъжи. Тѣ прочее отстжпватъ преднина на *посланицитѣ* и на *пълномощнитѣ министри*, но тѣ (мѣстнитѣ министри) взематъ преднина врьхъ *министритѣ резиденти* и *испълняющитѣ длъждость*.

Кабинета на министра. — Министра на вънкашнитѣ работи, както и други нѣкои отъ министритѣ, има единъ секретарь, който управлява кабинета.

Функциитѣ на този секретарь се испълняватъ отъ едно лице, което има пълното довѣрие на министра. Но при това, този секретарь неможе да бжде безъ никакво образувание, довѣрието не исключава никакъ изискуемитѣ научни познания за тая миссия; той не може, подъ този предлогъ, да бжде взетъ отъ роднинитѣ на министра безъ изискуемото образование; защото той се назначава като сѣкий чиновникъ съ указъ и неговата заплата се предвижда въ държавний бюджетъ; при

това, и самото достоление на Държавата го изисква, щото той съ своята иньорентность да не представлява, предъ вънкашний свѣтъ, една смѣшна роль. Министра избира този свой частенъ секретарь, било мѣжду персонала на дипломатическото тѣло, било мѣжду тия на централната администрация, било пакъ вънъ отъ агентитѣ на министерството, когато такива лица ги има.

Главнитѣ атрибути на този секретарь сж:

Приимането и отваряването на писмата и депешитѣ; воденето частната корреспонденция на министра; поискванията за ауденция при министра; работитѣ които министра резервира за себе; студии на извѣстни аффери за улеснявание трудътъ на министра; съхранението и превеждането на шифрованата корреспонденция и пр. Защото, често се случва щото правителството има нужда, да испраща на своитѣ дипломатически или консулски агенти, или пакъ тия да адресуватъ на правителството конфиденциални свѣдения, които трѣбва да бждатъ подъ охранение на индискрецията. Въ тия случаи се употреблява шифрована корреспонденция. А ключътъ на тая шифровка е повѣренъ на този частенъ секретарь на министра. Прочее, държавнитѣ тайни трѣба, всѣкога, да бждатъ повѣрявани на лица съ характеръ и опитана мждрость, които и слѣдъ като се отстранятъ отъ тия важни функции, могжтъ да представляватъ достаточна гаранция за съхранение на тая тайна.

Оставката на министра. — Когато министра на вънкашнитѣ работи е подалъ оставка, и тя е била приета отъ шефътъ на Държавата, той веднага извѣстява това както на иностранното дипломатическо тѣло, тжй и на дипломатическитѣ и консулски представители на страната въ иностранство, че той е престаналъ да прави часть отъ кабинета.

Това съобщение се прави обикновено подъ слѣдующата формула:

Къмъ иностранното дипломатическо тѣло.

J'ai l'honneur de vous annoncer (d'annoncer à Votre Excellence) que le Roi (le Prince) a accepté la démission que je Lui avais offerte de mes fonctions de ministre des affaires étrangères

En quittant la position élevée à laquelle m'avait apellé la con-

Имамъ честь да Ви извѣстя (да извѣстя на Ваше Превосходителство), че Краля (Княза) прие оставката, която азъ Му бѣхъ поднесълъ за функциитѣ ми като министръ на вънкашнитѣ дѣла.

Като напущамъ високото положение, на което ме бѣше пови-

fiance de Sa Majesté (de S. A. R.), j'emporte un souvenir précieux des relations qui ont existé entre nous

Les sentiments de cordialité et de bienveillance que vous m'avez (que Votre Excellence m'a) constamment témoignés, ont rendu l'accomplissement de ma tâche aussi facile qu'agréable.

Je désire vivement que nos rapports personnels, en perdant leur caractère officiel, ne soient pas entièrement rompus; et c'est dans cette pensée que je vous renouvelle (je renouvelle à Votre Excellence) l'expression de la haute considération avec laquelle je suis,

M . . . .,

Votre très-humble et très-obéissant serviteur.

кало довѣрието на Негово Величество (Н. Ц. В.), азъ изнасямъ съ себе едно скжпоцѣнно въспоминание врьхъ отношенията, които сжществуваха помѣжду ни.

Чувствата на сърдечность и доброжелание, които Ви (Ваше Превосходителство) сте ми постоянно засвидѣтелствували, направиха испълнението на моята задача колкото лесно толкова и приятно.

Азъ твърдѣ желая, щото нашитѣ лични отношения, като изгубиха официялний характеръ, да не бждатъ съвсѣмъ прекжснати; ржководенъ именно отъ тази мисъль, азъ бързамъ да Ви подновя (да подновя на Ваше Превосходителство) изражението на високото уважение, съ което сьмь,

Г . . . .,

Вашь покорний слуга.

Къмъ дипломатическото тѣло на страната.

Имамъ честь да Ви извѣстя (да извѣстя на Ваше Превосходителство) че краля (Н. Ц. В.), прие оставката, която азъ Му бѣхъ поднесълъ като министръ на вънкашнитѣ дѣла.

Като напущамъ високото положение на което ме бѣше повикало довѣрието на Негово Величество (на Н. Ц. В.), азъ изнасямъ съ себе скжпоцѣнно въспоминание врьхъ отношенията, които сжществуваха помѣжду ни.

Азъ ида да Ви изразя повторно Г. . . . .,удовлетворението, което постоянно сж ми вджхновявали както привьрженото прилежание тжй и талентътъ, отъ които Ви не сте преставали да ми давате доказателство въ испълнението на Вашитѣ функции. Вашето вѣщо съдѣйствие никога не ми е отсжтствувало въ сички обстоятелства, въ които правителството е чувствувало нуждата отъ Вашитѣ услуги.

Приемете, Г. . . ., изражението на моето увѣрение и признателность и пр.

Писмото, което министра адресира къмъ консулското тѣло, бива малко по-семпло: Министра съобщава за оставката си като, въ сжщо врѣме, благодари на консулитѣ за съдѣйствието, което сж му указвали.

III.

За устройството на министерството на вънкашнитѣ работи.

Ни единъ клонъ, ни едно министерство отъ общето централно управление не представлява атрибути толкова обширни, толкова деликатни, и въ сѫщо врѣме толкова сложни, както министерството на вънкашнитѣ дѣла. За това и организацията на това министерство на всѫдѣ почива на най-точни, най-опредѣлени и най-съвършенни правила. Отъ мѫдрото и практическо устройство на ерархический рѣдъ, отъ изборътъ на персонала за разнитѣ деликатни постове, отъ вѣщото рѫководение своитѣ функции и атрибути на сѣкий членъ отъ този преизбранъ персоналъ, ще зависи сигурний успѣхъ на министра.

Почти въ сички Държави намѣрваме, въ разнитѣ зборници, цѣлъ рѣдъ законодателства по устройството на това министерство за неговата разновидна дѣятелность. Но за жалость, ний не намѣрихме въ нашия Зборникъ на законитѣ ни най-елементарний законъ или правилникъ по устройството на каква и да е часть на това министерство. Опитахме се и косвенимъ образомъ да узнайме, да ли поне въ рѫкописъ не сѫществува нѣкой правилникъ, но пакъ не бѣше ни възможно да постигнемъ тая цѣль. Не ни остава прочее, освѣнъ да вѣрваме, че това министерство се е организирвало чрезъ закона на държавний бюджетъ. Затова ний не можемъ да кажемъ тукъ нищо по този предмѣтъ, като се ограничаваме да напомнимъ нѣколко думи само изобщо по тая материя.

Извѣстно е че, по това министерство съ атрибути толкова обширни, деликатни и сложни, министрътъ самъ по себе не може, освѣнъ да направлява и рѫководи обзорно върховната дирекция. Членоветѣ на правителството, националнитѣ и иностраннитѣ дипломатически представители, често и Народното Събрание, неговитѣ особни занятия, — сичко това не му дава врѣме, да пише депеши и въобще да рѫководи самъ корреспонденцията, а още по-малко да третира тѣкущитѣ дѣла Освѣнъ това, не би било нито цѣлесъобразна нито полѣзно, щото той да слѣзе толкова на долу въ подробноститѣ и катадневнитѣ работи, нѣща които би го направили да изгуби изпредъ очи цѣлия обѣмъ на общественнитѣ интереси, които той е длъженъ да защищава. Що се касае прочее до този вѫтрѣ-

шенъ канцеларски механизмъ, той трѣба да се ограничи да дава само пôтикъ и да упражнява единъ активенъ надзоръ; а колкото до испълнението на неговитѣ распорѣждания, това трѣбва да бѫде възложено на единъ особенъ и достаточенъ персоналъ, въ неговото министерство, съ точно опредѣлени атрибути и при това способенъ за тая работа.

Първия отъ тия чиновници подъ неговитѣ распорѣждания стои главний секретарь или тѫй нареченъ (въ нѣкои страни) държавний подъ-секретарь. Въ случай на припятствие на министра, този главенъ секретарь е. който приима шефовитѣ на разнитѣ дипломатически миссии и подписва бумагитѣ; той распорѣжда и отправлява тѣкущитѣ дѣла, води надзорътъ надъ разнитѣ отдѣления и бюра, преглѣжда работата на чиновницитѣ и удостовѣрява вѣрностьта на преписитѣ съ оригиналътъ.

Този главенъ секретарь трѣбва да бѫде преди всичко способенъ, вѣщъ и человѣкъ дѣятеленъ. Въ Англия, гдѣто. подъ парламентарний режимъ. държавний подъ-секретарь се менува заедно съ министерството, има единъ *втори*й подъ-секретарь, който е *постоянъ* и человѣкъ само и чисто за работа. Задачата на главния секретаръ е. преди всичко да положи въ надлежаща хармония сички дѣйствия и дѣла на министерството, да имъ даде едно направление съгласно съ общата система въ политиката на кабинета. Неговото дѣйствие обѣма сичкитѣ части на министерството; директоритѣ или началницитѣ напротивъ не сѫ друго, освѣнъ шефове на разнитѣ отдѣления. Подъ тѣхнитѣ распорѣждания сѫ положени подначалницитѣ на бюрата, аташетата и подолнитѣ чиновници Практическото устройство на тая ерархия, и изборътъ на персоналътъ за разнитѣ постове сѫ отъ най голѣма важность за добрия вървежъ и успѣхъ на министра въ неговитѣ дѣйствия; но сичко това трѣба да бѫде урѣдено и устроено съ *специални закони* и *правилници*, по които персоналътъ на това министерство, освѣнъ нуждната подготовка за тия функции, сѫ подложни спорѣдъ единъ правилникъ, да полагатъ извѣстни екзамени за повишение по ерархический рѣдъ.

Освѣнъ този рѣдовенъ персоналъ министра на вънкашнитѣ работи има и единъ частенъ секретарь, за когото говорихме на друго мѣсто.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

ГЛАВА I.

За публичнитѣ министри и дипломатическитѣ миссии въобще.

I. За публичнитѣ министри въобще — При всичко че титлата *министръ* служи въобще да означи вишитѣ държавни управници, които стоятъ на чело на единъ клонъ отъ публичната централна администрация, както е н. пр. оня на вѫтрѣшнитѣ дѣла, на правосѫдието, на финансиитѣ и пр., то сѫщата титла се отдава и на *дипломатическитѣ агенти*, които единъ суверенъ или едно правителство праща при една чужда Държава, или на единъ конгресъ, за да третиратъ обществени работи, и които снабдени съ *довѣрителни* или *пълномощни писма* (lettres de créance - litterae credentiales — ou de pleins-pouvoirs), се ползуватъ съ извѣстни привилегии, които мѣждународното право отдава на публичний характеръ, съ който тѣ сѫ облечени. Имено въ тази смисъль взета тая титла, мѣждународното всеобщо право говори за *публични министри*, тѣхнитѣ права, неповинности и прерогативи. Случва се още въ днешно врѣме, да се испращатъ министри съ специялна миссия за единъ обикновенъ предмѣтъ на церемония; но отъ както се въведоха постояннитѣ миссии, министритѣ акредитирани при едно правителство или при единъ суверенъ иматъ специялно за миссия, да бдятъ за подържанието на взаимно съгласие, да покровителствуватъ своитѣ съотечественици, и да уведомяватъ своя Дворъ или своето правителство за всичко, което може да бѫде за Държавата отъ сѫществен интересъ, безъ да бѫдѫтъ натоварени постояно за това съ особени опредѣлени наставления.

II. Правото за посланство (Легация). — Правото да се пращатъ и приматъ публични министри, е единъ отъ важ-

нитѣ атрибути на суверенството, прочее то принадлежи исключително на суверенитета. Само независимитѣ Държави иматъ право да пращатъ и приимать посланници или въобще дипломатически агенти. Полу-суверенитѣ Държави иматъ това право въ толкова, до колкото имъ е позволено отъ сюзеренната Държава, отъ която тѣ зависятъ. Но въ сѣкиий случай, сюзеренната Държава трѣбва да си е задържала подобно специялно право къмъ васалната Държава чрѣзъ особенъ актъ, отъ мѣждународенъ характеръ, при това и да е въ положение да испълнява своитѣ сюзеренни обязаности, длъжими на васалството. Едно неопредѣлено положение, въ това отношение, мѣжду единъ мнимъ или фиктивенъ сюзеренъ и васалъ, неможе да има никакво влияние за мнимия васалъ въ отношение къмъ другитѣ Държави, къмъ които васалътъ се счита напълно независимъ и суверенъ. Атрибутитѣ на суверенството сѫ еднакви за сички Държави. Правото за *активна* и *пасивна легация* произтича еднакво отъ атрибутитѣ на суверенството. Прочее, щомъ на една Държава се признава правото на *пасивна легация* т. е. да приима дипломатически агенти отъ *първа* или *втора* класа на други Държави, то само по себе се разбира, че тая Държава има право и на *активна легация* т. е. да испраща и тя, по принципътъ на *ресипроситета*, дипломатически агентъ на сѫщата Държава отъ *първа* или *втора* класа. Отъ нѣкоя година на самъ, Австрия, Италия, Румѫния, въ послѣдне врѣме и Сърбия държатъ въ София акредитирани публични министри, въ постояна миссия, отъ *втора* класа т. е. съ рангъ *пълномощни министри* (ministres plénipotentiaires). Отъ това *пасивно легационно* право приписуемо на Българската Държава отъ страна на въпроснитѣ Държави, не слѣдва ли доста ясно, че Българското правителство притежава на рѣдътъ си и *активно легационно право* къмъ сѫщитѣ Държави, ако то иска да приспособи принципътъ на *ресипроситета* Юридически взета думата *право*, — такова нема безъ съотвѣтствующе задлъжение, освѣнъ ако една Държава се е отказала чрезъ конвенция, отъ правото си врьхъ подобно задлъжение.

Корпорациитѣ и частни лица могѫтъ да си подържатъ агенти въ странство, но колкото и високъ да е рангътъ и социялното имъ положение, тѣ никога немогѫтъ да придадатъ на тѣзи свои представители единъ публиченъ характеръ; и за

това тѣ сами сѫ принудени да бѫдѫтъ представлявани въ странство чрезъ публичний министръ на суверена, отъ когото тѣ зависятъ.

Въобще може да се каже, че въ една федерална Държава (Bundesstat) легационното право принадлежи на централната власть. когато напротивъ въ конфедерацията (Staatenbund) сѣка Държавица го съхранява отдѣлно за себе.

Още отъ Вестфалский миръ правото за легация бѣше признато на Държавитѣ, които правяха часть отъ герм. империя, за това толкова повече и сички членове на германската конфедерация се ползуваха отъ него. Но при всичко, че германската конфедерация имаше право за активна и пасивна легация, *Диетата* пакъ немаше постоянни миссии въ иностранство; тя само единъ пѫть испроводи единъ министръ съ извънрѣдна миссия, а имено *баронъ де Баистъ* на конференцията въ Лондонъ на 1864. На 1848 год. когато Парламента се опита да състави Федерална Държава, намѣстника (викара) на Империята веднага си присвои правото да испраща публични министри при страннитѣ Дворове.

Швейцарската конфедерация, до когато представляваше само единъ съюзъ мѣжду разнитѣ кантони т. е. федерални Държавици, сѣкий кантонъ имаше право за легация. Тая конфедерация немаше постоянна миссия, и когато тя испрати едно специялно посланство, сѣкий единъ кантонъ си назначи, въ това посланство, по единъ или повече депутати, тѫй щото на 1602 г. тѣ пратиха при французский краль Henri IV, едно посланство отъ 39 членове. Така сѫщо и министритѣ акредитирани въ Швейцария имаха *креденцияли* за Диетата въобще и за сѣкий кантонъ по-наособъ. Слѣдъ преобразованието на конфедерацията на 1815, правото за легация се възложи на централната власть, която испрати министри-резиденти въ Парисъ и Виена, но кантонитѣ пакъ си задьржаха правото да сключватъ трактати. По конституцията отъ 1848, чрезъ която се основа федерална Държава, правото за легация е отстѫпено исключително на централната власть. Конституцията на Съединенитѣ Американски Щати запрещава изрично на сѣка съюзна Държава. да влѣгва безъ съгласието на Конгреса въ договоръ за съюзъ, или въ конфедерация съ нѣкоя отъ Държавитѣ на *съюза*, нито пакъ съ нѣкоя чужда Държава, нито въ споразумение или конвенция съ друга Дър-

жава или съ нѣкоя иностранна Сила безъ съгласието на сѫщий конгресъ.

Тѫй като договорътъ за покровителство не е несъвмѣстимъ съ суверенството, той и не отнема правото за легация, ако покровителствования не се е отказалъ изрично отъ това право [1]).

Ако правото за легация е контестирано или сѫмнително, или ако политическитѣ обстоятелства сѫ се сложили тѫй, щото неговото публично упражнение е невъзможно или даже и компромитирующе било отъ една или друга страна, то при сичко това по нѣкогашъ се пращатъ и приимать подобни агенти, но тѣ не носятъ характеръ на публични министри. Такива сѫ биле, и се намѣрватъ още, агентитѣ на извѣстни принцове по кръвь, на нѣкои претенденти, на детронирани суверени и пр.

Правото за легация прочее не принадлежи, освѣнъ на *единъ шефъ* или *представитель на Държавата*. При всичко че, въ това отношение, неговата власть може да бѫде ограничена по разни начини, чрезъ конституцията или основнитѣ закони на страната.

Ни една Държава не е задължена да акредитирва министри при друго правителство, освѣнъ ако това задължение не произходи отъ една специялна конвенция.

Така н. пр. вице-кралеветѣ. губернаторитѣ на една провинция отдалечена, и главнокомандующитѣ генерали на войскитѣ понѣкогашь иматъ право да пращатъ, а най-паче, да приимать публични министри, като дѣйствуватъ въ това отношение отъ името на суверена или отъ името на властьта, която представляватъ. Вице-кралеветѣ на Неаполъ, генералнитѣ Губернатори на Холандия и едно врѣме отъ името на Спания, Португалскитѣ вице-кралеве въ Азия и Америка бѣха облечени съ тази власть [2]). Генералнитѣ консули въ *Левантъ*, въ *Америка* и въ подунавскитѣ Княжества (Влахия и Молдова) едно врѣме имаха, а въ Левантъ и Америка и сега, de facto дипломатически характеръ.

Тѫй като правото за легация е едно сѫществено право на правителството, то въ случай ваканция на троня въ монархиитѣ, или за врѣме малолѣтието на суверена, на неговото

---

[1]) Vattel livre I. § 5—6.
[2]) Vattel, VI. § 61.

заробвание въ врѣме на война, или по моментално запрещение въ слѣдствие умственна поврѣда (както бѣше н. пр. съ краля на Велика-Британия Георгий III и Пруский краль Фридрихъ IV), — принадлежи на ония лица, които, спорѣдъ конституцията или специялний основенъ законъ на страната, сѫ овластени да държатъ браздитѣ на управлението, за презъ врѣме на мѣждуцарството или за презъ епохата на регенството, установено по горѣ-указанитѣ причини.

Ако шефътъ на Държавата е малолѣтенъ, или се намѣрва по какви и да е причини въ некждърно състояние тжй щото е трѣбало да му се назначи единъ регентъ, то въ такъвъ случай сички актове, трактати, креденцияли и пр. се публикуватъ и подписватъ сѐ пакъ отъ негово име, понеже управлението на тия длъжности впада въ атрибутитѣ на суверенството.

Монархътъ, който доброволно абдикира отъ троньтъ, не може вече да упражнява правото за легация, нито пакъ монархътъ находящи се заробенъ, до като трае неговото задържание. Насилственното отнимание на троньтъ, по *принципъ* не отнима на законний монархъ правото за легация, което единъ узурпаторъ de facto си е присвоилъ. Историята ни дава много примѣри за титуларни монарси, които сѫ продължавали да упражняватъ правото за легация, и на които агентитѣ сѫ бивали приети отъ Двороветѣ, които не сѫ припознавали правителството на новия шефъ. За това и приманието на единъ дипломатически агентъ отъ една странна Държава се съглѣжда като единъ актъ за припознавание владението на оногова, които го праща. На сѣка Държава принадлежи, да си рѣши сама за себе, да ли тя ще признае едно правителство сѫществующе de facto, като му испраща министри и като приема неговитѣ агенти, или да ли ще продължава дипломатическитѣ сношения съ владѣтеля, когото тя счита като законенъ владѣтель, или пъкъ ще суспендира дипломатическитѣ сношения съ двамата

Но ни една Държава не се съгласява да приима, съ сѫщата титла и съ сѫщия официяленъ характеръ, както министра испратенъ отъ единъ детронираненъ суверенъ, тжй и агента на правителството, което е замѣстило детронирания въ испълнение суверенството му. Да се дѣйствува друго-яче, значило би да се отвори вратата за основателни оплаквания и за сери-

-озни мжчнотии. *Мазаренъ*, французкий министръ, като прие министра на Кромвелла за представитель на английский парламентъ, отказа да приеме оногова на Charles II, претендентъ на троня [1]). В. Порта като прие единъ министръ на английский парламентъ, върна назадъ посланика на Charles I. На 1861 Англия като призна Италиянското кралевство, Лордъ Русселъ съобщи на испълняющий длъжность отъ Неаполъ, чрезъ една нота отъ 20 Февр., че той нѣма вече да го приима като представитель на една независима Държава.

Тжй сжщо, ако едно правителство откаже да признае титлата и суверенскитѣ права на друго едно правителство, това е знакъ за едно дипломатическо прикжсвание. Така на пр. когато на 1861 пратеницитѣ на Бавария, Вюртембергъ и Меклембургъ въ Франкфортъ отказаха да приематъ съобщението на графъ Barral, министръ на краля Викторъ-Емануилъ, като казваха, че тѣ не признаватъ единъ Италиенский краль, тогава графъ Кавуръ се распорѣди да се отнематъ *екзекватуритѣ* (одобрителнитѣ писма) на консулскитѣ агенти за казанитѣ Държави въ Италиянското кралевство

Когато искатъ да избѣгнатъ подобни неприятности, тогава се прибѣгва на улеснения отъ разно естество. На пр. при коронацията на краля Вилхелма I, Прусия като не бѣше още признала Италиянското кралевство, за избѣгвание всевъзможни неприятности съгласи се да се даде на генералъ de la Rocca, испратенъ за това тържество въ Кёнигсбергъ, титлата *посланикъ* на Негово Величество Краль Викторъ-Емануилъ

III. За правото и обязанностьта да се приимать министри. — Всѣка независима Държава, както споменахме по горѣ, има право да приима чужди министри, освѣнъ ако не бжде изрично задлъжена къмъ друга нѣкоя Държава да не прави това. Но една Държава, която има основание да приима министри, не е никакъ задлъжена чрезъ това да го прави, освѣнъ ако не е ангажирана чрезъ договоръ. Така Прусия и Русия, при всичко че имаха министри въ Римъ, отказаха да приематъ единъ *нунциусъ* (посланикъ) на Папата. Тжй сжщо тя може да не позволи на дипломатическитѣ агенти на друга Държава, да пребиватъ даже и за едно кратко врѣме въ нейната Държава, но такова отказвание се случва твърдѣ рѣдко.

---

[1]) Wicquefort, I. 3.

Въ 1854 француското правителство отказа на Г. *Суле*, министръ на Съединенитѣ Щати въ Мадридъ, позволението да прекара нѣколко дни въ Парисъ, и одобри преминуването на този дипломатъ само подъ дадено отъ него задлъжение, че нема да се спира никъдѣ.

Обичайтъ, да се държатъ постоянни министри при страннитѣ Дворове, е днесъ толкова установенъ, щото за да се откаже на една Държава да слѣдва това правило, трѣба да се представятъ много силни мотиви, а особено когато е признатъ суверена на посланика за законенъ. Когато едно правителство има сериозни причини, за да не приеме странний министръ въ вѫтрѣшностьта на Държавата си, въ такъвъ случай то трѣба да му опредѣли едно мѣсто на границата, и испрати едно лице да изслуша предложенията му, защото сѣкий министръ има право да бѫде изслушанъ. [1])

Но когато една Държава се съгласява да приима дипломатическитѣ агенти на друга Държава, тя може да имъ тури и условие. Така почти сички правителства сѫ установили като правило, да не приматъ своитѣ собственни подданици [2]) като акредитирани министри при суверенътъ си, но само като chargés d'affaires, които продължаватъ да бѫдѫтъ подсѫдни на мѣстнитѣ закони и мѣстнитѣ сѫдилища. Рангътъ даденъ на единъ дипломатически агентъ може тѫй сѫщо да послужи за отказъ. Така на пр. германската Диета заяви, че единъ Франкфортский гражданинъ не може да бѫде приетъ въ нейната средина като министръ на една отъ конфедералнитѣ Държави, съ исключение само на самия свободенъ градъ Франкфортъ. Натурализацията обаче, въ една чужда страна, е отъ естество да измѣни този принципъ. Не отдавно видѣха се двама министри родени французи, които бѣха акредитирани при францускиий Дворъ: контътъ Pozzo di Borgo, руский посланикъ, и контъ de Bray, извънрѣденъ пратеникъ на Бавария

Тѫй сѫщо ни една Държава не е задлъжена да приима *легати* или *нунциуси* на Папата съ власти, които сѫ имъ дадени чрезъ каноническото право, и на които упражняването принася ущьрбъ на националното суверенство или на

---

[1]) Wattel, IV § 65.

[2]) Klüber. Oeffentliches Recht des deutschen Bundes, § 131.

мѣстнитѣ закони, защото сѣка Държава независима има право да изисква, щото ни едно друго правителство да се не намѣсва въ нейнитѣ вжтрѣшня работи, или да испълнява какъвъ и да е актъ, принадлежащъ на сждебната или испълнителната власть. Така протестанскитѣ германски суверени, както и Данский краль, — отказаха да приматъ *нунциуситѣ* на Папата, понеже тия претендираха духовно върховенство, като наричаха тия суверени „свои синове". Английскитѣ закони запрещаваха нѣкогашъ каквото и да било дипломатическо сношавание съ Папата, — едно рѣшение на Парламента на 1843 отмѣни това стѣснение правата на Кралицата, но задържа запрещението за приманието на едно духовно лице, като министръ на Папата. Въ Франца изискватъ, щото *нунциуситѣ* да представятъ предварително своитѣ пълномощни писма, за да се види, да ли сж съгласни съ правилата предвидени отъ конкордата.

Вънъ отъ тия общи стѣснителни права има и други, които носятъ чисто личенъ характеръ, предъ видъ на които едно правителство може де не приеме дипломатический агентъ на една Държава, съ която се намѣрва даже въ най-добри отношения. Дипломатический агентъ трѣба да се наслаждава съ едно отлично уважение, ако иска да бжде уважаванъ и почитанъ и неговия публиченъ характеръ. Ако прочее, единъ суверенъ заявява отвръщение, да приеме извѣстно лице, което другъ единъ суверенъ смѣта да му испрати, ще бжде неразумно да се настоява за неговото приимание. И, ако въ слѣдствие на особни обстоятелства, се е успѣло да се упражни въ това отношение единъ видъ мораленъ натискъ, или предъ видъ на една вѣжливость, или просто по едно снисхождение къмъ лекомислието и каприсътъ на суверена, се е приело да бжде търпимъ единъ подобенъ агентъ: тогава лесно може да се предвиди, че единъ неприятенъ и необичанъ министръ ще испълнява своята миссия *най-лошаво*. При това, злото и неприятноститѣ, които могжтъ да възникнатъ по причина на неговата личность, сж често непрѣсмѣтаеми отъ напредъ. Необходимостьта може да принуди нѣкого да крие своитѣ неприятни чувства, но това скривание, това тжй да речемъ притворство поврѣжда твърдѣ много добрия успѣхъ на работитѣ, а особено се възразява сичко това врьхъ достойнството на оня суверенъ, който упорствува да подържа единъ агентъ необичанъ.

Нѣкой списатели по дипломацията отиватъ много по-далечъ касателно избора на дипломатический агентъ: „изборътъ на дипломатический агентъ, казватъ тѣ, трѣба да е дѣло на Дворътъ, при който ще бѫде акредитиранъ, защото естеството на неговата миссия почива тамъ имено. Сѫщий човѣкъ рѣдко може да бѫде способенъ за сички дѣла и въ сички Дьржави, нито пакъ сѫщото лице е способно и на мѣстото си да се праща при сичкитѣ Дьржави [1]).

При всичко това, снисхождението къмъ правителството, съ което има да се третира този въпросъ, истина не би трѣбало, по наше мнение, да отива чакъ до тамъ, щото да се остави врьхъ чуждото правителство изборътъ на лицето, което трѣба да бѫде акредитирано при него. Но за да се избѣгне всѣка неприятность, обичай е да се предчувствува или да се предузнае расположението на едно чуждо правителство врьхъ изборътъ на новия агентъ.

Разни срѣдства сѫ употрѣблявани за тази цѣль, при всичко, че до едно общо правило не е могло да се дойде. Често се е поднасялъ списъкъ отъ нѣколко лица при въпросний Дворъ, който е правилъ своитѣ бѣлѣжки врьхъ предложенитѣ лица съ молба, да му се испрати онова лице мѣжду тѣхъ като най предпочтително [2]).

Практиката, която се слѣдваше нѣкогажъ измѣжду Римъ отъ една страна, и Австрия, Спания, Франца и Португалия отъ друга страна, прѣдставлява една особна форма за приманието Когато папата искаше да акредитира единъ *нунциусъ* при казанитѣ Дворове, той се служаше съ една листа наречена Terna: т. е. той записваше въ тая листа *трима* кандидати, мѣжду които заинтересований суверенъ избираше лицето. Тия католически Дворове се ползуваха съ особни привилегии при Понтифский суверенъ [3]).

Въ днешно врѣме, тамъ гдѣто работитѣ отиватъ по рѣдовно, суверенитѣ на рѣдко се намѣсватъ въ този въпросъ. Често се възлага на повиканий дипломатический агентъ или на испълняющий длъжность агента, да съобщи за новия изборъ, а понѣкогашъ самъ министра на вънкашнитѣ работи

---

[1]) De Callières, ch. XXI.

[2]) De Bielefeld V. II. p. 178.

[3]) Garcia de la Vega, Guide Pratique des Agents politiques, p. 234.

се натварва да съобщи изборътъ на посланика акредитиранъ при неговото правителство; и да урѣди въобще чрезъ него този въпросъ. Но почти всѣкога тази работа се третира само устно, защото на този начинъ забѣлѣжкитѣ, които би произлѣгли врьхъ изборътъ. могжтъ да си заминать безъ да иматъ оскърбителенъ характеръ.

Почти всички Дворове се подчиняватъ на правилото за *агреацията*. Само Англия не иска да се подчини. Тя подържа. че единъ чуждъ Дворъ неможе да се наложи като сждия за мотивитѣ, по които се води другъ единъ Дворъ въ назначаванието на своитѣ агенти. Да се признае правото за отказъ, то би значило, да се набавятъ срѣдства за отстранението на способни хора и тжй да падне изборътъ врьхъ хора—нули. Това би значило да се даде на едно странно правителство една опасна акция врьхъ направлението на работитѣ. Случкитѣ за неприемание не сж твърдѣ много, отказътъ да се приеме единъ чуждъ агентъ е сѣкога една крайна мѣрка. На 1832 Руский Царь като отказа да приеме Sir Stratford Canning, английский посланикъ, Британската миссия въ С. Петерсбургъ се възстанови правилно едвамъ на 1835, когато дукътъ de Wellington замѣсти Lord Palmerstona въ департамента на вънкашнитѣ работи [1]).

Слѣдва че, ако чуждото правителство не иска да държи смѣтка, то суверенътъ има неоспоримо право да заяви формално, че той нема да приеме еди-кое лице като министръ, но пакъ не би се прибѣгнало до такова крайно срѣдство, ако отказътъ не би се основавалъ върхъ сериозни политически причини, защото отказътъ произнесенъ въ мирно врѣме могълъ би да докара прекъсвание на дипломатическитѣ сношения. Така на 1758 Goderike, испратенъ като министръ на Велика-Британия въ Стокхолмъ, бѣше принуденъ да се върне безъ да бжде приетъ, като се полагаше за мотивъ, че той ималъ приятелски сношения съ нѣкой си принцъ, който билъ неприятель на Швеция [2]). На 1792, Сардинский краль отказа да приеме de Sémonville, французкий посланикъ. На 1820 Сардинский краль отказа тоже да приеме Пруский посланикъ Baron de Martens, като полагаше за причина, че неговата

[1]) Garcia de la Vega, Guide pratique, p. 235.
[2]) De Wicquefort. L'Ambassadeur etc liv. I. p. 13.

жина била дъщеря на единъ кралеубиецъ. На 1847 Хановерский краль отказа да приеме Пруский министръ Графъ Westphalen, защото този дипломатъ билъ католикъ.

И тжй мотивитѣ за неприимание на единъ дипломатический агентъ сж разни; като най-основателни обаче, въ настояще врѣме се считатъ и слѣдующитѣ:

1-о Ако сжщия агентъ е ималъ нѣкое неприятно или неправилно повѣдение при другъ Дворъ и по тази причина е билъ отстраненъ, тогава Държавата, при която се акредитирва, може да се откаже да го приеме, до като работата не се расправи въ взаимно удовлетворение, инакъ новата Държава, при която се праща сжщото лице, може да оскърби съ приеманието му оная гдѣто е възникналъ конфликта.

2-о Единъ суверенъ може тжй сжщо да не приеме единъ агентъ, който го е оскърбилъ когато и да било и въ каквото и да било, или когото той лично неможе да търпи

3-о Когато единъ агентъ прѣдложенъ да бжде акредитиранъ при единъ дворъ, и този Дворъ е отказалъ да го приеме, то слѣдъ това ако той бжде предложенъ при другъ Дворъ находящи се въ добри и приятелски отношения съ първия, втория Дворъ може основателно да откаже приеманието му, и, ако го приеме предъ видъ на голѣма вѣжливость къмъ суверена, който настоява за приеманието му; то подобенъ агентъ ще испълнява само една жалостна роль; понеже правителството, при което този некждъренъ агентъ резидира, нема никога да му отдава приличното на неговия публиченъ характеръ уважение, отъ страхъ да не оскърби правителството, което е отказало да го приеме.

Когато една Държава не иска да приеме дипломатический агентъ на друга Държава, за този отказъ може да се извѣсти или на самото правителство, което го е назначило, или на самия агентъ по разни начини. Когато агентътъ е пристигналъ вече на назначеното си мѣсто, ако изрично или мълчеливо не бжджтъ приети неговитѣ *пълномощни* писма или *креденцияли*, достаточно ще бжде да се разбере, че респективната Държава или неще никакъ да го приеме, или че иска да го приеме подъ условие, което може да му се каже или може и да се премълчи, но въ послѣдний случай стоението на агентътъ тамъ е печално.

На агентътъ може да се каже, още до като се намѣрва на пѫть, че не ще бѫде приетъ, освѣнъ това може и да му се запрети влизанието като такъвъ въ Дьржавата.

При съмнителнитѣ случаи, най-разумното е сѣкога да се узнава и сондира предварително при Дьржавата, за която е опредѣленъ, да ли ще го приеме или не, още преди да се разгласи за неговото отивание [1]).

IV. Правото на суверенитѣ за опредѣление рангътъ или класата на дипломатическитѣ агенти. — Обикновено сѣкий суверенъ или сѣко правителство има право да опредѣли *рангътъ* на своитѣ дипломатически агенти, какъвто нахожда за най-удобенъ. При всичко това, свободата за изборътъ на ранга е подложенъ на извѣстни стѣснения.

Като се вземе предъ видъ отъ една страна, че почеститѣ, които ще се отдаватъ на дипломатический агентъ, зависятъ отъ рангътъ или класата, на която той принадлежи, а отъ друга, че церемонияла и обичаитѣ при разнитѣ Дворове сѫ различни, понеже тѣ зависятъ отъ волята на суверенитѣ, които иматъ пълно право да рѣшаватъ, какви почести и церемонияли ще се правятъ на страннитѣ министри при неговия Дворъ, — то отъ сичко това слѣдва, че на горѣпоменатитѣ правила трѣбва да се полагатъ извѣстни граници, така щото да може де се избѣгне сѣко противположно стечение на двѣ особни права на двама суверени или на двѣ правителства, а имено на правата: а) Сѣкий суверенъ има *право да опредѣля класата* на своя диплом. представитель; б) Сѣкий суверенъ има тоже *право да опредѣли какъвъ церемониялъ и какви почести* ще се правятъ на акредитиранитѣ при неговия Дворъ странни министри. Н. пр единъ суверенъ може да испрати при единъ чуждъ Дворъ министръ отъ *първа* класа, но този послѣдний може да се сѫмнява въ правото на първия да праща отъ първа класа представитель и, при сичко, че той нема право, по принципъ, за успорване правото въ давание рангътъ или класата; но той има неоспоримо право отъ друга страна, да рѣшава и опредѣля почеститѣ и дипломатический церемониялъ: тъй щото той може да му опредѣли такива отъ *втората* или *третата* класа. Ето прочее, противуположно стечение на двѣ особни права отъ еднакво естество.

---

[1]) Ahnert, Lehrbegriff, Erfordernisse und Rechte der gesandten, T. I § 172

До когато сѫществува сѫмнение за една Държава, да ли тя има право въобще да испраща дипломатически агенти отъ *първа* класа, или е заведенъ споръ врьхъ това, най-разумното което може да направи такава Държава е, да постѫпва, въ това отношение, съ особена резерва. Опититѣ въ подобни случаи не принасятъ нищо друго, освѣнъ врѣда на националното достолепие

Въ днешно врѣме почти на врѣдъ се напуща обичайтъ, да не кажемъ модата. да се пращатъ дипломати отъ *първа* класа. Но има още много суверени, ако и отъ подоленъ рангъ, които полагатъ сичкото си щастие и старание врьхъ този вънкашенъ блѣсъкъ. Единъ Сардинский краль, който е владѣялъ около 1774, ималъ е такава голѣма слабость за посланици, щото е влѣгвалъ въ жестоки препирни съ Венециянската република, гдѣто тя не му испратила двама посланици наведнашъ, за да му честитатъ възшествието на троньтъ. Това много оскърбило краля, като си помислялъ, че съ тази постѫпка е унижена неговата кралевска честь и достойнство, тѫй като на други короновани Глави. при подобни случаи, се пращало по двама посланици. И тая распра най-сѣтнѣ докарала прикѫсвание на дипломатическитѣ имъ отношения.

Въобще прието е, че правото да се испращатъ дипломати отъ *първа класа* е резервирано на Държавитѣ управлявани отъ коронясани Глави, сѫщо и на ония суверени, които се наслаждаватъ отъ *кралевски почести* (des honneurs royaux), както и на великитѣ републики. Ни една Държава притежающа тия почести не приема министри отъ първа класа. испращани отъ суверенни принцове, на които не се приписватъ тия сѫщи почести. Къмъ тия послѣднитѣ се класиратъ малкитѣ републики и нѣкои отъ полу-суверенитѣ Държави.

Принципътъ на *респроситета* (взаимностьта), въ това отношение, разрѣшава най-удобно и най-правилно въпросътъ. Спорѣдъ този принципъ, суверенътъ, който приема единъ акредитиранъ при неговия Дворъ министръ отъ една извѣстна класа, той може тѫй сѫщо да испроводи единъ свой представитель отъ сѫщата класа при Дворътъ, който е акредитиралъ министра отъ тая класа.

До не отдавна, служило е като общо правило, великитѣ европейски Сили да си испращатъ взаимно дипломати отъ

първа класа. Тия Държави сж: Австрия, Руссия, Франца, и Англия, а Прусия е пращала и приимала представители само отъ *втора* класа. Днесь Прусия се придържа тоже о горнето правило. Спания и Турция сж пращали една на друга представители отъ *първа* класа. Често се случва пакъ, щото въ течението на една постояна миссия, единъ диплом. представитель да бжде повишенъ на единъ по-горенъ рангъ, а особено на рангъ *посланикъ* (ambassadeur), за да третира приврѣмено единъ извѣстенъ въпросъ (н. пр. на единъ конгресъ или конференция), или за да испълни една почетна миссия. Тжй сжщо, въ подобни случаи, единъ chargé d'affaire, единъ министръ-резидентъ могжтъ да бжджтъ назначени като извънрѣдни пратеници (II класа).

Сѣверо-Американскитѣ Държави, съгласно единъ актъ издаденъ на 1815 г. опредѣлиха, да пращатъ за въ бждуще дипломатически представители, въ Лондонъ, Парисъ, Петерсбургъ и Берлинъ само отъ *втора* класа, а на сички други Дворове отъ *трета* класа. Тази умна економична мѣрка се послѣдува по послѣ и отъ други европейски Държави, както е н. пр. Белгия, която е установила само *три* класи за своитѣ дипл. агенти, като започва отъ *втората* класа, която за Белгийското дипл. тѣло съставлява *първа класа*; тжй щото отъ първа класа сж: *извънреднитѣ пратеници* и *пълномощнитѣ министри* (Les envoyés extraordinaires, ministres plénipotentiaires); II класа: *министри-резиденти*; III класа: *испълняющи длъжность* (Les chargés d'affaires). Но съ единъ Кралевски указъ отъ 20 Окт. 1858, е закрита и III-та класа, тжй щото днешното Белгийско диплом. тѣло се състои само отъ двѣ класи: I-а и II-а [1]).

V. Правото за опредѣление числото на дипл. представители, и за тѣхния изборъ. — Сѣка Държава може да акредитира нѣколко министри при едно и сжщо правителство. И сѣкий отъ тия министри може да има една специялна миссия, или пакъ сички заедно могжтъ да вършатъ сжщата миссия или да ржководжтъ сжщитѣ преговори [2]).

Но това неоспоримо право, по принципъ, се упражнява само въ извънрѣдни обстоятелства, както н. пр. при конгре-

---

[1]) Garcia de la Vega, Guide pratique etc p. 237.
[2]) Wicquefort, Schmalz, Klüber и Martens.

ситѣ за миръ или при други мѣждународни конференции отъ висока важность. Тѣзи министри на една Държава могжтъ да бждѫтъ отъ сжщата класа, и въ този случай тѣ иматъ право на сжщий церемониялъ, или пакъ отъ разни класи

Нѣкогашь елоктйоритѣ (избирателитѣ) на Германската империя испращаха на *Събранието* за избирание или за коронясвание на Императора сѣкий (избиратель) по двама, трима и четирма посланици, които имаха сжщитѣ права при Виенский Дворъ.

На Виенский конгресъ (1815), Англия и Франца се представляваха сѣка една отъ четирма пълномощници, Руссия и Португалия сѣка една отъ по трима, Австрия и Прусия отъ по двама. На Париский конгресъ (1856) сѣка една договоряща Сила се представляваше отъ двама пълномощници. На Берлинский конгресъ (1878) шестѣхъ велики Сили се представляваха сѣка една отъ трима пълномощници, само Италия се представляваше отъ двама.

На конгреситѣ, великитѣ Сили обикновенно се представляватъ чрезъ своитѣ министри на вънкашнитѣ работи като *първи* пълномощници, а министритѣ акредитирани при Дворътъ, гдѣто се държдтъ конгреситѣ или конференциитѣ, се присъединяватъ при първитѣ като *втори* пълномощници. Тази процедура е вдѫхновена, безъ сжмнение, отъ идеята на една неоспорима мждрость. Единъ отъ пълномощницитѣ трѣба непременно да наблюдава за върховното ржководение на преговоритѣ, а пакъ кой по-добрѣ ще бжде свѣдущь и способенъ за тая работа, освѣнъ министра на вънкашнитѣ работи. Wicquefort (I. 26), забѣлѣзва твърдѣ добрѣ като казва: „Държавитѣ на Съединенитѣ-провинции на Холандия имаха *осемъ* посланици въ Мюнстеръ, но не зная да ли тѣ бѣха съ тѣхъ добрѣ услужени, защото имаше двама, които, защото биле вземали участие въ повече преговори, искаха да управляватъ другитѣ си колеги“.

Въ миналитѣ врѣмена бѣше обичай да се испращатъ повече посланици на голѣмитѣ тържества, каквито сж коронациитѣ и женидбитѣ на принцоветѣ; днесь обаче се задоволяватъ само съ единъ посланикъ. Така Венециянската република имаше обичай да испраща по двама посланици, за да честити единъ императоръ или краль за възшествието му на троньтъ; а на Папата, тя испращаше дори до четери. Съединенитѣ

провинции на Холандия честитяха Английскитѣ кралье при възшествието имъ на троня чрезъ трима посланици [1]).

Има пъкъ примѣри за правителства, които сѫ отказвали да приематъ повече посланици отъ *първа* класа испращани въ едно сѫщо врѣме. Така Франца на 1741 при коронясването на Германский императоръ Charles VII, отказа да признае повече посланици испратени наедно отъ единъ само избиратель (Électeur), тя отстѫпа най-сетнѣ въ претенцията си, но съ условие, че това ще бѫде само за първъ и послѣденъ пѫть допуснато [2]).

Напротивъ има Държави, които изрично сѫ искали и даже живо претендирали, да имъ се испращатъ повече посланици. Папитѣ, едно врѣме, при коронясването си съ *тиара* (митра съ три корони) изисквали сѫ отъ католическитѣ суверени *посланици на обедиенция* (obedientia), т. е. посланици на покорность, снабдени съ писма, въ които се засвидѣтелствува привързаность, покорность.

Историята ни дава много примѣри отъ подобни посланства за искание *извинение*. Такова едно посланство отъ повече министри биде испратено на 1685, отъ Генуезската република при Лудвика XIV; сѫщо такова посланство на 1709 биде испратено отъ Велика-Британия въ Москва по случай едно лично оскърбение, нанесено врьхъ посланика на Руский Царь въ Лондонъ [3]).

Вънъ отъ тия исключителни случаи, рѣдко се вижда, въ днешно врѣме, да бѫдатъ акредитирани повече министри на едно сѫщо правителство при единъ Дворъ въ постоянна миссия. Твърдѣ лесно е да се разбере, че борбата за честолюбие, която би възникнала по-мѣжду имъ, не би принасяла друго, освѣнъ да вреди врьхъ успѣхътъ на тѣхнитѣ преговори. За това когато едно правителство желае да бѫде постоянно въ течение врьхъ извѣстна специялна работа на една чужда страна, то испраща единъ attaché или единъ *съвѣтникъ*, който се намѣрва подъ вѣдомството на политическата миссия, при всичко, че той би могълъ да води пряма корреспонденция съ своето правителство. Австрия и Франца иматъ военни

---

[1]) Les Mémoires du compte d'Avaux, T. IV. p. 284.

[2]) Moser, Versuch etc. T. III. p. 106.

[3]) Вижъ причината за сѫщий случай, цитиранъ въ глава V, № V, *за неподсѫдностьта по гражданската журидикция.*

аташета въ Берлинъ, както и Прусия ги има въ Парисъ и Виена. Руссия има даже единъ специяленъ съвѣтникъ за търговскитѣ работи въ Берлинъ.

Често се случва пакъ, щото единъ и сѫщий дипломатический представитель да бѫде натоваренъ съ повече миссии, въ сѫщо врѣме, при разни Дворове. Така н. пр. Белгийский, Шведский, Вюртембергский и Баденский — министри въ Берлинъ сѫ въ сѫщо врѣме акредитирани въ Дрезденъ и Хановеръ. Това правило слѣдватъ и други малки Държави като Сърбия, Гърция и Румѫния.

Отъ друга страна. случва се пакъ, щото нѣколко суверенни принцове да иматъ единъ и сѫщъ дипломатически агентъ, акредитиранъ при единъ и сѫщъ Дворъ. Така малкитѣ германски Държавици се представляватъ въ Виена и Берлинъ згрупирани чрезъ единъ и сѫщъ дипломатически агентъ, както сѫ: Брауншвигъ и Насау заедно, Държавитѣ на Тюрингия; Анзеатскитѣ градове и пр.

Изборътъ за лицата, на които ще се повѣри тая най-важна най-деликатна и най-тѣжка функция, е отъ сѫщественна важность и значение както за правителството тѫй и за самия суверенъ. Може да се каже, че лицата, които представляватъ Държавата предъ вънкашний свѣтъ, служатъ често за характеристика на правителството, а особенно за мѫдростьта на суверена, когото представляватъ. Тукъ повече отъ сички други функции се изисква като първо условие, представителя да бѫде въ сѣко отношение на висотата на своята миссия. Може смѣло да се каже, че нема положение въ обществото. което би изисквило по-бистръ и по-здравъ умъ. отъ колкото е това на дипломатический представитель. Неочакванитѣ събития, даже и въ най-малкитѣ Държави. никога не сѫ бивали рѣдкость за които се изисква едно бистро и много разумно проникване. Голѣма грѣшка и неопростима несправедливость е, да се отѣкчава и твари единъ лекомисленъ и невѣжа человѣкъ съ най-деликатни и сериозни държавни дѣла, които би свършилъ много легко и умно единъ сериозенъ, бистръ, вѣщъ и разуменъ човѣкъ. Има безбройни случаи отъ които би могалъ да се възползува и песлужи вѣщо бистрия и мѫдрия дипломатъ, за да повърне мирътъ, да извлече своята страна отъ извѣстна опасность, да я запази отъ материялни и морални отговорности, и най-сѣтнѣ да тури въ безопасность интереситѣ на цѣлъ

единъ народъ: сички тия удобни случаи, при единъ дипломатъ съ долни или никакви способности, преминуватъ предъ очитѣ му не само *неупотрѣбени* но даже и *незабѣлѣжени.*

Нѣкои списатели често сѫ подигали въпросъ: коя е най-удобната възрасть за единъ дипломатъ; при сичко това, този въпросъ е останалъ и до днесь нерѣшенъ, но не е и могълъ да се разрѣши подобенъ въпросъ. Годинитѣ на посланика не могѫтъ да служятъ за мѣрило на неговата способность. Тѣжко би могълъ нѣкой да ни каже, въ кои години человѣкъ може да отговаря най-добрѣ на дипломатическото звание. Хората, въ умственно отношение, се твърдѣ много различаватъ помѣжду си; но при това, има пакъ една неоспорима истина, че онзи който не е станалъ уменъ въ половината на своя животъ (30—35 година) много мѫчно ще по-умѣе нѣкога. Нѣкои списатели, предъ видъ на това, че нѣкои дипломати въ приклонна възрасть занимаватъ дипломатически постове, казватъ: често виждаме, че се поставятъ или се търпятъ на дипломатически мѣста хора, които по причина на старостьта си и слабостьта си сѫ умственно тѫй упаднали, щото изглѣждатъ съвсѣмъ детински, и не сѫ вече способни за никаква сериозна държавна работа. Kölle [1]) пъкъ казва, че устарелитѣ дипломати сѫ *пипкави* и *непослѣдственни* въ работитѣ, тѫй щото такава дипломация влияе много лошаво врьхъ тѣхния частенъ характеръ.

Ний мислимъ, че нито еднитѣ нито другитѣ могѫтъ да утвърдятъ това като общо правило. Подобни дипломати, за които е дума тукъ, сѫ притежавали вѣроятно не по-голѣма способность и въ срѣднята своя възрасть. Че хора съ силенъ умъ сѫ ставали сѐ по-умни колкото сѫ устарявали, за това имаме доста примѣри въ историята Мазаренъ, Робертъ, Лист'нъ, Оксенстирнъ, Тотъ, Сперъ, Палмерстонъ, Кавуръ, Бисмаркъ, Горчаковъ, Дизраели, Гладстонъ и др. надминуватъ съ своя силенъ умъ много млади дипломати, които чѐсто оскърбяватъ бѣлитѣ коси.

Нема сѫмнение, че е отъ много голѣма важность при единъ человѣкъ, който притежава силенъ умъ, познания, а при това и личенъ опитъ въ работитѣ. Единъ младъ человѣкъ колкото и да се отличава съ умъ и наука, рѣдко ще

---

[1]) Betrachtungen über Diplomatie. 1837.

може да ръководи тъй вѣщо дипломатическитѣ работи, както единъ человѣкъ въ зрѣла възрасть. Може нѣкой да бѫде и работливъ и ученъ, и за това пакъ може да бѫде съвсѣмъ неспособенъ да свърши единъ по-тѣжакъ преговоръ. За дипломатическитѣ функции сѫ необходимо нуждни: тактъ, бързо и добро схващание сѣкий въпросъ; при това популярность и симпатичность, - но безъ интриги, лъжа и сплеткарство; лойалностьта и нравственностьта сѫ първата гаранция, за да бѫде уважаванъ и изслушванъ гдѣто трѣба, а особенно въ днешно врѣме.

Въ историята има много примѣри, гдѣто единъ дипломатъ съ лъжа лукавство, притворство и сплеткарство е свършвалъ врѣменно много важни работи и си е спечелвалъ голѣмо име: обаче съврѣменницитѣ сѫ го познавали сѐ като такъвъ и историята не го е записала друго-яче. Но историята говори и за такива дипломати, които съ истината, съ честность, откровенность сѫ отивали още по-далечъ и сѫ си спечелвали вѣчно добро въспоминание. Англия, Франца, Руссия, Германия и старитѣ италиенски Държавици сѫ имали най-добри дипломати. Мѣжду френскитѣ най-отлични дипломати можемъ да споменемъ тукъ двама кардинали, и двамата съ противуположни характери и противуположни политически взглѣдове: кардиналъ Ossat и кардиналъ Mazarin

Осса е билъ въ сички свои дѣла откровенъ и се е служилъ само съ истината Неговата идея за държавнитѣ работи се е основавала врьхъ хубавото и откровенно начало: *честностьта* и *искренностьта*. И наистина съ тая политика, виждаме, че той е успѣвалъ въ сички случаи. При единъ откровенъ, искренъ и почтенъ държавенъ мѫжь, хората па даже и противницитѣ намѣрватъ сѣкога по нѣщо, което харесва и привлича.

Мазаренъ напротивъ не е билъ отъ тая благородна школа. Той си е спечелилъ голѣмо име съ лъжа, лукавство и сплетничество Той е знаялъ тъй хубаво да се приструва, щото притворството е станало най-сетнѣ въ него кръвь и мѣсо. Мазаренъ е ималъ онзи интригански и сплеткарски даръ, съ какъвто се отличаватъ често лошавитѣ жени при важни мѣста, или робитѣ и евнухитѣ въ харемитѣ на въстокъ. Той е обичалъ лъжата като лъжа, притворството като притворство. Той е по-много обичалъ да изльже отъ колкото да успѣе въ нѣщо

съ лъжата; и той е считалъ половината отъ успѣхътъ си непостигнатъ, ако не би могълъ да се похвали, че е успѣлъ съ лошави и непозволени срѣдства. Неговата дипломация, практикувана въ днешно врѣме, би представлявала най-голѣмо отвръщение мѣжду дипломатитѣ.

Доказано е вече, че народнитѣ и държавнитѣ работи трѣба да се повѣряватъ само на мѫже. Дипломацията на женитѣ прилича твърдѣ много на дипломацията на евнухитѣ по харемитѣ. Тая дипломация е погрѣшна и опасна. Най-послѣ рѣдко се е случвало, гдѣто женитѣ се мѣсятъ въ държавнитѣ работи, да се е докарвало нѣщо добро за народитѣ. По нѣкогашь женитѣ сѫ добри да даватъ съвѣтъ, но тѣ сѫ много врѣдителни при испълнението. Възможно е, щото да нема ни единъ важенъ държавенъ актъ или договоръ сключванъ въ свѣта, безъ да сѫ се намѣсвали и жени. Но какво голѣмо щастие би било, ако женитѣ не бѣха се мѣсили въ държавнитѣ работи! Колко по-малко би биле на свѣта мѣждународнитѣ конфликти и умрази!

При сичко това, има много случаи въ историята, гдѣто сѫ се употрѣблявали въ дипломатическитѣ работи жени. Францускинитѣ сѫ взимали по-голѣма участь въ дипломацията отъ колкото французитѣ.

Женитѣ сѫ имали по нѣкогашь чисть дипломатически характеръ. Почти по-вече отъ половинъ столѣтие цѣла Европа е мислила, че кавалеръ *Еонъ* (Le chevalier d'Eon né 1728 mort 1810) е билъ жена. Тази знаменита личность е била най-напредъ таенъ съвѣтникъ при френската амбасада въ С. Петерсбургъ, послѣ натоваренъ отъ Лудвика XV съ важна миссия, билъ е секретарь при посолството и слѣдъ това министръ отъ *втора* класа при Английский Дворъ; слѣдъ сичко това извършено, Лудвикъ XVI на 1775, му е издалъ заповѣдь да напустне мѫжкитѣ дрѣхи и да се облече въ женски. Но чакъ слѣдъ смъртьта му, узнало се че това предположение не било вѣрно — той билъ мѫжь.

Има обаче много жени, които сѫ испълнявали дипломатически функции.

Wicquefort бѣлѣжи: може да се каже, че французската кралица *Елеонора* и унгурската кралица *Мария*, сѫ биле посланици: първата на императора Charles-quint, а втората на краля Франца I, когато на 1537 сѫ се срѣщнали въ Боми,

да се договорятъ за миръ, и най-послѣ едва се споразумели да сключатъ само примирие за три мѣсеца. Майката на François I. и архидукинята на Холандия водили сж преговори въ качеството на пълномощници за миръ, и сключили договоръ въ Камбре, нареченъ *дамский миръ*. Орлеанската Дукиня води преговори за сключвание договоръ мѣжду Франца и Англия, чрезъ който успя да отдѣли последнята сила отъ съюзътъ ѝ съ Холандия при царуванието на Карла II; но Benée du Bec, вдовица бивша сжпруга на марешала de Guebriant трѣба да се счита като единственна жена, която е била формално облечена съ характеръ *посланица*. Тя е била акредитирана като такава на 1646, отъ Лудвика XIV при Владислава IV Полский краль.

VI. Разнитѣ видове на дипломатическитѣ миссии. — Дипломатическитѣ миссии се дѣлятъ на *рѣдовни*, *извънрѣдни* и *тайни*.

Сички тия миссии могжтъ да бждатъ испълнявани отъ едно и сжщо лице или отъ повече пратеници въ едно сжщо врѣме. Но отъ както сж установени постояннитѣ миссии, много по-правилно и по-рѣдовно е, щото тѣ да бждатъ повѣрявани само на единъ представитель.

Тѣзи миссии, особено рѣдовнитѣ могжтъ да бждатъ прекратени или свьршвани чрезъ истичанието срока на креденциялитѣ, съ отниманието на пълномощията чрезъ повикване (оттѣглувание — rappel) на дипломатический агентъ, чрезъ неговото насилственно или доброволно отстранение, или най послѣ чрезъ смьртьта на суверенътъ, който го е акредитиралъ. Но когато се помине суверенътъ, при когото е акредитиранъ единъ публиченъ министръ, миссията на акредитирания министръ се само суспендирва, и нови креденциялни писма сж необходими за новия суверенъ.

По нѣкогашь се испращатъ довѣрени лица, да третиратъ важни работи, но това третирание да бжде тайно и безъ сѣкакъвъ официяленъ характеръ на пратеника като не му е позволено да го отрие на явность, освѣнъ когато успѣхътъ на неговата миссия би го изисквалъ.

Тжй сжщо има доста примѣри въ историята, че понѣкогашь се е приемало и толерирало испращанието на агенти безъ да носятъ публиченъ характеръ отъ страна на Дьржавитѣ, които по нѣкои извѣстни причини не сж искали, за единъ моментъ, да ги приемятъ като явно акредитирани. Това се е

случвало обикновенно тогава, когато сж бивали прикжснати дипломатическитѣ отношения измѣжду два Двора или пъкъ по други причини. Въ такива случаи на агентътъ се отдаватъ сжщитѣ привилегии, каквито се отдаватъ на довѣренитѣ пратеници (aux envoyés confidentiels), за които по-горѣ споменахме. Такива примѣри има много за прѣзъ царуването на Лудвика XIV и на Лудвика XV, сжщо и за прѣзъ врѣмето на Американската война, а особенно въ първитѣ години на френската република. Често сж се избирели за тази деликатна работа жени високопоставени. За такава една може да се спомене знаменитата принцеса de Lieven въ Парисъ. [1])

ГЛАВА II.

За класификацията на дипломатическитѣ агенти.

I. Происхождението на разнитѣ класи на дипломатическитѣ представители. — Както въ старо врѣме тжй и въ срѣдний вѣкъ не се знаеше, освѣнъ за единъ рангъ на публиченъ министръ: *посланици* — legati, натварени съ извѣстна миссия отъ единъ суверенъ или една Държава. Тжй сжщо, разликата измѣжду *министри резиденти* (ministres-résidents) и *извънрѣдни посланици* (ambassadeurs extraordinaires) бѣше съвсѣмъ непозната, защото нито Римлянитѣ, които ламтяха за всемирно владѣние, нито Германскитѣ императори чувствоваха нуждата за една постоянна миссия.

Установението на постоянни легации стана общо правило, едва слѣдъ Вестфалский миръ (1648). Въвеждането на рѣдовна войска и установението на дипломатическото тѣло сж съврѣменни институции. Отъ това врѣме датира и разликата на *рангъ*, който се даде на публичнитѣ министри. Посланикътъ (L'ambassadeur) бѣше пратеникъ, който представляваше особата на суверена при една чужда сила, когато сички други министри, като *пълномощници* (prénipotentiaires), *интернунциуси* (Internonces), *благородни пратеници* (les Gen-

[1]) de Bielfeld, T. II p. 176—181.

tilshommes envoyés), *министри-резиденти* (ministres résidents) и пр. представляватъ само своитѣ правителства. И тжй съ въвеждането на разни разрѣди дипломатически агенти, почна да се приписва и единъ видъ постепенность за достойнството на тѣхния характеръ, и да се изискватъ съотвѣтствующи за това почести. Но тжй като спорѣдъ този рѣдъ на идеи, единъ публиченъ министръ отъ *първа* класа трѣба необходимо да вземе преднина врьхъ единъ представитель отъ *втора* класа, както бѣше н. пр. че единъ посланикъ на Венецианската република трѣбаше да вземе преднина предъ пратеника на императора, то *рангътъ* на дипломатитѣ отъ една сжща категория се урегулирваше мѣжду тѣхъ спорѣдъ рангътъ на тѣхния суверенъ; а пакъ за нищо друго не е имало толкова противорѣчия колкото за ерархията на суверенитѣ. Историята на XVII-о и на XVIII-о столѣтие е препълнена съ препирни за етикетата, — спорове, които често сж имали най-печални послѣдствия: посланицитѣ на Спания нещѣха никакъ да отстжпятъ преднина на ония на Франца, както и избирателитѣ (на Герм империя) успорваха гордо преднината на ония на великитѣ републики и пр.

Едвамъ Виенския конгресъ (1815) тури край на този безпорѣдъкъ чрезъ приетия правилникъ отъ осимъ-тѣхъ сили, подписавши Париский трактатъ отъ 30 Май 1815. Тукъ силитѣ се рѣшиха да положятъ веднашь за винаги край въ претенциитѣ за преднина (préséance), като изоставятъ изъ предъ видъ степена и значението за могжществото на Държавата, която дипломатитѣ ще представляватъ. Преди сичко, установиха се категориитѣ на дипломатическитѣ агенти, и се рѣши, че въ сѣка категория рангътъ на агентитѣ изпомѣжду имъ ще се опредѣля чрезъ тѣхното респективно старшинство, т. е. чрезъ датата, на която сж представили официялно тѣхнитѣ креденциални писма. Едно исключение само се прие въ полза на Папскитѣ *нунциуси* (мѣжду католическитѣ Държави), на които се отстжпва преднина предъ другитѣ посланици. Ето този правилникъ:

Правилникъ за рангътъ на дипломатическитѣ агенти.

За да се избѣгнатъ неприятноститѣ, които сж се появявали, и които би могле да възникнатъ отъ претенциитѣ за пред-

нина мѣжду разнитѣ дипломатически агенти, пълномощницитѣ на силитѣ, подписавши Париский трактатъ. дойдоха до съглашение врьхъ слѣдующитѣ членове, като вѣрватъ, че трѣба да се поканятъ представителитѣ на другитѣ короновани Глави да приематъ сѫщий правилникъ:

Членъ 1. Дипломатическитѣ представители се раздѣлятъ на три класи:

Класата на *посланицитѣ* (des ambassadeurs) *легатитѣ* (des légats) или *нунциуситѣ* (des nonces).

Класата на *пратеницитѣ* (des envoyés), *министри* или други, акредитирани при суверенитѣ.

Класата на испълняющи длъжноститѣ на дипломати — (des chargés d'affaires), акредитирани при министритѣ, които сѫ натоварени съ портфейла на вънкашнитѣ работи.

Чл. 2. Само посланицитѣ, легатитѣ или нунциуситѣ иматъ представляющъ характеръ (т. е. представляватъ особата на суверена си).

Чл. 3. Дипломатическитѣ чиновници (Les employés diplom.), пратени въ извѣстна миссия, нематъ подъ тая титла никакво горнинство на рангъ.

Чл. 4. Дипломатическитѣ агенти ще взематъ рангъ по-мѣжду си, въ сѣка класа, спорѣдъ датата на официялното съобщение за тѣхното пристигание.

Настоящий правилникъ не въвежда никаква иновация въ отношение на Папскитѣ представители.

Чл. 5. Ще се опредѣли въ сѣка Дьржава единъ еднообразенъ начинъ за приеманието на дипломатическитѣ агенти въ сѣка класа.

Чл. 6. Врьзскитѣ на сродство или сватовщина (ou d'alliance de famille) на фамилиитѣ мѣжду Двороветѣ не даватъ никакъвъ рангъ на тѣхнитѣ дипломатически агенти.

Чл. 7. Въ актоветѣ или трактатитѣ мѣжду нѣколко сили, които приматъ алтерната, жребието ще рѣши мѣжду министритѣ за рѣдътъ, който трѣба да се слѣдва при подписванието имъ.

Настоящий правилникъ ще се помѣсти въ протокола на пълномощницитѣ отъ *осимъ-тѣхъ* сили, подписавши Париский трактатъ, въ заседанието си отъ 19 Мартъ 1815.

(Слѣдватъ подписитѣ на пълномощницитѣ на Австрия, Спания, Франца, Велика-Британия, Португалия, Прусия, Руссия и Шведия).

Слѣдъ това, може да се счита като допълнение на този правилникъ рѣшението, взето отъ пълномощницитѣ на петътѣхъ велики сили, събрани на конгресъ въ Екс-ла-Шапелъ 1818, въ заседанието си отъ 21 Ноем., на което рѣшение текстътъ е слѣдующий:

„За да се избѣгнатъ неприятнитѣ разисквания, които могѫтъ да произлѣзатъ въ бѫдѫще врьхъ една точка отъ дипломатическата етикета, която въ прибавката къмъ горѣспомѣ-

натий протоколъ на Виенский конгресъ за установение рангътъ, се вижда че не е предвидена, то рѣши се мѣжду *петьтѣхъ* Дворове, че *министритѣ-резиденти*, акредитирани при тия Дворове, ще съставляватъ, въ отношение на тѣхния рангъ, една *посрѣдна класа* мѣжду министритѣ отъ втората класа и оная на шарже д'афферъ".

(Слѣдватъ подписитѣ на пълномощницитѣ на Австрия, Франца, Велика-Британия, Прусия и Руссия).

Като се вематъ за правило тия распорѣждания, които сж усвоени почти отъ сички други Държави, слѣдва че по настоящемъ има *четери класи* за дипломатическитѣ агенти, а именно: *първа класа*, посланицитѣ и нунциситѣ на Папата; *втора класа*: извънрѣднитѣ пратеници и пълномощнитѣ министри; *трета класа*: министритѣ-резиденти; и *четвърта класа*: шарже д'афферъ.

Сички почти правителства сж приели тия распорѣждания като общо правило било формално било мълчеливо. Garcia de la Vega (Guide pratique p. 223—225), забѣлѣзва въ това отношение слѣдующето:

На 1846 Австрийский министръ (Comte Esterhazy) въ Haye (Холандия) подигна контестация противъ този принципъ. Той не искаше да отстжпи преднина на министра на duc de Nassau, акредитиранъ преди него. Тази претенция неможеше да бжде подържана. Министра, който иде найпослѣденъ при единъ Дворъ, нема право да се занимава съ качеството на представляемитѣ Сили, но само съ датата, на която сж биле акредитирани неговитѣ колеги. Кабинетитѣ се ограничаватъ само въ това да вематъ актъ отъ тази дата, и даже позволяватъ на своитѣ пратеници да вематъ рангъ слѣдъ министритѣ на правителствата, които тѣ сами не сж още признали официялно. Подобни случаи се представляваха често мѣжду Спанскитѣ министри и представителитѣ на Американскитѣ републики, преди да бждж тѣ признати въ Мадридъ, и не много отдавно мѣжду представителитѣ на Спания и Португалия и министритѣ на Сѣвернитѣ Дворове Да се дѣйствува както направи Австрийский министръ, значило би да се контестира на Холандското правителство правото, да приема пълномощни министри отъ Дворътъ на единъ Дукъ. Тукъ не се касае работата за преднина, но за единъ въпросъ, който засѣга до правата на суверенството. Нема съмнение, че цар-

ствующий Насавский Дукъ притежаваше текста отъ декларацията на осимъ-тѣхъ Сили.

Турция прави едно исключение, като дѣли своитѣ дипломатически агенти на *три* класи: *посланици* (I кл.); министри (II кл.); шарже д'афферъ (IV кл.).

Белгия тоже прави исключение, която дѣляше своето дипломатическо тѣло не *три* класи: *извънрѣдни пратеници* и *пълномощни министри* (II кл.), но спорѣдъ нейния органически правилникъ за дипломатическото тѣло, тия съставляватъ I класа; *министри-резиденти* (III класа) за Белгия II класа; *трета* класа *шарже д'афферъ* (IV кл. по взетото въ Екс-ла-Шапелъ рѣшение), е закрита съ кралевский указъ отъ 20 Окт. 1858 г.

Тукъ се явява въпросътъ. Какъ се установява предниината, когато по случай на едно събитие като н. пр. смъртьта на суверена или при променяването формата на управлението, дипломатитѣ, находящи се до тогава въ функциитѣ си, получатъ нови креденцияли? Коя дата трѣбва да се вземе за норма, да ли датата на старитѣ креденцияли или оная на новитѣ имъ креденцияли? Виенский правилникъ не казва нищо за това. Остава прочее на шефовитѣ на легациитѣ да урѣдятъ този въпросъ помѣжду си.

На 1830, слѣдъ Юлийската революция, шефовитѣ на легациитѣ въ Парисъ дойдоха въ съгласие помѣжду си, че безъ да се обрьща внимание на датата на новитѣ имъ креденцияли, тѣ ще слѣдватъ да занимаватъ помѣжду си *рангътъ*, който сѫ имали преди тази епоха. Сѫщото правило се послѣдва въ Парисъ и на 1848 и 1852. Дипломатитѣ, акредитирани въ Парисъ, си запазиха рангътъ, който сѫ имали на датата отъ тѣхнитѣ първи пълномощни писма[1]). Това правило, казва Garcia, е на всѣкадѣ. „Не отдавна", казва той, „слѣдъ възшествието на нашия августѣйши суверенъ Леополдъ II, при всичко че послѣдваха нови пълномощни писма, дипломатическото тѣло въ Брюкселъ, съхрани своя предишенъ

[1]) Garcia de la Vega Guide Pratique etc p. 225. —

Martens (Guide diplomatique etc p. 56) обаче, по тия двѣ събития на 1848 и 1852, казва съвсѣмъ противното, т. е. че се е взела датата на новитѣ креденцияли, а пакъ въ сѫщо врѣме казва, че заема тия свѣдения отъ Garcia de la Vega, отъ когото и ний буквално цитирами горнитѣ исторически свѣдения.

порѣдъкъ за преднина. Представляването на нови кралевски (пълномощни) писма чрезъ нашитѣ агенти въ иностранство, не измѣни нищо въ рангътъ имъ, който сѫ притежавали въ дипломатическото тѣло при Дворътъ, гдѣто тѣ сѫ били акредитирани".

Това сѫщото правило се е слѣдвало и въ Берлинъ слѣдъ смьртьта на краля Фридриха Вилхелма VI.

Спорѣдъ Виенский правилникъ, както видѣхме, титлата на извънрѣднитѣ миссии не дава никакво горнинство на рангътъ; тѣзи миссии се различаватъ отъ рѣдовнитѣ миссии само чрезъ предмѣтътъ си Прочее, ако пратеницитѣ отъ тази категория сѫ третирани съ едно особно внимание, и ако членоветѣ на дипломатическото тѣло имъ отстѫпватъ преднина, това се прави само отъ една вѣжливость, — „тѣ не вематъ сами преднина, но я получаватъ".

II. За публичнитѣ министри отъ първа класа. — Министритѣ отъ първа класа сѫ ония дипломатически агенти, които се ползуватъ съ *представителенъ характеръ,* а тия сѫ *легатитѣ, нунциуситѣ* и *посланицитѣ.* Само тѣ се считатъ като представляющи особата на тѣхнитѣ суверени, при всичко че тѣмъ никога не се отдаватъ сичкитѣ почести (les honneurs) длъжими на самия суверенъ. Въ дипломатическитѣ домове, както споменахме на друго мѣсто, тѣ отстѫпватъ преднина даже и на министра на вънкашнитѣ работи

Привилегиитѣ на министритѣ отъ *първи* класа бѣха основани въ начало врьхъ предположението, че само тѣ сѫ упълномощени да третиратъ на право съ самия суверенъ; отличие което правяше да се разбира най-високия степенъ на довѣрие, и чрезъ това придаваше на титуларътъ отъ този рангъ най-отличнитѣ почести.

Но това предположение е повече въображаемо отъ колкото сѫществено, защото въобще министритѣ отъ първа класа както и тѣхнитѣ колеги отъ втора класа не третиратъ, освѣнъ съ министра на вънкашнитѣ работи, който присѫдствува даже при свиждането на посланицитѣ съ суверенътъ, тѫй поне се практикува въ конституционнитѣ страни. Що се касае до работитѣ, до привилегиитѣ на министритѣ отъ първа класа, тѣ могѫтъ да се сведатъ, главно на това, че тѣ иматъ всѣкога входъ при суверенътъ. Единъ посланикъ може да отиде направо, и безъ да извѣсти нѣкого, въ палата и да заиска да

говори съ суверенътъ, когато отъ друга страна министритѣ отъ втора и трета класа, трѣбва да искатъ предварително и то писменно при министра на вънкашнитѣ работи, да благоволи да имъ изходатайствува аудиенция.

При единъ Дворъ, който е съхранилъ, казва Garcia, първобитнитѣ обичаи, сѫществува една забѣлѣжителна разлика мѣжду прерогативитѣ на дипломатическитѣ агенти отъ първа класа и ония отъ втора класа. Въ Римъ н. пр. посланицитѣ се ползуватъ още съ нѣкои отъ старитѣ привилегии. Посланика вижда твърдѣ често лицето на Свѣтий-Отецъ; той е приетъ веднага, и безъ да е искалъ предварително, както е обичая, аудиенция. И дѣйствително тѣзи аудиенции сѫ много важни, защото тѣ служатъ да поравнятъ много мѫчнотии, като отстраняватъ бавностьта, каквато причинява твърдѣ често обичайтъ на старата канцелария.

Сички други привилегии за министритѣ отъ първа класа принадлежатъ на церемонияла, който както е извѣстно, въ нѣкои случаи можо да има политическо значение.

Виенский правилникъ е съхранилъ преднината на папскитѣ представители: *нунциуситѣ* прочее иматъ преднина предъ сички посланици, ако ще би и да сѫ пристигнали послѣдни. Но трѣбва да забѣлѣжимъ, че това важеше до когато Папата притежаваше двойний характеръ на гражданска и черковна Сила. Днесъ работитѣ въ това отношение сѫ измѣнили въ много нѣща нѣкогашната физиономия

Министритѣ отъ първа класа на папския Дворъ се казватъ legati a latere или legati de latere, *нунциуси* и просто *легати*. Legati-тѣ a latere се вематъ сѣкога измѣжду кардиналитѣ, и тѣ се пращатъ само въ католическитѣ страни, които припознаватъ духовното върховенство на Папата. *Нунциуситѣ* сѫ обикновенни посланици на папский Дворъ, които могѫтъ да бѫдѫтъ пращани въ сѣка страна; летатитѣ сѫ извънрѣдни пратеници, натоварени съ една специялна миссия.

III. За дипломатическитѣ агенти отъ втора класа. — Испращанието и приемъмъ на дипломатически агенти отъ *първа* класа, въ срѣдния вѣкъ, бѣше дѣло свързано съ голѣми формалности и мѫчнотии; изискваха се огромни парични суми за церемониялни паради и пр. при приемътъ на единъ посланикъ.

Често срѣщаме въ историята, че нѣкои Държави сѫ се договаряли помѣжду си, да не утѣкчаватъ една друга съ паради и церемонии при приеманието на своитѣ посланици. Често пакъ чувствителнитѣ и разумни суверени не сѫ искали да се понизяватъ и да търпятъ фантастическитѣ глупости на нѣкои претенциозни посланици. Така на 1759. Сицилский краль, Карлъ, при възшествието си на Спанский тронь, оскърбилъ папското достойнство, като не е щѣлъ да приеме единъ ближенъ сродникъ на Папата, кардинала *Резонико* съгласно неговитѣ претенции, който е билъ испратенъ да му поднесе радостьта на Папата за този тържественъ день [1]).

Посланицитѣ на Венециянската република въ Цариградъ, които въ начало носеха името Podesta и *протектори*, а покѫсно (1265) разни наименования като: bailo, balio. bajulus, baillivus, rector имали сѫ въ началото твърдѣ голѣми привилегии, свързани съ особенъ вънкашенъ блѣсъкъ и церемониялъ. Тѣ сѫ имали пълна юридикция надъ своитѣ подданици. Раскошнитѣ въсточни владѣтели готови сѫ биле. да имъ отстѫпятъ въ замѣна на скѫпи подаръци всевъзможни правдини и власти. Длъжноститѣ на тия агенти уприличаватъ много на днешнитѣ консулски агенти на Въстокъ. Една голѣма часть отъ тия привилегии сѫ послужили за источникъ на правата, които отъ послѣ сѫ придобили врьхъ Турция западнитѣ Сили, а особено Франца (1535 мѣжду Франсоа I и Сулиманъ II). които и до днесь иматъ консулитѣ, подъ наименованието *капитулации*, въ турската империя и въ нѣкои Африкански страни. Тия венециянски агенти подъ името *байло* сѫ имали голѣма блѣскава свита, обитавали сѫ почти въ владѣтелски домъ; байло е носялъ пурпура при всѣка парада. За презъ дълго врѣме турцитѣ сѫ наричали байло сички европейски консули, даже и до днесь ги наричатъ нѣкои турци така.

И тжй едвамъ въ XV, а най паче въ XVI столѣтие, когато суетата на Двороветѣ и министритѣ подигна атрибутитѣ за *представителний характеръ* на посланика до такъвъ високъ степенъ, щото блѣсъкътъ съ който тогава трѣбаше да се обкрѫжи този чиновникъ, както и мѫчнотитѣ за церемонияла

---

[1]) Ahnert, Lehrbegriff, Erfordernisse und Rechte der Gesandten T. I. S. 51.

и значителнитѣ разноски по тазъ миссия, — сичко това стана причина, да се пращатъ публични министри съ *помалакъ рангъ*. Тѣзи съ помалакъ ранїъ агенти неможаха да претендиратъ *голѣмъ церемониялъ*, защото тѣ непредставляваха, като посланицитѣ, лицето на суверена; тѣ се калифицираха съ обикновенното име *резиденти*.

Покѫсно се въведе една разлика мѣжду резидентитѣ и пратеницитѣ въ извънрѣдна миссия. На това ново въведение дадоха първий примѣръ Австрия и Франца, и повечето отъ другитѣ Дворове ги послѣдваха. Качеството на *резидентъ*, започна да се унижава, и затова почти всички акредитирани министри подъ тази титла взеха наименованието на *пратеникъ* (envoyé) [1]).

Слѣдъ това, малко по малко установи се единъ церемониялъ въ легацията за министритѣ отъ *втора* класа, който церемониялъ наистина отъ начало недостаточно опредѣленъ, но сѐ пакъ той почна още въ началото на XVIII-о столѣтие да придобива единъ постояненъ характеръ.

Виенский правилникъ изчислява като такива, които правятъ часть отъ *втората* класа: *пратеницитѣ*, *министри* или други акредитирани при единъ Дворъ или суверенъ. И тѫй сички дипломатически агенти, които нематъ *представителенъ* характеръ и сѫ акредитирани при единъ суверенъ, принадлежатъ на *втората* класа. Днесь министритѣ отъ втора класа носятъ почти на всѫдѣ титлата извънрѣденъ пратеникъ и пълномощенъ министръ (L'envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire). Тѫй като положението на министритѣ-резиденти се урѣди съ единъ специяленъ правилникъ на 1818, то останаха почти сички правителства сѫгласни, да се считатъ като дипломатически агенти отъ *втора* класа: *пратеницитѣ* (les envoyés) собствено казано, *пълномощнитѣ министри* (les ministres plénipotentiaires) и *интернунциуситѣ* (les internonces). Интернунциуситѣ сѫ министри на папата отъ втора класа. Сѫщата титла дава на своитѣ министри въ Цариградъ и Австрийското правителство. Интернунциитѣ на папата немогатъ да претендиратъ преднина врьхъ другитѣ свои колеги отъ сѫщата класа, както това се допуща за нунциуситѣ отъ първата класа.

Réal. Science du gouvernement V. 5, p. 49.

Франца и Англия не пращать министри-резиденти, но само пълномощни министри.

IV За дипломатическитѣ агенти отъ трета класа.—Врьхъ положението на *министритѣ-резиденти* сѫществуваше дълго врѣме една неопредѣленность. И дѣйствително, единъ видъ противуречия се забѣлѣзватъ, въ това отношение, както на конгреситѣ тѫй и при нѣкои отъ писателитѣ Виенский правилникъ като че бѣше оставилъ да се разбира, че министритѣ-резиденти принадлежатъ къмъ втората класа чрезъ думитѣ (чл. 1 ал. 2 а): „Класата на пратеницитѣ, *министритѣ* или други акредитирани при суверенитѣ (Celle [classe] des envoyés, ministres ou autres, accrédités auprès des souverains)". Едно врѣме, сички Дворове, съ исключение на Версайлский и Виенский Дворъ, уподобяваха министритѣ-резиденти съ пратеницитѣ. Виенский конгресъ, вижда се, като е ималъ предъ видъ това, съ своя правилникъ отъ 19 Мартъ 1815 не е направилъ друго, освѣнъ да потвърди това правило почти обще прието. А пакъ рѣшението, взето въ Екс-ла-Шапелъ (21 Ноем 1818) отъ *петь-тѣхъ* велики Сили, като създава за министритѣ-резиденти една специялна класа мѣжду втората и третата, въ своя преамбюлъ, казва че въ Виенский правилникъ немогле да се предвидѫтъ „неприятнитѣ разисквания по тая точка" и пр. Martens (Guide diplomatique) много справедливо забѣлѣзва тукъ, като казва съ единъ видъ ирония: „това е само да се казватъ думи . . . Ни единъ отъ дипломатитѣ въ Виена не е да не е знаялъ безконечнитѣ контроверси отъ 18-о столѣтие врьхъ рангътъ на министритѣ отъ втората класа помѣжду имъ".

По тоя въпросъ, Garcia de le Vega [1]) изказва слѣдующето мнение: министритѣ-резиденти сѫ положени въ втората категория, защото тѣ сѫ акредитирани при суверена: естеството на тѣхнитѣ креденциялни писма прави ги да бѫдѫтъ наистина *послѣднитѣ* мѣжду министритѣ но не *първитѣ* мѣжду шарже д'афферъ. Отъ рѣшението, взето въ Екс-ла-Шапелъ, не слѣдва никакъ, че трѣба да си представляваме днесь министритѣ-резиденти като принадлежащи повече къмъ шарже д'афферъ отъ колкото къмъ пратеницитѣ. Тѣхното положение е *посрѣдно*

---

[1]) Guide Pratique etc p. 222—223.

(т. е. мѣжду втората и третата класа), това е вѣрно; но актътъ, който имъ дава титла, прави ги да носятъ повече характеръ на *министри* отъ колкото оня на *жарже д'афферъ*. Распорѣждането прието на 1818 не уничтожава никакъ положенийтъ на 1815 принципъ, защото това распорѣждание се ограничава само въ да ги урегулира. И дѣйствително, министритѣ-резиденти минуватъ веднага слѣдъ пълномощнитѣ министри.

Но както и да е, рѣшението взето въ Екс-ла-Шапелъ въведе една новость, въ това отношение, то създаде отъ министритѣ-резиденти една *трета класа*, и това правило днесь е почти обще прието.

V. За испълняющитѣ длъжность (Des chargés d'affaires). — Има двѣ класи или двѣ категории шарже д'афферъ (agentes in rebus).

1-о Отъ първата категория сж ония, които сж акредитирани съ писма отъ министра на вънкашнитѣ работи при другъ чуждъ министръ на вънкашнитѣ работи въ видъ на постоянна мисия; за тия имено говори Виенский правилникъ, като ги полага въ третата класа.

2-о Отъ втора категория сж ония, които испълняватъ тая дипломатическа служба само врѣмено, т. е. за презъ отсжтствието на шефътъ на легацията, до когато едно писмо отъ неговия респективенъ министръ на външнитѣ работи не е послѣдвало, да утвърди неговата случайна власть или пълномощие. Тѣзи шарже д'афферъ ad interim биватъ представени при респективното правителство чрезъ титуларния дипл. агентъ отъ *първа* или *втора* класа, когато този е въ намѣрение да напустне постътъ си врѣменно или окончателно.

Тия отъ първата категория взематъ преднина предъ ония отъ втората категория. Тжй сжщо, единъ шарже д'афферъ ad interim на едно посолство (I кл.) взема преднина предъ замѣстника (ad interim) на единъ пратеникъ (II кл); но сжмнително е, че ще вземе преднина предъ тея сжщия, ако той би билъ шарже д'афферъ отъ първата категория т е. упълномощенъ или акредитиранъ отъ министра на външнитѣ дѣла.

Ако вземемъ въ съображение правилника на Виенский конгресъ, този въпросъ се разрѣшава доста ясно. И дѣйствително, щомъ приемемъ, че шарже д'афферъ правятъ частъ отъ третата класа на дипломатическитѣ чиновници, и че правилника

ги дефинира така: *като агенти, акредитирани при министритѣ натоварени съ портфейла на външнитѣ дѣла.* Прочее ако, отъ една страна, дипломатическитѣ министри отъ двѣтѣ първи класи немогжтъ да бжджтъ акредитирани при суверена, освѣнъ чрезъ прями довѣрителни писма отъ шефътъ на испълнителната власть на своя народъ; и ако, отъ друга страна, тѣ взематъ рангъ помѣжду си съгласно датата за представяние на тѣхнитѣ креденцияли: то, тжй сжщо по аналогия и самитѣ шарже д'афферъ не могатъ да бжджтъ акредитирани при министра на вънкашнитѣ дѣла, освѣнъ сѐ пакъ чрезъ писма отъ министра на вънкашнитѣ работи на своята страна, прочее и рангътъ мѣжду тѣхъ се установява чрѣзъ датата за представяние на тѣхнитѣ официялни и редовни писма.

Тѣзи пъкъ, които не сж по този рѣдъ акредитирани, иматъ само врѣменни и случайни упълномощения, и само вѣжливостьта и практиката на Държавитѣ, гдѣто тѣ резидиратъ, имъ гарантиратъ свободното упражнявание на тѣхнитѣ функции. Впрочемъ, ако едно правителство оставя своя агентъ въ една класа малко зачитана, то става само за това, че то мисли това положение на своя агентъ за згодно, иначе то нема освѣнъ да го снабди съ едно писмо, и положението е измѣнено.

Освѣнъ тия, има още една категория агенти, които, подъ другъ единъ видъ, принадлежатъ на дипломатическото тѣло; тѣ сж Генералъ-консулитѣ *шарже д'афферъ* въ ония страни, дѣто дипломатическитѣ и консулски функции се испълняватъ съвокупно отъ единъ агентъ. Франца и Англия нематъ шарже д'афферъ, но тѣ, тамъ гдѣто трѣба, ги замѣняватъ съ *Генералъ-консули шарже д'афферъ.* Тази категория агенти се акредитирватъ обикновенно въ Америка по сжщий начинъ както и шарже д'афферъ въ Европа. Тѣ сж въ сжщата категория и се ползуватъ съ сжщий дипломатически характеръ; тѣ подписватъ конвенции и корреспондиратъ, за сичко що се отнася до политиката, съ политическото отдѣление въ министерството на вънкашнитѣ дѣла. При всичко, че тѣ въобще се взематъ като такива отъ консулското тѣло, но по нѣкогашъ биватъ избирани измѣжду секретаритѣ на легацията. Тѣ занимаватъ, въ сжщность, едно посрѣдно положение мѣжду дипломатическото и консулско тѣло. Въ отношение на рангъ (преднина), тѣ се урегулирватъ между шарже д'афферъ съгласно датата за прѣдставяние на тѣхнитѣ довѣрителни писма.

Тукъ се явява единъ въпросъ отъ сѫществен интересъ за българский народъ. а особено за достолѣпието на Българската Дьржава. Ний би дали тукъ на това мѣсто едно по-обширно третирание на този въпросъ, но предъ видъ на това, че той представлява много деликатни и слаби страни не толкова по отношение на нѣкой мѣждунороденъ принципъ, колкото по наши собсвенни грѣшки и недостатъци, — то сме принудени да отложимъ разискванието на този въпросъ за други по-удобни врѣмена, когато нашитѣ дьржавни мѫже, турени на чело на управлението, ще почнатъ да мислятъ подалечь за него.

Ний имаме днесь въ нѣколко столици дипломатически агенти, нѣкои ги пишатъ и дипломатически представители Но думитѣ *агентъ* и *представитель* сѫ общи понятия, тѣ съдьржатъ въ себе си всички категории или класи на това тѣло. Въпросътъ е, на коя класа принадлежатъ тия наши агенти. какъвъ рангъ си взематъ тѣ мѣжду дипломатитѣ, гдѣто резидиратъ? Да ли се причисляватъ тѣ поне къмъ шараже д'афферъ или и понадолу? Ако сѫ подолу, тогава не сѫ нигдѣ. защото задъ това нема друга категория. Ако нѣкой би интерпелиралъ за това респективний министръ. той не би могълъ да не отговори *нищо;* защото нашитѣ дипломатически агенти сѫществуватъ, и ако не сѫществуватъ по нѣкой специяленъ законъ по законодателенъ рѣдъ. тѣ сѣкога сѫ сѫществували поне по дьржавний бюджетъ. Ний казахме по-горѣ, че има двѣ категории отъ шарже д'афферъ. Еднитѣ акредитирани по установений рѣдъ, а другитѣ не по този рѣдъ, и сѫ просто *врѣменни* и *случайни* испълняющи длъжность; при това Дьржавитѣ отъ вѣжливость и по обичай гарантиратъ на послѣднитѣ свободното упражнявание на тѣхнитѣ функции. Ако на тия основания почива всичкото достолѣпие на нашитѣ дипломатически агенти, пита се: достаточно ли е?

ГЛАВА III.

За пращанието на дипломатически агенти и установяването на тѣхния публиченъ характеръ.

I. **За креденциялнитѣ писма.** — Както посланика тъй и сѣкий публиченъ министръ въобще установява своя представителенъ характеръ чрезъ довѣрителни писма (lettres de créances — litterae credentiales). Така се наричатъ писмата, които единъ суверенъ връчва на своя дипломатический представитель, за да ги предаде на суверена или на представителя на Държавата, при която се акредитирва. Тия писма сѫ единъ видъ *генерално пълномощие* (plein-pouvoir — plena potestate munitus [1]). Но въ практика, тия писма служатъ на посланика да констатира само неговия представителенъ характеръ, и не го упълномощяватъ за никакви специялни преговори. Тѣхната форма бива разнообразна съгласно рангътъ на суверена, който ги дава, и рангътъ на суверена, къмъ когото сѫ адресирани. Въ тия креденцияли се назначава името и рангътъ на публичний министръ, като се умолява странната Държава, да вѣрва напълно на неговитѣ сведѣния и обеснявания и пр. Французкитѣ посланици, едно врѣме, получаваха по два подобни документа, отъ които единътъ се наричаше Lettre de Cabinet или de chancellerie (канцеларско писмо), а другия Lettre de la main.

На посланицитѣ се даватъ обикновенно по двѣ креденцияли, една запечетана и друга отворена, която представлява вѣренъ преписъ отъ оригинала. Посланика предава запечатания оригиналъ на суверена, при когото е акредитиранъ, а отворения му служи за увѣрение, който предава на министра на вънкашнитѣ дѣла, и слѣдъ това получава позволение, да представи запечатаний оригиналъ на суверена. Но въ сѣкий случай, креденциялитѣ биле отворени или запечатани, единъ завѣренъ преписъ се дава предварително на министра на вън-

[1]) Това наименование plena potestate munitus се взема обикновенно въ твърдѣ обширенъ смисълъ. Мѣжду най старитѣ дипломати, които сѫ носили това име, можемъ да споменемъ за кардинала Мазарена, снабденъ съ подобно пълновластие на Пиринейский конгресъ 1659.

кашнитѣ дѣла; това е необходимо нуждно, за да се знае съдържанието на креденцията, преди да бѫде представенъ дипломатический агентъ на суверена.

Когато се пращатъ двама или повече представители отъ една и сѫща Държава съ еднакъвъ рангъ при единъ суверенъ, обще прието е, че една креденцияла е достаточна за сички; но когато единъ публиченъ министръ се акредитира при нѣколко Дворове, тогава му се дава за сѣкий Дворъ, особна креденцияла.

Легатитѣ и нунциуситѣ на Папата носятъ обикновенно *булли* на мѣсто креденцияли. Шарже д'афферъ иматъ довѣрителни писма само за министра на вънкашнитѣ работи.

Дипломатическитѣ министри, акредитирани при В. Порта, независимо отъ креденциялитѣ за Султана, сѫ снабдени и съ други двѣ писма, едно за великия *везиръ* и друго за *Реизъ-ефенди* (шефътъ на министерството на външн. дѣла). Писмото за великия везиръ се врѫчва на този високъ управникъ въ тържественна аудиенция, преди да бѫде представенъ на Султана чуждестранний министръ; писмото за *Реизъ-ефенди*, му се испраща чрезъ единъ секретарь или драгоманъ отъ легацията. Писмото за великий везиръ не е сѣкога писано и подписано отъ суверена, но отъ министра на вънкашнитѣ работи, така сѫщо и онова на Реизъ-ефенди.

Креденциялитѣ, въ днешно врѣме, обикновено се пишатъ колкото е възможно по-кратки; въ предишнитѣ врѣмена бѣше обичай да се пишатъ на латински езикъ.

Тѫй като публичнитѣ министри дѣйствуватъ като мандатари отъ страна на правителството, което ги испраща, слѣдва естественно че тѣхнитѣ креденцияли или тѣхнитѣ пълномощия преставатъ да иматъ сила, щомъ послѣдува едно сѫществено променение въ формата на правителството, щомъ се помине или абдикира владѣтеля, който ги е акредитиралъ, или оня пакъ, при когото сѫ биле акредитирани. Въ повечето подобни случаи, правителствата слѣдватъ да ги третиратъ като публични министри, понеже се предполага, че това прекратение ще бѫде за кѫсо врѣме.

Креденциялитѣ преставатъ да иматъ сила и тогава, когато послѣдува едно изменение въ ерархическото положение на дипломатический агентъ.

Щомъ публичний министръ получи своитѣ нови креденцияли, той поѣма пакъ своя публиченъ характеръ и своитѣ функции, безъ никакви други церемонии, освѣнъ да представи отъ ново тия писма на суверена, като ги съпроводи съ обичайната рѣчь.

Рѣдко има случай, гдѣто единъ владѣтель да отговори на креденциялнитѣ писма, освѣнъ ако той е побуденъ отъ особни мотиви за това; а такива обикновенно биватъ, до изборътъ на министра, който му се праща, а особено удовлствието, което той чувствува като единъ особенъ знакъ на внимание къмъ неговата личность.

Освѣнъ тия креденциялни писма, министрътъ носи понѣкогашъ съ себе *прѣпоржчителни писма*, адресовани отъ неговия суверенъ или чрезъ неговия прямъ представитель, било къмъ членоветѣ на владѣющата фамилия, било къмъ публичнитѣ най-влиятелни чиновници, или даже къмъ мѣстнитѣ власти; като н. пр. къмъ съ-регента-князь, къмъ сжпругата на суверена, къмъ престолонаслѣдника, министра на вънкашкашнитѣ дѣла и пр.

Така сжщо, Марселский епископъ, пратенъ като посланикъ въ Полша 1674, бѣше носитель на повече подобни писма. Той е ималъ прѣпоржчителни писма за сенаторитѣ, за главнокомандующий на войската, Собѣски, за великий марешалъ на кралицата, за архиепископа Гнезенски, за министра на финансиитѣ, за подканцлера и за великий канцлеръ Литвански, освѣнъ тия още дванайси други писма да предаде на ония сенатори и влиятелни лица, които той намѣри за нуждно.

II. За пълномощнитѣ писма (Des pleins-pouvoirs plena potestate munitus). — За да може единъ дипломатически агентъ да предприеме частни преговори, като тия на единъ договоръ за миръ, за съюзъ и пр., той трѣба да бжде снабденъ съ едно *пълномощие* ad hoc, или съ специялно пълномощие формулирано, съгласно общата практика, въ найпространни термини, но което de facto е ограничено чрезъ наставления, които обѣлѣзватъ границитѣ му. Тия упълномощения могжтъ да се отнасятъ само до една опредѣлена работа (специялни пълномощия); тѣ могжтъ тжй сжщо да даватъ власть за сѣкий видъ преговори (генерални пълномощия). Въ единътъ и другия случай, тѣ сж ограничени или нео-

граничени; само послѣднитѣ сѫ прави *пълномощия* (pleins-pouvoirs) собствено казано.

Колкото се отнася до министритѣ въ постоянна миссия, тѣхнитѣ креденциялни писма имъ служатъ обикновенно за довѣреность, освѣнъ ако независимо отъ тия писма, тѣ не сѫ снабдени съ едно специялно пълномощие за нѣкоя работа или за нѣкое частно договаряние. Министритѣ испратени на единъ конгресъ или на една Диета обикновенно нематъ креденциялни писма, но само едно пълномощно (plein-pouvoir), което му служи за да се легимитира, и отъ което тѣ си размѣняватъ единъ къмъ другъ завѣрени преписи, или които тѣ врѫчватъ на министра директора или медиятора (посрѣдника), ако стане нужда. За това, въ протоколитѣ на първото засѣдание и въ трактатитѣ, подписани отъ пълномощнитѣ министри, се спомѣнува сѣкога за размѣняванието на пълномощията.

Не е вече въ обичай, да се снабдява единъ министръ съ такова пълномощие, което му дава право да третира съ сичкитѣ Държави, и което едно врѣме се наричаше actus ad omnes populos. Английската кралица бѣше испратила единъ подобенъ актъ на своя секретарь d'Ayrest, който резидираше въ Haye (Холандия), да третира тамъ съ министритѣ на сички Сили и Държави, заинтересирани въ прѣговоритѣ за мирътъ въ Utrecht (1713) [1]).

III. За инструкциитѣ. — Спомѣнахме по-горѣ, че наставленията обѣлѣзватъ или описватъ границитѣ на пълномощието. Ако пълномощията трѣба да бѫдѫтъ представени на правителството, съ което се третира, то инструкциитѣ на единъ дипломатически агентъ напротивъ сѫ предназначени само за негово лично направление. Тѣзи наставления сѫ твърдѣ разновидни, за това и не може да имъ се даде едно общо опредѣление, а особено за тѣхното съдържание. Може само толкова да се каже, че въ тѣхъ се очертава само пѫтьтъ за слѣдвание въ преговоритѣ отъ сѣко естество; често въ тѣхъ се даватъ свѣдения на министра врьхъ персоналътъ на Двора, гдѣто той е испратенъ, врьхъ членоветѣ на дипломатическото тѣло; въ тѣхъ се излага въ кратцѣ усвоения политический системъ, какви сѫ приятелскитѣ отношения; въ какво положение се

---

[1]) Mémoires de Lamberty, T. VIII, p. 742.

намѣрватъ висящитѣ или наскоро свьршени работи: съ една дума сичко, което би могло да служи за ржководство и правило на дипломата при упражнението на неговитѣ функции.

Тия инструкции, както казахме сж достояние на дипломатътъ. Ни едно чуждо правителство прочее нема право да принуди единъ публиченъ министръ, да съобщи или да покаже своитѣ инструкции, безъ да наруши мѣждународното право; защото кое и да е чуждо правителство нема нужда отъ други документи или доводи, за да даде вѣра на думитѣ на дипломата, освѣнъ отъ креденциялнитѣ му писма, които го легитимиратъ или пакъ отъ пълномощията, съ които той е снабденъ.

Инструкциитѣ могжтъ да бжджтъ *общи* или *специялни*; тѣ могжтъ да бжджтъ *тайни* или такива, които могжтъ да се *покажатъ*, ако случая го изисква; при това, тѣ се даватъ *устно* или *писменно*; освѣнъ това, тѣ могжтъ да бжджтъ измѣнявани, разширявани или стѣснявани въ течението на преговоритѣ. Министрътъ, който има тайни инструкции, неможе да ги съобщава, освѣнъ чрезъ една изрична заповѣдь отъ своя Дворъ; но ако той има такива, които могжтъ да бжджтъ показани, остава той самъ сждия за случаитѣ, въ които интересътъ и ползата на дѣлото могжтъ да го съвѣтватъ, за да ги представи.

Въ дипломатический езикъ се употрѣбляватъ често нѣкои латински изражения, които ако и да се виждатъ днесъ като общепознати, то пакъ неще бжде излишно, ако имъ дадемъ тукъ едно по-точно опредѣление.

Така н. пр. ultimatum се нарича *нотата*, въ която единъ публиченъ министръ излага или съобщава условията, които правителството, на което той е органъ, декларира че ги полага като *окончателни*. Ултиматума трѣбва да съдържа изрично заисквание, да му се даде единъ бьрзъ, ясенъ и категорически отговоръ.

Когато единъ договаряющи се министръ получи едно предложение, което му се вижда, че се отдалечава съ него на единъ сжществен начинъ отъ мнението или разбирането на неговото правителство, тжй щото той смѣта за нуждно да се посъвѣтва предварително съ него, той заявява тогава че приема това предложение само ad referendum, т. е. подъ условие да го сжобщи; и ако, въ случай на спѣшность и предъ видъ на голѣмото растояние, министрътъ трѣбва да се рѣши

безъ забава, той по нѣкогашъ приема или отхвьрля направеното нему предложение sub spe rati, т. е. подъ резерва на ратификация. Но въ днешно врѣме, при голѣмитѣ улеснения на съобщенията, този послѣдния случай едва може да се яви.

IV. За шифровката, паспортитѣ и безбѣдителницитѣ (sauf-conduits). — Въ днешно врѣме почти въ сички конституционни и въобще цивилизовани Държави се осжжда стария варварски обичай на дипломацията, която, посрѣдствомъ нѣкаква си тжй-наречена *тайна полиция*, отваря и чете писмата повѣрени на държавната поща: въ повечето конституции или основни закони на европейскитѣ Държави е обще усвоенъ принципътъ: *тайната на писмата трѣбва да бжде гарантирана*. Тази максима съставлява единъ отъ основнитѣ принципи въ създаването на всеобщий съюзъ на пощитѣ (de l'Union générale des postes) учреденъ най-напрѣдъ въ *Бернъ* на 9-й Октомврий 1874 чрезъ единъ трактатъ мѣжду 19 Държави на Европа, Съединенитѣ-Щати на Америка и Египетъ; днесь повече отъ 40 Държави по цѣлия глобъ сж се присжединили къмъ този всемиренъ съюзъ нареченъ: l'Union postale universelle. По силата прочее на този общеприетъ принципъ, запечатанитѣ писма и пакети, повѣрени на пощата, сж *неприкосновенни*. При всичко това, остаткитѣ на старий отвратителенъ обичай не сж съвсѣмъ изчезнали, писмата и пакетитѣ често се отварятъ, четатъ, преглѣдватъ и, ако случая го изиска, пакъ се предаватъ по адресата, като се запечатватъ вѣщо и осторожно.

Оплакванията за тайното отваряние на писмата и депишетитѣ сж изобилували въ сички врѣмена мѣжду дипломатитѣ, но тѣ не сж твърдѣ рѣдки и днесь още. Има още и днесь развалени сърдца и отвратителни натури, които съставляватъ скжпоцѣнна собственность и достояние на нѣкой държавни мжже, и които считатъ за отлична способность да практикуватъ вѣщо този отвратителенъ обичай.

Интересътъ на правителствата прочее, въ много случаи, изисква, щото корреспонденцията съ тѣхнитѣ дипломатически агенти да бжде по възможность охранена отъ сѣка индискреция, да бжде тя тайна. За постижение на тая цѣль правителствата сж принудени да се служатъ съ *шифръ*, било за отправението заповѣди и инструкции, чрезъ държавната канцелария, на тѣх-

нитѣ представители въ иностранство, било за рапортитѣ и депешитѣ, които тия дипломати адресиратъ на своето респективно правителсво. За тая работа, министра на вънкашнитѣ дѣла и неговитѣ агенти въ странство иматъ сѣкий на свое расположение *таблици* за *шифрование* и *таблици* за *разшифрование*. Списателитѣ, които сж писали цѣли книги по дипломацията, виждаме че посвѣтяватъ цѣли глави въ своитѣ списания да обясняватъ употребляванието и механизмътъ на шифровката. Klüber, въ своята *криптографика*, Lehrbuch der Geheimschreibekunst (Chiffrir-und Dechiffrirkunst) in Staats- und Privatgeschäften, навежда много начина за запазвание писмата, като изброява разни видове за тайното писание съ шифръ и пр., и една цѣла книга е печатана въ Любекъ на 1797 по този предмѣтъ подъ заглавие: „Wie sichert man sich vor Brief-Erbrechung"; освѣнъ тия: Bielfeld, II 190 § 19. Callières, ch. 20. De Flassan, L'histoire générale et raisonnée de la diplomatie française. Ний нема да се впущаме тукъ въ обеснявание и изчисляване на разнитѣ начини и видове отъ шифрирането, които тия списатели излагатъ въ своитѣ списания, като го намѣрваме за безполезно. Сѣко правителство днесь слѣдва, въ това отношение, разни видове комбинации, и сѣкий дипломатъ, щомъ постжпи въ тия функции, ще бжде необходимо посвѣтенъ въ тази тайна. Моделитѣ, които би заели отъ разнитѣ списания на криптологията, би биле впрочемъ недостаточни, за да се даде точна идея за грамадното разнообразие отъ практикуванието на този видъ писание.

Най-сигурното срѣдство, за да се гарантира дипломатическата тайна, е испращанието дипломатическата корреспонденция чрезъ особни курриери, но отъ друга страна този способъ е свврзанъ съ голѣми разноски. За това и почти сички правителства на великитѣ Държави се служатъ исключително, въ извѣстни случаи, чрезъ курриери за пренасяние депешитѣ и корреспонденцията въобще. Друго едно срѣдство тоже твърдѣ сигурно употрѣбляватъ нѣкои правителства, които искатъ да избѣгнатъ значителнитѣ разноски на курриеритѣ, е испращанието депешитѣ въ тенекиени кутии, облечени съ платно-мушама и испратени чрезъ пощата, за които както министрътъ на вънкашнитѣ работи, тжй и дипломатический агентъ иматъ по единъ ключъ. —

Дипломатический агентъ, който пѫтува въ странство, било на своето мѣстоопредѣление или другѣдѣ, трѣбва да има паспортъ, за да покаже и констатира своето качество и онова на своитѣ хора.

Тия паспорти трѣбва да бѫдѫтъ подписани или поне визирани въ отечеството на дипломатический агентъ отъ представителя на суверена, при когото той се акредитирва [1].

Тѫй сѫщо публичний министръ, получава паспорти отъ правителсвото на оная страна, която той напуща и се завръща въ отечеството си; много пѫти се е случвало, щото да му се откаже издаванието на такива паспорти, обаче това само когато сѫществуватъ сериозни мотиви. Но нека се не испуща изъ предъ видъ, че тия правила сѫ слѣдвани повече въ миналитѣ врѣмена; въ днешно врѣме почти въ сички западни Държави паспортитѣ сѫ премахнати, сѣкий може да пѫтува отъ една Държава въ друга безъ ни най-малко безпокойствие въ това отношение. Но дипломатитѣ, въ сѣкий случай, трѣба да бѫдѫтъ снабдени съ такива паспорти, за да засвидѣтелствуватъ своето качество, когато нужда се яви; защото тѣ притежаватъ извѣстни привилегии и прерогативи, свързани съ тѣхното качество.

Въ врѣме на война дипломатическитѣ агенти получаватъ единъ особенъ видъ паспорти — *безбѣдителница* (sauf-conduit, safe conduct), за да могѫтъ да пѫтуватъ безопасно презъ страната, съ която тѣхната Държава се намѣрва въ война.

Главнокомандующий войската, и въ случай нужди, сѣкий отъ висшитѣ шефове на войската, може да издава до като траятъ военнитѣ неприятелства, *соф-кондуитъ* много или малко ограничени.

Такива соф-кондуитъ често сѫ се давали едно врѣме на посланицитѣ, които сѫ отивали на единъ конгресъ [2].

Дълго врѣме се е говорило за стилътъ и формата на тия документи.

---

[1]) Gregorio Letti, Passaporti degli Ambasciatori, part. VI p. 686.

[2]) De Callières, ch. XI.

ГЛАВА IV.

За персоналътъ на миссиитѣ.

I За официялний персоналъ. — Предъ видъ на рангътъ, който занимава шефътъ на миссията, то и персоналътъ бива много или малкоброенъ; но въ всѣкий случай, той се подраздѣля сѣкога на двѣ отличителни категории:

1-о *Съвѣтници и секретари, аташета и аспиранти, свѣщеника* на посолството (l'aumônier), които сички, понеже назначени съ указъ отъ суверена на министра, съставляватъ официялна часть на посолството, и взематъ по-право участие, за своитѣ личности, въ дипломатическитѣ неповинности (aux immunités diplomatiques).

2-о Частний секретарь на министра, служащитѣ лица на посолството и слугитѣ, които официялно непринадлежатъ на миссията.

И тъй само първата категория съставлява официялний персоналъ. Врьхъ тия има да се забѣлѣжи слѣдующето: секретаритѣ на легацията, прикомандирани при Папскитѣ миссии, носятъ обикновенно титлата *аудитори* на *нунциятурата* (auditeurs de nonciature), а когато тѣ испълняватъ ad interim функциитѣ на нунциуса, взематъ по нѣкогашъ титлата *интернунциусъ*. *Аташета* биватъ обикновенно млади хора; тия прикомандирани при Австрийската миссия въ Цариградъ носятъ титлата *ученици* (élèves).

Учениците на Французкото *драгоманство* въ Цариградъ, предназначени да испълняватъ длъжноститѣ на *секретари-преводчици*, се наричатъ *ученици-драгомани* (élèves-dragomans); а учениците на драгоманството, които сѫ започнали това специялно образование въ Парисъ, се титулиратъ *младежи* за езицитѣ (des jeunes de langues).

Въ Французкитѣ консулати наименованието ученици (élèves) означава служащи предназначени да станатъ консули. Ученика-консулъ е класиранъ по-долу отъ канцлера на консулатътъ, и бива назначенъ по-кѫсно консулъ отъ 2-а класа, или вице-консулъ. Канцлеритѣ, при Французкитѣ посолства и легации, по нѣкогашъ получаватъ титлата *почетенъ консулъ* (consul honoraire).

Въ сички цивилизовани страни се обръща днесъ особно внимание врьхъ персонала на дипломатическото тѣло, въ което не се приематъ, освѣнъ млади и съ специялно образувание хора. Има правителства, които приматъ на тия служби *свободни* или *неплатени* аташета безъ испитъ, защото тѣзи млади хора вьршатъ извѣстни услуги безъ никакво право на заплата, но аташета съ заплата и секретаритѣ почти на всждѣ се подлагатъ на испити, които съгласно степенътъ на службата имъ биватъ по-много или по-малко строги. Отъ аташетата се изисква едно обще познание отъ мѣждународното право, отъ новата история, отъ политическата економия, и да познаватъ поне единъ чуждъ езикъ. За секретаритѣ се изисква много повече. за тѣхъ се изискватъ познания много по-обширни. Освѣнъ тѣзи испити, изисква се въобще аташетата да сж преминали като секретари, презъ бюрата въ министерството на вънкашнитѣ работи, гдѣто тѣ сж служили като извънрѣдни и редактори на извѣстни актове.

Правилницитѣ, които предписватъ какви испити и други качества се изискватъ въ това отношение отъ кандидатитѣ, различаватъ едни отъ други въ разнитѣ Държави, както различаватъ и степенитѣ и титлитѣ на ерархията. Така на пр. за Англия сжществува правилникъ отъ 1859 на Foreign Office; за Франца императорскитѣ Декрети отъ 17 Дек. 1853 и отъ 19 Августъ 1856; за Австрия ордонанца на министерството на вънкашнитѣ дѣла отъ 6 Юний 1856; за Белгия правилника съ кралевски указъ отъ 1-й Августъ 1858.

Тжй като нѣкои наши държавни мжже, често сж се изказвали, че желаятъ да слѣдятъ, и въ отношение на България, стжпка по стжпка прогресътъ на белгийската Държава, [1]) ний мислимъ, че не ще бжде излишно, а може би и ще услужимъ комуто трѣбва, ако възпроизведемъ тукъ на това мѣсто горѣспоменжтий Белгийский правилникъ.

---

[1]) Това мнение се вижда малко двосмислено, като вземемъ предъ видъ, че на 1895 г. презъ мѣсецъ Октомврий се внесе въ Народното Събрание отъ Г. Министра на вжтрѣшнитѣ работи единъ *„законо-проектъ за чиновницитѣ по гражданското вѣдомство"*, по който (чл. 11) *дипломатическитѣ агенти* се освобождаватъ както отъ сѣкакъвъ образователенъ и практически цензъ, тжй и отъ предвидения въ този законъ *испитъ*, който сж длъжни да полагатъ чиновницитѣ отъ най-долнитѣ класове по вжтрѣшната администрация на Българската Държава.

Правилникъ. (Отъ 1-й Августъ 1858 г.) за *дипломатический испитъ.*

Garcia de la Vega (Guide pratique etc), отъ когото заемваме казаний правилникъ, съпровожда сѫщия правилникъ съ единъ предговоръ отъ една забѣлѣжителна важность. Ний въспроизвеждаме и този предговоръ както слѣдва:

Дипломатический испитъ.

(Considérations générales)

Може би да нема служба по-тѣжка за испълнение отъ тая на единъ дипломатъ. Въ нея се изисква проницателность, искуство, умственна тънкость, една голѣма обширность отъ познания, и особено, едно точно и фино разсѫждение.

Отъ единъ дипломатъ се изисква да има достаточно власть и воля врьхъ самъ-себе, за да не отстѫпва на лошавия навикъ на езика да говори, преди да е смислилъ онова що трѣбва да каже, и при това, да отбѣгва порокътъ на извѣстни прикритѣ умове, които правятъ тайни отъ нищо и никакво, и създаватъ отъ прости багатели важни работи. Да се държи въ постоянна резерва, чрезъ това ще си пътръгне срѣдството да открие онова, що се случва, и ще заслужи довѣрието на ония, съ които е въ съотношение. Мѣжду дипломатитѣ има сѣкога едно размѣнение на взаимни взглѣдове: трѣба прочее да се даде нѣщо отъ това, ако се иска да се вземе въ замена нѣщо отъ него, а най-способния е онзи, който знае да извлече най-голѣма полза отъ това размѣнение.

Но не е достаточно, щото единъ дипломатъ да притежава само сички качества на умътъ, сички познания и нуждната вѣщина, той трѣбва да има още и качествата, които зависятъ отъ прочувствованията на сърдцето; нема положение, което да изисква повече възвишение и благородство въ способитѣ на дѣйствие.

Единъ дипломатъ трѣбва да има тъй сѫщо единъ здравъ умъ както и едно чиврьсто сърдце, защото, ако той трѣбва да е въ състояние, при извѣстни случаи, да подкрѣпи съ мѫжество и твърдость честьта на своя суверенъ или интереситѣ на страната, то не помалко нуждно е, да умѣе да подържа съ постоянство едно рѣшение взето съ едно зрѣло разсѫждение. Нерѣшителностьта е врѣдителна за рѫководението на работитѣ. Тукъ трѣбва единъ рѣшителенъ умъ, който да знае да се спре врьхъ едно опредѣлено нѣщо, и да го слѣдва безъ двоумие.

Бѣха казали за кардиналъ Ришелие, че той е человѣкъ свѣтский, който има най-обширни взглѣдове въ политическитѣ работи, но не билъ рѣшителенъ, когато се е касаело да приведе въ дѣйствие.

Тогава Отецъ Іосифъ му е билъ отъ голѣма помощь, понеже рѣшавалъ бързо

Когато даже лукавството и измамата не би биле сами по себе за призирание, то пакъ единъ дипломатъ и въ този случай трѣбва старателно да ги избѣгва. Той ще има да води преговори за много работи. за това е въ неговия интересъ да спечели добро мнение на довѣрие както за своето правителство тжй и за себе самаго, тжй щото да се не сжмняватъ никога въ неговата дума

Опасно е да се отваря дипломатическа карриера на единъ человѣкъ безъ порядъкъ, ра вратенъ въ своитѣ нрави, или на когото частнитѣ работи сж лошаво урѣдени. Какъ може да се очаква отъ него по-добро повѣдение и по-голѣма способность въ общественнитѣ работи, когато той ги нема за своитѣ частни инсереси? Една твърдѣ голѣма наклонность и привьрзанность къмъ суетни забавления е твърдѣ малко съвмѣстима съ сериозното внимание необходимо нуждно за общественнитѣ работи, и повече отъ сжмнително е. че ония, които слѣдватъ тази наклонность, ще могжтъ да испълнятъ сички длъжности на своитѣ функции.

Единъ человѣкъ естественно нагълъ, брускъ и сърдливъ, е много малко способенъ. да ржководи добрѣ дипломатическитѣ работи; за невѣрвание е. че той неще раздразни ония, съ които води преговори, и ще че остане господарь на своята тайна.

За да се има успѣхъ въ дѣлото, въ дипломацията както въ сѣка работа, изисква се по-много да се слуша отъ колкото да се говори; изисква се флегма, въздьржание. много дискреция и едно примѣрно търпение. Отъ тая точка зрение, южнитѣ хора иматъ естественно едно голѣмо преимущество въ искуството за водение преговори надъ хората отъ Сѣверъ. Но това което природата не дава, могжтъ да го даджтъ: науката и искуствого. Кардиналъ Мазаренъ бѣше успѣлъ до такъвъ степенъ да преобладава своитѣ вънкашни движения, които сж плодъ на страститѣ, щото никога неможеше да се налучва онова, което той мисляше, и това качество, което той притежаваше въ единъ високъ степенъ, съдѣйствува му твърдѣ много, въ ония врѣмена, за да стане единъ отъ вѣщитѣ преговорачи въ своето врѣме.

Единъ человѣкъ екстравагантъ, невъздьржливъ, който неможе да бжде стопанинъ на своитѣ страсти, е съвсѣмъ неспособенъ за дипломатъ.

Впрочемъ, не е достаточно само, единъ дипломатъ да не бжде робъ на своя хуморъ, но той трѣбва още да знае да се съобрази съ каприциитѣ на другиго.

Съвокупностьта на тия качества характеризиратъ единъ въ права смисъль образуванъ дипломатъ; тия качества истина не се срѣщатъ сѣкога при ония, които пригръщатъ дипломатическата карриера; но може да се приготвятъ млади хора за да ги придобиятъ, като имъ се наложятъ специялни студии.

За тая цѣль имено правителството е установило *дипломатическитѣ испити*.

Ето и въпросний правилникъ:

Леополдъ Краль Белгийский,

Врьхъ предложението на министра на вънкашнитѣ работи,

НИЙ ПОСТАНОВИХМЕ И ПОСТАНОВЯВАМЕ:

Членъ първий. — Секретаритѣ на легацията се дѣлятъ на секретари отъ първа класа и на секретари отъ втора класа.

Чл. 2. — Секретаритѣ отъ първа класа се избиратъ измѣжду секретаритѣ отъ втората класа; секретаритѣ отъ втора класа, измежду аташетата на легацията, които, слѣдъ като сж издържали удовлетворително, установенитѣ чрезъ нашия указъ отъ 10 Окт. 1841, испити, сж получили единъ бреветъ (свидѣтелство) за способность на слѣдующий по-високъ степенъ.

Чл 3. — Испититѣ ще се правятъ единъ пжть въ годината, врѣмето на които ще се опредѣли по-кжсно.

Чл. 4. — Комиссията за испита, установена при министерството на вънкашнитѣ работи, се състои отъ седемъ членове, назначени съ кралевски указъ

Чл 5. — Тази комиссия се натоварва да полага въпроситѣ, които ще служатъ за основа на испититѣ, да приима писменнитѣ испити на кандидатитѣ, да изслуша тѣхнитѣ устни отговори и обяснения, да се произнесе за приимането или отлагането имъ.

Тя полага срокътъ, въ който кандидатитѣ трѣбва да отговорятъ писмено на положенитѣ въпроси, и опредѣля другитѣ мѣрки за вътрѣшний порѣдъкъ

Чл. 6. — Кандидатитѣ, слѣдъ като представятъ доказателство, че сж на възрасть най-малко на 21 година, и че сж получили въ Белгия степенъ на кандидатъ по философията и литературата, трѣба да отговарятъ врьхъ слѣдующитѣ матери:

1-о Модерна политическа история, и история на главнитѣ трактати;

2-о Политическа економия;

3-о Немский или Английски езикъ, по изборъ на кандидата;

4-о Мѣждународно право;

5-о Публично-национално и иностранно право;

6-о Елементи отъ цивилний кодъ: Titre préliminaire, livre I-er (des personnes); livre III, Titre 1-er (principes fondamentaux en matiére de succession);

7-о Дипломатический стилъ, депеши, рапорти и пр.

8-о Търговский системъ: легислация, тарифи, търговската политика и трактати на Белгия и на главнитѣ Държави на Европа и Америка; колониялний режимъ;

Търговски дѣла: движение на търговията на тая страна съ чуждина и съ нейнитѣ колонии; трактати; търговска марина; подробно указвание врьхъ съотношенията и разменяванията на Белгия

съ най-важнитѣ тържища; положението врьхъ разнитѣ клонове на белгийската индустрия;

9-о Консулскитѣ правилници на Белгия: устройството, атрибутитѣ, консулската юридикция, отношението на легациитѣ съ консулитѣ.

Чл. 7. — Кандидатитѣ, за които ще бѫде произнесено отлагание, не ще могѫтъ да се представятъ на испитъ сѫщата година.

Чл. 8. — Комиссията представлява рапортъ въ министерството на външнитѣ работи врьхъ резултата на конкурситѣ най-кѫсно до единъ мѣсецъ слѣдъ свьршването на испититѣ.

Чл. 9. — Врѣмето за испититѣ, начинътъ за записване и распредѣляване на кандидатитѣ, редакцията и формулата на бреветитѣ за способность, както и сички други подробности, за които нема предвидено въ настоящето постановление, ще бѫдѫтъ опредѣлени, като се вземе мнението на комиссията, чрезъ министерско постановление.

Чл. 10. — Нашето постановление отъ 15 Окт. 1841. Чл. I й отъ Нашето постановление отъ 18 Дек 1841, тѫй сѫщо и Нашитѣ постановления отъ 20 Септ. 1850 и 26 Юний 1857 се отмѣняватъ; при сичко това, аташетата на легацията, на които назначението на служба е по-рано отъ 26 Юний 1857, и които не сѫ кандидати по философията и литературата, ще продължаватъ да бѫдѫтъ подложени на распорѣжданията въ чл. 6 на постановлението отъ 15 Октомврий 1841.

Чл. 11. — Нашия Министръ на вънкашнитѣ работи е натоваренъ съ испълнението на настоящето постановление.

Дадено въ Лаекенъ, 1-й Августъ 1858 г.

Леополдъ.

Мин. на вънк. дѣла
Baron de Vrière.

Слѣдъ това, слѣдва программата за испититѣ, одобрени съ министерско постановление отъ 10 Мартъ 1859 г., състояща отъ 26 члена. —

Английската мисия попрѣди немаше освѣнъ единъ секретарь, но не отдавна се даде тая титла на първия платенъ аташе. Французската дипломация има три разрѣда секретари, и подобенъ ерархически системъ сѫществува почти въ сички страни съгласно ролята, която играе тѣхната дипломация. Нѣкои правителства даватъ на първитѣ секретари, при тѣхнитѣ миссии, титлата съвѣтникъ на посолството или на легацията.

Общо правило е, авансирванията да ставатъ по единъ извѣстенъ ерархически рѣдъ и съгласно установени правила, по които се изискватъ, както видѣхме по-горѣ, особно специялно образувание и способности. Така, платенитѣ аташета се изби-

рать мѣжду свободнитѣ или неплатени аташета, секретаритѣ измѣжду платенитѣ аташета, а министритѣ или дипломатическитѣ агенти измѣжду секретаритѣ. Това общо правило обаче търпи по нѣкогашь исключения; случва се често, единъ бившъ държавенъ министръ, единъ генералъ или членъ отъ парламента да бѫде назначенъ за публиченъ министръ, когато тѣхнитѣ лични качества представляватъ една специялна способность, за да испълнятъ извѣстни миссии, а особенно като извънрѣдни пратеници. Сѣкога. когато правителството, въ отношение на своята миссия при единъ Дворъ, нема противно распорѣждание, секретарьтъ на посолството е чиновника, когото посланика, въ случай на припятствие, представлява на министра на вънкашнитѣ работи въ страната, гдѣто той резидира. като *шарже* ad interim за работитѣ на легацията. Само Англия даваше едно врѣме, когато нѣкои отъ посланицитѣ напущаше моментално своя постъ, на първия секретарь на посолството титлата и функциитѣ на пълномощенъ министръ, но по-кѫсно британското правителство напустна да слѣдува тази практика.

При всичко, че въ настояще врѣме, въ случай на припятствие на шефа на миссията, не се вече контестира факултативностьта на секретаритѣ при легациитѣ, да бѫдѫтъ приети на конференциитѣ, и да представляватъ мемоари или ноти, подписани отъ министра. но сѐ пакъ по нѣкогашь не имъ даватъ право, да замѣстятъ министра въ сичкитѣ негови функции, па даже и тогава, когато тѣ предварително би биле легитимирани като chargés ad interim des affaires de la mission.

Секретаритѣ и аташетата на посолството или легацията сѫ чиновницитѣ, които биватъ натоварени отъ министра, подъ вѣдомството на когото се намѣрватъ, да поднасятъ вербали рапорти отъ негово име на министра на вънкашнитѣ дѣла при правителството, гдѣто тѣ резидиратъ, така сѫщо и на публичнитѣ иностранни министри, негови колеги; при това тѣ (секретаритѣ и аташетата) надзираватъ, да се държи добъръ порѣдъкъ въ архивитѣ на миссията; тѣ шифрирватъ и разшифрирватъ депешитѣ; по нѣкогашь тѣ съставляватъ черновки (оригинали) за нотитѣ и писмата, които министра би ималъ да пише, било на своитѣ колеги, било на мѣстнитѣ власти; тѫй сѫщо тѣ сѫ, които съставляватъ протоколи, приматъ и завѣряватъ деклерации, извършватъ актове за гражданското със-

ловие (les actes de l'état civil) и разни свидѣтелства за своитѣ подданици, турятъ на тѣхъ *виза*, тъй сѫщо и на паспортитѣ. Когато има единъ канцлеръ прикомандованъ при миссията, тази послѣдната часть на секретарскитѣ функции влягла въ неговитѣ атрибути. Какъвто и да бѫде впрочемъ рангътъ мѣжду тѣхъ, сички тия второстепенни чиновници, длъжни сѫ да подпомагатъ своя шефъ въ сичко, що се отнася до испълнението на неговитѣ функции. —

Сѫпругата и децата на министра (собственно казано *неговата фамилия*) считатъ се причастни на неговитѣ права и неповинности, и то не възъ основание на нѣкое *лично право* за тѣхъ, понеже тѣ официялно не принадлежатъ на миссията, но чрезъ едно мълчеливо съглашение, установено отъ обичаитѣ, и основано врьхъ естественното разширение привилегиитѣ на министра за лицата, които сѫ привьрзани къмъ неговата личность съ толкова тѣсни врьзски.

По този сѫщъ мотивъ, обикновеннитѣ сродници на министра, колкото и близки да сѫ тѣ, но врьхъ които той неупражнява никакъвъ законенъ авторитетъ, не се ползуватъ никакъ отъ дипломатическитѣ привилегии.

Що се касае до особнитѣ почести, врьхъ които има право сѫпругата на министра, било при нейното представление при Дворътъ, било въ визититѣ на етикетата или въ церкловитѣ — *гала*, за тия ще говоримъ въ главата за дипломатический церемониялъ.

II. Неофициялний персоналъ — Лицата, които правятъ часть отъ домътъ (обиталището) на министра, безъ да бѫдѫтъ прикомандовани на миссията, както е н. пр. частний секретарь, служащитѣ въ помѣщението, слугитѣ и пр., нематъ никакво право врьхъ дипломатическитѣ неповинности. При всичко това, обичайтъ е създалъ като единъ видъ правило, щото публичний характеръ, съ който е облеченъ министра, трѣбва да се отразява врьхъ сичко що го обкрѫжава, и за това когато мѣстнитѣ власти сѫ принудени, да упражнятъ нѣкои мѣрки противъ тия лица, трѣбва да постѫпватъ въ отношение на тия лица съ особно внимание и осторожность. При това, обичай е да се поканватъ иностраннитѣ министри, слѣдъ тѣхното пристигание, да благоволятъ да испратятъ въ министерството на вънкашнитѣ работи единъ списъкъ за лицата, които при-

надлежатъ на хѣхната свита, и, ако е възможно, да укажатъ промѣненията, които би послѣдвали за презъ врѣмето на тѣхната миссия.

III. За курриеритѣ. — При всичко, че корреспонденцията на кабинетитѣ съ тѣхнитѣ дипломатически агенти, или съ които и да било други чиновници, испратени съ миссия въ чужди страни, стои подъ покровителството на мѣждународното право, то сѐ пакъ интересътъ на правителствата го изисква, въ твърдѣ много обстоятелства, щото депешитѣ произходящи отъ тѣхнитѣ миссии, да имъ се испращатъ чрезъ единъ по прямъ и по успѣшенъ пжть отъ тоя, който представляватъ обикновеннитѣ пощи, и за тая цѣль тѣ си служатъ съ *курриери*. Но, трѣба да забѣлѣжимъ, че не рѣдко се е случвало, щото публичнитѣ министри да сж бивали лишавани, даже отъ самитѣ правителства, гдѣто сж биле акредитирани, отъ правото да испращатъ курриери. Такъвъ единъ случай можемъ да приведемъ съ Sir Charles Withworth, английский посланикъ въ С.-Петерсбургъ на 1800, който се видя принуденъ, слѣдъ като му се отказа издаването паспортъ за единъ курриеръ, да повѣри депешитѣ си на пощата, и да се оплаче за тая постжпка на своето правителство. Забѣлѣжително е, че никакъвъ другъ резонъ не се даде за този отказъ, но просто тоя, че *така искалъ Императора* (c'était le bon plaisir de l'empereur).

Въ мирно врѣме личностьта на тия курриери е неприкосновенна, преглеждането, а още по-малко, секвестирането (отнѣмането) на тѣхнитѣ депеши е строго запретено; тжй сжщо сѣка принудителна мѣрка упражнена врьхъ тѣхъ се съглѣжда като явно нарушение на мѣждународното право, било че такова насилие е извършено врьхъ територията на Държавата, при която е акредитиранъ министра, при когото курриера е испратенъ или ако той го е испратилъ, било пакъ въ друга Държава, презъ която курриера е ималъ да премине. Но при всичко това, тази привилегия неможе да попречи, щото — въ извѣстни важни обстоятелства н. пр. въ случайтъ, когато министрътъ самъ би нарушилъ мѣждународното право, съ организирване или подпомагание комплоти противъ личностьта на суверена или противъ безопасностьта на Държавата, — да се види изложенъ, и да му се отнѣме корреспон-

денцията, за да се открие комплота и съучастницитѣ. И дѣйствително, Държавата, като приима единъ *привилигиранъ надзорникъ* (un surveillant privilégié), не може да търпи щото, подъ охранението на неговитѣ *неповинности* да распалва мѣтежи и бунтове. За Държавата както и за частно лице, когато личного сѫществувание се намѣрва въ опасность, правото на защита носи съ себе крайни мѣрки въ рискъ и опасность за нападателя.

За да бѫде респектирана неприкосновенностьта на курриера изисква се, щото той трѣбва да бѫде извѣстенъ на властитѣ, чрезъ нѣкои вънкашни бѣлѣзи, като съ една *плака* или другъ отличителенъ знакъ, а особено чрезъ рѣдовенъ паспоръ, въ който да е установено добрѣ неговото качество.

За улѣснение и ускорение ходътъ на курриера по-голѣмата часть отъ правителствата ги освободяватъ отъ преглѣждание багажитѣ имъ на границата; тази снисходителна мѣрка доказва достаточно, колко сѫ за укорение ония мѣжду тѣхъ, които злоупотрѣбляватъ съ тази свобода, като се натоварватъ съ пренасянието на запретени предмѣти, и които нека се не оплакватъ, когато по нѣкогашь ги постигнатъ лошави послѣдствия, на които тѣ сами се излагатъ.

Мѣжду тѣмъ тази неповинность не е сѣкога и на всѫдѣ приета, защото често се случва, а особено когато се има сѫмнение, щото само пакетитѣ, запечатени съ официяленъ печатъ, се освобождаватъ отъ преглѣждание.

Въ военно врѣме, ако не е станало предварително нѣкое съглашение относително безбедностьта на курриеритѣ на неприятеля, воюющитѣ сили се считатъ въ право, да ги арестуватъ и да имъ отнѣматъ депешитѣ Именно по тая причина, тѣ прибьрзватъ, при първата срѣща на преговори, да усигурятъ преди всичко свободното испращание на респективнитѣ курриери.

Когато за тия функции не искатъ да си служатъ съ *нарочни само за тая работа курриери означени съ името курриери на кабинета* [1]), тогава ги замѣстватъ било граждански или военни чиновници (секретаритѣ, аташетата на легацията, или адютантитѣ, ако посланика е генералъ) било лица на довѣрие, които не сѫ сѣкога чиновници на прави-

---

[1]) Въ Прусия курриеритѣ на кабинета съставляватъ специялно тѣло познато подъ името Feldjäger.

телството, и които, паспортитѣ, съ които сж снабдени, калифицират *курриери-носители* на депеши.

По нѣкогашь, чиновницитѣ отъ министерството на вънкашнитѣ дѣла се испращатъ като курриери да отнесатъ министерскитѣ писма на пратеницитѣ на правителството.

ГЛАВА V.

За правата и прерогативитѣ на дипломатическитѣ агенти.

I. За неприкосновенностьта. — Дипломатическитѣ агенти се ползуватъ отъ извѣстни прерогативи, въведени съ цѣль за да бждатъ поставени въ положение, да испълнятъ неприпятственно своитѣ функции. Една отъ тия прерогативи, и то найважната е тѣхната *неприкосновенность*. Този принципъ, както видѣхме на друго мѣсто, е билъ, ако и на друго основание, подържанъ още при старитѣ народи, *личностьта на посланицитѣ* е свѣта: „sancti habentur legati"; сѣко едно дѣйствие, което би имъ принасяло какво и да е докачение, се счита като оскърбление на характерътъ, съ който тѣ сж облечени. Повиканъ да положи край врьхъ нещастията на войната, или натоваренъ съ грижата не по-малко важна, да подържа миръть мѣжду двѣ Държави, пратеника естественно се намѣрва изложенъ на интригитѣ и на клѣткитѣ на заинтересованитѣ страни, които търсятъ продължение на неприятелствата или прекжсване на добритѣ отношения измѣжду два народа. Сѣкога е имало, впрочемъ, и то въ сички страни, доста чиновници въобще злѣ настроени противъ членоветѣ на дипломатическото тѣло; тия чиновници какго и много други заинтересирани служящи глѣдатъ на страннитѣ дипломатически министри като на такива, които работятъ противъ интереситѣ на Държавата, при която сж акредитирани. Ний ще цитираме тукъ единъ подобенъ случай на интриги за примѣръ:

Маркизътъ de La Chétardie, французкий посланикъ въ С. Петерсбургъ, бѣше единъ отъ главнитѣ участници на революцията, която въскачи *Елисавета* на руский тронь. Довѣрието, което имаше тази Царица въ него неможеше да бжде по-голѣмо; сички се очак-

ваха, че той ще располага на пълно съ нейната политика. Царицата, отъ друга страна, показваше една голѣма наклонность къмъ Франца. La Chétardie се бѣше намѣсилъ и въ Дворцовитѣ интриги, които докараха *Бестушева* на чело на управлението; но Ла Шетарди не закжсня да се кае за своето леко-обмислено дѣло.

Този дипломатъ, слѣдъ като бѣше отсжтствувалъ отъ своя постъ една година, по многото настояване на тази царица, за възцаряването на която бѣше той ·ъдѣйствувалъ тжй вѣщо, на 1743 г. се завърна пакъ въ С. Петерсбургъ. Но той бѣше трьгналъ за тамъ съ надежда, по видимому, твърдѣ основателна, да калабикне отъ министерството Бестушева, на когото лошавото расположение къмъ Франца бѣше направило необходимо заврьщанието на Ла-Шетарди. Този дипломатъ, при приминуванието си презъ Копенхагенъ и Щокхолмъ, не се свеняше да предсказва явно падението на Бестушева, който уведоменъ за това, взе на врѣме нуждитѣ мѣрки.

Руский министръ, като бѣше успѣлъ, на единъ непозволенъ начинъ, да си набави шифера на посланика, успѣ тоже на незаконенъ начинъ да улови и едно писмо на Ла-Шетарди отправено къмъ французский Дворъ, гдѣто той се изражаваше относително Царицата въ най оскърбителни думи. Това писмо биде изнесено предъ очитѣ на оскърбената Царица; и тжй като Ла Шетарди бѣше отложилъ да представи, слѣдъ паданието на Бестушева, своитѣ кредевциялни писма, които носяха и признаванието, до тогава отложено, титлата на императрица, то тази царица се считаше въ право, да не глѣда на този дипломатъ другояче, освѣнъ като на единъ обикновенъ чужденецъ приетъ при нейния Дворъ. Въ последствие, тя заповѣда да го изгонятъ веднага вънъ отъ империята, слѣдъ като му бѣше отнела предварително кордонътъ на неговитѣ ордени, съ които го бѣше по преди наградила. Мѣждународното право, прочее въ това обстоятелство, не бѣше никакъ нарушено; при това царицата се погрижи, да съобщи при сички Дворове гдѣто тя имаше министри, че тази аффера е била лична на маркиза La Chétardie, и че тя неполошовява въ нищо доброто съгласие, което сжществува мѣжду Руссия и Франца. Въ слѣдствие на тая работа, *императорската титла* биде призната отъ французский Дворъ едвамъ на 1745 [1]).

И тжй прочее, закона на народитѣ оградява съ едно особено покровителство дипломатическитѣ агенти, за да може да се допълни недостатъка на покровителство и на добро довѣрие, на който могжтъ да бжджтъ изложени дипл. министри, нѣщо за което се виждатъ много примѣри въ историята.

Имено предъ видъ на тия неудобства, е приета, мѣжду принципитѣ на европейското положително мѣждународно право, и *неповинностьта* (l'immunité) на личностьта и обиталището, на екипажътъ и вѣщитѣ на посланика.

---

[1]). Martens. T. II, Lettres réversales

Неприкосновенностьта повлича съ себе и неповинностьта къмъ подсждностьта на страната, гдѣто се нахожда пратеника; тая неповинность е основана не врьхъ едно обикновенно съглашение, но врьхъ самата нужда. И дѣйствително, какъ би могълъ единъ публиченъ министръ, да упражни своитѣ функции достойно, свободно и сигурно, ако той не би ималъ за това никаква гаранция, ако той би се намѣрвалъ единъ видъ подъ зависимость на суверена, при когото е акредитиранъ? Но тази привилегия — неповинностьта, за която е дума, не усигурява никакъ ненаказуемостьта. Ако министрътъ забрави самъ своето достойнство, ако той изгуби изъ предъ видъ, че той нетрѣба нито да оскърбява нито да бжде оскърбенъ; ако той си позволи да си присвоява права каквито нема, се впустне въ произволни дѣйствия; ако той дързае да размирява и поврежда общественний порѣдъкъ, забрави благоприличието и длъжноститѣ си къмъ жителитѣ, къмъ чиновницитѣ па даже и къмъ суверена, ако той конспирира, стане въобще умразенъ, подозрителенъ или виновенъ, той трѣба да бжде ограниченъ, спрянъ па даже и наказанъ, *но чрезъ оногова само, който го е поставилъ*: това е една длъжность за неговия суверенъ, едно мълчеливо но сжществено условие, подъ което е приетъ неговия представитель. Даже и самия суверенъ, при когото той е акредитиранъ, съгласно обстоятелствата, може да вземе нуждитѣ мѣрки за обезпечение срѣщу него; той може да му прикжсни сички съобщения, сѣко дружение съ него, той може да обсади помѣщението му, за да въсприпятствува да не се съобщава на вънъ; той може даже да го изгони изъ своята Държава, и, въ случай че упорствува, може да употрѣби сила, за да го принуди да се махне; защото, въ такъвъ случай, публичний министръ се туря самъ въ прямо неприятелско положение, и създава самъ строгоститѣ, които притърпява. Той забравя задлъженията, наложени нему отъ самия характеръ, съ който е облеченъ; той уничтожава чрезъ това самия този характеръ, па слѣдователно и прерогативитѣ свързани съ него.

Често сж достигали работитѣ до тамъ, щото да бжде арестуванъ публичний министръ, както се случи съ князь de Cellamare въ Парисъ, обвиненъ че е билъ забърканъ въ едно съзаклѣтие на Alberoni противъ регента на Франца (на Лудвика XV), и на 1808 съ руский министръ въ Щокхолмъ, Г. Алопеусъ въ врѣмето на инвазията въ Финландия. Това би

значило да се прекрачатъ границитѣ до тамъ, до къдѣто мѣждународното право непозволява въ подобни обстоятелства, и въ който случай арестуването на публичний министръ е позволително.

При всичко, че публичний характеръ на дипломатический агентъ не се развива напълно, и не му усигурява ползуването съ сички права, освѣнъ слѣдъ представлението на неговитѣ креденцияли и неговото официално приимание, то пакъ признато е по начало почти отъ сички европейски Сили, че отъ момента когато стжпва той врьхъ територията на суверена, *предизвѣстенъ вече за неговата миссия*, и чакъ до момента когато той я напуща, той (публичний министръ) трѣба да се ползува отъ неприкосновенностьта, която е съпричастна съ характера, съ който е облеченъ. Тази неприкосновенность се распростира врьхъ сички негови актове, но най-главно врьхъ ония, които произходятъ отъ неговитѣ функции.

Прочее, отварянието оригиналнитѣ депеши испращани отъ дипломатическата миссия, или адресирани къмъ нея, се счита като явно нарушение на мѣждународното право, а особено когато това се практикува по заповѣдь на правителството. Но, отъ друга страна, дипломатическата неприкосновенность трѣба да гарантира публичнитѣ министри отъ нападенията на мѣстната пресса, защото, въ повечето случаи, тѣ немогжтъ да прибѣгватъ къмъ сждилищата, безъ да компромитиратъ както своето положение тжй и тайната на работитѣ. Още по-осждителни сж инсинуациитѣ на официознитѣ вѣстници противъ единъ членъ отъ дипломатическото тѣло. Когато едно правителство има причина, да се оплаква отъ единъ публиченъ министръ, то трѣба, преди всичко, да се обясни откровено съ него, и, ако важностьта на работата го изисква, да съобщи случая и на неговото правителство. Отъ друга страна, разбира се само по себе, че ако единъ дипломатъ се впустне да пише по вѣстницитѣ, той неможе да очаква да бжде защитенъ, чрезъ своя официяленъ характеръ, противъ критиката, която е допустима противъ сѣкий авторъ. Въ такъвъ случай, даже и най-оскърбителната критика ще се счита като едно просто докачение (Heffter, p. 352).

Привилегията за дипломатическата неприкосновенность е толкова абсолютна, щото тя се пази и отъ правителствата,

които сѫ въ недобри отношения, па даже и въ случая на прекѫсване, когато сѫ започнали неприятелствата.

Неприкосновенностьта се распростира тѫй сѫщо и врьхъ полу-официялнитѣ агенти, които едно правителство съчувствува да приеме, при всичко че властьта, която ги е испратила, не е припозната, и по тая причина тѣ нематъ никаква титла за другитѣ дипломатически неповинности.

II. За независимостьта. — Ний видѣхме, че мѣждународното право полага като първъ атрибутъ на дипломатический характеръ неприкосновенностьта на шефа на миссията.

Абсолутната независимость, по начало, може да се счита като едно слѣдствие отъ нея (неприк.), тѫй като и тая послѣднята е послѣдствие отъ независимостьта на народа, на когото публичний министръ е мандатаръ. Но, за да може да се запази тази независимость напълно и въ цѣлость, изисква се щото дипломатический агентъ да съхрани своята морална свобода, а за да се постигне това, той трѣба да се въздържа отъ сичко онова, което би могло да повлияе врьхъ тая свобода. Той нетрѣба прочее да приеме, а още помалко да заисква отъ суверена, при когото той е акредитиранъ, никаква служба при Двора, никаква публична или тайна пенсия, подъ каквато титла и подъ каквото и да било наименование. Много пѫти особнитѣ почести и особното довѣрие къмъ него отъ страна на суверена съставляватъ тоже една длъжность. За това дългото седение на единъ дипломатъ при единъ сѫщъ Дворъ, неговото твърдѣ голѣмо и постояно старание при суверена, неговитѣ твърдѣ интимни отношения съ управницитѣ, могѫтъ да дадатъ причини за неприятни тълкувания; нуждно е прочее, по нѣкогашь да се избѣгватъ тия нѣща чрезъ полезни премѣствания. Публичний министръ тѫй сѫщо нетрѣба, безъ изричното позволение на оногова, който го е пратилъ, да приема никакъвъ чинъ на достойнство, никаква титла или декорация, никаква грация или какво и да е благоволение нито отъ този сѫщъ суверенъ нито пъкъ отъ другъ чуждъ владѣтель.

Когато н пр. единъ чуждъ министръ е подданикъ на Държавата, при която е акредитиранъ, и че оня който го е назначилъ съчувствува да продължава миссията си подъ тия условия, той тогава остава подсѫденъ на законитѣ на тая Държава въ сичко, което непринадлежи на неговата диплома-

тическа миссия. Но при всичко, че е подданикъ на суверена, при когото резидира, той пакъ трѣбва, до като е публиченъ министръ, да се ползува отъ независимостьта и сички други неповинности и прерогативи отстъпвани на характера, съ който той е облеченъ, за презъ сичкото врѣме на неговата миссия, освѣнъ ако този суверенъ не е се съгласилъ, да го приеме само подъ изричното условие, да продължава да го счита като неговъ подданикъ.

III. За екстерриториялитета (l'exterritorialité). — Съвокупностьта на неповинноститѣ или правата, съ които се наслаждаватъ дипломатическитѣ агенти, се означава съ думата: *екстерриториялитетъ*. Чрѣзъ тая фикция, предполага се, че министра ако и да пребивава, въ дѣло, въ една чужда страна, той се счита като че се намѣрва още врьхъ територията на своя собственъ суверенъ. Той си остава постоянно подсѫденъ на законитѣ въ своето отечество; тия закони управляватъ както състоянието на неговата личность тѫй и неговитѣ права на собственность, произходящи било по контракти, било по наслѣдство или по завѣщание. Неговитѣ дѣца, родени въ странство, се считатъ като родени въ неговото собственно отечество. Никакъвъ процесъ не може да бѫде заведенъ противъ единъ чуждъ министръ предъ сѫдилището на страната, гдѣто той е акредитиранъ; никакво тѣлесно принуждение, никакъвъ запóръ на неговитѣ имѣния не може да се налага въ тая страна за длъгове, направени преди или въ течението на неговата миссия; неговата сѫпруга и персоналътъ на легацията сѫ причастни на сѫщитѣ привилегии; въ кѫщата, въ която той обитава не могѫтъ да имать пристѫпъ нито сѫдебнитѣ нито полицейскитѣ власти на страната, тя се счита като че се намѣрва вънъ отъ територията така сѫщо, както и самия министръ. Това изключение на закони и на мѣстна журидикция е основано врьхъ взаимната полезность диктована отъ тая необходимость, че публичнитѣ министри, трѣба да бѫдѫтъ напълно независими отъ мѣстнитѣ власти, за да испълнятъ длъжноститѣ на тѣхната миссия. Правителствата почти на всѫдѣ, взематъ сериозни мѣрки да предупредятъ, щото подвѣдомственнитѣ агенти да не компромитиратъ добритѣ отношения на двѣ Държави, като отбѣгватъ въ отношение на дипломатическитѣ агенти сѣкакъвъ актъ и дѣйствие, които би съ-

ставлявали докачение на тѣхнитѣ привилегии. Защото не е лесно сѣкога, въ подобенъ случай, да се дадатъ удовлетворителни обяснения, слѣдъ като е извършено дѣлото, и твърдѣ тѣжко е тогава, да се отстрани сѫмнението за съучастничество отъ страна на правителството, за което би могло да се предполага, че то е било заинтересирано, да търси претекстъ, за да открие тайнитѣ на чуждата политика. Самия фактъ за испращание министръ отъ една страна, и за неговото приимание, отъ друга страна, е равносиленъ съ мълчеливото съгласие мѣжду двѣ Държави, че дипломатический агентъ не ще бѫде подчиненъ, освѣнъ на началството на неговия собственъ народъ [1].

Казахме по-горѣ, че обиталището на публичний министръ е тоже неприкосновенно, и че това е едно необходимо послѣдствие на екстерториялностьта; но пакъ тази привилегия разбира се само по себе, не може въ никой случай да излѣгва вънъ отъ своитѣ граници; защото било би едно посѣгание врьхъ независимостьта на чуждитѣ правителства, когато тая привилегия би се разширила до тамъ, да се претендира, да се спре обикновенний ходъ на мѣстното правосѫдие, ако министрътъ би далъ прибежище въ своя домъ на лица, биле тѣ негови подданици или чужденци, преслѣдвани въ послѣдствие на едно престѫпление или на едно злодѣяние. Щомъ е познато че единъ обвиненъ е намѣрилъ прибѣжище въ помѣщението на министра на една чужда сила, правителството може, и е въ право не само, като обсади помѣщението му, да прекрати способътъ за уклонението на виновния, но даже, ако министра, поканенъ по законенъ рѣдъ отъ компетентната власть, се откаже да предаде виновния, да влезе вѫтрѣ и го задигне съ сила.

Дѣйствително, мненията на списателитѣ по този предмѣтъ различаватъ. Едни казватъ, че мѣстнитѣ власти сѫ въ право да обсадѭтъ съ стража помѣщението на министра, въ което е прибѣгналъ виновния, за да се усигурятъ само за неговото неуклонение; но контестиратъ правото имъ да го задигнатъ отъ тамъ съ сила; тѣ добавятъ още, че властитѣ сѫ длъжни да поискатъ, чрезъ посрѣдничеството на министра на вънкашнитѣ работи, неговото предавание, и въ случай че той откаже, да го поискатъ отъ неговия суверенъ. Други пакъ искатъ, щото поискването за предавание злодѣеца да стане на право чрезъ

[1]) Wheaton. I. p. 99.

сждебний агентъ, който, ако министра му откаже, е въ право да пристжпи на визитирание въ помѣщението на дипломата, и да извлече отъ тамъ виновния, като има въ сжщо врѣме предъ видъ да отбѣгва сичко онова, което би могло да нарани правата и уважениятa, длъжими на личностьта на министра и свитата му.

Мартенсъ пъкъ (Guide diplomatique) подържа: „колкото за насъ, ний мислимъ че обискътъ на помѣщението е оправдателенъ, щомъ е констатирано присждствието тамъ на виновния и че има опасность ако се чака; когато тия двѣ условия се срѣщатъ, привилегията на министра не би могла да покровителствува злоупотребяванието на довѣрие, за което той става виновенъ; полицията може да влезе въ помѣщениено и да арестува злодѣеца, като въ сжщо врѣме респектира осторожно собственностьта на министра. Но ако само се има подозрение, па даже и да е то силно, че единъ дипломатически агентъ е злоупотрѣбилъ съ привилегията на своето помѣщение, тогава би могло да му се поиска обяснение, може да се поднесе оплакване предъ неговото правителство, но не може да се насили неговата врата. Така сжщо, ако присжтствието на виновния е констатирано, но ако нема опасность веднага за уклонението му, може да се обсади помѣщението, да се заповѣда на министра да се оттѣгли, даже и да се отпрати до границата, но неговото обиталище, въ такъвъ случай, трѣба да се респектира“.

Единъ министръ не може да се служи нито трѣба да позволи да се служатъ съ неговитѣ екипажи (кола), за да уклонятъ отъ правосждието на страната, гдѣто той резидира, обвинени лица въ злодѣяние, или да вниса контрабанда запретени отъ закона предмѣти. Ще наведемъ тукъ единъ примѣръ.

Маркизътъ de Fontenay, Французский посланикъ въ Римъ, даваше прибежище на зоточени и бунтовници отъ Неаполъ, и искаше да имъ улесни избѣгването отъ Римъ въ неговитѣ собственни кола, но като излѣгваха отъ градътъ, папската гвардия арестова колата и закара Неаполитанцитѣ въ затворъ. Посланика се оплаква горко. Папата му отговори: „че той не е искалъ друго, освѣнъ да тури ржка на хората, които посланика направилъ да избѣгатъ отъ затвора, че понеже посланика си билъ взелъ свобода да покровителствува злодѣйцитѣ, то поне трѣба да бжде и нему (на папата) позволено, да бжде врьхъ тѣхъ господарь, да тури врьхъ тѣхъ ржка,

гдѣто ги намѣри; правото и привилегията на посланицитѣ не трѣбва да се распростиратъ на толкова далечъ" [1]).

IV. За неподсѫдностьта по углавната журидикция. — Дипломатический агентъ е неподсѫденъ на журидикцията на страната, гдѣто той резидира, той по никакъвъ претекстъ неможе да бѫде подведенъ за престѫпления или злодѣяния предъ сѫдилищата на правителството, при което той е акредитиранъ.

Този принципъ отъ мѣждународното право, признатъ днесь въ цѣль свѣтъ, бѣше нѣкогашъ контестиранъ за нѣкои извѣстни случаи. Наистина, никога не е се претендирало, че частнитѣ престѫпления и злодѣяния на дипломатитѣ да бѫдѫтъ подведени подъ вѣдомството на мѣстнитѣ сѫдилища. Ландграфътъ на *Хесенъ-Киселъ*, който на 1763 заповѣда да арестоватъ Холандский представитель, обвиненъ въ злоупотрѣбление на пари, биде принуденъ да представи извинения за това нарушение на мѣждународното право. Що се касае до посѣгание врьхъ живота на едно лице, историята ни представлява само единъ знаменитъ примѣръ, гдѣто абсолутната привилегия на дипломатический характеръ не е била зачитана; примѣръ:

На 1653 Don Pantaleon Sa, братъ на Португалский посланикъ и членъ отъ неговата свита, уби предумишлено единъ Енглезинъ на борсата въ Лондонъ, и избѣга въ помѣщението на брата си. Кромвель, рѣшенъ да накаже този дѣрзъкъ човѣкоубиецъ, испрати това дѣло на едно сѫдилище отъ *делегати*. Pantaleon Sa пледира за неговия екстерриториялитетъ, но понеже не можа̀ да представи креденциялни писма за него, и като не се прие неговото качество за членъ отъ свитата на брата му като достаточно доказано, той биде осѫденъ и екзекутиранъ. Председателя на сѫдилището заяви изрично, че ако той бѣше могълъ да докаже своето качество на посланникъ, той щѣше да бѫде предаденъ на сѫдилищата въ неговото отечество. При всичко това, тази постѫпка биде строго осѫдена отъ Лайбница като нарушение на мѣждународното право, защото дипломатическата *неповинность* се распростира врьхъ официялния персоналъ на легацията сѫщо както тя е достояние на шефа на миссията.

Но *неподсѫдностьта* на мѣстната углавна журидикция е контестирана за злодѣяние противъ живота на държавний Глава.

---

[1]) Wicquefort. I, 28.

Въ дѣлото на епископа de Ross, посланикъ на Мария Стуартъ, и обвиненъ че конспирирал противъ *Елизабета*, Lord Burleigh претендираше, че ни една привилегия не може да покровителствува единъ посланикъ, който посѣга врьхъ живота на владѣтеля, при когото той е акредитиранъ, и че едно подобно поведение го прави подсѫденъ на мѣстний углавенъ сѫдъ. Епископа напротивъ настояваше врьхъ привилегията на неговия характеръ, и забѣлѣза че дипломатическитѣ привилегии не сѫ биле никога нарушавани via juris но само via facti. Слѣдъ като биде задържанъ за нѣколко врѣме въ затворъ, англійското правителство се отказа найпослѣ отъ процеса, и го испрати подъ стража презъ границата. Другъ единъ знаменитъ примѣръ е онзи на контъ Gyllenborg, Шведский министръ въ Лондонъ. На 1717 англійский министръ като подозираше този дипломатъ, че взема участие въ една интрига противъ Хановерската династия, тури ръка на неговитѣ писма, и като намѣри въ тѣхъ доказателства за едно съзаклѣтие за въ полза на Стуартитѣ, заповѣда да арестоватъ този дипломатически министръ, и взе книжата му; освѣнъ това, той поиска и получи отъ Холандското правителство арестуванието на баронъ Görtz, Шведский министръ въ Haye (столица на Холандия), който бѣше главний авторъ на това съзаклѣтие. Charles XII, отъ своя страна, заповѣда да арестуватъ Англійский министръ-резидентъ въ Щокхолмъ, и само благодарение на посрѣдничеството на французский Регентъ, тия трима министри бидоха пуснати на свобода.

Лордъ Mahon, който не одобряваше арестуванието на Görtz, защищава напротивъ онова на Gyllenborg, защото, казва, едно правителство може да дѣйствува спорѣдъ както изискватъ неговитѣ интереси срѣщу единъ дипломатъ, който комплотира противъ едно правителство, при което е акредитиранъ и който слѣдователно не може да бѫде покровителствуванъ отъ мѣждународното право. Ний не можемъ да одобримъ това мнение, казва отъ друга страна *Мартенсъ*, защото ако дипломатътъ нарушава мѣждународното право, отъ това непослѣдува за правителството никакво право да постѫпи така, и колкото и да бѫде кривъ министра, който злоупотрѣблява съ своитѣ прерогативи да посѣга противъ правителството на страната, при което той е акредитиранъ, той не може да

бѫде считанъ никога като съблеченъ напълно отъ своя дипломатически характеръ; изгонването му за дьржавно престѫпление е единствената репресивна мѣрка, която е позволена. Впрочемъ мнението на Lord Mahon и на de Phillimore е напълно оборено чрезъ други английски журисконсулти.

Знаменития Albericus Gentilis, съвѣтванъ врьхъ случая за Mendoza, Испанский посланикъ, обвиняванъ че конспирералъ, за да се въведѫтъ странни войски въ Англия, съ цѣль да свалятъ отъ троньтъ кралица Елизабета, отговори: „че единъ посланикъ, ако и уловенъ въ флагрантъ деликтъ за конспирация противъ правителството на страната, гдѣто той е акредитиранъ, не може да бѫде наказанъ съ смьртно наказание, но трѣба да бѫде испратенъ на неговия господарь, да бѫде наказанъ както той намѣри за добрѣ.“ Въ слѣдствие на това Mendoza получи само заповѣдь, да напустне кралевството, и единъ агентъ биде проводенъ въ Спания да представи едно оплакване противъ него. Тѫй сѫщо Sir Robert Cotton, съвѣтванъ въ единъ подобенъ случай подъ Jacques I декларира: „че единъ посланикъ, който представлява лицето на своя суверенъ, не може да бѫде подсѫденъ на мѣстната журидикция, неговитѣ дѣйствия трѣба да се считатъ като произходящи отъ неговия Господарь, и че оскърбението на единъ владѣтель противъ другъ представлява единъ случай на неприятелство, но не предателство. *До толкова публичнитѣ благоприличия стоятъ надъ обикновеннитѣ неправди*“ [1].

Това мнение преодѣля въ Англия както и на сѣкждѣ. Привилегията на дипломатическата неприкосновенность е толкова абсолутна, щото на единъ министръ не е даже позволено, да се откаже отъ своята неподсѫдность по углавната журидикция. Тази привлегия е установена повече въ интереса на народа и на суверена, отъ колкото въ интереса на неговия агентъ, и нема по-голѣмо оскърбление на този характеръ отъ приспособяването на една углавна процедура. Но нема сѫмнение, че привилегията на дипломатическата неповинность престава, щомъ единъ министръ напусне постътъ си, защото съ този фактъ той се отказва и отъ прерогативата на него постъ. На примѣръ, на 1734 когато контъ de Plélo, француский министръ въ Копенхагенъ, подбуденъ отъ една неразбрана

[1]) Phillimore, Commentaries, II. p. 179.

охота, напусна тази Столица, за да отиде на помощь на градътъ Данцигъ, той се отказа, чрезъ този фактъ, отъ сички права на публичний министръ. De Flassan (T. V. p. 70) прави по този предмѣтъ една много права забѣлѣжка, той казва: „да напустне нѣкой своята резиденция безъ позволение, и да замѣни дрѣхата на миръръ съ кюйрассата, е по видимому единъ блѣскъвъ актъ, но въ сѫщность твърдѣ осѫдителенъ при единъ министръ; истинската заслуга състои въ упражнението на своята длъжность“ и пр. — Маркизътъ de Monti, французкий пратеникъ въ Полша, направи сѫщата неразумность, като се показа врьхъ укрѣпленията на Данцигъ, гдѣто командуваше войски; когато градътъ се привзе, той биде арестованъ и задьржанъ като заробенъ. (Ch. de Martens, Causes célèbres, T. I. p. 210).

Тѫй като министра не е подсѫденъ на мѣстната журидикция, той не може да бѫде и призованъ като свидѣтель по какъвто и да било процесъ. Сичко, което може да се поиска отъ него е, да даде своитѣ показания писменно, но ако той се откаже, никакво принудително срѣдство противъ него не е позволено. Така, на 1856, въ Вашингтонъ имаше единъ случай на човѣкоубийство, извьршено въ присѫтствието на Г-нъ Dubois, Холандский министръ, на когото свидѣтелскитѣ показания сѫ биле необходими за процеса. Но тѫй като немаха право да го призоватъ по обикновений пѫть, да се яви като свидѣтель, Attorney District го покани чрезъ държавний секретарь. Министра отказа, като се считаше въ право. Но той заяви, че ще даде своитѣ показания подъ клѣтва, ако холандското правителство му позволи. Позволението му се даде, но той като приложи, че въ подобенъ случай, разбира се, не би могълъ да се подчини на единъ състезателенъ распитъ, тая негова декларация не се прие, понеже Attorney District постанови, че тая декларация не би могла да съставлява доказателна сила. (Wheaton Lawrence, p. 394).

Освѣнъ това, ставалъ е въпросъ, може ли единъ дипломатъ да се яви като ищецъ или тѫжитель по едно углавно дѣло? По принципъ, Vattel безъ сѫмнение има право, като отговаря отрицателно, и като го праща при неговия суверенъ, който трѣба да иска удовлетворение. Извѣсно е, че той неможе да се яви като тѫжитель по едно углавно дѣло безъ специялното съгласие на своя Господарь Но ако му се е дало

позволение, нема сѫмнение че той може да заяви фактътъ предъ сѫдебната власть чрезъ министерството на вънкашнитѣ работи, за да бѫде виновния прислѣдованъ, а слѣдъ това правосѫдието само по себе си ще слѣдва течението на дѣлото. Тѫй сѫщо, ако той е упълномощенъ по узаконений рѣдъ може да се яви като граждански ищецъ предъ присяжний сѫдъ, или което е сѐ сѫщото, да го призове направо предъ поправителний (коррекционалний) сѫдъ (Wheaton-Lawrence p. 403). Но твърдѣ рѣдко ще се яви подобенъ случай, гдѣто единъ дипломатъ ще постѫпи така.

V. За неподсѫдностьта по гражданската журидикция. — Това никой нема да го отрече, че, по принципъ, никакъвъ граждански искъ не може да бѫде заявенъ противъ единъ дипломатъ предъ сѫдилищата въ страната на неговата резиденция; но тукъ се касае само до това, да се установятъ границитѣ на тая неповинность както и исключенията, които послѣдватъ по силата на работитѣ.

Независимостьта, съ която се ползува публичний министръ не е само лична, но тя трѣба да се простира тѫй сѫщо и врьхъ сичко, което е нуждно за испълнявание на неговитѣ функции. Vattel (Le droit des gens etc. p. 113) казва: „прочее сички нѣща, които принадлежатъ прямо на министра, въ качеството му на публиченъ министръ, сичко що му служи за употребление, сичко що служи за негово подьржание или за подьржание на кѫщата му, сичко това е причастно на независимостьта на министра, и е исключено отъ сѣка журидикция въ страната. Прочее никакъвъ законъ неможе да даде право на запóръ врьхъ мебела принадлежащъ на единъ публиченъ министръ, а още по малко лично арестование за дългове или отказъ да му се дадѫтъ паспортитѣ. Ний ще приведемъ тукъ два случая за примѣръ:

H. Wheaton (Eléments du droit international I. p. 203), излага едно интересантно разискване мѣжду американското и пруското правителство. Притежателя на кѫщата, въ която обитавалъ министра на Съединенитѣ Щати въ Берлинъ, заяви правото си, да задьржи, слѣдъ истичанието срока за кѫщата, нѣкои мебели на министра за обещетение. Пруския граждански законъ дава това право на притежателя, и пруското правителство, рѣши че дипломатическата неподсѫдность на мѣстната журидикция не се распростира и на този случай. Но американското правителство подьржа твърдѣ резонно, че мѣстнитѣ

закони немогжть да стѣснятъ дипломатическитѣ привилегии, защото ако би се контестирала неподсждностьта за неговитѣ лични вѣщи, то не би останала вече ни една привилегия, отъ която не би могълъ да бжде съблеченъ единъ публиченъ министръ чрезъ сжщия начинъ на резонираниe. Притежателя прочее неможе да се служи тукъ съ правото на мълчеливата хипотека, която му дава пруский кодъ врьхъ мебелътъ на наемателя, освѣнъ ако министрътъ, отказвающицъ се отъ своята привилегия, би далъ изрично въ залòгъ своитѣ мебели като срѣдство за гаранция на една креанса.

Другия случай излага de Flassan (Diplomatie Française, T. VI, p. 91 — 97). На 1772. d'Aiguillon, французский министръ на вънкашнитѣ работи, отказа да даде паспортитѣ на Хесенский министръ въ Парисъ, а на кредиторитѣ му се позволи да наложатъ запòръ врьхъ мобилитѣ му. Въ единъ мемоаръ, адресиранъ къмъ дипломатическото тѣло при Версайлский Дворъ, четемъ слѣдующето: „при всичкия респектъ, който трѣба да се отдава на публичний характеръ на единъ министръ, суверенътъ, при когото той е акредитиранъ, е въ правото си да употрѣби този начинъ на принуждение, който, безъ да докачи функциитѣ на посланика, му попречва да напусне страната безъ да си заплати длъговетѣ“ — Но много покжсно, едно рѣшение *на императорский Дворъ* въ Парисъ, отъ 5 Апр. 1813, постанови, че никакъвъ запòръ не би могълъ да се позволи въ страната на резиденцията на единъ чуждъ министръ за длъгове направени преди или въ течението на миссията му. [1])

Въ Англия се издаде единъ *специяленъ законъ* по случай задържанието, чрезъ мѣстнитѣ власти, упражнено незаконно противъ личностьта на Руский посланикъ на 1709. [2]) Този законъ гласи: „сички заповѣди и процеси, които, въ каквото и да било врѣме посетнѣ, би биле направени и послѣдвани, чрезъ които личностьта на единъ посланикъ или на нѣкой публиченъ министръ, испратенъ отъ който и да билъ суверенъ или Държава, и авторизиранъ и приетъ като такъвъ чрезъ Негово Величество или чрезъ неговитѣ наследници, или даже и слугитѣ на посланицитѣ или и на други министри — бжджтъ задържани или арестовани, или пакъ тѣхнитѣ движими и недвижими имения бжджтъ задържани, нападнати и положени подъ запòръ: *сѣка подобна заповѣдь или процесъ ще се считатъ и сждятъ напълно като несжществующи и невалидни*, па произхождали тѣ подъ какъвто и да било видъ“. [3])

Ако прочее единъ министръ не иска да си плати длъговетѣ, кредиторитѣ трѣба да се отнесатъ, чрезъ министра на вънкашнитѣ работи, до правителството което го е испратило, или до сждилищата на тѣхната Държава, на които той е под-

---

[1]) Heffter, Droit international, par Bergson, § 42 VII; Foelix, Droit international, p. 192.

[2]) Вижъ по този случай „*извинение*“. Часть III, Глава I. № V. стр. 78

[3]) Foelix, Droit international, p. 192.

сѫденъ. Когато нѣкой иска да призове въ сѫдъ единъ дипломатъ, въ такъвъ случай се постѫпва така както се призовава единъ отсѫтствующи съ неизвѣстно жилище, понеже той се счита като да се намѣрва вънъ отъ територията, защото неговата независимость не позволява. да се отнасятъ къмъ неговата личность чрезъ единъ пѫть, който би носилъ характера на властьта. Това мнение подьржа и Vattel (§ 115). Garcia de la Vega (Guide Prat. p 365—366) напротивъ е на друго мнение, той казва: „Дипломатическитѣ привилегии могѫтъ ли да попречатъ, щото едно Белгийско сѫдилище да не може да му испрати чрезъ единъ разсиленъ, съобщението на едно рѣшение? По никой начинъ не. Това съобщение, собствено казано, неможе да бѫде считано като единъ актъ отъ журидикцията на белгийскитѣ сѫдилища: то е само едно обикновенно автентично свѣдение. . . Неприкосновенностьта на дипломатическитѣ агенти нема да представи тѫй сѫщо припятствие и врьхъ испълнението на обикновенни съхранителни мѣрки за правата на трети лица. На пр. протеста, въ случай неплащание на единъ мандатъ (полица), тѣгленъ врьхъ единъ дипломатически агентъ, е необходимъ за *носителя*, да може да оправдае срѣщу тѣглителя, че е испълнилъ формалноститѣ къмъ теглѣния; съ това не се докачатъ въ нищо привилегиитѣ на чуждий дипломатический агентъ“.

Но тази неподсѫдность, понеже установена съ единствената цѣль, за да се покровителствува достойнството на представителя, сѫществува само за работитѣ, които интересиратъ сѫществено неговия характеръ. Прочее, покровителството на мѣждународното право не се распростира и врьхъ имуществата, които принадлежатъ на министра очевидно, но съвсѣмъ подъ друго едно отношение, чуждо на неговия публиченъ характеръ. Като се исключи неговото обиталище или помѣщението на агенството, сички други *недвижими* имоти, които му принадлежатъ въ страната гдѣто е акредитиранъ, сѫ подсѫдни исключително на мѣстната журидикция, защото тѣ нематъ никакво съотношение съ дипломатическото качество. Vattel забѣлѣзва врьхъ това много разумно: „ако единъ суверенъ се бои отъ послѣдствията на тая зависимость, въ която ще се намѣрва неговия министръ по това. че той има и свои частни имущества. той може да избере друго лице“.

Тжй сжщо, ако единъ министръ води нѣкаква търговия, нѣщо което се случва рѣдко въ днешно врѣме, то сички книжа, стоки, пари, сички активни или пассивни длъгове, относящи се до тая работа, сички контестации произходящи отъ нея, се подвеждатъ подъ мѣстната журидикция; и друго стѣснение въ това отношение нема освѣнъ това, че неможе да се заведе тжжба или искъ направо противъ министра или да се иска испълнението на едно рѣшение противъ неговата личность, или врьхъ предмѣтитѣ необходими за упражнението на неговитѣ функции; обаче рѣшението може да се приведе въ испълнение посрѣдственно чрезъ запоръ и продажба на недвижимитѣ имущества или предмѣтитѣ, които не се ползуватъ съ *екстерриториялитетъ*.

Вънъ отъ тия стѣснения, които произхождатъ отъ границитѣ на дипломатическата привилегия, чуждитѣ министри могжтъ да бждатъ подсждни на мѣстнитѣ сждилища въ слѣдующитѣ случаи:

1) Тѣ ако и да сж приели предложението или мандата на единъ чуждъ суверенъ, но въ сжщо врѣме си оставатъ поддaница на Държавата, гдѣто сж акредитирани.

2) Ако тѣ изрично или мълчеливо сж се отказали отъ неповинноститѣ и изключенията, нѣщо което неможе да стане, освѣнъ съ позволението на тѣхния суверенъ.

3) Когато срѣщу тѣхъ е заведенъ искъ, или се иска испълнението на едно рѣшение за сждебни разноски и обезщетение, на които тѣ сж биле осждени, при отхвърлянието на единъ отъ тѣхъ самитѣ заведенъ искъ предъ сжщитѣ сждилища.

4) Когато се касае до единъ насрѣщенъ искъ, предявенъ противъ тѣхъ, въ слѣдствие на единъ отъ тѣхъ заявенъ искъ.

Най-послѣ, нема сжмнение, че сѣкий дипломатъ е свободенъ да заявява искъ срѣщу единъ гражданинъ въ страната, но въ такъвъ случай, той трѣба да се подчини на сички произтекающи отъ него послѣдствия; или ако такъвъ бжде заявенъ срѣщу него, той е тоже свободенъ, ако желае, да се яви самъ или чрезъ пълномощникъ да отговаря подъ сжщитѣ условия за послѣдствията. Така на пр., на 1854, бѣше заявенъ единъ искъ, въ Лондонъ, срѣщу секретаря на Белгийската легация Г-нъ Drouet, като директоръ на едно дружество за *мини Англо-Белгийско*, той прие призовката чрезъ лицето на своя адвокатъ; но по-кжсно отказа се да продължава процеса, като

туряше за предлогъ своето *дипломатическо качество.* Сѫдията Г-нъ Maule, при всичко че припознаваше по принципъ привилегията му. но пакъ постанови, че той неможе да се отказва отъ процеса, тѫй като е вече приелъ първата призовка [1]).

VI. За положението на неофициялний персоналъ. — Привилегията по своето естество покровителствува сички ония, които правятъ часть отъ легацията, каквито сѫ секретаритѣ, аташетата и пр., и шефътъ на легацията неможе да се откаже отъ тѣхнитѣ привилегии. както неможе да стори това и за своитѣ собственни. Но съвсѣмъ инакъ стои работата съ персоналътъ на неговата частна кѫща, каквито сѫ служащитѣ въ домътъ му, слугитѣ и пр.

Въ отношение на углавната материя неоспоримо е. че исключението на мѣстната юридикция неможе да бѫде приспособявано за хората, които нематъ никакво лично право врьхъ дипломатическитѣ привилегии; единственния исключителенъ случай е, когато престѫплението е извършено въ помѣщението на легацията. Тѫй като помѣщението се ползува отъ привилегията на екстерториялитета, то и престѫплението се счита като извършено врьхъ територията на министра, и слѣдователно на властитѣ въ неговото отечество принадлежи, да накажатъ виновния. Но ако престѫплението е извършено вънъ отъ помѣщението, мѣстниѣ власти сѫ компетентни да приложатъ наказанието; и безразлично е, да ли обвинения принадлежи или не на Държавата, въ която министрътъ има резиденцията си, защото углавната юридикция се простира врьхъ сички престѫпления извършени врьхъ територията, и авторитѣ на които не сѫ исключени отъ общото право (jus commune). За примѣръ слѣдующий случай: На 1791, ловчията на контъ de Brühl, пруский министръ въ Мюнхенъ, се самоубилъ въ една гостоприемница. Министрътъ поиска предаването на тѣлото му; баварското правителство отказа да го предаде, като мотивираше отказътъ, че трѣба да се прави разлика мѣжду свитата на министра собственно казано и хората, които се намѣрватъ просто при него, както сѫ на пр. служащитѣ на домътъ му и лакеитѣ, врьхъ които журидикцията принадлежи на мѣстното правителство.

---

[1]) Phillimore, II, 204.

Но отъ друга страна, даже въ случайтъ на едно престѫпление извършено отъ едно лице, което прави часть отъ легацията, ако и да не подлежи на мѣстнитѣ сѫдилища, гдѣто е извършено престѫплението, да произнесѫтъ присѫда противъ виновния, но нищо не може да попречи, щото слѣдствието, започнато отъ тѣхъ (мѣстнитѣ власти) да спре своя ходъ. Никаква привилегия не може да отнеме правото на обидената страна, да пристѫпи веднага на изслѣдване, чрезъ мѣстнитѣ власти, възъ основание на общитѣ законни правила.

Тѣзи власти иматъ качеството да призоватъ сички лица, на които свѣденията или показанията би биле необходими за слѣдствието, стига само това дѣйствие да не компромитирва по единъ сѫществен начинъ политическитѣ интереси на Държавата, на която принадлежи защитника; защото именно това дознание ще набави на тѫжителя срѣдства, за да подкрѣпи своето искание предъ чуждитѣ власти.

Сѫщия принципъ трѣба да се слѣдва и по гражданската материя. Единъ слуга на публичний министръ може да бѫде арестованъ за длъгъ, врьхъ неговитѣ вѣщи може да се наложи запóръ на сѣкѫдѣ дѣто се намѣратъ вънъ отъ помѣщението на министра; съ една дума, той е третиранъ отъ мѣстнитѣ власти просто като частно лице, щомъ не се наниса никакъвъ ущьрбъ врьхъ работитѣ на неговия господарь. Но когато такъвъ единъ слуга дѣйствува като мандатаръ на министра, т. е. когато той е натоваренъ съ нѣкоя работа отъ министра, въ такъвъ случай той се намѣрва запазенъ отъ сѣко лично прислѣдване, и тогава отговорностьта пада врьхъ шефътъ на миссията за испълненитѣ отъ слугата заповѣди.

Повече списатели искатъ да подьржатъ абсолутната неприкосновенность за свитата на единъ министръ, но справедливо е да се прави сѫщото различие, което е прието за неговитѣ собственни имущества. Истина, че личната послуга на министра не трѣба да бѫде безпокоена: привилегията на дипломатическото помѣщение трѣба да бѫде запазена; но нищо не оправдава растѣганието на дипломатическитѣ привилегии врьхъ личнитѣ работи на хора, които не сѫ облечени съ дипломатически характеръ.

VII. За журидикцията на министра врьхъ персоналътъ на миссията. — Шефътъ на миссията нема никаква жури-

дикция врьхъ персоналътъ на легацията и своитѣ съотечественници. освѣнъ ако той не е получилъ изрично упълномощение за тази цѣль отъ своя суверенъ. тжй както тая журидикция е дадена на дипломатическитѣ агенти въ мусулманскитѣ Държави врьхъ сички тѣхни подданици. Въ европейскитѣ християнски и Американскитѣ Държави, правата и длъжноститѣ на министра се ограничаватъ врьхъ слѣдующитѣ актове въ случаитѣ на едно злодѣяние или на едно престжпление, извършено въ помѣщението на легацията или вънъ отъ него чрезъ едно лице, принадлежаще на миссията.

1-о Да арестува обвинения, ако той се намѣрва въ помѣщението на легацията, или да поиска неговото предавание, ако той е арестованъ навънъ чрезъ мѣстнитѣ власти.

2-о Да констатира факта и corpus delicti, чрезъ единъ протоколъ; за тая цѣль министра отправя нуждитѣ заисквания къмъ мѣстнитѣ власти.

3-о Да изслуша свидѣтелитѣ принадлежащи на персонала на легацията.

4-о Да предаде обвинения на властитѣ на Държавата, която представлява министра, за далнейше распорѣждание.

5-о Да испълни, когато нужда се яви. заисквания на тия власти, които иматъ за цѣль едно по обширно раскритие по дѣлото.

По гражданската материя шефътъ на миссията може да упражни извѣстни актове отъ рессорта на несъстезателната или доброволна журидикция въ отношение на неговия персоналъ.

Така на пр. министра може въобще да приима и завѣрява завѣщания съ своя подписъ. актоветѣ на персонала. който прави часть отъ легацията; той може тжй сжщо, и даже длъженъ е, въ случай на умрѣло, да запечатва вѣщитѣ, които принадлежятъ на умрѣлия.

Законитѣ на сѣка Държава, опредѣлятъ до колко се простира тази доброволна журидикция, упражнявана отъ министра и врьхъ другитѣ подданици на неговия суверенъ, които неправятъ часть отъ легацията; така на пр. той може да извършва актове за гражданското съсловие (les actes de l'état civil) съгласно предписанията на гражданский законъ. Що се касае до правителството, при което е акредитиранъ министра, то не е повече задлъжено да признава подобни актове и да ги приеме като имеющи законна сила, освѣнъ до каквато сила дава на

сички други актове произходящи отъ властитѣ на Държавата, която представлява министра.

Когато по нѣкое дѣло предъ мѣстнитѣ сѫдилища, гдѣто пребива министра, се яви нужда да се вематъ свидѣтелски показания отъ едно лице, принадлежаще на неговата свита, обичай е да се поиска въпросното лице отъ този министръ, чрезъ министра на вънкашнитѣ дѣла, за да се представи предъ сѫдилището, или да снеме той самъ или чрезъ секретарьтъ си исканитѣ свидѣтелски показания, и да ги съобщи въ изискуемата законна форма на надлежната власть.

VIII. За наблюдението на полицейскитѣ правилници. — Отъ сичко което се каза до тукъ, въ отношение правдинитѣ въ гражданската и углавната журидикциа, отдавани на публичний министръ въ страната, гдѣто той има резиденцията си, слѣдва естественно, че той още по-малко може да бѫде подчиненъ на една по-долня журидикция, т. е. на полицейската журидикция, подъ вѣдомството на която се нахождатъ въобще сички чужденци живущи въ страната.

Но при сичко това, той не по-малко е задълженъ, да не безпокои въ нищо общественний порѣдъкъ, и да бди щото въ вѫтрѣшностьта на неговото помѣщение да се не върши нищо, което би компромитирало на вънъ общественната безопасность, и което би било противно на распорѣжданията за съхранението на тая безопасность. За това иностраний министръ трѣба да запрети, въ своето помѣщение, употрѣбляването на сѣка запалива материя, която би могла да стане опасна за общественната безопасность. Той трѣба тѫй сѫщо да бди, щото мѣстнитѣ жители да не вематъ участие при него въ хазарднитѣ игри, запретени отъ закона; той трѣба да въспрети на хората отъ неговата свита търгуването съ запретени стоки, тѫй сѫщо и упражняването на нѣкой занаятъ, който би билъ вредителенъ за интереситѣ на мѣстнитѣ жители. Министра трѣба тѫй сѫщо да се съобразява съ полицейскитѣ закони и распорѣждания, не само по случай националнитѣ и публични празници и други тѣмъ подобни обстоятелства, но и въ сѣко врѣме; като н. пр. на распорѣжданията, относящи се до циркулацията на колята въ извѣстни мѣста или въ извѣстни обстоятелства.

Забѣлѣзва се често, че дипломатическото тѣло, а особено въ новитѣ въсточни Държави, представляватъ, въ подобни обстоятелства едно надмѣнно, да не кажемъ призрително поведение. Много пжти тѣзи странни дипломати, като не се считатъ задлъжени да взематъ участие, въ извѣстни национални демонстрации, като при случаитъ на публични траури или на национални тържества, тѣ тъкмо тогава правятъ нѣщо съвсѣмъ друго, противно на националното чувство Тукъ не е думата, тѣ да сподѣлятъ чувствата, които диктуватъ тѣзи вънкашни актове на ония, които сж заинтересовани въ тѣхъ; но просто отъ едно уважение къмъ публиката, и предъ видъ да се не възбуждатъ народнитѣ страсти, и чрезъ това отъ просто улични нѣща, да се предизвикатъ стълкновения и скандали, които често правителството, не е въ състояние нито да спре нито да накаже. Единъ примѣръ. На 1871, слѣдъ френско-пруската война, Германский дипломатически агентъ въ Букурещъ, Г-нъ Радовичъ, бѣше позволилъ на германската колония въ този градъ да организира единъ тържественъ банкетъ, на който той самъ присжтствува, въ честь на Прускитѣ побѣди надъ Франца. Банкета се даде въ една сала положена въ една отъ най-много людитѣ улици (наречена тогава „Поду-могошое“): но тжй като, въ това врѣме, симпатиитѣ на цѣль ромжнский народъ бѣха на страната на франца, скандала, предизвиканъ отъ ромжнскитѣ студенти съ едно голѣмо участие на Букурешката публика, бѣше единъ отъ най-застрашителнитѣ: салати на банкетиститѣ бѣше припълнена съ камание, хвърлени презъ прозорцитѣ, имаше даже и ранени банкетисти. Този конфликтъ причини и паданието, въ сжщата нощь, на *Братияновото министерство.*

И тжй, когато се касае до тържества, които по нѣкогашъ ставатъ въ слѣдствие на побѣди, направени отъ единъ на воюющитѣ народи, мѣжду които правителството на пратеника наблюдава строга неутралность, разбира се ще бжде много разумно и даже естествено, щото той да отбѣгва сѣко съучастие. Естественното благоприличие даже го изисква, щото той, въ подобни случаи, да не слѣдва едно повѣдение съвсѣмъ противуположно на онова на неговото правителство.

Относително до *простжпкитѣ*, за които е станалъ виновенъ единъ членъ отъ свитата на министра, въобще се наблюдава принципътъ на *предаванието*, така щото даже и въ

случай, когато виновния би билъ арестованъ вънъ отъ помѣщението на легацията, мѣстнитѣ власти трѣба да го предадатъ, като се поиска.

IX. За исключванието отъ прямитѣ и косвенни налози. — Помѣщението на иностранний министръ е, безъ сѣко съмнение, освободено отъ сѣко квартирувание на войски, или отъ каквито и да било равносилни повинности, наложени въ замѣна на това; тия и сѣко друго даждие сѫ въ тяжесть на притежателя му. И дѣйствително, не би се имало никакъвъ мотивъ щото зданието, обитавано отъ единъ дипломатически агентъ, особено когато това здание принадлежи на единъ мѣстенъ житель, да бѫде освободено отъ даждията, които тѣжатъ врьхъ сички други недвижими имущества. Ако зданието, обитавано отъ публичний министръ, принадлежи на Държавата на неговий суверенъ, много вѣроятно е, че отъ уважение къмъ странний суверенъ, даждията налагаеми врьхъ недвижими имоти, нема да се изискватъ; подобно едно исключение, разбира се само по себе, е единъ знакъ на уважение, а никакъ едно послѣдствие отъ дипломатическитѣ неповинности. Така, Англия, Руссия и Прусия сѫ собственници на помѣщенията обитавани отъ тѣхнитѣ посланици въ Парисъ; зданието на пруското посолство въ Лондонъ е лична собственность на Пруский императоръ; тѫй сѫщо въ Берлинъ и Цариградъ повече сили сѫ притежатели на зданията за тѣхнитѣ посолства; въ София и Букурещъ зданията на рускитѣ дипломатически агенства сѫ собственность на руското правителство.

Франца и Прусия иматъ взаимно съглашение по мѣжду си, да освобождаватъ зданията на тѣхнитѣ посолства отъ сѣко даждие.

Екстерриториялитета, съ който се ползува публичний министръ, освобождава както него тѫй свитата му отъ личнитѣ налози плащани отъ подданицитѣ на Държавата, при която тѣ сѫ акредитирани; но не трѣба пакъ да се причислява къмъ сѫщий принципъ и повинностьта на митническитѣ и акизни права н. пр. врьхъ предмѣтитѣ, които тѣ внасятъ за лично употрѣбление, защото тѣзи права не сѫ тяжести врьхъ *лицето*, но тяжести врьхъ *предмѣтитѣ*, подъ ударътъ на които права се намѣрватъ тия предмѣти, па намѣрвали се тѣ въ които и да било рѫцѣ.

При всичко това, единъ много старъ обичай отдаваше тази привилегия на иностраннитѣ министри; но даже, и когато престана обичайтъ да се заплащатъ разноскитѣ на пратеницитѣ въ цѣлость или отъ части чрезъ въвеждането на постояннитѣ миссии, то пакъ се съхрани изключението на тия права; само че злоупотрѣбленията, които се породиха отъ тази привилегия, принудиха повечето правителства, да я постѣснятъ до една извѣстна мѣрка. Въобще отстжпва се на иностраннитѣ министри най-напрѣдъ единъ извѣстенъ срокъ (6—9 мѣсеци) да си внесатъ отъ странство, безъ заплащение мито, сички предмѣти нуждни за тѣхното установение, слѣдъ това открива имъ се единъ годишенъ кредитъ за повсе-дневнитѣ имъ нужди. Щомъ тая сумма бжде изчерпана, дипломатический министръ (à la riguer) трѣба да плати правата за сувишека, но при това пакъ ни едно правителство не настоява на това, ако вижда, че нѣма явно злоупотрѣбление на дипломатическата привилегия. Въ Англия рестрикцията на единъ годишенъ кредитъ не сжществува, дипломатитѣ акредитирани въ Лондонъ иматъ неограничена свобода, да внасятъ каквото искатъ, но при това тѣ трѣба сѣкий пжтъ, па даже и за най-незначителний предмѣтъ да искатъ позволение чрезъ една специялна нота адресирана до Foreign office (мин. на вънк. дѣла); когато тамъ пакъ гдѣто сжществува единъ годишенъ кредитъ, стокитѣ се предаватъ на шефътъ на миссията възъ основание на едно просто свидѣтелство, подпечатано съ печата на легацията и съ означение, че тия предмѣти сж за негово частно употрѣбление Освобождението отъ митническитѣ права е дадено исключително само на шефовитѣ на легациитѣ, никой секретарь не може да го иска лично за себе, изключая случая, когато той замѣства ad interim своя шефъ като chargé d'affaires.

Никакъвъ пакетъ, никакъвъ колетъ, испратенъ, било чрезъ курриеръ било чрезъ пощата, на единъ дипломатически агентъ запечатанъ съ официялний печатъ на неговото правителство, не може да бжде подложенъ на преглѣдване въ митницата.

Що се касае до въпросътъ за преглѣждание на дипломатическитѣ екипажи, този останалъ отъ отдавнашни врѣмена обичай едва ли се практикува днесь, тжй като сички пжтуватъ по желѣзницитѣ. Но нема сжмнение, че това преглѣждание принася ущърбъ на дипломатическитѣ правдини, и че би трѣбвало да се запрети то на врѣдъ. Така сжщо е и съ преглѣд-

ванието коферитѣ на единъ дипломатъ-пѫтникъ, когато той е констатиралъ своя публиченъ характеръ съ паспортътъ си.

Но митническитѣ правдини не повличатъ съ себе и правата за мѣстнитѣ налози, като октроата, аксиза и пр., на които дипломата трѣба да се подчини, когато властитѣ ги изискватъ.

Правата за péage (portorium — такса за приминувание), установени за подържание пѫтищата, мостоветѣ, шоссетата или каицитѣ, трѣба да се считатъ като компенсация за направенитѣ разноски и като заплата на една извършена услуга, това не е въ обичай, да се исключаватъ дипломатическитѣ агенти.

Сѣкий публиченъ министръ наконецъ трѣба да се задоволява съ онова, което Дворътъ, гдѣто той е акредитиранъ, отстѫпва на другитѣ министри отъ неговия рангъ, освѣнъ ако не би изисквалъ една особна привилегия, основающа се врьхъ специялни конвенции или врьхъ основание на взаимна практика.

X. За упражнението на вѣроисповѣдний култъ въ помѣщението на министра. — Една обща практика, отъ части основана врьхъ трактати мѣжду християнскитѣ сили въ Европа. и въведена отъ врѣмето на реформацията, дава право на министритѣ отъ сички класи, да упражняватъ въ своето помѣщение единъ *полу-публиченъ* култъ, а особено когато въ мѣстото на тѣхната резиденция не сѫществува никакъ публично упражнявание на тѣхната религия, или пакъ когато нема другъ министръ отъ сѫщото вѣроисповѣдание, който се ползува съ сѫщото право, и на когото капелата той би можалъ да посѣщава.

Но при сичко, че зависи отъ волята на суверена. да даде право на своитѣ министри въ иностранство, да установятъ и подържатъ една капела въ помѣщението си, то пакъ сѫществува едно голѣмо число миссии въ Европа а особено отъ втора и трета класа, които не искатъ да се ползуваъ отъ една привилегия, практикуванието на която не би имъ отказалъ ни единъ суверенъ, при когото сѫ акредитирани.

Почти въ сички свои трактати съ Портата и съ тѫй нареченитѣ варварски-Държави (въ Африка). християнскитѣ Държави сѫ стипулирали за своитѣ министри. па даже и за консулитѣ си. правото да подържатъ една капела подъ своя покривъ.

Частния домашенъ култъ прави часть отъ природното право. Сѣкий чужденецъ има на врѣдъ туй право; щомъ една Държава позволява на чужденци, да пребиватъ въ нейната

територ́ия, тя съ това приима и упражнението на тѣхния домашенъ култъ, тя не може да откаже този най-малъкъ степенъ на толеранция: съ други думи, вѣроисповѣданието на единъ чужденецъ, който отива да се установи въ една чужда страна неможе да съставлява пречки за неговото приимание, нито пакъ за упражнението на занаятътъ или индустрията, която е въ намѣрение да упражнява. Но домашния култъ quasi-public (sacra privata), който предполага съществуването на единъ частенъ свѣщеникъ за извършвание на тайнитѣ, бѣше отнѣтъ отъ естественото право чрезъ декрети отъ *кончилътъ* и чрезъ *римското право*: това право изисква една особна титла, за това възъ основание на него става и въпросъ, до какъвъ степенъ могатъ публичнитѣ министри да упражняватъ единъ религиозенъ култъ въ своето помѣшение

Домашния култъ quasi — public съдържа въ себе правото да се подържа единъ рѣдовенъ свѣщеникъ (aumônier) и други чинодействующи лица за *капелата*, и да се служи всѣкий религиозенъ актъ, какъвто би могжлъ да позволи нейний обѣмъ. Министрътъ обаче нема право да даде на тази капела вънкашно изглѣдъ на черква, още по-малко да употрѣблява въ нея *орглъ* или *камбани*, да прави процесии и пр. При това, този култъ е позволенъ само за министра и за лицата, които правятъ частъ отъ миссията; свѣщеника не само че нема право да упражнява своитѣ функции вънъ отъ помѣщението на министра, но Държавата отъ своя страна не е задлъжена да търпи или да позволява, щото и други лица, па принадлежали тѣ или не на нацията на министра, а още по-малко и жителитѣ на страната, да посѣщаватъ тая капела и да извършватъ въ нея религиознитѣ тайни. Защото дипломатическата привилегия неможе да се простира до въ границитѣ на прозелитизмътъ. При сичко това, въ послѣдне врѣме, правителствата, усвѣтлени и въодушевлени отъ чувства по-либерални, се показватъ по малко строги, особно въ отношение на чужденцитѣ, било възъ основание на сключени трактати, било отъ чувство на толеранция. Има случаи, гдѣто се е позволявало на свѣщеника да испълнява функции на своя чинъ и вънъ отъ помѣщението. Този култъ престава съ окончателното прекратение на миссията въ тая страна.

XI. За прерогативитѣ, съ които се ползуватъ дипломатическитѣ пратеници въ Дьржавитѣ, при които не сѫ акредитирани. — Пратеника, собствено казано, може да претендира на единъ пъленъ и абсолютенъ начинъ правата и привилегиитѣ, за които говорихме, само при суверена и въ страната, гдѣто той е предупредѣленъ въ качеството на дипломатъ, да испълни нѣкоя миссия отъ страна на своя суверенъ. Но при сичко това, било би погрѣшка да се вѣрва, че и въ други Дьржави, презъ територитѣ на които е задлъженъ да премине, за да отиде на своето назначено мѣсто, дипломатический агентъ трѣба да бѫде зачитанъ като единъ обикновенъ пѫтникъ, и че той се нахожда въ тия страни съблеченъ напълно отъ характера на публиченъ министръ. Щомъ неговото качество *е познато*, то повече *възъ основание* на мѣждународното право, отъ колкото възъ основание на благоволението и добрата воля на суверена, презъ територията на когото преминува, този дипломатически чиновникъ има право на особно внимание въ сичко, що се отнася до неговата личность, неговата свита и неговитѣ екипажи.

Преди всичко, нему се длъжи една пълна безопасность. Когато скромното преминуване на единъ обикновенъ пѫтникъ трѣба да бѫде охранено отъ сѣко докачение и обезпокоение, то колко повече е длъжимо това покровителство за министра на единъ суверенъ, който отива да испълни поржкитѣ на своя господарь, и който пѫтува по дѣлата на единъ народъ. Да бѫде докаченъ въ нѣщо, значило би да се нанесе оскърбление на неговото правителство и на цѣлия му народъ; да бѫде арестуванъ и злоставянъ, значило би да се наранява правото на легацията, което е притежание на сички суверени. Francois I прочее бѣше въ пълно право, когато се оплакваше за ассасинирането на неговитѣ посланици, извършено съ съучастието на императорскитѣ власти, и, слѣдъ отказъть на Charles-Quint, да даде удовлетворение, отвори война на този владѣтель.

Но тѣзи дипломатически правдини се ограничаватъ само до едно *невинно препѫтувание*. Vattel (IV. § 84) казва: „Ако пѫтуването на министра се вижда подозрително, ако единъ суверенъ има мотиви да се бои, че министра ще злоупотреби съ свободата, като влезе въ неговата страна, да забърква нѣщо противъ неговата власть, или че той отива да

съобщи нѣщо на неговитѣ неприятели, или да ги укуражи на ново, този суверенъ може да му откаже преминуването презъ неговата територия; но той не трѣба да го малтретира, и не трѣба да позволи да докачатъ неговата личность. Ако пакъ нема достаточни причини, за да му откаже преминуването. той може да вземе мѣрки противъ злоупотребленията, които би си позволилъ министра да върши".

Погорѣ говорихме (частъ III, глава I, № III, стр. 69) за случая съ Г-нъ *Суле* (M Soulé) министръ на Съединенитѣ-Щати въ Мадридъ, но роденъ подданикъ французски, на когото френското правителство (на 1854) отказа, въ преминуването му, да се спира въ Франца (Парисъ). Представителя на Съединенитѣ-Щати въ Парисъ, Г-нъ Masson бѣше поискалъ обяснения отъ франц. правителство за тази постжпка, на което Г-нъ Drouin de Lhuys въ своята нота отъ 1 Ноем., като отговаря, излага слѣдующето: „Императорското правителство не е претендирало, да попречи на пратеника, преминующъ презъ Франца, да отиде на своя постъ, за да испълни своята миссия. Но сжществува една разлика мѣжду едно обикновенно преминуване и пребиването на единъ чужденецъ, на когото по злощастие миналото възбуди вниманието на властитѣ, натоварени да бдѣтъ въ Франца за подържанието на общественний порѣдъкъ. Ако Г-нъ Суле отиваше направо въ Мадридъ. неговия пжть въ Франца би билъ отворенъ; когато той обаче си предполагаше, да дойде да прекара едно врѣме въ Парисъ, тази привилегия му се отказа. Азъ трѣбаше прочее да го запитамъ за неговитѣ намѣрения, но той не ми даде врѣме за това Тжй като той немаше нуждната авторизация, за да представлява въ своята рожденна страна, своето ново по усиновение отечество, Г-нъ Суле за насъ не е нищо друго освѣнъ единъ обикновенъ пжтникъ, и се намѣрва подъ ударътъ на общия законъ (jus commune)". Г-нъ Суле, като даде увѣрение, че неговото намѣрение е било просто да премине презъ Франца за да иде въ Мадридъ, позволи му се да премине и работата се свърши тукъ". Но отъ друга страна, като се разглѣда въпроса по принципъ. нотата на Г-нъ Drouin de Lhuys отива малко подалечко, като счита единъ дипломатъ-пжтникъ като обикновенъ частенъ человѣкъ.

Привилегията за свободно приминуване се отнася само до народитѣ, които се намѣрватъ въ миръ помѣжду си. Но

щомъ тѣ ся въ война, ни единъ воющъ народъ не е задлъженъ, да допуща на дипломатитѣ на своя неприятель свободата да ходятъ кѫдѣто си щатъ. Единъ министръ на едно неприятелско правителство неможе да стѫпи на територията на неприятелската Дѣржава, освѣнъ ако той е снабденъ съ една безбѣдителница (sauf-conduit). Безъ това, не само че може да му се откаже преминуванието, но той може да бѫде още и арестуванъ. Привождаме тукъ единъ случай: Маршалътъ de Belle-isle, французкий посланикъ въ Бавария на 1756, отиваюшъ на своя постъ, премина въ едно село отъ Хановерский-Електоратъ, на който суверенътъ, английский краль, бѣше въ война съ Франца. Той биде арестованъ и веднага испратенъ въ Англия. Нито французкий Дворъ ни оня на Прусия не се оплакваха отъ Хановерското правителство, което не бѣше направило нищо друго. освѣнъ че се бѣше съобразило съ правата на войната.

Разбира се само по себе, че войната трѣба да бѫде формално обявена, за да може да даде на едно правителство правото да постѫпва така. Такъвъ единъ случай се яви въ Австрия. На 1744, единъ австрийски офицеръ арестува контътъ de Holdernesse, английский посланикъ въ Венеция, когато този преминуваше, презъ територията на австрийската империя, като мотивираше, че Англия ако и да не е въ война съ Австрия, то тя е съюзница на нейнитѣ неприятели. Този актъ бѣше явно нарушение на мѣждународното право; за това и Виенский Дворъ, като призна грѣшката на своя офицеръ, побърза да представи своитѣ извинения.

Ни единъ дипломатически агентъ неможе да претендира за освобождение отъ законнитѣ митнически права въ Дѣржавитѣ, съ територията на които се служи, за багажитѣ които не носи съ себе, и би ги оставилъ да идатъ слѣдъ него. Това, което се практикува по нѣкогашъ, въ това отношение, било възъ основание на частни или взаимни обичаи, било предъ видъ на уважение отъ страна на нѣкои малки и второстепенни Дѣржави, не е достаточно, за да установи сѫществуванието на една обща практика или на едно право.

Не бѣше твърдѣ рѣдко, едно врѣме правителствата да взематъ на своя смѣтка както пѫтнитѣ разноски тѫй и ония за пребивание на иностраннитѣ агенти, испратени съ една врѣменна миссия. Днесь обаче не се практикува вече този оби-

чай мѣжду християнскитѣ Държави, освѣнъ само съ пратеницитѣ на тѫй наречениитѣ варварски Държави. Така н. пр., въ послѣдно врѣме, за Японскитѣ и Сиямскитѣ миссии разноскитѣ бидоха исплатени отъ европейскитѣ Дворове, при които бѣха испроводени.

ГЛАВА VI.

Дипломатический церемониялъ.

I. За рангътъ на дипломатическитѣ агенти и за отличията свързани съ него. — Ний говорихме за церемонияла изобще (въ часть I Глава I); що се касае специялно до *дипломатический церемониялъ*, за който посвѣщаваме тази глава, мислимъ че третирането на тази материя трѣба да слѣдва веднага слѣдъ предидущата глава, тѫй като дипломатический церемониялъ е задлъжително послѣдствие отъ правата и прерогативитѣ на дипломатическитѣ агенти. Въ течението на тая глава ний ще имаме да повторимъ много нѣща, казани като изобще и при *Дворцовий церемониялъ*, обаче предмѣта като е единъ общъ, то разбира се, и частитѣ ще иматъ свързска помѣжду си.

Дипломатический церемониялъ почна да се установява малко по малко, и да взема една по-опредѣлена, по-обща и по-постоянна форма, още отъ тогава, отъ когато дипломатическитѣ миссии почнаха да се умножаватъ и да получаватъ единъ постояненъ характеръ, а особено отъ *Вестфалский конгресъ* (трактатитѣ: отъ Мюнстеръ и Оснабрюкъ 1648), гдѣто бѣха събрани министритѣ на толкова Държави, неравни помѣжду си както по могущество тѫй по влияние.

Разликата на рангъ мѣжду суверенитѣ сили, различието на класи помѣжду представителитѣ, трактатитѣ сключени мѣжду правителствата, отъ друга страна пакъ, правилницитѣ и особнитѣ обичаи на сѣкий Дворъ, — сичко това бѣше въвело едно голѣмо разнообразие въ отличията и почеститѣ, които се правяха на дипломатическитѣ пратеници.

Gérard de Rayneval казва:[1]) „Отъ когато модерната политика установи постоянни съотношения мѣжду европейскитѣ народи, трѣбаше необходимо и да се установи рангътъ мѣжду суверенитѣ, или поскоро мѣжду тѣхнитѣ представители; но този рангъ зависяше въ по-голѣма часть отъ относителното могущество на тия владѣтели. Защото имено чрезъ това и титлитѣ получиха повече значение. нѣщо което въ старитѣ врѣмена го немаше, а пакъ рангътъ достигна да бѫде единъ изобиленъ источникъ на контестации и неприятни бъркотии. Тази материя, като се глѣда само отъ тази точка зрения, може да се каже, че тя принадлежи на мѣждународното положително право; защото тя се впада въ обичайното или конвенционалното право, до колкото работата не се касае до етикетата до церемонияла и до почеститѣ. До когато рангътъ не е опредѣленъ сичко е равно, и тогава не сѫществува никаква титла за преднина; но щомъ е установена преднината чрезъ практика или чрезъ припознато притежание, тя става вече едно право, за което не се позволява никому да го наруши“.

Ако и да принадлежи на суверена. да уреди почеститѣ и отличията, каквито той разбира да отстѫпи на акредитиранитѣ, при неговата личность, министри. то той пакъ не би могълъ, безъ едно голѣмо съображавание, да се отдалечи отъ общеприетитѣ обичаи въ това отношение по принципъ и по практика, а особено по причина на важностьта, която се отдава на тѣзи прерогативи, отъ които повечето се считатъ като тѣсно свързани съ достойнството на суверенитѣ и на народитѣ. Сичко, което може да нарани общеприетата етикета, се счита като едно неуважавание, па даже и, спорѣдъ извѣстни обстоятелства, като едно оскърбление. Тѫй както днесь стоятъ работитѣ, па даже и много по-отдавно, народитѣ съставляватъ помѣжду си единъ видъ всемирно съдружение, свързани едни съ други чрезъ взаимни права и длъжности, които сѫ толкова многобройни и толкова сложни, щото не е никакъ лесна работа за единъ народъ да вземе, въ своята вѫтрѣшность, рѣшения каквито му скимне, безъ да се свени и да му мисли, да ли тия распорѣждания, които на първъ поглѣдъ се чинѫтъ като да се касаятъ само до неговитѣ интереси, не ще бѫдѫтъ вре-

---

[1]) Institutions etc. T. I. chap. XV § § 2 et. 3.

дителни на законнитѣ интереси, или не ще наранятъ честолюбието на нѣкой другъ народъ.

Когато се касае само до отличията безъ прямо съотношение съ цѣльта на миссията, и които отличия не установяватъ нищо, което би наранило публичния характеръ на единъ министръ, или би нанесло ущьрбъ на неговитѣ привилегии, такива отличия трѣба да се считатъ като напълно зависящи отъ добрата воля на суверена, които ги дава, и още като такива, които би могле да происхождатъ отъ особни конвенции и сѫществующи мѣжду двѣ правителства обичаи. По тия принципи имено трѣба да бѫдатъ обсѫждани разисканията, които би могле да възникнатъ по този предмѣтъ. При това, трѣба още да се прави разлика мѣжду случаитѣ, въ които разисканията би се отнасяли до церемонияла на Държавата къмъ акредитирания при нея министръ, както и мѣжду ония случаи, въ които разисканията ставатъ само мѣжду иностраннитѣ министри. Въ първия случай, само Държавата е отговорна за онова, което би почувствувалъ министра като противно на сѫществующий церемониялъ; въ втория случай, Държавата нема никакво право да се намѣси, при това и мѫдростьта ѝ го запрещава.

II. За рангътъ на дипломатическитѣ агенти мѣжду тѣхъ. — По тази материя се говори въ часть III, глава II, стр. 85 и не ни остава тукъ, освѣнъ да приложимъ това, че въ дипломатическитѣ конференции, на които цѣльта е да съгласятъ и помирятъ интереситѣ на двѣ или повече Държави чрезъ посрѣдничеството на единъ Дворъ, и на който посрѣдничеството е прието съ уважение, то на министритѣ на този Дворъ се дава обикновенно рангъ, слѣдователно и преднина врьхъ министритѣ на ония Държави, които се намиратъ въ споръ, па даже ако би рангътъ на тия сили да е и повисокъ отъ оня на Дворътъ, който е взелъ отгорѣ си посрѣдничеството.

III. За рѣдътъ и почетнитѣ мѣста мѣжду дипломатическитѣ агенти. — Тѫй като говорихме на друго мѣсто, а имено при *Дворцовий церемониялъ*, по този предмѣтъ, ний ще глѣдаме да скратимъ по възможность голѣмитѣ подробности по тази материя, които ако и на глѣдъ да съставляватъ празни и безъ сѣко сѫществено значение форми, но сѐ пакъ има случаи, когато тѣ възбуждатъ сериозни послѣдствия и затруднениия.

Освоения чрезъ церемонияла рѣдъ за *почетнитѣ мѣста*, предъ видъ на рангътъ и функциитѣ на дипломатитѣ, събрани заедно по случай на една публична церемония или на една конференция, конгресъ и пр., изглѣда като че се е имало за основание или законъ *гербатъ* (щитътъ).

И наистина, при гербътъ, лѣвата му страна отговаря на лѣвата страна на человѣка като стои съ лице срѣщу него, дѣсната му страна вде на дѣсната на человѣка; почетната точка стои въ срѣдата на герба, а точкитѣ на основанието му завзематъ крайнитѣ части. Така сѫщо и за почетнитѣ мѣста.

Въ салонътъ за тържественни аудиенции на единъ суверенъ, въ една черква, при една религиозна процесия, при една траурна церемония, троньтъ, престолътъ (черк.), балдахинътъ, катафалкътъ, или ако е думата за единъ кортежъ, най-високитѣ или най-отличителнитѣ личности измѣжду онія, които присѫтствуватъ, съставляватъ *срѣдата* или *почетната точка*, спорѣдъ която трѣба да се урегулира рангътъ на почетнитѣ мѣста мѣжду присѫтствующитѣ.

Когато се касае до една церемония, въ която дипломатическото тѣло взема едно тъй да речемъ *активно* участие, членоветѣ, които съставляватъ това тѣло, сѣкий съгласно рангътъ си, установенъ чрезъ Виенский правилникъ на 1815, се установява на дѣсно отъ центрътъ, който се счита *почетна точка* на церемонията. Ако напротивъ церемонията е такава, щото дипломатическото тѣло не взема освѣнъ едно *пассивно* участие, участие на обикновенни зрители, въ такъвъ случай му се резервиратъ особни мѣста, било трибунитѣ на черквата, било ложитѣ на театра за представленията на gala и пр.

Когато двѣ лица стоятъ седнали или вървятъ на спорѣдъ, онова, което е на дѣсната страна, т. е. което глѣда на лѣвата си рѫка събѣседника си, завзема почетното мѣсто; когато три лица сѫ заедно сѣдящи или вървѣщи на споредъ, срѣдата е почетното мѣсто; второто мѣсто е онова, което се намира на дѣсната страна на лицето, което стои въ срѣдата.

Това, което сме казали до сега не е достаточно да обясни сичко, което се практикува въ отношение на рангътъ и рѣдътъ на почетнитѣ мѣста: много други подробности сѫ още необходими, които трѣба поне повърхно да припомнимъ.

Когато, на единъ конгресъ или на една конференция, се събиратъ пълномощницитѣ да третиратъ, или когато членоветѣ

на дипломатическото тѣло сѫ събрани на едно церемониялно угощение (dans un dîner de cérémonie), рангътъ на почетнитѣ мѣста на масата, около която сѫ насѣдали, се урѣжда така:

Първото мѣсто на една маса, завзета отъ сичкитѣ ѝ страни, па каквото и да бѫде положението на салата, е обикновенно онова, което се намира срѣщу главний входъ, или пакъ онова, което стои срѣщу прозорцитѣ, като оставя входнитѣ врата било на дѣсно или на лѣво, но никога задъ гърбътъ на лицето, което завзема първото мѣсто. Ако това расположение на масата е невъзможно, първото мѣсто въ центрътъ е онова, което получава свѣтлината отъ лѣвата страна, като се има предъ видъ, че отъ това положение да не послѣдува, щото лицето сѣдяще на това мѣсто, да има задъ гърбътъ си входнитѣ врата, които то трѣба да може да гледа сѣкога въ тѣхъ. Като се има предъ видъ това първо мѣсто, по него се слѣдва рангътъ, като се алтернира на дѣсно и на лѣво, така: 2-то мѣсто на дѣсно, 3-то на лѣво, 4-то на дѣсно отъ 2-то, 5-о на лѣво отъ 3-то и тѫй нататакъ.

Когато е человѣкъ правъ или седналъ, *почетната рѫка* е дѣсната, т. е. онзи който претендира първенство на рангъ се установява на дѣсно на оногова, който му отстѫпва преднина.

При турцитѣ обаче е *лѣвата страна*, която означава *преднина*.

При *линиялний порѣдъкъ*, когато много лица вървятъ едно слѣдъ друго, слѣдватъ се разни распорѣждания. По нѣкогашъ, лицето, което върви напрѣдъ, е считано че завзема първо мѣсто, онова което върви веднага слѣдъ него, второ мѣсто и тѫй нататакъ. По нѣкогашъ послѣдното мѣсто е считано като *първо*, онзи който върви предъ тогова *второ мѣсто* и пр. Този порѣдъкъ се слѣдва при религиознитѣ процесии По нѣкогашъ пакъ порѣдъкътъ на мѣстата се опредѣля спорѣдъ числото на лицата: така н. пр. когато има само двѣ лица, този който върви напрѣдъ, завзема *първото мѣсто*; отъ три лица, онова въ срѣдата, а второто онова отъ прѣдъ, третото задъ онова въ срѣдата; когато има четири лица, онова което върви най-напрѣдъ е послѣдното, онова слѣдъ него второто, а онова което слѣдва слѣдъ тия двѣ е *първото*, а онова слѣдъ това или най-подирното е третото. Когато лицата сѫ на число *петь*, мѣстото въ срѣдата имъ е *първото*, онова

което го предходи второто, и тжй нататакъ, като се прескачатъ сѣкога посрѣднитѣ мѣста.

При *наспорѣдний порѣдъкъ*, т. е. когато нѣколко лица вървятъ на спорѣдъ едно до друго, по нѣкогашъ се практикува, щото крайното мѣсто на дѣсно или онова на лѣво да се счита като *първо*, и въ този случай, онзи който слѣдва веднага има второ мѣсто, и тжй нататакъ; по нѣкогашъ пакъ е числото на лицата, което опредѣля порѣдъка за слѣдвание съгласно рангътъ: н. пр. ако сж само двѣ лица, дѣсната страна е първото мѣсто: мѣжду три лица, онова което има по-високъ рангъ завзема срѣдата, слѣдующий подиръ него съ рангъ дѣсната страна, а третия рангъ лѣвата. Когато лицата сж четери, мѣстото на дѣсния край е второто, до него що слѣдва е *първото*, онова на лѣвия край е четвъртото и веднага до това третото; измѣжду *петь* лица най-високия по рангъ завзема мѣстото въ срѣдата, на дѣсната му ржка е втория, на лѣвата му третия, на дѣсния край чевъртия, а на лѣвия край петия или послѣдния. и тжй нататакъ се слѣдва, като се алтернира, имеющи сѣкога предъ видъ срѣдното почетно мѣсто.

Когато рангътъ мѣжду силитѣ е еднакъвъ, или когато рангътъ е контестиранъ, а пакъ пратеницитѣ. които ги представляватъ, не могжтъ да избѣгнатъ да не се срѣщатъ, въ такъвъ случай се прибѣгва на разни експедитиви (срѣдства), чрезъ които се оставятъ висящи претенцинтѣ на сѣкого. Н. пр. обявява се, че сѣко мѣсто ще се счита като *първо*, и че минутната преднина нема да съставлява никакво докачение врьхъ правата и взаимнитѣ претенции; или пакъ се съгласяватъ врьхъ едно алтернативно размѣнявание, тжй щото на извѣстни епохи да се правятъ размѣнения на рангъ и на мѣста; или пакъ било че се урегулирватъ по възрастьта на суверенитѣ, било пакъ по старшинството на тѣхното владѣние, било чрезъ тѣгление на жребие, било, най-послѣ. съгласно датата за опредѣление на тѣхнитѣ представители или съгласно оная на тѣхното пристигание на постътъ си. Така н. пр. при свиждението си въ Берлинъ на 1709, преднината мѣжду Данский и Полский краль се урѣди чрезъ жребие. На Виенский конгресъ на 1814 и 1815, и на конференцинтѣ въ Aix-la Chapelle на 1818, порѣдъка на мѣстата се остави на *хазардътъ* — кой дѣто се случи: колкото за подписитѣ, тѣ се положиха

чрезъ тѣхнитѣ пълномощници по азбучний рѣдъ на силитѣ. На конгреситѣ отъ 18-то столѣтие. въ Utrecht, въ Cambrai. въ Soissons, и наконецъ въ Aix-la-Chapelle, додоха до съгласие. че ще се въздържатъ отъ сѣкий церемониялъ, и че пълномощницитѣ ще се събератъ безъ отличие на рангъ или на резервирани рангове. Ето какъ вѫтрешний диплотатически правилникъ, направенъ въ Априлий на 1748 за конгреса въ Aix-la Chapelle. формулирва това рѣшение: „Сички конференции (засѣдания) ще се дьржатъ безъ церемония, така щото пълномощницитѣ ще насѣдатъ около една *окрѫгла маса*, при която нема да има ни горенъ ни доленъ край. Тѣ ще сѣдатъ около нея спорѣдъ както влѣгватъ въ салата, гдѣто ще бѫдѫтъ сички заедно неразличими и безъ рангъ".

Сѣкий дипломатически министръ, въ своето помѣщение или въ своя домъ при церемониялнитѣ визити, отстѫпва преднина на министритѣ отъ еднаква класа съ него, слѣдователно сѫщо и *почетна рѫка* (la main d'honneur), безъ да се дьржи смѣтка за рангътъ на тѣхнитѣ суверени; защото това се касае до вѣжливостьта и свѣтский юзажь. Министритѣ отъ втора класа наблюдаватъ тая сѫщата вѣжливость къмъ ония отъ третата класа. толкова повече че мѣжду тѣхъ церемониялнитѣ визити сѫ твьрдѣ рѣдки. Посланицитѣ и Папскитѣ нунции не отстѫпватъ това отличие на министритѣ отъ единъ подоленъ рангъ, когато тия имъ правятъ етикетна визита.

IV. За рангътъ на иностраннитѣ министри предъ видъ на висшитѣ чиновници на правителството, при което сѫ акредитирани, както и на членоветѣ отъ суверенната фамилия. — Претенцинтѣ за рангъ, които би могле да възникнатъ мѣжду дипломатическитѣ агенти, акредитирани при едно правителство, и първитѣ чиновници или достойници на това правителство. се урѣждатъ съгласно класата, на която принадлежатъ тѣзи агенти, както и съгласно сѫществующитѣ отношения мѣжду тѣхнитѣ Дворове и Дворътъ, при който тѣ иматъ своята резиденция или пакъ чрезъ установенитѣ обичаи.

При сичко, че дипломатическитѣ анали сѫ съхранили толкова контестации по този предмѣтъ, то пакъ ни една сила отъ вторий разрѣдъ не би търпяла днесь, щото нейния шефъ да отстѫпи преднина на единъ пратеникъ на една Държава отъ първий разрѣдъ.

Въ слѣдствие на едно общо съгласие на монархическитѣ правителства. синоветѣ и братята на императоритѣ и на кралетѣ иматъ преднина предъ посланицитѣ. Но нищо положително до днесь не е установено по въпросътъ за преднината мѣжду посланицитѣ и членоветѣ на владѣющитѣ неимператорски или некралевски фамилии.

Въ единъ дипломатически домъ сички мѣстни чиновници, които иматъ единъ какъвъ да е рангъ взематъ преднина врьхъ членоветѣ на дипломатическото тѣло изключая посланицитѣ. Тѣзи не отстѫпватъ преднина, освѣнъ на министра на вънкашнитѣ работи.

Напротивъ въ домътъ на единъ чиновникъ или на единъ достойникъ на Държавата, дипломатитѣ взематъ преднина врьхъ сички висши чиновници на страната, изключая само министра на вънкашнитѣ работи.

V. За приемането на публичнитѣ министри и за тържественнитѣ аудиенции на посланицитѣ. — Неравенството въ рангъ на дипломатическитѣ агенти, трактатитѣ, правилницитѣ и обичаитѣ на Двора въвели сѫ едно голѣмо разнообразие въ церемонияла, слѣдванъ при тѣхното тържествено приемание. Ето обаче това що се практикува въобще въ това отношение

Какъвто и да бѫде рангътъ на министра испратенъ при единъ чуждъ Дворъ, неговата първа дѫжность е, щомъ пристигне на мѣстото на своята резиденция, да съобщи за своего пристигание на министра на външнитѣ дѣла.

Ако дипломатический министръ е отъ първа класа, това съобщение го прави първия, а въ негово отсѫтствие. вторий секретарь на посолството, който въ сѫщо врѣме бива натоваренъ да представи единъ препись отъ акредитивното писмо на министра на вънкашнитѣ работи. и да поиска да се опредѣли деньтъ и часътъ, въ който посланика ще бѫде приетъ на аудиенция отъ суверена. Едно врѣме, влѣгването на посланицитѣ въ резиденцията на суверена се съпроваждаше съ найголѣмъ блѣсъкъ; но въ днешно врѣме, това публично тържественно влѣгване не се практикува вече нигдѣ, освѣнъ въ Цариградъ, гдѣто, отъ друга страна, пакъ тържествената аудиенция се ограничава въ предаване акредитивнитѣ писма въ рѫцѣтѣ на великий везиръ и въ присѫтствието на Султана.

Министритѣ отъ втора класа би могле, безъ сѫмнение, да извѣстятъ своето пристигание по сѫщий начинъ на министра на вънкашнитѣ работи; но тѣ се ограничаватъ да му го съобщятъ писменно, като въ сѫщо врѣме го молятъ, да благоволи да вземе нуждитѣ распорѣждания отъ своя суверенъ за предаването на акредитивнитѣ писма, които тѣ носятъ, и отъ които му съобщаватъ преписъ.

Що се касае до *шарже д'афферъ*, които се акредитирватъ само при министра на вънкашнитѣ работи, тѣ съобщаватъ тѣхното пристигание тоже по сѫщий начинъ, като го молятъ да имъ каже часътъ, въ който тѣ ще могѫтъ да му предадатъ тѣхнитѣ акредитивни писма.

Слѣдъ като е извършено въ изискаемата форма съобщението за пристиганието на министра, и, отъ страна на министра на външнитѣ дѣла, е направено обичайното комплиментирание, пратеника се приима на аудиенция отъ суверена. Тази аудиенция може да бѫде *публична* или *частна* спорѣдъ волята на двата Двора или съгласно установений обичай. Но церемонията за публичната аудиенция не е необходимо нужда, за да може да постѫпи посланика въ своитѣ функции; по нѣкогашъ той се приема понапрѣдъ въ *частна* аудиенция, церемонията за тържественното приемание се отлага за по-послѣ въ друго едно врѣме. А когато единъ пратеникъ е натоваренъ съ миссия за една чисто церимониялна работа, обикновенно се споразумяватъ предварително врьху церемонияла, било чрезъ единъ отъ понапрѣдъ испратенъ комиссаръ за урѣждението на тая работа, било чрезъ кореспонденция.

Що се касае до тържествената аудиенция, която се дава на посланика или на нунциуса въ началото, а по нѣкогашъ сѫщо и въ края на миссията, практиката, която се слѣдва при великитѣ европейски Дворове, съ едно малко различие, е слѣдующата:

На опредѣлений день и часъ *интродукторътъ на посланицитѣ* се отправя съ церемония въ помѣщението на посолството, въ единъ отъ екипажитѣ на своя суверенъ, впрегнатъ съ 6 коня; поканва посланика да влезе въ него, слѣдъ това качва се веднага и той, като сѣда отъ прѣдъ на срѣща му. Свитата на посланика слѣдва отъ дирѣ въ неговитѣ собственни екипажи; екипажътъ на посланика съ неговитѣ хора въ *ливре* слѣдва празенъ до оня на суверена, който носи посланика.

Като пристигне въ почетний дворъ на палата или на кастела, тамъ му се отдаватъ военни почести: караулата взема оржжие, барабанчицитѣ биятъ на почесть. Щомъ слѣзе отъ колата, при главнитѣ врата посланика бива приетъ отъ висшитѣ дворцови сановници; той възлиза по парадната стжлба, придружаванъ отъ своята свита и предшествуванъ отъ интродуктйора[1]), който го отвежда въ салата на аудиенцията, на която и двѣтѣ крила се отварятъ веднага.

Суверенътъ, седналъ или правъ, подъ единъ балдахинъ, и обкржженъ отъ принцоветѣ по кръвь, отъ висшитѣ сановници на Дворътъ и отъ първитѣ държавни чиновници, приема посланика, който, придруженъ отъ цѣлия персоналъ на своята свита, се приближава къмъ монарха като го поздравява на три пжти. Тогава суверена става, дава знакъ на посланика да седне на единъ фотолий (столъ) опредѣленъ за него. Щомъ седне посланика прочита *речьта си за аудиенцията;* и като дойде думата за неговото акредитивно писмо, поѣмва го отъ ржката на своя първъ секретарь на посолството, представлява го на суверена и го вржчава на министра на външнитѣ дѣла. Обикновенно речьта се държи на френски езикъ; когато посланика свърши своята речь, суверена му отговаря; слѣдъ това посланика става, и се оттѣглюва по сжщий начинъ, по който е билъ и въведенъ. Слѣдъ свършването на аудиенцията, посланика бива отведенъ въ своето помѣщение съ сжщата церемония.

Обичай е още, че посланика веднага слѣдъ аудиенцията при суверена, да бжде приетъ на аудиенция отъ суверенката, сжпругата на суверена, отъ наслѣдника на короната, по нѣкогашъ и отъ другитѣ принцове и принцеси по кръвь, които отговарятъ прямо на комплиментитѣ на посланика или пакъ чрезъ гранд'метра на тѣхния домъ.

При нѣкои Дворове счита се за етикетно, посланика да цалува ржката на принцесата, която му дава аудиенция. Въ Мадридъ обаче, гдѣто церимонияла позволява даже и на секретаритѣ на посолството или на легацията, когато тѣ вече сж представени чредъ своитѣ министри на кралицата и прин-

---

[1]) При Двороветѣ, гдѣто не сжществува служба за интродуктйоръ на посланицитѣ, тамъ великия церимони-майстеръ или великий шамбеланъ испълнява тия фукции.

цеситѣ по кръвь, да присждствуватъ на цалуванието ржка (besa-manos).

Посланика и членоветѣ на неговото посолство се оттѣглуватъ веднага, и биватъ отведени въ посолството въ колата, съ които сж били доведени.

Слѣдъ представлението, министра на вънкашнитѣ работи, прави първий визита на посланика отъ името на суверена, като отвръщание визитата на представление, която суверена неможе лично да направи.

Отъ този моментъ посланика е въ притежание на своя дипломатически характеръ и на своитѣ привилегии.

Въ Цариградъ, посланицитѣ и министритѣ отъ втора класа предаватъ своитѣ акредитивни писма въ тържественна аудиенция първо на везиря и слѣдъ това на Султана. А chargés d'affaires представляватъ своитѣ акредитивни писма само на великия везиръ въ една церемониялна визита. Правата и длъжноститѣ на сжпругитѣ на министритѣ стоятъ въ тѣсна свьрзска съ ония на тѣхнитѣ сжпрузи. Само сжпругитѣ на посланицитѣ иматъ право да седжтъ въ присжтствието на суверенката.

Представителния характеръ дава на посланика право, да покани суверена и членоветѣ на суверенната фамилия да присжтствуватъ на тържественни празници, които той дава въ своето помѣщение, но въобще това става само при извънрѣдни случаи, когато посланика се послужва съ това право. Такива случаи за примѣръ можемъ да наведемъ нѣколко: великолѣпнитѣ празнувания, дадени отъ француский посланикъ, Г-нъ de Grammont по случай *помазанието* (au sacre) на краля George IV на 1821; отъ рагузский Дукъ при коронясванието на императора Николая I на 1826; отъ посланицитѣ на Англия и Франца при коронясванието на императора Александра II на 1856; отъ Дукъть отъ Магента при коронясванието на краля Велхелма I пруский на 1861.

VI. За частнитѣ аудиенции. — По-горѣ споменахме, че единъ министръ, при представението на своитѣ акредитивни писма, може да бжде приетъ въ публична церемониялна аудиенция или само въ частна аудиенция. Въ *частнитѣ аудиенции*, които суверенитѣ даватъ на министритѣ отъ първа и втора класа (послѣднитѣ твьрдѣ рѣдко се приматъ въ пу-

блична церемониялна аудиенция), наблюдава се единъ много помалко сложенъ церимониялъ, отъ колкото е онзи за който говорихме. Тѣзи аудиенции не се даватъ въ тронната сала; пратеника отива въ палата безъ никаква помпа; суверена го приима правъ на крака, било самъ, било въ присѫтствието на министра на вънкашнитѣ дѣла. Слѣдъ като изкаже обикновенитѣ комплиментирвания, министра врѫчава своето акредитивно писмо на суверена, на когото единъ преписъ отъ това писмо е било дадено предварително заедно съ поискването на аудиенция.

Относително министритѣ отъ трета класа (министритѣ-резиденти) церемонияла различава не само въ отношение отъ една Държава въ друга, но още и спорѣдъ каквито сѫ частнитѣ отношения на единъ Дворъ къмъ другъ.

Независимо отъ аудиенциитѣ, въ които се приематъ иностраннитѣ министри при тѣхното пристигание или при напущанието постътъ си, други особни обстоятелства могѫтъ да ангажиратъ единъ суверенъ, да имъ дава аудиенция за презъ течението на тѣхната миссия. Случва се по нѣкогашь на примѣръ, че единъ чуждъ министръ е натоваренъ, да предаде на владѣтеля, при когото е акредитиранъ едно автографично писмо отъ своя суверенъ, или знаковетѣ на единъ отъ неговитѣ ордени, или пакъ че има поржка, отъ негова страна, да преговаря съ него за една фамилиярна работа, да му изрѫзи единъ комплиментъ за честитание или за кондолеанса. Освѣнь това нѣкои суверени сѫ въвели при тѣхъ обичай, да даватъ рѣдовно аудиенции на дипломатическото тѣло на извѣстни дни н. пр. по случай новата година и пр.

VII. За етикетнитѣ визити. — Дипломатический церемониялъ изисква, независимо отъ частнитѣ визити, които единъ министръ, слѣдъ пристиганието си, би могълъ да направи на членоветѣ отъ дипломатическото тѣло, преди още да е билъ приетъ отъ суверена, то слѣдъ като бѫде вече легитимиранъ при владѣтеля, да имъ направи и *етикетни визити*, за да засвидѣтелствува своето официялно качество. Тѣзи визити се правятъ и повръщатъ съгласно рангътъ на министра и рангътъ на оногова, който го е испратилъ, като въ сѫщо врѣме се съобразява съ установенитѣ правилници и постоящата практика. До когато тия церемониялни визити не сѫ напра-

вени, министритѣ могатъ да се считатъ, като че не се познаватъ въ тѣхното дипломатическо качество.

Обичай е, щото посланика слѣдъ своето тържественно приемание, да се распорѣди да съобщи на иностраннитѣ министри въ резиденцията си днитѣ, въ които той приима въ домътъ си дипломатичестото тѣло, било въ униформа, било само въ фракъ. Правителството, при което министра е акредитиранъ, отъ своя страна, публикува въ официялний вѣстникъ днитѣ, въ които посланика ще приима висшитѣ мѣстни чиновници както и сички съ познато отличие личности, които сж му биле представени чрезъ церемони-майстера на Дворътъ.

Посланика, ако нема нѣкои свои лични съображения да постжпи инакъ, не е задлъженъ да направи официялна визита на министритѣ отъ трета и четвърта класа, освѣнъ съ полагание *картичката си* на тѣхното помѣщение. Не е така обаче за министритѣ отъ втората и третата класа; тѣзи правятъ визити на сички министри безъ различие, които се намѣрватъ акредитирани предъ тѣхъ.

Сжщитѣ начала се наблюдаватъ и отъ госпожитѣ на дипломатическото тѣло: госпожата на посланика трѣбва да направи тя първа визита на госпожата на министра на вънкашнитѣ дѣла, както и на госпожитѣ на посланицитѣ дошле преди тѣхъ, и тия последнитѣ пребьрзватъ да ѝ повьрнатъ визита. Госпожитѣ на другитѣ министри, биле тѣ членове на кабинета (министерството) или отъ дипломатическото тѣло длъжни сж първи да направятъ визита на посланицата.

Министритѣ отъ втора класа на нѣкои велики Държави по нѣкогашъ се отказватъ, да направятъ, слѣдъ пристиганието си, първи визита на chargés d'affaires. Това твърдѣ подострено отличие, като се изключатъ посланицитѣ, за министритѣ отъ втора класа може да има своята основа само въ една проста надмѣнность, която често е ставала причина за неприятни конгестации, но днесь тя е почти на врѣдъ изхвърлена изъ обичайтъ: министритѣ отъ втора класа, слѣдъ пристиганието си, слѣдъ като сж се видѣли съ колегитѣ отъ тѣхния рангъ, не се отказватъ вече да направятъ първи визита и на chargés d'affaires.

Що се касае до мжчнотитѣ, които възникнуватъ по нѣкогашъ врьхъ церемонияла, наблюдаванъ въ визититѣ на етикета, които иностраннитѣ министри си правятъ взаимно, както

съ лицата облечени съ първитѣ държавни служби, по този въпросъ трѣбва да се има прецъ видъ частната практика установена при сѣкий Дворъ и по нея да се съобразяватъ.

Формитѣ на етикетата различаватъ една отъ друга почти при сѣкий Дворъ, за това най-разумното е за сѣкий дипломатъ, който пристига въ една столица, да се справи при нѣкого отъ своитѣ колеги, който е билъ акредитиранъ по-рано при сѫщий Дворъ, врьхъ установенитѣ *юзажи* за церемонияла на аудиенциитѣ и на визититѣ, защото пренебрежението на тия вънкашности може твърдѣ лесно да породи неповолно мнение за неговата личность.

VIII. За титлата на Превъсходителството (Excellence). — Въ дипломатическата ерархия титлата на Превъсходителство принадлежи исключително на министритѣ отъ първа класа, и тая титла имъ се дава, въ това качество, чрезъ сички ония, съ които тѣ иматъ да третиратъ, било словесно, било писменно, но не и отъ суверена.

Ако по нѣкогашь се дава тази титла и на министритѣ отъ втора класа, това не се прави никога възъ основание на тѣхния дипломатически характеръ. Нѣкои *цивилни* или *граждански* служби сѫ по нѣкогашь облечени съ тая титла, нѣщо което се практикува въ нѣкои страни, но има и много други особно конституционни Държави, на които основнитѣ закони запрещаватъ подобни титли и отличия. Въ ония Държави, гдѣто титлата превъсходителство е приета, тя се дава обикновенно на министритѣ съ портофейли, на държавнитѣ министри, на марешалитѣ и адмиралитѣ, на генералитѣ, на великитѣ шамбелони както и на други нѣкои личности занимающи високи граждански служби.

Титлата Превъсходителство (Excellence), взета въ XV столѣтие отъ италиенскитѣ принцове, бѣше дадена за първъ пѫть на единъ посланикъ чрезъ Henri IV, французкий краль, на Дукътъ de Nevers, понеже роденъ князь отъ домътъ на Мантуа. Но незабавно поискаха тая титла Венециянскитѣ и Спанскитѣ посланици, а на конгреса въ Мюнстеръ тя се даде на сички посланици. Въ Шведия сенаторитѣ получаватъ тази титла; сѫщо и голѣмцитѣ въ Спания; въ Турция тя е дадена на *реизъ-ефенди* (министра на вънк. дѣла), а титлата *Високчество* на великий везирь. Въ Руссия *Чинъ*, или ерархический

правилникъ установенъ отъ *Петра Великий*, дѣли държавнитѣ чиновници на 14 класи, и само на ония отъ първитѣ *три* класи се дава титлата Превъсходителство.

IX. За нѣкои особни отличия на чуждитѣ министри. — Преди установението на постояннитѣ миссии, бѣше обичай да се отдава на посланицитѣ, при пристиганието имъ въ столицата, па даже и въ градоветѣ презъ които преминуваха, сѫщитѣ почести, каквито би трѣбвало да се отдаватъ лично на тѣхния суверенъ. Днесь обаче, съ исключение по нѣкогашь на турскитѣ посланици, твърдѣ рѣдко се случва да се изискватъ тѣзи публични почести. Тържественни влѣгвания въ столицитѣ излѣзоха изъ обичай; при сичко това, когато единъ пратеникъ отъ първа класа пристига по море, той бива поздравенъ отъ укрѣпленията (вижь морский церемониялъ, глава IX).

Прерогативитѣ отдавани исключително на посланицитѣ и на нунциуситѣ на Папата сѫ:

1-о Да може да се вози съ шесть коня in fiocchi (т. е. величествено);

2-о Да приема *военни почести*; 3-о да има единъ *балдахинъ* въ своята церемониялна сала. Подъ този балдахинъ е исправенъ на крака портрета (въ естественна величина) на суверена, когото той представлява: посланика, когато приима етикетни визити, или визити които му се правятъ по случай празника на неговия суверенъ, стои правъ подъ балдахина, като внимава да не би да маскира съ тѣлото си портрета на суверена си.

Впрочемъ ни единъ министръ неможе да претендира почести и прерогативи по-голѣми отъ тия, каквито обичаитѣ на Двора, при който е акредитиранъ, отдаватъ на ония отъ неговитѣ колеги, които принадлежатъ на сѫщата класа, освѣнъ ако чрезъ специялни конвенции церемонияла не е инакъ опредѣленъ. Великитѣ Дворове отдаватъ често много по-малко отличителни почести на министритѣ отъ втора класа, отъ колкото и каквито отдаватъ среднитѣ или малкитѣ Дворове на министритѣ отъ трета класа, а особно на ония, които представляватъ Държави отъ първий разрѣдъ. По-преди при нѣкои Дворове госпожитѣ на chargés d'ffaires и на секретаритѣ на легациитѣ не сѫ биле представлявани на суверена, но новия

порѣдъкъ, въ днешни врѣмена, мязя като да е измѣнилъ този обичай.

Иностраннитѣ министри имать право да положать *гербътъ* или *армоариитѣ* на своя суверенъ надъ входнитѣ врата или на друго видно мѣсто на зданието на миссията. Но този обичай за полагание гербътъ, въ Парисъ, Берлинъ и пр. много на рѣдко се вижда; въ Римъ той е много по-общъ. Въ много столици обаче таблата съ гербътъ е замѣстена съ надписътъ: *Посолство* или *Легация* на . . . (Ambassade ou Legation de . . .).

X. За награждаванието министритѣ съ ордени и за дипломатическитѣ подаръци. — Когато единъ дипломатъ е проседѣлъ по-дълго врѣме при единъ Дворъ, или когато той е билъ натоваренъ при него съ нѣкои важни преговори, които е умѣелъ и да ръководи и да свърши щастливо, или пакъ е билъ испратенъ по нѣкоя церемониялна миссия, е обичай доста распространенъ и почти всеобщъ, щото въ момента на неговото отпжтувание да получи отъ шефътъ на Държавата едно особно засвидѣтелствувание на неговото удовлетворение. Въ този случай суверенътъ го награждава съ единъ отъ своитѣ *ордени* или му прави единъ *дипломатически подаръкъ*, който се състои обикновенно въ една *табакера*, украсена съ портрета на владѣтеля или убогатена съ неговото *венвелно име* отъ бриляити.

Чуждия министръ, за да може да носи този чуждъ орденъ, трѣба да иска позволение за това отъ своя суверенъ. Това позволение обаче републиканскитѣ правителства не го даватъ всѣкога на тѣхнитѣ пратеници. Така н. пр. ни единъ гражданинъ на Съединенитѣ-Щати въ Америка нито на Швейцария неможе да приеме една декорация или единъ подаръкъ отъ единъ чуждъ суверенъ. Сенаторитѣ на Анзеатскитѣ градове тоже нематъ право да приимать декорации.

Институцията на кавалерскитѣ ордени възлиза и произходи още отъ епохата на крьстоноснитѣ войни. Членоветѣ на военнитѣ *дружини* (корнорации) както *темплиеритѣ* [1]), кава-

[1]) Темплиери се наричаха кавалеритѣ на единъ воененъ и религиозенъ орденъ (дружина), организиранъ въ началото на XII столѣтие, съ цѣль да защищава християнитѣ, които отиватъ като поклонници въ свѣтитѣ мѣста.

лерить отъ Малта и пр. носяха кръстъ като знакъ на братство. Споредъ този прототипъ шефоветѣ на Държавитѣ учредиха мирски или граждански ордени, които въ модернитѣ врѣмена се умножиха съ една невѣроятна бързина и наводниха цѣли общества. Дарностьта, съ която повечето правителства раздаватъ своитѣ многобройни декорации, припомогна само, отъ една страна, да се увеличи числото на любителитѣ и претендентитѣ, а отъ друга, да се намали значението на отличието.

Титлитѣ на благородство днесь почти ни единъ суверенъ не подарява, както едно врѣме, на чужди подданици, защото сѣко правителство има право да ги не признава; а демократическитѣ Държави, чрезъ своитѣ основни закони, сж ги съвсѣмъ уничтожили, като ги запрещаватъ и за въ бждуще.

Белгия отъ 1832 насамъ постоянно се е борила за ограничението въ раздаване ордени на белгийци отъ иностранни правителства. Белгийската конституция (чл. 76) дава власть на краля да раздава военни ордени, като се съобразява, въ това отношение, съ предписанието на законитѣ. На 1832 единъ законопроектъ за учреждаването на единъ националенъ орденъ съ двоенъ характеръ: *воененъ* и *граждански*, биде внесенъ въ законодателното тѣло; но учреждаването на граждански орденъ биде силно комбатирано въ камерата, и се отхвърли съ 38 гласа противъ 33. Проекта остана редактиранъ така: „учреждава се единъ воененъ орденъ, предназначенъ за награждение на отлични заслуги къмъ отечеството". Гражданския орденъ биде отхвърленъ; но на второ гласоподаване гражданский орденъ биде приетъ съ 37 гласа противъ 35. И тжй ордена биде учрежденъ съ двойния си характеръ подъ титлата *Орденъ на Леополда* (l'Ordre de Leopold). Закона за учреждението на този орденъ състои отъ 9 членове. Членъ 9-й има това съдържание: „Декорацията на ни единъ другъ орденъ освѣнъ на този, учрежденъ чрезъ настоящий законъ, не може да бжде носена отъ Белгийци инакъ, освѣнъ чрезъ позволението на краля".

По-кжсно, на 1845 г. отъ 20 Май, позволението за носяние чужди ордени, предвидено въ казаний членъ (9), биде подложено на нови условия по-стѣснителни чрезъ кралевский декретъ съ слѣдующето съдържание: „Ни единъ Белгиецъ неще получи позволение, да носи знаковетѣ на единъ чуждъ орденъ, нито пакъ припознаването на чужди титли за благородство,

освѣнъ ако тия отличия не сж съставлявали предмѣтъ на едно предварително съглашение мѣжду нашето правителство и онова, което ги е подарило“. Направения опитъ на белгийското правителство съ другитѣ правителства доказа по-кжсно, че това съглашение неможе да се постигне. Слѣдъ това белгийското правителство пристжпа, въ това отношение, къмъ постѣснителни и ограничителни мѣрки. На 1855 г. въ мѣсецъ Юлий, белгийското правителство испрати до своето дипломатическо тѣло едно циркулярно, въ което бѣше главно изложенъ този принципъ: „Предварителното съглашение не е вече нуждно. Но, преди да се даде позволение, правителството трѣба да бжде добрѣ уведомено и освѣтлено врьхъ мотивитѣ, които сж дали поводъ за даванието чужда декорация на единъ Белгиецъ, тжй сжщо и за честностьта на декорирания“. И тукъ се е спрѣлъ този въпросъ.

Българската конституция запрещава титлитѣ за благородство и други отличия; но тя дава право на Българский суверенъ да раздава ордени, учреждавани чрезъ особни закони (чл. 58 и 59). Българската Държава има слѣдующитѣ Ордени:

I. Княжеский български военен орденъ „за храбрость“, учреденъ на 17 Априлъ 1879 година, на който праздника е установенъ отъ послѣ на 23 Априлий („Св. Георгий“). Този орденъ има слѣдующий уставъ:

НИЙ АЛЕКСАНДРЪ I[2]

съ Божия милость и народната воля

Князъ на България

Учреждаваме Орденъ въ памятъ на деньтъ, въ който стана Нашето избиране на престолътъ на 17 Априлий 1879 година, който день и заповѣдваме да се почита като Орденски праздникъ.

Заповѣдваме да се нарича тоя Орденъ: Военен Орденъ; а награденитѣ съ него наричатъ кавалери на Военния Орденъ. Знакътъ на тоя Орденъ да бжде предъ свѣтътъ въ всички врѣмена доказателство за милостивото Наше благоволение за военна служба и добро поведение.

Ние и нашитѣ наслѣдници на Прѣстола ще бждатъ всѣкога Голѣмитѣ Владѣтели на този орденъ и ще носятъ първия и четвъртия степень заедно.

Военния Орденъ има четири степени, знаковетѣ на който сж слѣдующитѣ:

Първата степень е голѣмия крьстъ, който се носи на шия на синя лента съ срѣбърни рѣзки по крайщата.

Голѣмия крьстъ е златенъ, съ златни мечове, съ бѣлъ емайль, на около съ златни краища. Надъ крьстътъ има голѣма златна корона. Въ срѣдата на крьстътъ на вънкашната страна, на лицето, гдѣто се намира червеното поле, е изобразенъ златния гербъ на Княжеството, а въ зеления кржгъ има надписъ: „За Храбрость". На другата страна въ срѣдата на червеното поле е написано Нашето венželно име, което стои въ зеления кржгъ съ надписъ „Князъ на България 1879".

Звѣздата е отъ такъвъ сжщи видъ и голѣмина, както и крьстътъ безъ корона, въ срѣдата на която звѣзда, въ зеления кржгъ, се намира червено поле, и на него е изобразенъ златния гербъ на Княжеството. Въ зеления кржгъ има съ златни букви надписъ: „За Храбрость". Зеления кржгъ е обиколенъ на около съ сребъренъ обржчъ въ видъ на камени.

Тая звѣзда се носи на мундирътъ, на лѣвата страна.

Втората степень на голѣмия крьстъ: този крьстъ е нѣщо по малъкъ; носи се на шия съ сжщата лента.

Третята степень е сжщи такъвъ крьстъ, но още по малъкъ.

Носи се въ петлица съ сжщата лента, само по-тѣсна.

Четвъртата степень: крьстътъ е на еднаква голѣмина съ оня отъ третя степень, но безъ корона, и съ тъмно-малиновъ цвѣтъ, бордурата (крайщата) и мечоветѣ на крьста сж сребърни, кржгътъ, който окржжава срѣдата, е бѣлъ.

Първитѣ три степени се носятъ както на мундиръ, тжй и на сюртукъ и на палто.

Но може да се носи четвъртия степень всякога съ парадна и непарадна форма.

Съ Военния Орденъ отъ 1-ва и 2-ра степень се наградяватъ най-отличнитѣ военни доблести, юначества, по собственното Наше усмотрение; а удостояванието за този орденъ отъ 3-та степень Ний възлагаме на особенъ съвѣтъ, съставенъ отъ сами кавалери на ордена, при което съвѣтътъ може въ особенни случаи да ходатайствува предъ Насъ за награждение и 2-ра степень отъ Военния Орденъ. А за 4-та степень по представление на Началството прямо на Наше усмотрение.

Кавалерственния съвѣтъ удостоява за награда на Военния Орденъ отъ 3-та степенъ за отлични военни подвиги.

За удостояване на военния орденъ за отлични военни подвиги е този:

1) Който, като е прѣзрѣлъ очевидната опасность и като е показалъ доблестенъ примѣръ за неустрашимость, присжтствие на духа и самоотвержение, — е

извършилъ отличенъ воененъ подвигъ, увѣнчанъ съ пъленъ успѣхъ, и който е принесълъ явна полза.

2) Който, въ врѣме на битката, предложи въ дѣйствующитѣ войски на Главния Началникъ, който има право на началникъ отдѣлнаго отряда, — съвѣтъ за таково дѣйствие, което, по неговото собственно засвидѣтелствуване, не е било преди това зето предъ видъ, и на което приведението въ испълнение принесе полза и рѣшителна побѣда надъ непринятельтъ.

3) Който, като прѣдводителствува лично войска, одържи пълна побѣда, надъ непринятельтъ, който има значителни сили, побѣда по слѣдствие на която непринятельтъ съвършено се унищожава, или поне по голѣмата часть отъ неговата артилерия се унищожава.

4) Който, като предводителствува лично войска, превземе нѣкоя крѣпость, или нѣкое друго укрѣпено мѣсто, упорно защищаемо отъ непринятельтъ съ превъзходни или равни сили.

5) Който прѣвземе съ бой нѣкоя непринятелска въоружена батерия, или пъкъ слѣдъ упоренъ бой завземе нѣкое важно мѣсто въ непринятелската позиция.

6) Който като защищава нѣкоя крѣпость или другъ нѣкой важенъ пунктъ, дръжанъ въ отбранителното положение, издържи упорно съпротивление противъ непринятеля съ превосходни сили, и отблъсне нападението му върху батериитѣ, като не ги предаде.

7) Който, като всѣдни въ бой, или съ искусни маневри като отклони вниманието на превосходнитѣ сили на непринятеля, който обсажда наша нѣкоя крѣпость, успѣе да введе въ нея значително подкрѣпление, или да я снабди съ нуждитѣ муниции или запаси, или като жертвува себе си за испълнението на това важно назначение, даже и ако би билъ разбитъ, но ако при това издържи опорна битка и постигне опредѣленната си цѣль; то на пълно заслужва награждание съ Военния Орденъ. Който като си отвори пѫть и премине чрезъ непринятеля, несравненно по-силенъ за да дойде на помощь на наша войска, която е заобиколена отъ непринятеля.

8) Който, като е билъ отъ всички страни заобиколенъ отъ непринятеля успѣе да се промѫкне чрезъ него, като не остави въ рѫцѣтѣ на непринятеля никакъвъ трофей.

9) Началникъ на кавалерия, която подъ личното негово предводителство, нападне безъ помощь на артилерия, и истребя непринятелско карре или пѣхотна колонна.

10) Който, при преминуване на войска прѣзъ нѣкоя рѣка, защищавана отъ непринятеля, първий завземе противния, отсрѣщния брѣгъ и се задържи на него.

11) Който вземе съ бой непринятелски топъ, или нашъ топъ усвоенъ отъ непринятеля, и ги достави въ распореждането на своето Началство.

12) Който, при превзимането съ приступъ упорно защищаеми: крѣпости, ретраншаменти, окопи, или друго нѣкое укрѣпено мѣсто, първи влѣзе въ крѣпости или въ укрѣпенното мѣсто.

13) Който въ боя своерѫчно отнеме непринятелско знаме или стандартъ, или пъкъ своерѫчно грабне наше знаме или стандартъ, взетъ отъ непринятеля.

14) Който въ боя лично вземе въ плѣнъ Главнокомандующия, или корпусни командиръ на непринятелската войска.

15) Който, въ врѣме на битка, лично освободи отъ непринятелскитѣ рѫцѣ Главния Началникъ или Началника на нѣкой отдѣленъ отрядъ на нашитѣ войски.

16) Който, като охотникъ, вземе върху си нѣкое опасно и полезно предприятие, и го извърши съ пъленъ успѣхъ; на примѣръ: да разруши мостъ на нѣкоя значителна рѣка вътрѣ въ непринятелската позиция, и съ това като прѣкъсне прямото съобщение между частитѣ на непринятелската армия, способствува да се нанесе надъ нея побѣда и др. т.

17) Който, съ половина число топове, но съ искусното си дѣйствие принуди да замълчи непринятелската батерия, двойно по-силна.

18) Който, при защищаването на нѣкой проходъ или преминаване на рѣка, рѣшително спре натискътъ на значителнитѣ непринятелски сили, и съ това даде възможность на нашитѣ, да завзематъ нѣкоя позиция или да отсѫтятъ.

19) Който, като командува едва или нѣколко батерии, съ смѣло нападателно движение се приближи къмъ непринятелскитѣ войски и имъ нанесе рѣшително пора-

женние, или като доближи къмъ непрятелскитѣ укрѣпления на твърдѣ близко разстояние, прекрати огъньтъ на артиллерията, която е разположена на тѣзи укрѣпления.

20) Който, при излизанието на нашитѣ войски изъ нѣкоя теснина, която се обстрѣлва отъ непрятелскитѣ силни батерии, първи успѣе да извади отъ тая тѣснина своята Артиллерия, и като се установи добрѣ, даде възможность на нашитѣ войски да завзематъ нови позиции.

21) Който, при отплаванието на непрятелскитѣ десантни войски къмъ нѣкой брѣгъ, занятъ отъ насъ, съ искустното дѣйствие на ввѣрената му Артиллерия може да ги отблъсне и принуди непрятеля да се откаже отъ това предприятие.

22) Който, като командува брешь-батерия, съ искусното си дѣйствие успѣе да отвори пътъ, да направи проломъ, удобенъ за приступъ и съ това рѣши падането на крѣпостьта.

23) Който, въ врѣме на приступа, съ силното дѣйствие на топовитѣ, поставени противъ проломъ, спре стрѣмлението на непрятеля и го принуди да отстъпи.

24) Който, подъ силното непрятелско стрѣлянье, било съ пушки или картечи, поправи нѣкоя платина, ограда, мостъ, или друго съобщение, разрушено отъ непрятеля, и съ това даде възможность да се преслѣдова непрятеля.

25) Който отъ офицеритѣ, въ врѣме на битка противъ непрятеля съ превъсходни сили, въодушеви и насьрдчи съ примѣрътъ си на лична храбрость ослабвающитѣ усилия и нѫжество на солдатитѣ, тъй щото дѣлото, което се е показвало съмнително да се възстанови въ наша полза и да се увѣнчае съ пъленъ успѣхъ.

26) Който, при ненадѣйното нападание на непрятеля на нѣкой важенъ пунктъ отъ нашата позиция, спре подъ силното непрятелско стрѣляние съ пушка или картечи, по-нататашното му движение, като устрои нѣкоя преграда, или като събори нѣкой мостъ, или друго съобщение.

27) Който навеке понтоненъ или другъ мостъ подъ силното непрятелско стрѣляние

28) Който, при отстъпление, разруши нѣкой мостъ подъ силното непрятелско стрѣляние, слѣдъ като преминатъ всичкитѣ наши войски, и чрезъ това обезпечи по-нататашнитѣ тѣхни дѣйствия.

29) Който съ явна опасность устрои и запали мина на нѣкое важно мѣсто, и съ това се достигнатъ сѫществени резултати.

30) Който истреби въ подземна война непрятелски минеръ и унищожи въ това приготвенитѣ отъ непрятеля мини и разсипи контръ-ескарпъ въ нѣкой трапъ.

31) Който направи рекогносцировка на нѣкоя непрятелска позиция, гдѣто има голѣма опасность и серпозни резултати.

32) Тъй като не е възможно да се изброятъ всички военни доблести, които подлежатъ на награждание съ Военния Орденъ, то се предоставя право на най-близското началство, да прави представления въ всички онѧ случаи, когато показаний подвигъ е достоенъ за награда, ако и да не спада къмъ горѣизложенитѣ примѣри.

33) Онѧ офицери, които по заповѣдь на висшето началство се намиратъ при нѣкои съюзнически войски, наградяватъ се за отличнитѣ си военни подвиги съ Военния Орденъ, на сѫщото основание, както по-горѣ е установено.

34) Представлението за награда съ Военния Орденъ, както на четвърта, тъй и на третя степень, става по командата на най-близския началникъ, който е показалъ отличие.

35) Всѣкий най-близки началникъ, преди такоко прѣдставление, е обязанъ най-строго да испита: дѣйствително ли представляемия е извършилъ такъвъ подвигъ, който заслужава награда, и като събере всички нуждни за това доказателсва, да опише подвигътъ ясно и обстоятелно, като спомене: отъ коя часть на войската е, подъ чие началство е именно, гдѣ, въ какъвъ случай и кога е извършенъ подвигътъ; а така сѫщо, ако е взелъ трофеи или пленници, то колко и въ чие распореждание сѫ оставени. А въ заключение на своето прѣдставление, началникътъ е длъженъ да изложи, както всичкитѣ събрани за тоя подвигъ доказателства, тъй и личното за това свое засвидѣтелствование.

36) Представлението за награда съ Военния Орденъ трѣбва да става отъ най-близския Началникъ въ най-кѫсно врѣме и никькъ не по-кѫсно отъ единъ мѣсецъ послѣ извършването на подвигътъ.

37) Ние, по представлението на най-близкото Началство за награда съ Военния Орденъ, поржчваме на Съвѣта за Кавалерския Орденъ, който ще състои не по-малко отъ шестъ членове по Наше назначазание, да разгледа поднесеното представление. Въ случай че нѣма шестъ кавалери въ мѣстото, гдѣто е събранъ Съвѣтътъ, въ съставътъ на тоя Съвѣтъ могатъ да бждатъ назначени двама члена и не кавалери, но които сж участвували въ бой.

38) Съвѣтътъ като съобрази подвигътъ съ статутътъ и като подпише своето опредѣление, рапортирва Намъ, признава ли той подвигътъ на оня, който го е извьршилъ, достоенъ за награда, съ Военния Орденъ, или не го признава и защо именно.

39) Ако подвигътъ не спада ни къмъ единъ отъ примѣритѣ, които сж приведени въ статутътъ, то се дава право на Съвѣтътъ да признае представляемия достоенъ за награда съ Военния Орденъ, съ двѣ трети или повече гласове.

40) Удостоения отъ Съвѣтътъ за получване на Военния Орденъ 3-ти степень, се наградява само съ Нашето утвьрдяване.

41) За офицеръ, който е извьршилъ единъ отъ горѣописанитѣ подвиги въ врѣмето, когато се е намиралъ при сжюзнически войски, представлението трѣбва да става отъ Главния Началникъ на тия войски, и за разглеждането на неговитѣ права за удостояването му съ Военния Орденъ, съставя се съвѣтъ по особенна Наша заповѣдь.

42) Знакътъ на Военния Орденъ отъ първитѣ три степени никога не се снема; защото той се добива съ особенни заслуги.

43). Всички кавалери на Военния Орденъ отъ първитѣ три степени, слѣдъ освобождението имъ отъ военна служба, могжтъ да носятъ воененъ мундиръ, ако и да нѣматъ това право по общото положение.

44) Кавалеритѣ отъ всѣка степень на Военния Орденъ се записватъ въ особенъ списъкъ и тѣхното първенство се счита отъ деньтъ на отличието, а ако нѣколко лица получатъ орденъ отъ еднаква степень въ единъ день, то първенството имъ се счита по чинътъ.

45) Всички дѣла по Военния Орденъ се водятъ въ особенна канцелария за Капитула подъ управлението на лица назначени отъ Насъ.

46) Грамотитѣ и Рескриптитѣ на Военния Орденъ отъ всички степени се даватъ подписани собственноржчно отъ Насъ.

47) На всички Рескрипти и Грамоти се прилага орденския печатъ.

48) Ония, които получаватъ Военния Орденъ заплащатъ стойностьта му въ канцеларията на Капитула.

49) Ония, които сж направили нѣкое престжпление, както служащи, тжй и находящи се въ оставка, и които иматъ Воененъ Орденъ отъ всички степени, лишаватъ се отъ тѣхъ само тогава, когато се лишатъ по сжда отъ всички права на състоянието си и само по предварителното утвьрдяване отъ Насъ на присждата.

За знакътъ отличия на Военния Орденъ за нижнитѣ чинове.

Къмъ Военния Орденъ се причислява особенъ знакъ за отличие, установенъ за награда на нижнитѣ военни чинове за храбрость, показана противъ неприятеля.

Знакътъ за отличие на Военния Орденъ състои отъ три степени. Първата степень е златенъ крьстъ съ мечове и съ бантъ, въ кржгътъ на който на вънкашната страна на лицето е изобразенъ гербътъ на Княжеството и наоколо надписъ: „За храбрость"; а на другата страна, въ кржгътъ вензелното изображение на Нашето име, а наоколо надписъ: „Князъ на България 1879".

Втора степень е такъвъ сжщи крьстъ, но безъ бантъ; третята степень е тоже такъвъ сжщи крьстъ, както втора степень, но сребъренъ. Крьстътъ на всяка степень има свой нумеръ, подъ който знакъ се и записва въ списъкътъ на награденитѣ съ този Орденъ

Знакътъ отличия на Военния Орденъ се носи на петлица на синя орденска лента съ тѣсни сребърни рѣзки по края.

Числото на нижнитѣ чинове, които могатъ да получатъ знакъ отличия на Военния Орденъ е неопредѣлено

Награждението съ знакътъ отличия на Военния Орденъ се опредѣлява по два начина:

а) Когато нѣкой отъ нижнитѣ чинове е показалъ особенна лична храбрость.

б) Когато въ дѣло противъ неприятеля се забѣлѣжи, че особенно се е отличила нѣкоя часть или команда.

Въ първия случай се дава имененъ кръстъ отъ първа или втора степень, а въ втория случай по Наше усмотрѣние се назначаватъ за цѣлата часть нѣколко кръстове отъ третя степень. Слѣдуемитѣ пари за знакътъ отличия на Военния Орденъ се внасятъ, споредъ стойностьта му, отъ економисанитѣ суми на частьта въ канцеларията на Капитула на Ордена.

Ако и да е невъзможно да се изброятъ точно всичкитѣ разнообразни военни подвиги, които даватъ право за получение знакътъ отличия на Военния Орденъ за лична храбрость; но за да се постановятъ нѣкои правила, по които би могли по-добрѣ да се отличаватъ дѣйствията отъ обикновеннитѣ, Ние признаваме за нуждни да опрѣделимъ слѣдующитѣ:

Достойни за награда съ знакътъ отличия на Военния Орденъ:

1) Който, при превземането на батерия, ретраншаменти, окопи, или друго занято отъ неприятеля укрѣпено мѣсто, съ примѣрътъ на отлична храбрость и неустрашимость — обохри своитѣ другари.

2) Който като охотникъ предприеме нѣкое опасно и полезно предприятие, и го извърши съ пълнъ успѣхъ

3) Който въ боя своержчно отнеме неприятелско знаме или стандартъ или своержчно земе назадъ наше знаме или стандартъ зети отъ неприятеля

4) Който въ бой земе въ плѣнъ нѣкой неприятелски Генералъ или Щабъ-Офицеръ.

5) Който избави животътъ на своя офицеръ въ нѣкое сражение, като отблъсне ударътъ, който го заплашва, или който го освободи отъ неприятелски ржцѣ.

6) Който за избавлението на нѣкой офицеръ му даде коньтъ си, и чрезъ това го избави.

7) Който като е раненъ, слѣдъ превързванието на раната му, се завърне въ своята команда на мѣстото, гдѣто става сражението съ пълното си въоружение и амуниция, и остане тамъ до края на дѣлото.

8) Който, при щурма на нѣкоя крѣпость, ретраншаментъ, или друго укрѣпено мѣсто, първи влезе на окопа или въ укрѣпеното мѣсто.

9) Който въ отсжтствието изъ строя на всички офицери, като земе командата и като запази порядъкъ въ рѣдоветѣ на нижнитѣ чинове, се задържи на своя пость при нападението на неприятеля, или испѫди неприятеля изъ ложементитѣ му, или изъ друго нѣкое укрѣпенно мѣсто.

10) Който, като ободрява и насърдчава съ примѣрътъ си своитѣ другари, съ тѣхната помощь земе назадъ отнетия вече отъ неприятеля топъ.

11) Който съдѣйствува съ примѣрътъ на личната си храбрость за отблъсването на неприятеля, който се е вмъкналъ на батерията.

12) Който, като събере своитѣ другари и съ тѣхната помощь, отърве отъ неприятеля нѣкой подбитъ или неимѣющи конье топъ.

13) Който съ сполучливо стрѣляние подбие неприятелски топъ и чрезъ това съвършенно прекрати неговото дѣйствие.

14) Който съ сполучливи стрѣляния потопи или запали нѣкой неприятелски параходъ.

15) Който потуши нѣкоя неприятелска бомба или граната, която би падпала на батерията.

16) Който снеме отъ батерията запаления отъ неприятелскитѣ стрѣляния сандъкъ (ящикъ) съ муниции, и чрезъ това избави другитѣ отъ истребление или повреждание.

17) Въ частьта или командата който испълни, подъ силитѣ неприятелски стрѣляния, важни и необходими работи, както: при преминаванието на нѣкоя рѣка или проходъ, при построяванието на укрѣпления за батерии, на прокопи и при приготвяние или снемание на мостове, нижнитѣ чинове, които най-добрѣ се отличатъ съ неустрашимость и бързина, награждаватъ се съ знаковетѣ за отличие на Военния Орденъ, или по особното представление на най-близкото Началство, или по личното усмотрѣние на Главния воененъ Началникъ, споредъ важностьта на спечелената вигода и врѣме.

18) Отъ само себе си се разбира, че въ всѣкий случай, правото за удостоение съ знакътъ за отличие на Военния Орденъ, придобиватъ само ония нижни чинове, които, при извършванието на подвизитѣ, съединятъ съ храбростьта и точното послушание къмъ Началницитѣ.

19) Когато нижнитѣ чинове се удостоятъ за знакътъ отличия за лична храбрость, тогава за такива войници, безъ да се гледа на числото имъ, Началницитѣ на частитѣ и на командитѣ представляватъ списъци съ подробно обяснение на подвигътъ, извършенъ отъ всѣкиго изъ представляемитѣ, и съ заключение на коя именно статия отъ Статута спада подвигътъ. Тия списъци трѣба да се представляватъ по командата.

20) Н и е, като получимъ представлението утвърдяваме го, ако отличията сж съобразни съ правилата на Статута, и заповѣдваме да се испроводи нужното число отъ тѣхъ за да се раздаватъ на удостоенитѣ за награда, като предпишемъ да се рапортира, на кого именно и подъ какъвъ нумеръ ще се даде всѣкий знакъ.

21) А когато Главния воененъ Началникъ, по личното Н а ш е усмотрѣние за отличие, показано въобще отъ нѣкоя часть или команда, назначи едно опредѣленно число знакове за всѣкоя рота или команда: то извѣстява за това на Началницитѣ имъ съ ордери, като препроводи и самитѣ знакове.

22) Командиръть на частьта като получи казанний ордеръ, събира съвѣтъ отъ Щабъ-Офицеритѣ и отъ Ротнитѣ и Сотни командири, и му предлага да опредѣли: колко именно знакове за отличие отъ числото на назначенитѣ отъ Главния Военненъ Началникъ слѣдува да представи за сѣка рота или сотня, споредъ степенья на отличието, показано отъ тѣхъ въ нѣкое дѣло противъ неприятеля.

23) За удостоение съ назначенитѣ отъ съвѣта за всяка рота или сотня знакове за отличие, командиръть на тая рота или сотня представлява командиру на частьта за утвърждение именния списъкъ на ония нижни чинове, които той признава за най-достойни или по собственото свое убѣждение, или же по общето удостовѣрение отъ другитѣ нижни чинове, които сж били очевидни свидѣтели за отличията, показани отъ представляемитѣ

24) Слѣдъ това, ако отъ числото на нижнитѣ чинове, удостоени съ знакътъ за отличие на Военния Орденъ по личното засвидѣтелствование на ротния или сотни командиръ, нѣкой се окаже, че незаслужва тая награда, то всичката отговорность за награждението му съ знакътъ пада вече на началника, който е направилъ неосновательно представление.

25) Командиръть на отдѣлна часть като утвърди представения нему списъкъ на нижнитѣ чинове, удостоени за знакътъ отличия, написва имената имъ на другата страна на сжщия ордеръ, който той е получилъ отъ Главния Военачалникъ, като засвидѣтелствова тоя надписъ съ своя подписъ, представлява му обратно тоя ордеръ, при особенъ рапортъ. Съ това заедно той възвръща и ония знакове за отличие, които слѣдъ распредѣлението на съвѣтътъ се окажатъ излишни.

26) Въ случай, ако бждатъ назначени отъ Главния Началникъ знаковетѣ за отличие на Военния Орденъ на оная команда, която се намира отдѣлно отъ своята часть, то ордеръть за такова назначавание се дава Командиру на частьта

или Началнику на командата, който събира съвѣтъ отъ всичкитѣ офицери на своята часть, или команда, и тоя съвѣтъ, споредъ болшинството на гласоветѣ, назначава, кому отъ нижнитѣ чинове се пада справедливо да се награди съ знакътъ на отличие; при това, въ случай на нужда, съвѣтътъ пита и самитѣ нижни чинове, кои именно измежду тѣхъ сѫ забѣлезали тѣ най-добрѣ и съ особенна храбрость да сѫ се отличили.

Горѣспоменатия надписъ на ордера се написва тогава отъ Командирътъ на частьта, или отъ Началникътъ на командата, който послѣ прѣдставлява обратно ордера.

27) Знаковетѣ на отличие за Военния Орденъ се раздаватъ на нижнитѣ чинове въ присѫтствието на Главнитѣ Военачалници отъ самитѣ тѣхъ, а въ отсѫтствието имъ, отъ старшитѣ слѣдъ тѣхъ началници, и то по слѣдующия начинъ:

28) Всички ония войски, за които се назначаватъ знаковетѣ отличия на Военния Орденъ, се нарѣждатъ въ строй, при което Артиллерията бива съ запрѣгнати конье.

29) Предъ тия войски, на назначенното мѣсто, се извършва Господу Богу молебствие съ водосвящение; слѣдъ окончанието на което се поржсватъ съ святена вода знамената и стандартитѣ на тия войски, както и знаковетѣ отличия на Военния Орденъ, доставени отъ Главния Военачалникъ за награждение на нижнитѣ чинове. Слѣдъ това нижнитѣ чинове, които сѫ се удостоили за награда съ тоя знакъ, извикватъ се при знамената и стандартитѣ на своитѣ части и подъ тѣхъ се покачатъ знаковетѣ на тия нижни чинове: — а въ Артиллерията награждаемитѣ нижни чинове се извикватъ предъ фронта на своитѣ батерии, гдѣто се и покачатъ на тѣхъ знаковетѣ.

30) Слѣдъ наградяванието на нижнитѣ чинове съ знаковетѣ отличия на Военния Орденъ, всички войски, които се намиратъ въ строй отдаватъ честь съ музика и походъ.

31) Главнитѣ Военачалници, като получатъ обратно ордера или же рапортъ за това, кои именно отъ нижнитѣ чинове, които сѫ показали лична храбрость, сѫ наградени съ знакове, ако сѫ за това биле испратени и самитѣ знакове, съобщаватъ въ канцеларията кому именно и подъ какви нумера сѫ дадени: но ако знаковетѣ, по нѣмание на готови, не сѫ распратени, то се препровождатъ именнитѣ списъци на всички удостойвши се нижни чинове, и се изискватъ да се достави нуждното за тѣхъ количество знакове; а слѣдъ получванието на рапортътъ за распредѣлението имъ, увѣдомяватъ така сѫщо, на кого и подъ какъвъ нумеръ всѣкий знакъ е даденъ.

32) Знаковетѣ отличия на Военния Орденъ, никога не се снематъ ако ще би и оня, който го е получилъ да е произведенъ въ офицеръ.

33) Ония отъ нижнитѣ чинове, както служащи тъй и оставни, имѣющи знаковетѣ отличия на Военния Орденъ, които сѫ направили нѣкое прѣстѫпление, могатъ да се лишатъ отъ тия знакове само по сѫдъ и по прѣдварително утвърждение отъ Насъ на присѫдата имъ.

34) При премѣстванието отъ една часть въ друга на нижнитѣ чинове, които иматъ знакове отличия, и при освобождението имъ отъ служба, за първитѣ се означава въ послужнитѣ имъ списъци, а за вторитѣ въ паспортитѣ, кой, подъ какъвъ нумеръ и за какво дѣло има знакъ отличия.

35) Въ случай на пропадване или неумишлено изгубване на тия знакове отъ нѣкой изъ нижнитѣ чинове, даватъ имъ се по изискванието отъ надлѣжнитѣ началства, нови знакове съ означение на тѣхъ сѫщитѣ нумера, подъ които се намиратъ пожаловани въ списъцитѣ, като възвърнатъ стойностьта имъ тия, които сѫ ги изгубили.

36) Въ заключение заповѣдваме всички горѣописанни статии да се съблюдаватъ въ всичката имъ сила безъ ни най-малко отмѣнение, като се врѫчи на всѣкий кавалеръ на Военния Орденъ, при първоначалното му наградяване съ него, по единъ екземпляръ отъ тоя Статутъ, за да знаятъ всички това Височайше Наше учреждение за Военния Орденъ, и даровванитѣ на кавалеритѣ на тоя Орденъ преимущества; за утвърждение на коего Ний подписахме съ нашата рѫка настоящето и заповѣдахме да се приложи Княжеския Нашъ печатъ.

Даденъ въ Нашия Дворецъ въ Ст. София, на първий день Януария хиляда и осемъ стотинъ осемдесета година.

II. Българский княжески орденъ „Св. Александръ“, устава на този орденъ е:

На първообразното съ собственната ржка на НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО написано: „одобрѣно“

АЛЕКСАНДРЪ.

ОРДЕНЪ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“.

НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО, възъ основание на Указа отъ 25-ий Декемврий 1881 год. за Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“, благоволи да постанови слѣдующето:

1.

НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО Князьтъ и Прѣстолонаслѣдницитѣ сж велики Магистри на Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ.“

2.

Орденътъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ се дарява отъ НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО Княза, като неговъ шефъ, за държавни заслуги, за храбрость и въ знакъ на лично благоволение.

3.

Орденътъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ е единъ крьстъ отъ бѣлъ емайль съ златни ржбове. Въ срѣдата на дѣсната му страна има чьрвено поле, около което, съ испъкнали старославянски букви, стои надписъ: „СЪ НАМИ БОГЪ“, на срѣдата съ сжщи букви е написано: „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“, а на левата написано: „19 февраля 1878“.

Крьстътъ отъ I, II и III степень виси на златна корона, а отъ IV и V степень стои безъ корона и послѣднийтъ намѣсто златенъ има сребьренъ ржбъ.

Сребьрнийтъ крьстъ отъ Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ е направенъ цѣлъ отъ срѣбро съ сжщия надписъ.

ЗВѢЗДАТА отъ Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ се състои отъ гладки лжчи, които се пръскатъ отъ 8-тѣ ѝ жглове. Въ срѣдата на звѣздата има сжщото чьрвено поле и сжщия надписъ на крьста.

4.

Орденътъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ се дѣли на 5 степени.
I степень: Grand Cordon,
II „ Grand Officier,
III „ Commandeur,
IV „ Officier,
V „ Chevalier
и сребьрний крьстъ.

КРЬСТЪТЪ ОТЪ I СТЕПЕНЬ се носи на широка лента, прѣмѣтнжта прѣзъ дѣсното рамо, закрѣпенъ на нея на лѣвата половина, а звѣздата отъ левата страна на гжрдитѣ.

КРЬСТЬТЪ ОТЪ II СТЕПЕНЬ се носи на шия на една потѣсна лента, а звѣздата отъ лѣвата страна на гжрдитѣ.

КРЬСТЪТЪ ОТЪ III СТЕПЕНЬ се носи такожде на шия на сжщата лента, но безъ звѣзда.

КРЬСТЪТЪ ОТЪ IV и V СТЕПЕНЬ, както и „сребьрнийтъ крьстъ“ се носжтъ на гжрди на малката лента, а крьстътъ отъ IV степень съ бантикъ.

5.

На Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ се присъединява МЕДАЛЬТЪ „ЗА ЗАСЛУГА“; той има 3 степена:
1. златенъ,
2. сребьренъ,
3. бронзовъ,
и се подарява въ знакъ на особенно благоволение отъ НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО Княза. Медальтъ „За заслуга“ се носи отъ лѣвата страна на гжрдитѣ на лента отъ Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“.

6.

Медальтъ има отъ дѣсната страна образа на НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО съ околоврьсть надписъ: „Александръ I Князь на България“, а отъ лѣвата — надписъ: „за заслуга“, който е заобиколенъ отъ джбово-лавровъ вѣнецъ.

7.

Офицеритѣ намѣсто сребьренъ медаль получаватъ ОРДЕНА „ЗА ЗАСЛУГА“. Той е направенъ отъ сребро, има формата на медальонъ, и е нѣщо по-малъкъ отъ медаля; на дѣсната му страна е изобразенъ бюстътъ на НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО, окржженъ съ лавровъ вѣнецъ, въ основата на който медаль се крьстосватъ два меча; а върху лѣвата се простира единъ щитъ, надъ който стои

Българский левъ, съ думитѣ отъ дѣсно и отъ лѣво „за заслуга". Тоя орденъ се носи на тѣсна червена лента

8.

Медалитѣ и орденитѣ „за заслуга" могжтъ да се носжтъ съ всички други Български Ордени.

9.

Цвѣтътъ на лентата отъ ордена е чьрвеникавъ (moiré)

10.

Подаряванието ордена става само отъ НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО Княза.

11.

За всѣко подарявание на ордена се издава Височайша заповѣдь, съ която се документира това подарявание на ордена. Патентътъ за подаряванието на бронзовия медаль „за заслуга" става отъ Канцлера на Орденитѣ възъ основание на Височайша заповѣдь.

12.

Канцлерътъ на Орденитѣ обявява на назначенитѣ за влизанието имъ въ рѣдовѣтѣ на ордена, като имъ испраща надлѣжния декретъ, подарения орденъ и устава.

13.

Членоветѣ на ордена при чина или титлитѣ си прибавятъ и достойнството на подарения имъ орденъ.

14.

Числото на членоветѣ въ разнитѣ орденски степени е безгранично.

15.

Подаряванието на ордена е освободено отъ такса или особенни опредѣлени плати.

16.

Орденскитѣ знакове, медали и пр. възвръщатъ се обратно въ канцеларията на орденитѣ въ случай, че притежательтъ имъ се възнагради съ по-висока степень или се помине.

17.

Всѣко позорно наказание, опредѣлено отъ една окончателна съдебна присжда, има за непосрѣдственно послѣдствие и лишението отъ ордена и пр.

СОФИЯ на 24 Мартъ 1883 г.

И. д. Канцлеръ на Орденитѣ:
А. Менгесъ.

УКАЗЪ

№ 10.

НИЙ ФЕРДИНАНДЪ I^ви

СЪ БОЖИЯ МИЛОСТЬ И НАРОДНАТА ВОЛЯ

Князь на България,

Като одобряваме и подтвърдяваме „Устава на Българския Княжески орденъ“ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ“ отъ 24 Мартъ 1883 година

ПОСТАНОВИХМЕ И ПОСТАНОВЯВАМЕ:

I. Измѣненията и допълненията, които намѣрихме за нуждно да направимъ, да се напечататъ въ едно съ Устава и да иматъ сила на законъ.

II. Испълнението на настоящий Указъ възлагаме на Нашиий Канцлеръ на Орденитѣ.

Издаденъ въ нашата Столица София на 2 Августъ 1888 год.

ФЕРДИНАНДЪ.

Канцлеръ на Българскитѣ Ордени:
Тайний Съвѣтникъ: Фонъ Лааба.

Секретарь на Орденитѣ:
Държавенъ Съвѣтникъ: С. Тъпчилещовъ.

На първообразното съ собствената ржка
на НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО
Князьтъ написано „одобрено"

ФЕРДИНАНДЪ,

18.

НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО Князь Фердинандъ I-й, съ встжпването си на Българский Прѣстолъ, благоволи да потвърди и да се присжедини къмъ Устава за Българския Княжески Орденъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ", съ слѣдующитѣ допълнения и измѣнения:

19.

НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО Князьтъ и Прѣстолонаслѣдницитѣ сж Великитѣ Магистри на Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" и като такива носятъ знаковетѣ на Ордена, окачени на една цѣпь.

20.

Първата алинея отъ членъ 4 отъ Устава се допълнява така:

Орденътъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" се дѣли на 6 степени и двѣ категории, а именно:

Орденъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" безъ мечове, и Орденъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ съ мечове. Тази послѣдня категория се дѣли на два вида: Орденъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" съ мечове надъ крьста и звѣздата, и Орденъ „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" съ мечове посрѣдъ крьста и звѣздата.

Съ първия видъ се награждаватъ лица за заслуги, оказани прѣзъ усилни и опасни врѣмена въ мирно врѣме; а съ втория видъ се награждаватъ лица за лична храбрость противъ неприятеля, и само въ военно врѣме.

Степенитѣ на двѣтѣ категории си оставатъ сжщитѣ, както сж обозначени въ членъ 4 отъ Устава, само бантика предвиденъ за 4-та ст. отъ Ордена (вижъ послѣднята алинея отъ чл. 4), се замѣнява съ розетка прилепена на самата лента.

21.

Орденскитѣ знакове отъ I, II и III степень може да се подаряватъ и съ брилянти, но това става исключително по личното благоволение на НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО Князьтъ.

22.

§ 16 отъ Устава се допълнява така:

Орденскитѣ знакове на всичкитѣ степени отъ Ордена „СВ. АЛЕКСАНДРЪ" съ мечове могжтъ да се носятъ наедно, и тѣ не се поврьщатъ въ Канцеларията на Орденитѣ въ случай, че притежателя се награди съ по-висока степень.

23.

Медалътъ „ЗА ЗАСЛУГА" както и Ордена „ЗА ЗАСЛУГА", имать на едната страна образа на НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО съ околоврьстъ надписъ: „Фердинандъ I Князь на България".

(Виждъ параграфи 6 и 7 отъ Устава).

Канцлеръ на Българскитѣ Ордени, Тайний Съвѣтникъ:

Фонъ Лааба.

Секретарь, Държавенъ Съвѣтникъ:

С. Тъпчилещовъ.

III. Медалъ „за наука и искуство", учрѣденъ съ княжески указъ на 24 Мартъ 1883 г. Устава на този медаль е слѣдующий:

Ний Александръ I.

съ Божия милость и народната воля

КНЯЗЬ НА БЪЛГАРИЯ.

Намѣрихме за добро да учрѣдимъ единъ „медаль за наука и искуство" и да опредѣлимъ за него слѣдующия уставъ.

§ 1.

Медалътъ за *„наука и искуство"* се подарява за поощрение и награда на ония лица, които сж се отличили въ искуството, науката, промишленностьта и стопанството, били тѣ туземци или чюждепци и заслугитѣ на които въ това отношение сж припознати и не подлѣжжтъ на никакво съмнѣние.

§ 2.

Медалътъ за *„наука и искуство“* се издава въ златна или сребьрна направа и се носи отъ лѣвата страна на гърдитѣ, на една червена лента, която има ивицитѣ си отъ бѣлъ и зеленъ цвѣтъ. Върху дѣсната страна на медаля е изобразенъ *Нашия* бюстъ съ околовръсть надписъ:

„Александръ I Князь на България“.

а върху лѣвата е изрѣзана една аллегорическа женска фигура, съ надписъ:

„За наука и искуство“.

Златний медаль се именува:

„Златенъ медаль за наука и искуство“,

а сребьрния:

„медаль за наука и искуство“.

§ 3.

Лицето, което се удостоява съ медаля за *„наука и искуство“* получава единъ подписанъ отъ *Насъ* подарителенъ декретъ, заедно съ единъ екземпляръ отъ настоящия уставъ, отъ *Нашата* канцелария на орденитѣ.

§ 4.

Подаряванието медаля за *„наука и искуство“*, е освободено отъ всѣкаква такса или опрѣдѣлена плата.

§ 5.

Медалътъ за *„наука и искуство“* може да се носи съ вситѣ степени отъ *Нашитѣ* ордени.

§ 6.

Всѣкое позорно наказание, опредѣлено съ една окончателна съдебна присжда, има за непосрѣдственно послѣдствие и лишението отъ тоя медаль.

§. 7

Медалътъ, слѣдъ смьртьта на притежателя му, възвръща се обратно въ *Нашата* канцелария на орденитѣ.

Издаденъ въ *Нашиий* Дворецъ въ *София*,
на 24 Мартъ 1883.

На първообразното съ собственната ржка на *Негово Височество* написано:

„АЛЕКСАНДРЪ“.

И. д. Канцлеръ на Орденитѣ:

А. Менгесъ.

IV Сребьренъ и бронзовъ крьстъ, „за десетъ годишна непреривна и непорочна военна служба“, учрѣденъ на 2 Августъ 1889 година.

Този орденъ има само една класа: за офицеритѣ сребьренъ, а за долнитѣ чинове бронзовъ крьстъ. Устава на този орденъ не е още изработенъ; но той се раздава.

V. „Народенъ орденъ за гражданска заслуга“, учрѣденъ на 2 Августъ 1891 г. Този орденъ има 6 класи; неговия уставъ не е още изработенъ; но той се раздава.

Считаме за нуждно за познанията на единъ дипломатъ, да изложимъ тукъ единъ списъкъ отъ сѫществующитѣ днесь въ свѣта по-главни ордени.

Списъкъ за орденитѣ на кавалерството съ указание епохата на тѣхното учрѣждение, въ сички Държави:

Анхалтъ	(Дукаленъ домъ). Орденъ на „Албертъ-Мечката“ (ordre d'Albert-l'Ours); съ 3 класи, учрѣденъ на 18 Ноемврий	1836.
Австрия	Орденъ на „Златноно руно“ (de la Toison d'or) съ 1 кл. на 10 Януар.	1429.
	Военен орденъ на „Мария-Терезия“, съ 3 кл. на 18 Юний	1757.
	Орденъ на „Св Стефанъ“ (отъ Унгария) съ 3 кл. на 5 Май	1764.
	Орденъ на „Леополда“ съ 3 кл. на 8 Ян.	1808.
	Орденъ на „Желѣзната Корона“ съ 3 кл. на (5 Юний 1805), подновенъ на 12 Февруарий	1816.
	Орденъ на „Францъ-Іозефъ“ съ 3 кл. на 2 Декемврий	1849.
	Орденъ (воен.) на „Елизабета-Терезия“ съ 1 кл. (1750) подновенъ на	1771.
	Орденъ (за дамитѣ) на „Звѣздений Крьстъ“ (ord. de la Croix Étoilée) съ 1 кл. 18 Декемврий	1668.
	„Теутонский орденъ“ съ 1 кл.	1127.
	Орденъ на „Св. Іоанъ-отъ-Ерусалимъ“ . . .	
Баденъ.	Орденъ за „Вѣрность“ (ordre „de la Fidelité“) съ 2 кл. на 17 Юний	1715.
	Орденъ „за военна заслуга на Карлъ-Фридрихъ“. съ 3 кл. на 4 Априлъ	1807.
	Орденъ на „Лева отъ Церингенъ“ съ 4 кл. на 26 Декемврий	1812.
Бавария.	Орденъ на „Св. Хубертъ“, съ 3 кл.	1444.
	Орденъ на „Св. Георгий“, съ 3 кл. 28 Мартъ .	1729.

	Орденъ (военен) на „Максимилиянъ-Іозефъ", съ 3 кл. на 28 Мар. (1729), поднов. на . . .	1806.
	Орденъ „за гражд. заслуга на Баварската Корона", съ 4 кл. на 19 Май	1808.
	Орденъ за заслуга на „Св. Михаилъ", съ 3 кл. на 29 Септемврий	1693.
	Орденъ (кралевски) на „Лудвика", съ 1 кл. на 25 Августъ	1827.
	Орденъ на „Максимилияна за наука и искуство" съ 1 кл. на 28 Ноем.	1853.
	Орденъ на „Св. Елисавета" (за дами), съ 1 кл. на 18 Октомврий	1766.
	Орденъ на „Терезия" (за дами), съ 1 кл. на 12 Декемврий	1827.
Белгия.	Орденъ на „Леополда", съ 5 кл. на 11 Юлий	1832.
	Орденъ „за гражд. заслуга" . . . 21 Юлий	1867.
България.	Княжески орденъ (воен.) „за храбрость", 2 категория по 4 и 3 кл. на 17 Априлъ	1879.
	Княжески орденъ на „Св. Александръ", 2 кат. съ 6 кл. на 24 Мартъ	1883.
	Подновенъ отъ Н. Ц. В. Князь Фердинандъ I на 2/14 Августъ	1888.
	Орденъ (Медаль) „за наука и искуство", съ 2 категория и 1 кл. на 24 Мартъ	1883.
	Народенъ орденъ „за гражданска заслуга", съ 6 кл. на 2 Августъ	1891.
	Медаль „за заслуга", съ 3 кл. (отъ ордена на „Св. Александръ") на 24 Мартъ	1883.
	„Сребьренъ и бронзовъ крьстъ" (военен) за 10 год. непорочна служба, съ 1 кл. 2 Августъ	1889.
Бразилия.	Орденъ (импер.) на „Южний Крьстъ", съ 4 кл. на 1 Декемврий.	1822.
	Орденъ на „Исуса Христа" . . . . 9 Септ.	1843.
	Орденъ на „Донъ Педро I". съ 3 кл.	1842.
	Орденъ на „Ружата" (de la Rose) воен. и цив., съ 6 кл. на 17 Октомврий	1829.
Брауншвайгъ (Херцогство)	Орденъ на „Хайнрихъ-Левътъ", съ 4 кл. (воен. и гражд.) на 25 Априлъ	1834,
Китай.	Орденъ на „Драгона (Змея)", за раздаване на французи	1863.
	Орденъ на „Скжпоцѣнната звѣзда"	
Дания.	Орденъ на „Елефанта" (Слона), съ I кл. (1462)	1693.
	Орденъ на „Данеброгъ". съ 4 кл.	1219.
Спания.	Орденъ de „Calatrava" (свѣщен. орденъ), 1 кл.	1158.
	Орденъ на „Златното руно", съ 1 кл. на 10 Януарий	1429.
	Орденъ импер. на „Карлъ III", съ 2 кл. на 19 Септемврий	1771.

	Орденъ на „Св. Жакъ на Мечътъ", съ 1 кл.	1175.
	Орденъ „d'Alcantara" (воен.) съ 1 кл. (1156) подновенъ на 29 Декемврий	1177.
	Орденъ (воен.) de „Notre Dame de Montserrat", съ 1 кл.	1316.
	Орденъ на „Мария-Луиза" (за дами), съ 1 кл. на 19 Мартъ	1792.
	Орденъ (воен.) на „Св. Фердинандъ", съ 5 кл на 31 Августъ	1811.
	Орденъ „за защита на Короната", съ 1 кл. .	1823
	Орденъ (воен.) на „Св. Херменегилда", съ 1 кл. на 27 Ноемврий	1814.
	Орденъ на „Isabelle-la-Cattholique" (американски) съ 1 кл. на 24 Мартъ	1815.
	Орденъ (воен.) на „Мария-Луиза-Изабелла" съ 1 .	1833.
	Орденъ на „Мария-Виктория" . . . . 17 Юлий	1871.
В.-Британия.	Орденъ на „Жарретиерега", съ 1 кл. на 19 Януарий	1348.
	Орденъ на „Св Андрей", съ 1 кл. (787) подн. на 1540 и възстановенъ на	1687.
	Орденъ на „Св. Патриций", съ 3 кл. на 5 Февр.	1783.
	Орденъ (воен.) на „Банята", съ 3 кл (1399) подновенъ на	1725.
	Орденъ на „Св. Михаилъ и Св. Георгий" на 27 Априлъ	1818.
	Орденъ „Звѣздата на Индиитѣ", съ 3 кл. на 23 Февруарий	1861.
	Военен орденъ за роденитѣ въ Индия енглези	1842.
Гърция.	Орденъ на „Спасителя", съ 4 кл. на 1 Юний	1833.
	видоизмененъ на	1863.
Италия.	Орденъ dell'„Annunziata", съ 1 кл. (1362) .	1363.
	Орденъ на „Св. Маурций и Св. Лазаръ", съ 3 кл. (1434) подновенъ на 9 Окт.	1831.
	Орденъ (крал. и воен.) на „Савоя", съ 4 кл. на 14 Августъ	1815.
	Гражд. орденъ на „Савоя", съ 1 кл. на 29 Окт.	1831.
	Орденъ „за военна заслуга" , ...	1855.
	Орденъ на „Италиянската Корона" . . . 20 Февр.	1868.
Конго (Африка).	Орденъ на „Африканската звѣзда" . . .	1889.
Меклембургъ (Херц.)	Орденъ „за воен заслуга", 4 кл. . .	1841.
Шверинъ и Стрелицъ.	Орденъ на „Короната на Вендитѣ", св 5 кл. на 12 Май	1863.
Мексико.	Орденъ de „Notre-Dame de Guadalupe" . . .	1822.
	Орденъ на „Мексиканский Орелъ" . . . 1 Ян.	1865.
	Орденъ (за дами) на „Св. Карлъ". . . . 10 Апр.	1865.
Монако.	Орденъ на „Св. Карлъ" . . . . 15 мартъ	1858.
Насау	Орденъ на „Златний Левъ" . . . 29 Януар	1858.

	Орденъ (воен. и гражд.) на „Адолфъ отъ Насау“ на 8 Май	1858.
Олденбургъ	(вел. Херц.) орденъ „за гражд. и воен. заслуга“ съ 4 кл.	1838.
Персия.	Орденъ на „Слънцето и Левътъ“, съ 3 кл. .	1808.
Пуртугалия.	Орденъ на „Христа“. съ 3 кл.	1317.
	Орденъ на „Св. Беноа d'Aviz“ . . . . 13 Авг.	1162.
	Орденъ на „Saint-Jacques de l'Épée“	1177.
	Орденъ на „Notre-Dame de la Conception de Ville-Viciosa“	1819.
Пруссия.	Орденъ на „Черний Орелъ“ съ I кл. на 18 Януар.	1701
	Орденъ на „Червеният Орелъ“ съ 6 кл. (1705—1712) на 18 Окт..	1861.
	Орденъ (воен.) за „Заслуга“	
	Орденъ (гражд.) за „Заслуга“	
	Орденъ на „Короната“ съ 5 кл. на 18 Окт. .	1861.
	Орденъ (княжеский) на „Хохенцолернский домъ“ на 5 Дек..	1841
	Орденъ (кралевски) на „Хохенцолернский домъ“ на 18 Окт.	1861.
	Орденъ на „Желѣзний Крьсть“ съ 2 кл. на 10 Мартъ.	1813.
	Орденъ на „Св. Іоанъ отъ Ерусалимъ“ на 15 Октомврий	1852.
	Орденъ на „Луиза“ (за дами) (1814) подн. на 18 Апр.	1865.
Римъ (Папски)	Орденъ на „Христа“ съ 2 кл.	1320.
	Орденъ на „Св. Григорий-Великий“ съ 3 кл. на 1 Септемврий	1831.
	Орденъ на Св. „Силвестръ“ съ 2 кл. на 31 Окт.	1841.
	Орденъ на „Пиусъ IX“ съ 3 кл. на 17 Юний.	1847.
Руссия	Орденъ на „Св. Андрей“ съ 1 кл. на 11 Дек.	1698.
	Орденъ (за дами) на „Св. Катерина“	1714.
	Орденъ на „Св. Александръ Невский“ съ 1 кл.	1722.
	Орденъ (Полский) на „Бѣлия Орелъ“ съ 1 кл. на 1 Ноемврий.	1705.
	Орденъ на „Св. Ана“ съ 1 кл. на 14 Февр. .	1735.
	Орденъ на „Св. Станиславъ“ съ 1 кл. на 7 Май.	1785.
	Орденъ на „Св. Георгий“ съ 5 кл. на 7 Дек.	1769.
	Орденъ на „Св. Владимиръ“ съ 1 кл. на 4 Окт.	1782.
	Орденъ „За Военна Заслуга“ съ 5 кл. . . .	1791.
	Орденъ на „Св. Иванъ“ съ 1 кл. — прьстенъ за безпорочна служба	1817.
Румжния.	Орденъ на „Румжнската Звѣзда“	1877.
	Орденъ на „Румжнската Корона“ 10/22 Май .	1881.
Саксония.	(Кралевство) Орденъ на „Короната“ (Routenkrone) на 20 Юлий	1807.

	Орденъ (воен.) на „Св. Хайнрихъ" (7 Окт. 1736) на 23 Декемврий	1829.
	Орденъ за „Гражд. Заслуга" на 7 Юний. . .	1815.
	Орденъ на „Албертъ-юначний", съ 5 кл. на 31 Дек.	1851.
Сърбия.	Орденъ на „Бѣлия Орелъ" на 23 Януар. . .	1883.
	Орденъ „Таковский" (1865) поднов. 15 Февр.	1878.
	Орденъ на „Св. Савва" за наука и искуство на 23 Януарий	1883.
Черна-Гора	Орденъ на „Даниило I" за независимость на Черна-Гора	1855.
	Орденъ на „Св Петръ"	1840.
	Златенъ медаль (военен.) „Обилие"	
Франца.	Орденъ „de la Légion d'honneur" на 19 Май .	1802.
Хановеръ.	Орденъ на „Гвелфитѣ" съ 5 кл. на 12 Августъ.	1815.
	Орденъ на „Св Георгий" съ 1 кл. на 23 Апр.	1839.
Хессенъ	(Елект.). Орденъ на „Златний Левъ" съ 4 кл. на 14 Августъ	1770.
	Орденъ на „Вилхелма"	1851.
	Орденъ за „Военна Заслуга" на 25 Февр. . .	1769.
	Орденъ на „Желѣзната Каскета" съ 3 кл. на 18 Мартъ	1814.
Хессенъ (Дармстатъ)	Орденъ на „Лудвика" съ 5 кл. на 25 Августъ	1807.
Холандия	Орденъ (воен.) на „Вилхелма"; съ 4 кл на 30 Априлъ	1815.
	Орденъ на „Новопрландский Левъ" съ 3 кл. на 29 Септемврий	1815.
	Орденъ на „Джбовний вѣнецъ" (Луксенбур.) съ 4 кл.	1841.
Швеция и Норвегия	Орденъ на „Seraphin" съ 1 кл (1260) . . .	1285.
	Орденъ на „Мечьтъ" съ 4 кл	1522.
	Орденъ на Полярната Звѣзда"; съ 3 кл. на 28 Арилъ	1748.
	Орденъ на „Ваза" съ 3 кл на 26 Май . . .	1772.
	Орденъ на „Карлъ XIII" съ 1 кл. на 27 Май	1811.
	Орденъ на „Св Олафъ" съ 3 кл. на 21 Августъ	1847.
Турция	Орденъ на „Славата (Нишанъ-й-Ифтикаръ") на 19 Августъ	1831.
	Орденъ (импер) „Меджедие"	1852.
	Орденъ (импер) „Османие"	1861.
	Орденъ „за заслуга" (Нишанъ-й имтиязъ) . .	1879.
	„Нишанъ-й-Шефакатъ" (за дами)	1880.
Япония.	Орденъ „Раждание на Слънцето"	1875.
	Орденъ на „Chrysanthémum" (единъ видъ цвѣте есенско съ жълтъ цвѣтъ)	1876.
Хондурасъ.	Орденъ на „Санта Роза" (св. ружа). 8 Септ. .	1868.

Хайвай.	Орденъ на „Камехамеха“ 4 Апр.	1865.
Аржантина.	(република) Орденъ на „Слънцето“	
Никарагуа.	Орденъ на „San Juan de Nikaragua“ или (Grey Town)	1857.
Сиямъ.	Орденъ на „Звѣздата съ деветь камени“ (религ. орденъ), даванъ само на Будиститѣ	
	Орденъ на „Бѣлия Слонъ“ отъ Сиямъ. . . .	1861.
	Орденъ „Маха Шакри“ (орд. на голѣмата корона дава се само на суверенитѣ)	
	Орденъ на „Шулашонклао“ (съ ликътъ на краля), дава се само на мѣст. жители.	
Венецуела.	Орденъ (Медаль) „del Busto de Bolivar“ 12 Февр.	1824.
Занзибаръ.	Орденъ на „Лучащата Звѣзда“ 22 Дек. . . .	1875.
Санъ-Марино	(република) Орденъ на „Кавалерството отъ Санъ-Марино“ 13 Августъ	1859.
Тунисъ.	Орденъ „Наманъ“.	1859.

ГЛАВА VII.

За функциитѣ и длъжноститѣ на дипломатическитѣ агенти.

I. За длъжноститѣ изобще на дипломатическитѣ агенти. — Ний говорихме и на друго мѣсто за подготовката и нуждитѣ познания изискуеми отъ единъ дипломатъ, но съ това че единъ младъ человѣкъ е свършилъ изискаемитѣ за тази карриера науки, и че е положилъ предписанитѣ отъ неговото правителство дипломатически изпити, съ това само единъ дипломатъ не е още способенъ да изпълни съ успѣхъ една миссия, която неговия суверенъ му повѣрява. За тази задача сж нуждни и други специялни студии и лични качества

Дипломатическия агентъ представлява на вънъ правителството, което го акредитирва. Той наблюдава единъ видъ тайно и бди съ особна будность врьхъ правителството, при което е акредитиранъ. Събитията на днитѣ, които забѣлѣзва, свѣденията, които той събира, биватъ точно съобщавани чрезъ него на своето правителство, което гледа, чрезъ очитѣ на своитѣ агенти, това което може да вреди на тия интереси.

Политический агентъ, когато разсжди за нуждно, заявява своето наблюдение и дава на членоветѣ на правителството да разбератъ, че такивато мѣрки или такивато стрѣмления, как-

вито то възнамѣрва да предприеме, не сѫ избѣгнали отъ неговата проницателность. Напротивъ, много пѫти, въ извѣстни обстоятелства, изисква се щото дипломата, за да може *да види* по-добрѣ, той трѣбва да се прави *че не глѣда;* защото за да могѫтъ да бѫдѫтъ извѣстни стрѣмления на едно правителство по-лѣсно парализирани, заинтересований дипломатъ трѣбва да изглѣжда отъ начало, че не знае нищо за тѣхъ, нито пакъ че подозрява да се върши нѣщо около него. Само неговия разсѫдъкъ и неговата мѫдрость трѣбва да опредѣлятъ момента, когато неговото интимно наблюдавание трѣбва да завземе мѣстото на единъ признатъ контролъ. Щомъ вече има посѣгание врьхъ спечелени права или забрава на контрактирани задлъжения, тогава официялното вмѣшателство на агента влиза вече въ неговитѣ атрибути и неговитѣ длъжности; но всѐ пакь твьрдѣ голѣмо присьрдце за длъжностьта може да поврѣди на най-добрата работа, за това той трѣбва да употрѣби нуждната енергия, но не буйна постѫпка, която може да бѫде въ ущьрбъ на желаемий резултатъ.

Дипломатический агентъ води постоянни сношения съ правителството, при което е акредитиранъ, за обикновеннитѣ текущи работи. Възникне ли нѣкой важенъ въпросъ, ако той нема за това точни и специялни инструкции, той се задоволява да съобщи само на това правителство, че се распорѣжда за разисканието на въпроса, и че ще вземе нуждннтѣ наставления отъ своето правителство; щомъ той получи тия наставления, той дебатира, разисква, се спогожда, на конецъ той тогава води преговори.

Първата точка на длъжноститѣ, които имъ сѫ възложени, се заключава прочее въ упражнението на тѣхната бдителность; тази бдителность обаче предполага, че тѣ сѫ придобили точни познания врьхъ интереситѣ и националнитѣ права въ страната на тѣхната резиденция; а подъ това се разбира цѣлото пространство, въ което се обѣматъ както търговскитѣ тѫй и политическитѣ отношения на страната, която тѣ представляватъ. Тия познания обаче могѫтъ да бѫдѫтъ напълно придобити въ практиката на единъ вѣщь и упражненъ агентъ. Интригитѣ, личнитѣ амбиции и индивидуалний характеръ на правителствата съставляватъ една сѫществена часть отъ политическата наука, и тѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ точно узнавани, освѣнъ отъ ония, които иматъ катадневна задача, за да ги изучватъ и

комбатиратъ. По тая частъ за своята задача, дипломатическитѣ агенти не сѫ свързани чрезъ никаква стѣснителность; тѣ се намѣрватъ врьхъ единъ широкъ и неограниченъ доменъ на своето прилежание; тѣ изслѣдватъ сичко, което е възможно да бѫде узнато; тѣ съобщаватъ на своитѣ правителства сичко, което сѫ успѣли да открийтъ. Прочее първата точка на тѣхнитѣ длъжности представлява единъ видъ *пасивность*.

Но ако влеземъ въ втората точка на тѣхнитѣ длъжности, която засѣга въ *активностьта* на тѣхната миссия, тукъ вече сѫ мѫдростьта, такта и осторожностьта, най-важнитѣ качества на дипломатическитѣ функции, които трѣба да съпровождатъ сички тѣхни рѣшения. Безъ сѫмнение, тукъ не се касае само до това, щото да дадатъ на министритѣ на правителството, при което сѫ акредитирани, да разбератъ че тѣ сѫ забѣлѣзали такава и такава улика за тѣхнитѣ вглѣдове; но при всичко това, пакъ безъ едно здраво обсѫждание, тѣ немогѫтъ да се рѣшатъ да направятъ това заявление на тѣхната бдителность; защото естественний ефектъ на това заявление трѣбва да бѫде такова, което ще възприпятствува, ще спре ходътъ на тия министри, а пакъ има и такива случаи, гдѣто може да бѫде полезно да се оставятъ тѣ да отидатъ по-далечь, за да могѫтъ да имъ дадатъ единъ по-силенъ поводъ, да се произнесатъ по-пълно и по-ясно; отъ друга страна пакъ, когато се има твърдѣ малка вѣроятность за успѣхъ да се спре зложелателностьта на едно правителство, не би било никакъ удобно да се види, че тѣ сѫ забѣлѣзали такива взглѣдове, които, националното достолепие го изисква, да бѫдѫтъ отстранени веднага щомъ сѫ почнали да се развиватъ. Тукъ въ тази точка, цѣлото искуство почива врьхъ агентитѣ, да взематъ предъ видъ духътъ на тѣхната миссия, съ която тѣ сѫ натоварени, и честьта на правителството, което представляватъ: тукъ тѣхната отговорность почива напълно въ упражнението на тѣхното разсѫждение и тѣхната способность.

Щомъ дипломатический агентъ влезе въ официялни отношения съ министритѣ на мѣстното правителство, той трѣба да има постоянно въ умътъ си системата на националнитѣ права, които сѫ очертани чрезъ постоянни обичаи и чрезъ текста на трактатитѣ; ако се касае до нѣкое подобрение врьхъ установенитѣ отношения, той трѣба да търси своитѣ основания въ

духътъ на тѣзи трактати и въ общата система на респективнитѣ интереси на двѣтѣ правителства.

При всичко, че въ испълнението длъжноститѣ си отъ тая точка, дипломатический агентъ вижда съ единъ пòглѣдъ цѣлия пѫть, който се отваря предъ него, но сѐ пакъ той трѣба да разсѫди твърдѣ зрѣло преди да трьгне по него. Той нетрѣба никога да губи изъ предъ видъ, че когато говори официялно, министритѣ нетрѣба да виждатъ въ него друго, освѣнъ правителството което той представлява. Тази мисъль трѣба да бѫде постоянно за него единъ мотивъ за осторожность и за въздьржание.

Първото правило, което агента трѣба да наблюдава въ това отношение е, да не предполага нищо, да не дѣйствува никога безъ упълномощение, да изисква сѣкога точни наставления, и да бѫде добрѣ проникнатъ въ този принципъ, че по материята на положителни разискания, т. е. било че се касае да декларира нѣщо, било че се касае да отговори, трѣба да има въ ума си, че самото правителство предлага и се договаря, а дипломатический агентъ не е друго освѣнъ неговия органъ. Дипломатическитѣ агенти нематъ право нито да отстѫпватъ нито да отхвьрлятъ нито да се спогаждатъ; тѣ излагатъ само опредѣленията на правителството, което представляватъ. Но при това, ако тѣ сѫ органи безъ *воля*, тѣ нетрѣбва да бѫдѫтъ органи безъ *умъ*, при тия имено се изисква много по-голѣмъ и по-бьстръ *умъ*, отъ колкото при ония, които иматъ собствена *воля* въ дѣйствията си. Защото, когато тѣ исказватъ рѣшенията, на които сѫ носители и преводчици, тѣ иматъ и задачата да пледиратъ справедливостьта, и да избератъ и врѣмето и срѣдствата, за да усигурятъ успѣхътъ. Тѣхната отговорность, въ това отношение, почива изъ цѣло въ вѣрностьта, че тѣ се ограничаватъ въ своитѣ инструкции и въ своята проницателность, въ важностьта на които сѫ добрѣ вникнали. Дѣйствително, че въ сѣко наставление относително разисканията на едно право, има степени на строги изисквания или пожертвования, които оставятъ на усмотрението на агента една голѣма обширность. Но нетрѣба пакъ да се забрава, че отговорностьта на единъ агентъ не е опредѣлена чрезъ максимума на жертвитѣ и чрезъ минимума на взисканията положени въ неговитѣ инструкции: най-доброто, което е било възможно да се прави, влегва исключително въ длъжноститѣ

на неговата миссия; това *най-добро* трѣба да бѫде неговата задача, а името по тѣзи негови усилия, а не по самитѣ резултати, ще се сѫди за неговото поведение.

Сѣкий шефъ на дипломатическата миссия трѣба да познава съвършено въ страната на своята резиденция:

1-о Сичко що се касае до самата миссия и нейнитѣ права, нейнитѣ привилегии и нейнитѣ съотношения;

2-о Дворцовия персоналъ, неговитѣ юзажи, неговия церемониялъ; цивилната листа;

3-о Устройството на Държавата отъ политическа, административна и сѫдебна точка зрения;

4-о Търговския системъ на страната.

За пълното постижение на тази задача сѫ необходими и тия двѣ условия:

Първо, било би твърдѣ желателно, щото дипломата да познава езика на страната гдѣто той отива; защото безъ това той не би могалъ да слѣдува както трѣба нито разисканията въ камерата и въ пресата, нито да изучава устройството на страната, нито националний характеръ, нито ще може да завърже интимни отношения въ мѣстото: това, което ще му излагатъ и донасятъ неговитѣ преводчици, ще бѫде често такова, което най-малко ще го интересува, или на конецъ такова, което интересува най-обикновенитѣ умове.

Второ, министра на вънк. работи, за да се усигури за начина, по който агентитѣ му разбиратъ длъжноститѣ си въ това отношение, трѣба да изисква отъ тѣхъ рапорти за слѣдующитѣ нѣща:

а) Врьхъ дипломатический персоналъ зависящъ отъ шефътъ на миссията; врьхъ положението на архивитѣ въ миссията, скратено изложение на дѣлата; — Юзажа и етикетата на *Двора*; — Аудиенцинтѣ при пристиганието и при заминуванието, тѣхния церемониялъ; — Общественнитѣ длъжности изисквани преди аудиенцинтѣ; — Какви длъжности на необходимость и на политеса трѣба да се испълняватъ слѣдъ аудиенцинтѣ; — Дипломатическитѣ прерогативи; — Рангътъ, който наблюдаватъ агентитѣ помѣжду си, почеститѣ, прерогативитѣ, съ които тѣ се наслаждаватъ при Двора и другъдѣ; — Миссиитѣ акредитирани при този Дворъ; тѣхния персоналъ и тѣхния бюджетъ.

б) Физическъ и нравственъ портретъ на *суверена* и на членоветѣ на неговата фамилия; цивилната листа; апанажа и други имоти; — Състоянието на Двора и на персонала, който фигурира тамъ; — Министритѣ, Дворцовитѣ хора, влиятелнитѣ лица.

в) Начинътъ по който е устроено правителството; Бюджета; — Общественнитѣ доходи; — Военната сила; — Марината; — Особни подробности врьхъ организацията на министерството на вънк. работи; неговитѣ атрибути, персоналътъ му, неговия бюджетъ; Законодателството касателно до гражданското съсловие, до наслѣдството, до натурализацията, до чужденцитѣ, до паспортитѣ.

г) Търговския системъ на страната; — Изворитѣ на промишлеността; — Елементитѣ на мѣждународната търговия; — Консулский персоналъ на страната, която представлява, неговитѣ прерогативи, правдини и неповинности; - Студии врьхъ срѣдствата за преносъ. за съобщения мѣжду отечеството и страната, гдѣто е акредитиранъ агента; — Изслѣдвание на срѣдствата за тѣхното улѣснение и развитие и пр.

Ще се препоржча на агентитѣ да приложатъ при тѣхнитѣ рапорти по-главнитѣ органически закони.

Тия трудове ще иматъ за послѣдствие. да може правителството да узнае политическото положение на разнитѣ Държави. Тѣ ще положатъ персонала на миссиитѣ, да стане единъ видъ господарь на террена, врьхъ който тѣ дѣйствуватъ; наконецъ, тѣ ще дадатъ възможность на министра на вънкашнитѣ работи, да може да оцѣни способностьта на своитѣ агенти.

Сички тия резултати, вънъ отъ сѣко съмнение, сж полезни. Тукъ трѣба да приложимъ още, че и политическото убѣждение на единъ дипломатически агентъ, а особено въ конституционнитѣ Държави, съставлява не по-малко единъ важенъ факторъ за ревностното испълнение на своята миссия. Единъ публиченъ министръ, преди да приеме една миссия, трѣба да се усигури понапредъ, че той ще бжде въ пълно съгласие съ политическитѣ идеи на своето правителство. Единъ человѣкъ безъ убѣждение не ще може да принесе нито на своето отечество нито на своето правителство никаква полза. Голѣмитѣ дипломати сж биле сѣкога държавни мжже, принадлежащи на една политическа партия; тѣ често отиватъ даже и до тамъ, да си даватъ оставката, когато тѣхнитѣ противници

сѫ идвали на власть. Една подобна независимость истина наранява сервилизмътъ, но тя вдѫхнува уважение, и публичното мнѣние знае да прави разлика измѣжду единъ дипломатъ, който служи на своето правителство и оногова, който се служи чрезъ правителството или по-добрѣ който нема друго предъ очитѣ си, освѣнъ заплатата си.

Нѣкои списатели разискватъ, до какъвъ степенъ единъ дипломатъ може да прибегне до лукавство, тѫй щото нѣкои идатъ да допущатъ това *мескинско дѣло* въ много случаи; но ний сме напротивно мнение. Защото единъ истински способенъ министръ ще се намѣрва твърдѣ рѣдко въ случаи, да прибѣгва къмъ това срѣдство; той ще познава лукавството до толкова, до колкото е нуждно да го изиграе или да го отстрани, безъ да се служи самъ той съ него. Той знае, че лойалностьта на единъ възвишенъ характеръ, и че съ зрѣлия чрезъ практика разумъ се отива много по-далечь въ голѣмитѣ дѣла, нежели съ най фината лукавщина.

II. Личното и общественното положение на дипломата. — Дипломата не трѣбва никога да изглѣжда, като че той е занятъ съ своята личность, а при това той пакъ трѣбва да внимава добрѣ, за да съобразява поведението си съ изисканията на своето положение.

Първата негова длъжность е, щото той да бѫде сѣкога господарь на самъ себе, нищо не трѣбва да смутява неговото равновесие, той трѣба да отбѣгва разяряванията на наглитѣ духове, дразненията на суетнитѣ, както и слабостьта на изнемощелитѣ хора, защото той знае, че една неразсѫдена дума може да компромитира цѣлия му трудъ за презъ една година; тѫй сѫщо, безъ да показва единъ видъ искуственна флегматичность, той трѣбва да угоди своята физиономия така, щото тя да не може да служи никому като барометръ. Едно живо въображение е единъ щастливъ даръ за единъ дипломатъ, но съ условие че той ще бѫде господарь врьхъ него, инакъ той рискува да вземе *ликоветѣ* на фантазията за *сѫществени*; единъ тихъ и очеличенъ разумъ, който при това нема нищо общо съ студеното равнодушие на единъ бездаренъ човѣкъ, представлява изискаемата мѫдрость за единъ държавенъ мѫжь, мѫдрость, която вдѫхнува сигурность и проницателность на

сѫждението, което гледа на работитѣ, често закрити подъ булото на момента, така каквито сѫ си тѣ.

Единъ дипломатъ не трѣба да се показва за незнамъ каква си важна личность, ако не иска да бѫде смѣшенъ и досадливъ. Високитѣ хора нематъ нужда да се качатъ на *кукили*, за да посочатъ своята голѣмина. Мѫдростьта го изисква, щото тѣ да не отиватъ по-нататакъ отъ онова що сѫ тѣ, инакъ би мязали на онова, което *Талейрандъ* наричаше „un géant dans l'entresol". Скромностьта е една отъ първитѣ правила на дипломатическата мѫдрость. Правителствата въобще гледатъ на министритѣ акредитирани при тѣхъ като на досадни наблюдатели, тѣ често се чувствуватъ наскърбени, когато единъ дипломатъ дава да се разбере. че той е вникналъ въ тѣхнитѣ тайни. Особно при единъ извѣстенъ успѣхъ най-добрата политика е, да се държи на страна и да отбѣгва, да му се правятъ заслужени комплиментирания; единъ независимъ духъ носи въ самъ-себе-си мѣрилото на своето достойнство, та може да премине и безъ възхваленията на тълпата; той трѣбва да се задоволи съ това, че знае и да се рѣши да минува за *инъорентъ*. Трѣба да се пази добрѣ, никога да не изпразва съвсѣмъ торбата си, той не е длъженъ да показва никому, до къдѣ стигатъ неговитѣ познания и неговитѣ способности: сичко което дава, трѣбва да показва, че има още какво да даде; хората се удивляватъ на талента, когото не разбиратъ напълно.

Каза се, че за да се води война, трѣбва пари, пари и пакъ пари, тѫй сѫщо може да се каже, че това което е три пѫти нуждно на дипломата, то е *тактътъ*. Единъ человѣкъ съ тактъ разбира самъ безъ да иска, и схваща по инстинктъ това което е най-удобно за дадений моментъ и за обстоятелствата: такта е прочее бусолата на дипломата, който му показва, до къдѣ трѣбва той да отиде, и какъ може да избѣгне опаснoстьта или мѫчнотията, която се изпречва предъ него. Съ една щастлива наклоность, обработвана чрезъ едно умно изучавание работитѣ въ свѣта, успѣва се най-послѣ да се постигне тази тънкость на такта, който може да се нарече онова тайно или второ виждание на душата.

Тактътъ прави да се респектиратъ формитѣ, които само единъ доленъ духъ е въ състояние да презира. Може да се каже, че колкото по-вече е напрѣднало едно общество въ цивилизацията, толкова по-вече се уважаватъ формитѣ като спа-

сителни бариери въ неизбѣжний антагонизмъ, който се поражда отъ несъвмѣстимостьта на характеритѣ и началата; вѣжливостьта не е никакъ лъжа, тя държи мѣстото на справедливостьта и на вжтрѣшната умѣреность, а тия трѣба именно да ни ржководятъ. То бива само въ лошавитѣ общества и дружби, гдѣто хората викатъ съ високъ гласъ, за да ги разбератъ; добрѣ въспитанитѣ хора разбиратъ само отъ половинъ дума, и знаятъ че мълчанието е често най-красноречивия отговоръ. Но и при сичко уважение на формитѣ, дипломата трѣбва да се пази пакъ, да не стане съвсѣмъ формалистъ: колкото повече е той сигуренъ отъ себе си, толкова повече ще бжде естественъ въ маниеритѣ си. Както истинската хубость нема нужда отъ труфило, тжй и естественното достойнство презира искуственнитѣ приструвки. Много се мамятъ тия, които по нѣкогашь предсказватъ блѣскава карриера на нѣкои млади аташета, надарени съ сичкитѣ любезни качества на *Фигаро*; елегантния свѣтъ, а особено дамитѣ ржкоплѣскатъ на тия хубави салонски пеперуди, но политическитѣ мжже оцѣняватъ само здравитѣ качества. Расото не прави калугера: не трѣба прочее да се сжди за единъ человѣкъ само по вжнкашностьта му, единъ здравомислящъ человѣкъ нема да носи една смѣшна дрѣха: нема сжмнение, че единъ държавенъ мжжь не ще си позволи да се облече небрежливо или както и да било, но сѐ пакъ той нема да слѣди модата въ сичкитѣ нейни капризи, и, преди всичко, ще избѣгва блѣсъкътъ.

Искуството на приказливостьта е отъ голѣма важность за дипломата; както единъ искусенъ ѣздачь може да ѣзди хубаво на сѣко сѣдло, тжй и дипломата трѣба да знае да води сѣкакъвъ видъ разговоръ. Първото нѣщо е, да познава публиката си, той трѣба да говори съ сѣкиго за ония нѣща за които той ще го разбере. Най-блѣскавото красноречие се губи на вѣтъра, когато се говори на хора бирократи; а на противъ въ единъ салонъ една духовита идея или досѣтка може да направи повече отъ колкото единъ цѣль томъ аргументи. Единъ особно скжпоцѣнъ даръ за дипломата е да притежава готовностьта на духовити възражения, а именно въ това се показва хладнокръвието и бързината, която се възползува отъ случаитѣ; но пакъ не трѣбва да се злоупотрѣблява съ тази способность. Единъ примѣръ за бързъ и духовитъ отговоръ: единъ Италиенски владѣтель, като стояше единъ день на бал-

конътъ съ единъ чуждъ дипломатически агентъ, когото искаше единъ видъ да понизи, му каза: „Единъ отъ моитѣ прадѣди отъ този балконъ накара да скочи долу „единъ посланикъ". „Вѣроятно", отговори хладнокръвно дипломата, „че посланицитѣ въ това врѣме не сѫ носили мечь".

Но сѐ пакъ и не може да се откаже, че прекалената или неумѣстната духовитость по нѣкогашь е и досадна, защото има много хора, които безполезно си създаватъ неприятели, и то само за това, че незнаятъ или немогѫтъ да отбѣгватъ единъ злобивъ отговоръ или нѣкоя шега врьхъ слабоститѣ на другиго.

Що се касае до съобращението съ своитѣ колеги, дипломата трѣбва да има по нѣкогашь и интимни отношения, въ които той бива по-свободенъ и даже безъ резерва. Довѣрието се купува чрезъ довѣрие, изисква се прочее да даде доказателство за него на оногова, отъ довѣрието и приятелството на когото намира за себе интересъ. Но за да завьрже такива отношения и да се ползува отъ тѣхъ, дипломатътъ има нужда отъ една разумна смѣтка. Въ сѣко министерство има само по нѣколко лица, които водятъ и знаятъ работитѣ, както и въ сѣко дипломатическо тѣло има само нѣколко министри, които знаятъ вѣрно това що се върши, то на тия хора именно трѣба да се търси и спечели довѣрието; но това не значи пакъ, че трѣба да се пренебрегне подьржанието на добри отношения съ сички други хора, и да се не испълняватъ длъжноститѣ на вѣжливостьта даже и къмъ ония, отъ които нема да може да се извлече никаква полза.

Единъ министръ тѣшко може да бѫде интименъ съ представителя на една Сила, на която интереситѣ сѫ противуположни съ ония на неговата Държава. Стария Венецианский Сенатъ слѣдваше максимата: трѣбва да бѫдешь добрѣ съ съсѣдътъ се. Но да бѫдешь добрѣ съ съсѣдътъ на съсѣдътъ си, и този принципъ е тоже полезенъ за единъ дипломатъ. Разбира се само по себе, че такива интимни отношения не могѫтъ да бѫдѫтъ твьрдѣ многобройни, но при сичко това не е пакъ злѣ, да имашъ повече жилави вьрви за лѫкътъ си, защото често може человѣкъ да се научи отъ единъ колега онова, което другия не знае. Тукъ важи много и старото правило: „Do ut des", който не принася нищо, не взема нищо. Но при това, пакъ трѣбва да се има голѣма осторожность въ

размѣняване на новинитѣ, трѣба да бѫде человѣкъ въ сѫщо врѣме твърдѣ дискретъ за работи, за които се изисква тайна, а пакъ твърдѣ съобщителенъ за сичко онова, което може да се говори явно. Когато се каже на единъ колега една новина, която той би намѣрилъ слѣдъ нѣколко дни въ вѣстницитѣ, вѣроятно че ще бѫде признателенъ и ще отговори на тая услуга съ съобщаването на нѣща, които може би не ще бѫдѫтъ никога извѣстни на публиката Отъ друга страна пакъ представителитѣ на великитѣ Сили, които сѫ най-добрѣ въ положение да познаватъ какво има отъ долу подъ картитѣ, нема да дадатъ своето довѣрие и на най-блѣстящий умъ, ако тѣ не сѫ убѣдени за него, че ще дръжи тайната.

Що се касае пъкъ до вънкашното положение на дипломатический агентъ, той не би трѣбало никога да приеме такъвъ постъ, безъ да бѫде въ състояние да живѣе благоприлично; една мескинска стиснатостъ врѣди твърдѣ много за уважаването му, а пакъ ако прави длъгове той понижава своя чинъ. Колкото се отнася до представлението му, което безъ сѫмнение е полезно за положението на единъ министръ, то трѣба да се мѣри спорѣдъ неговитѣ доходи. Истина, че множеството ржкоплѣщи за блѣскавитѣ празднувания и угощения, но пакъ прекарването на приятно врѣме въ малки кржгове печели похвала и уважение отъ отбранитѣ и видни хора.

Разбира се пакъ само по себе, че единъ министръ трѣба да се пази отъ сичко онова, което може да го докара до подсмѣхъ и да опѣтни неговата лична репутация: той не трѣба да бѫде нито играчъ на карти, нито охотникъ за хубоститѣ на *баллетското тѣло*, защото человѣкъ неможе никога да живѣе въ *полу-свѣта* безъ да бѫде наказанъ.

III. Атрибутитѣ и длъжноститѣ на министра къмъ своитѣ съотечественици. — Подданицитѣ на единъ суверенъ, които министрътъ представлява въ страната, гдѣто той е акредитиранъ, сѫ естественни протежета на миссията. Законитѣ на сѣка Държава опредѣлятъ до какъвъ степенъ *волната журидикция*, упражнявана отъ министра врьхъ лицата на неговата свита, може да се простира и врьхъ ония отъ неговитѣ съотечественици, които не правятъ часть отъ легацията.

Каквито и да бѫдѫтъ, въ това отношение, частнитѣ конвенции, които сѫществуватъ мѣжду правителствата, днесь почти

на всѫдѣ се признаватъ извѣстни специялни власти на министритѣ предъ видъ на тѣхнитѣ съотечественници.

Така н. пр., въ повечето Държави, дипломатический агентъ има качеството да приима или да извършава, по исканието на своитѣ съотечественници, разни актове отъ компетентностьта на нотариуситѣ, каквито сѫ: извършвание контракти за женидба, за дарения мѣжду живи, пълномощия, завѣщания и пр.; тѫй сѫщо той има качеството да извършва актове за гражданското съсловие (за раждания, умирания, женидби). да завѣрява административни и сѫдебни книжя, да издава и полага *виза* на паспортитѣ. (Вижь Часть IV., Гл. III за волната или несъстез. журидакция на консулитѣ). За извършванието на тѣзи актове, публичний министъръ делегирва обикновенно своитѣ власти на канцлера на легацията.

Паспортитѣ сѫ свидѣтелства за народностьта и самоличностьта на носителя, прочее властьта на шефа на миссията се ограничава, да издава паспорти на своитѣ подданици, и да визира тия на чужденцитѣ за отиване въ страната, която той представлява. Той неможе да издава паспортъ на единъ подданикъ на страната, гдѣто той разидира, исключая случая, когато той праща единъ свои слуга като курриеръ, който е подданикъ на мѣстното правителство. Днесь почти сички Западни Държави сѫ премахнали задлъжителната виза; сѫщо и полицията, която бдѣше врьхъ формалноститѣ на паспортитѣ, едва ли обрьща днесь внимание врьхъ това.

Министра е длъженъ да дава покровителство ex officio на своитѣ съотечественници въ сички случаи, въ които би тѣ станали жертва на една незаконна или произволна постѫпка, или на отказъ на правосѫдие (déni de justice) отъ страна на мѣстнитѣ власти; но понататъкъ, както н. пр. въ тѣхнитѣ контестации, които би могле да иматъ по своитѣ дѣла съ мѣстнитѣ жители, отстѫпва мѣсто за покровителство на мѣстнитѣ закони. При всичко това, може да се яви случай, гдѣто едно дѣло ако и да се касае само до частни лица, но да бѫдѫтъ въ него съчетани или вмѣсени общи интереси и принципи отъ мѣждународното право. Въ такъвъ случай, длъжность на министра е, и въ отсѫтствие даже на инструкции, да се намѣси безъ да чака заповѣдь отъ своето правителство, а особено когато се касае до едно прямо нарушение, нанесено врьхъ дѣйствующитѣ трактати и сѫществующитѣ конвенции.

Въ всички други дѣла, които носятъ чисто частенъ характеръ поисканото покровителство може да бѫде само *официозно* и *волно*. Правосѫдието на страната, мѣстната администрация иматъ права, които иностранния министръ, повече отъ сички други, познава много по-добрѣ; да се намѣсва, безъ нужда и безъ право, въ правилното упражнение на тия права, да отиде съ своето вмѣшателство по-нататъкъ отъ предписанитѣ отъ такта и мѫдростьта граници, това би било една повече отъ сериозна погрѣшка: той би рискувалъ да изгуби сѣко уважение и респектъ.

При това, въ сички дѣла отъ какъвто и да биле видъ, официялното намисание на дипломатический агентъ за въ полза на своитѣ подданици, трѣба да става само презъ канала на министра на вънкашнитѣ дѣла на страната, гдѣто той е акредитиранъ. Той неможе да се отнесе направо до никоя друга установена власть въ страната. Каквито и да бѫдѫтъ неговитѣ постѫпки, тѣ немогѫтъ да иматъ за цѣль да отложатъ ходътъ и дѣйствието на сѫдилищата. Но сѐ пакъ, при всичко че сѫдебната власть е независима отъ испълнителната власть, ако би послѣдвали въ раздаванието на правосѫдието флагрантни неправилности, отъ които неговитѣ подданици би пострадали или би претърпели загуби, пратеника би могълъ да предизвика поправка, като настои, щото правителството да призове сѫдиитѣ да приспособятъ безпристрастно закона. Толкова пакъ повече, ако самия законъ би билъ причината, да се нарушатъ условията на единъ сѫществующъ трактатъ, или който (законъ) злонамѣрно е притълкувалъ условията на този трактатъ, тогава министра ex officio трѣба да настоява противъ неговото приспособяване до тогава, до когато този законъ не бѫде отмѣненъ

Дипломатическитѣ агенти упражняватъ врьхъ тѣхнитѣ съотечественници едно естественно право за надзоръ, което може да се приведе въ едно *официялно мѫмрение* (въ видъ на дисциплинарно наказание), направено на ония мѣжду тѣхъ, които, чрезъ тайни политически конспирации, би компромитирали честьта или интереситѣ на своето отечество, и които, като безпокоятъ общественния порѣдъкъ, ще навлѣкатъ врьхъ себе си строги мѣрки, противъ които нека се не надѣватъ за никаква протекция.

IV. За съобщенията на дипломатический агентъ съ правителството си. — За единъ дипломатический агентъ не е достатъчно да бди само врьхъ дѣлата на своето правителство въ постътъ що му е повѣренъ; но той трѣба още да има присьрдце и нуждната дѣятелность, щото да не избѣгне неизслѣдвано отъ него нищо отъ сичко онова, което неговия кабинетъ би ималъ интересъ да знае, наконецъ да му представлява постояно, чрезъ своитѣ депеши, точенъ и вѣренъ отчетъ.

За тази цѣль, той е длъженъ да испраща подробни и рѣдовни рапорти не само врьхъ по-важнитѣ точки отъ сички частни преговори, съ които той е бивалъ натваренъ, и въобще врьхъ сички работи отъ обществен интересъ, надзиранието и оцѣнението на които сѫ единствено нему повѣрени. Мѣжду народитѣ сѫществуватъ твьрдѣ много политически, индустриялни и търговски съотношения, трьрдѣ много точки отъ общи интереси и додири тѫй щото като наблюдава внимателно сичко що се върши около него, и при това безъ да даде поводъ за сѫмняване на интриги и за слѣди на едно неспокойно и ненавистно разслѣдване, дипломатический агентъ не е възможно да не намѣри сѣкога, въ такова грамадно множество отъ полезни свѣдения, безбройни и разнообразни елементи за съставяние на своитѣ рапотри.

Той трѣба да обрьща своитѣ поглѣди врьхъ сички ония предмѣти, които заслужватъ да привлѣкатъ вниманието на неговото правителство, и които може би ще послужатъ на правителството, да вземе за вѫтрѣшностьта на страната полезни мѣрки въ полза на своитѣ граждани или пакъ ще му внушатъ идея, да предприеме на вънъ преговори, полезнитѣ резултати на които ще разширятъ кржгътъ на мѣждународнитѣ му отношения. Така н. пр. той ще се постарае да си набави свѣдения и да съобщи извѣстни данни врьхъ войската, врьхъ мѣстната администрация, нейната материялна и нравственна сила; врьхъ търговскитѣ отношения и положението на навигацията врьхъ развитието на индустрията и новитѣ способи за фабрикацията; врьхъ финанцитѣ и источницитѣ на общественнитѣ приходи; врьхъ портоветѣ, укрѣпленията, пощитѣ, каналитѣ, желѣзнитѣ пѫтища; врьхъ апровизирането на военнитѣ складове и пр. Той не трѣба да се ограничи само врьхъ работитѣ на страната, гдѣто е акредитиранъ, той трѣба да съобщава още и впечатленията на нѣкои отдалечени събития врьхъ

правителеството или общественното мнение на страната, гдѣто резидира, и чрезъ това, може би, той ще тури своето правителство въ положение, да обсѫди по-добрѣ чрезъ това отражение важностьта и значението на подобно събитие, — сичко това влѣгва въ настоящата политика.

Когато намѣри за нуждно, да влѣзе въ подробноститѣ на една специялна работа, по-згодно ще бѫде за него да избере формата на мемоаръ, и да изложи само общия резултатъ въ депешата си, която придружава мемоара. Шефътъ на правителството, на когото той препровожда рапортитѣ си, може би да нема врѣме, да изучва цѣлия мемоаръ, а само да иска да узнае заключението му. Но въобще пакъ, желателно би било, щото той да резюмира сѣкога главнитѣ точки въ края на сѣкоя депеша, която третира по сѫщество една сериозна работа или дава отчетъ отъ единъ разговоръ.

Вѣстницитѣ, въ днешно врѣме, сѫ придобили една голѣма важность, има много дипломати, които търсятъ своитѣ орѫжия главно въ арсеналътъ на прессата. Но единъ министръ, който стои на височината на своето положение, презира това срѣдство. за да пълни чрезъ него своитѣ депеши, той ще чете внимателно вѣстницитѣ, и ще обърне вниманието на своето правителство да ги чете, като му даде нуждитѣ коментари, които хвьрлятъ само свѣтлина врьхъ свьрзската на събитията.

Даже и най-вѣщия министръ не би могълъ сѣкога да пише интересни депеши, прочее когато нема нищо да се е случило, по-добрѣ е да мълчи отъ колкото да съобщава дребната хроника на Двореца или на Обществото.

Дипломатический агентъ, когато дава отчетъ на своето правителство врьхъ мнението, което си е съставилъ или за свѣденията, които е събралъ, трѣба грижливо да отличава вѣроятнитѣ новини отъ ония, които сѫ по-малко за вѣрвание; а когато му се виждатъ доста важни, той ги съобщава подробно, като прилага при тѣхъ своитѣ собственни разсѫждения, тѫй щото неговото правителство да може да бѫде турено въ положение, да оцѣни тѣхното истинско значение. По сѫщия мотивъ, той трѣба да прибьрза, когато бѫде по-добрѣ увѣдоменъ. да поправи своето неточно мнение, което е билъ далъ по-преди.

Той трѣба тѫй сѫщо да увѣдоми своя Дворъ за сичко, което се публикува въ ущьрбъ на неговото правителство; въ

извѣстни случаи, той не трѣба да пропуща да докладва даже *фразитѣ* и *думитѣ* изказани чрезъ нѣкои видни личности на страната, гдѣто той резидира, и на които мнението би имало извѣстна тяжесть въ общественнитѣ работи.

Нема сѫмнение, че това е едно твърдѣ неприятно обстоятелство за дипломатический агентъ, да поднесе на своя кабинетъ неприятни за него новини, които сѫ отъ естество да понихилятъ съгласието и добритѣ отношения мѣжду неговото правителство и онова, при което е той акредитиранъ; но това е една длъжность тѫй тѣсно свързана съ неговата служба, щото той не би могълъ да бѫде освободенъ отъ нея, ако не би искалъ да дѣйствува противъ задачата на своята миссия, която нема за цѣль да льскае своя суверенъ, но да го освѣтлява и го държи въ течение на сичко, което се отнася до него или го интересира. Той не трѣба нищо да измѣнява въ думитѣ или фактоветѣ, които съобщава, па било то даже съ цѣль да менажира своя суверенъ, и да посмѣкчи ефектътъ, който би могълъ да произведе неговия рапортъ врьхъ расположението на Господаря или на министритѣ му. *Точенъ* и *вѣренъ* въ сичко, което пише, — това е неговата първа длъжность. Никакво съображение не би го извинило, за да опустне нѣкое свѣдение, назначението на което би могло да бѫде вредително на интереситѣ, които сѫ му повѣрени, и пазението на които почиватъ врьхъ неговата вѣрность, а не по-малко още и врьхъ неговата будность и неговитѣ освѣтления.

Дѣйствително положението на дипломатический агентъ, въ подобни обстоятелства е едно отъ най-деликатнитѣ, въ което той би се намиралъ така: ако, отъ една страна, той е длъженъ да каже истината, отъ друга страна пакъ има да се бой, да не би да я преувеличи въ изражението ѝ, а особено когато е живо занятъ съ нея, и да съобщи неволно впечатления, отъ каквито той първомъ не е могълъ да се избави, но които само врѣмето и разсѫдъка би могле да видоизмѣнятъ.

Прочее, той трѣба да се пази сѣкога отъ първитѣ упечатления, и да не пише преди да си е съставилъ точно понятие за значението на фактитѣ, които съобщава, както и за забѣлѣжкитѣ, съ които придружава фактитѣ: *нощьта носи съвѣтъ*, и по-нѣкогашъ се кае на другия день, защо е пустналъ такава буйна депеша. За това единъ дипломатически министръ не трѣбва да бѫде твърдѣ абсолутенъ въ своитѣ

предания, а особено въ своитѣ предсказвания, поне той трѣба, въ такива случаи, да оставя една врата отворена за *непредвиденото*, което играе една толкова голѣма роль въ сждбинитѣ на народитѣ, и на този начинъ той се упазва отъ опровержения, защото реалностьта твьрдѣ често бьрши смѣткитѣ даже и на най-високитѣ умове.

V. За дипломатическитѣ преговори. — Искуството за водение преговори е *дѣло комбинирано* отъ таленть, отъ свѣтски познания и отъ опитъ въ работитѣ, за това туй искуство тѣжко може да се сведе въ систематическа наука: това което може да се каже по него е, да се представятъ нѣкои общи забѣлѣжки, извлечени отъ практиката.

Дипломатический агентъ акредитиранъ, най-паче когато е облеченъ съ титлата посланикъ, може да има съ суверена политически разговори, но той не третира направо съ него; *министра на вънкашнитѣ работи или отъ него делегираното лице* е задължителний посрѣдникъ за подкаченитѣ преговори: вьрвежа на работитѣ на този начинъ може да бжде полегичакъ, но отъ друга страна пъкъ положението на преговорача е по-свободно, и неговитѣ предложения биватъ пообсждени. При това шефътъ на Дьржавата, отъ своя страна, нема да се опасава, че ще бжде ангажиранъ, чрезъ думитѣ си, които той не би могълъ да вземе назадъ безъ да компрометира своето достойнство: прочее той само надзирава преговоритѣ безъ да вземе въ тѣхъ прямо и положително участие; той може да не одобри несвоеврѣменнитѣ предложения, много прибьрзанитѣ обѣщания, да възбуди непредвидени инциденти, и да остави висящи своитѣ окончателни рѣшения за единъ позгоденъ и рѣшителенъ моментъ. Политическитѣ разговори мѣжду суверена и пратеника, акредитиранъ при него, могатъ да ускорятъ преговоритѣ съ неговия министръ, но тѣ не могатъ да замѣстятъ самитѣ преговори. Ни едно правителство впрочемъ не би признало, като достаточенъ въ своята форма, и слѣдователно като задлъжителенъ единъ трактатъ, който би билъ подписанъ отъ суверена безъ да има врьхъ него контръ — подписа на единъ отъ неговитѣ министри, и това служи като правило не само въ конституционнитѣ Дьржави, но даже и въ странитѣ управлявани чрезъ една абсолутна власть. Н. пр. знаменития трактатъ нареченъ „*Свѣтата-алияния*“, склю-

ченъ въ Парисъ на 1815, безъ съучастието на ни единъ пълномощникъ, но само мѣжду суверенитѣ: на Австрия, Прусия и Руссия не би могълъ да се приведе тукъ като исключение отъ това правило; защото този трактатъ не бѣше друго, освѣнъ една декларация на извѣстни принципи, но не една истинска стипулация на взаимни права и длъжности, чрезъ които подписавшитѣ се сили би се задлъжили една къмъ друга. Въ този трактатъ не се вижда друго, освѣнъ общи съображения за религия и нравственность и то твърдѣ неопредѣлени, които не обвьрзватъ никого въ нищо. Но главната цѣль. ако и не ясно изказана, на този конгресъ бѣше, да се създаде единъ *постоянъ системъ за вмѣшателство* въ разнитѣ европейски Държави, щото по този начинъ да се предопреди сѣко опитвание за промѣнение вжтрѣшната форма на управлението въ Държавитѣ, когато тази форма на управление би била опасна за сжществующитѣ *монархически* институци, установени подъ владѣющитѣ тогава династи, а главно противъ републиканскитѣ стрѣмления, които бѣше изнела неотдавно Французската революция. Обаче идеята за подобно вмѣшателство не можà да преодолѣе при другитѣ европейски Държави. (Heffter p. 463).

Може да се зададе въпросъ, дали би било по-удобно и по-полезно да се водятъ преговори устно отъ колкото писменно.

Въобще работитѣ се подкачатъ устно и се завръшватъ писменно. Когато една Държава иска да третира, започва се най-напредъ чрезъ сондирание террена чрезъ общи разговори, и като се убѣди че се има надежда да се споразумѣятъ. тогава се пристжпва къмъ резюмирание резултата на разговора писменно.

Преговоритѣ се слѣдватъ било чрезъ размѣняване на депеши или ноти, било чрезъ вербални разисквания. Най-употрѣбителний начинъ е този: министра на вънк. работи отправя къмъ шефа на миссията една депеша, като го натварва да я съобщи и остави отъ нея преписъ на министра на вънкашнитѣ дѣла на страната, гдѣто той е акредитиранъ. Този отговаря по сжщий начинъ пакъ чрезъ една депеша отправена къмъ своя представителъ при иностранния Дворъ. Нотитѣ, които се отправятъ на право отъ министра на вънк. работи къмъ респективний министръ на вънкашнитѣ работи на друга Държава, сж резервирани за случаи, когато съобщението има за пред-

мѣтъ едно прямо искание или едно формално заявление, било че то има за предмѣтъ една важна работа, било че тя (депешата) третира единъ текущъ въпросъ. Отговора на една нота се отправя на право на шефътъ, който я е испратилъ.

Относително нотитѣ, които министра на вънк. работи испраща до своя агентъ, да ги съобщи на респективний министръ и остави отъ тѣхъ преписъ, пораждa се единъ въпросъ: Достаточно ли е, агента само да прочете на респективний министръ нотата, безъ да му остави отъ нея преписъ?

Има случаи, че се е практикувало така, т. е. агента само прочита нотата, безъ да остави преписъ, но министра на вънкашнитѣ работи, може, въ такъвъ случай, да откаже да приема съобщението на една депеша или нота, ако отъ нея не му се остави преписъ. Така постжпа английский министръ Canning (4 Мартъ 1825). Русский министръ, графъ Лиевенъ, отишелъ да му съобщи незадоволствието на своя Дворъ врьхъ английската политика касателно Спанската Америка. Той отвори една дълга депеша, и се готвяше да му я прочете. Канингъ го спря преди да започне да я чете, като го запита, упълномощенъ ли е да му остави преписъ отъ нея. На отговора отъ графъ Лиевенъ че не, Канингъ отказа да го слуша, като каза, че само врьхъ едно просто прочитание, той не може да бжде въ положение, да обсжди, да ли тя съдържа или не изражения, които той не може да остави да преминатъ безъ забѣлѣжка [1]).

Прочее, ако размѣнението на писменни актове е необходимо за успѣхътъ на преговоритѣ, то ролята на агентина, който ги съобщава, неможе да се счита само като пасивна. По принципъ правителствата сж които водятъ преговори, но успѣхътъ на преговоритѣ ще зависи главно отъ начинътъ, който ще употрѣби дипламатический агентъ за подържание каузата на своето правителство. Когато той съобщава депеши, той ги притълкува и развива съдържающитѣ се въ тѣхъ аргументи, той разисква съ министра на вънкашнитѣ работи, и дава отчетъ на правителството, което представлява; много пжти той го съвѣтва да отстжпи отъ еди-коя си точка, а да откаже еди-кое си съображение; въ нѣкои трьнливи и непредвидени обстоятелства, той взема даже върху си, да прекрачи буквата на своитѣ инструкции, като знае да оцѣни духътъ

[1]) Wheaton Lawrence, p. 388, Note 125.

имъ. Може прочее да се каже, че ако писменнитѣ съобщения отбѣлѣзватъ етапитѣ на единъ преговоръ, то устнитѣ съобщения сѫ пакъ, които го каратъ да вѣрви напредъ.

За сѣкий преговоръ министра получава освѣнъ депешитѣ предназначени за съобщение, общи и специални наставления отъ своето правителство, съ които той трѣба да се съобразява.

Но при сичко това, въ извѣстни случаи, може да се згоди, щото наставленията, които той получава, сѫ такива, че тѣхното точно испълнение непроизвежда никакъ дѣйствието. което се е имало предъ видъ, или даже че дѣйствието е съвсѣмъ противуположно на онова, което се очаква, и че послѣдствията отъ него сѫ вредителни за работитѣ на неговия суверенъ. Въ подобно обстоятелство, единъ министръ може и трѣба даже да вземе отгорѣ си, да отложи испълнението на заповѣдьта, която му е била възложена, да представи неудобствата. които той нахожда въ нея, и да чака отъ ново заповѣдь за да дѣйствува. Той би могълъ даже, споредъ спѣшностьта, да рискува да се отстрани отъ инструкциитѣ, но разбира се че безъ да ангажира своето правителство въ единъ противуположенъ пѫть на неговата обща политика или на неговитѣ намѣрения въ това. що се отнася до специялний предмѣтъ на преговоритѣ, съ които той е натваренъ. Но преди да вземе едно такова смѣло рѣшение, той трѣба да си присмѣта много добрѣ мотивитѣ врьхъ това, и да измѣри строго сички послѣдствия. особенно да се варди отъ сѣко увлечение; неговото разсѫждение трѣба да бѫде много хладнокръвно, тѫй сѫщо да се не оставя да бѫде увлеченъ отъ страстьта, която го смущава, и отъ честолюбието, което му прѣдставлява сичко сѐ лошаво. Щомъ е подложилъ сичко това на испитъ, щомъ е изчерпалъ сички съображения, тогава той можа да намѣри като необходимо за въ полза на интереситѣ, които сѫ му повѣрени, да се отстрани отъ буквата на своитѣ инструкции, да премине границата на своята власть, и имеющъ дълбоко убѣждение, че работи за доброто, ще бѫде още повече укураженъ да премине отвѫтъ; па ако е точно съглѣдалъ работитѣ, ще получи одобрѣнието на правителството, ако ли пакъ се е лъгалъ може да го очаква нѣщо повече отъ неодобрение. Единъ примѣръ отъ смѣлость по този предмѣтъ:

Когато се водяха преговори за мирътъ на Америка измѣжду Франца, Спания и Англия, спанский краль, Карлъ III.

искаше като условие sine qua non, да му се повърне Гибралтаръ срѣщу едно равносилно възнаграждение. Тази замѣна отъ начало биде приета отъ Англия, но веднага слѣдъ това тя я отхвърли. Кабинета на Sain-James се бояше да се не произведе незадоволствие въ страната съ повръщанието на това важно мѣсто; зато тя предложи като цѣна за напущание на тази претенция двѣтѣ *Флориди* въ Америка. Този ултиматумъ биде съобщенъ на контъ d'Aranda, спанския посланникъ. Работата се касаяше да се тури край на една съсипителна война. Контътъ д'Аранда познаваше неприклонния характеръ на краля Карла III; той остана дълго врѣме вдлбенъ въ своитѣ разсждения. Но убѣждението, което той имаше за мирътъ, отъ който се нуждаяше неговото отечество, взе превѣсъ надъ него: „има моменти когато трѣба да се тури главата въ торбата", каза той като прекжсна мълчанието си; „приимамъ Флоридитѣ на мѣсто Гибралтара, при всичко, че това е противъ моитѣ инструкции и подписвамъ мирътъ". Аранда бѣше предвидялъ падението си въ немилость, но това не го спря.[1])

За да се избѣгне нуждата на подобни хазардирани постжпки, трѣба преди всичко да се проучатъ добрѣ инструкциитѣ и да се изиска обяснение врьхъ сичко, което се вижда двусмисленно.

Да се водѫтъ преговори, значи да се доведатъ въ съгласие двѣ крайности: тукъ се трьгва прочее отъ двѣ противуположни точки, за да се срѣщнатъ въ пѫтьтъ си; когато едната страна е принудена просто да приеме заискванията, другата страна нема нужда да разискава. Но, пакъ не е всѐ едно въ коя точка мѣжду двата полуса ще се срѣщнатъ, а пакъ сѣка страна ще се старае, щото тая точка да бжде колкото е възможно по-близу до точката на трьгването ѝ.

За да се постигне тази цѣль, трѣба сѣкий да си направи единъ стратегически планъ преди да се впусне въ бойното поле; нуждно е да се различатъ сжщественнитѣ точки на една работа отъ второстепеннитѣ точки, а пакъ да се установи врьхъ първитѣ, защото главното рѣшено повлича съ себе второстепенното. Но за да се надвие врьхъ сжщественнитѣ точки, нуждно е по нѣкогашъ да се подложи понапредъ едно пре-

[1]) G. de Rayneval, въ своето списание, Sur les traités de paix, привежда нѣколко подобни случаи.

увеличено предложение, за да се види какво впечатление прави то врьхъ оногова, който го чува, и отъ това ще се узнаятъ намѣренията на противника. Маркизъ des Essarts, Париский превотъ (магистратъ), твърдѣ талентливъ человѣкъ, казва въ това отношение: „трѣба да се хвърли на земята една глупость, за да се види, кой ще я вземе“ (C'est jeter une sottise á terre pour voir qui la ramassera).

На този начинъ се пипа пулсътъ на ония, съ които се преговаря, и щомъ се узнае добрѣ тѣхното расположение, тогава може да се знае почти сигурно до кждѣ трѣба да се отиде.

Дипломатътъ не трѣба да губи куражь, ако види побъркани плановетѣ си, на които успѣхътъ не се подпомага отъ обстоятелствата, той не трѣба никакъ да се тревожи, ако види че възникнатъ ненадѣйно неочаквани предложения или претенции: такивато при всичко, че биватъ отъ начало подьржани чрезъ едно неизмѣнно рѣшение, свьршватъ рано или кжсно съ да отстжпятъ на умѣянностьта на дипломата, който знае да противупостави хладнокръвно една посилна опора на атаката.

Но при всичко това, диплотета не трѣба пакъ да стои като закованъ въ задлъжението, че трѣба да прокара непременно интересите на своето правителство, и съ тази идея да слѣдва защитата си съ една неприклонимость, която нетърпи, никакво умѣкчително срѣдство. Ако той съглѣда, че е невъзможно да подьржи една преувеличена претенция, той трѣба да ѝ прибави поводи за смѣкчения, на които той ще даде изглѣдъ на важни отстжпки, и които ще могатъ да бждатъ приети като доказателство, диктовано отъ единъ помирителенъ духъ.

Ако пакъ инструкциитѣ на дипломатический агентъ не се отнасятъ никакъ, или поне не се отнасятъ съ достаточната опредѣленность до предмѣта, който прѣдстои да се урегулира, той тогава ще приеме предложението което му се прави ad referendum.

Въ преговоритѣ мѣжду министра на вънкашнитѣ дѣла и шефа на миссията понѣкогашь се резюмира единъ предварителенъ резултатъ врьхъ главнитѣ точки въ скратена форма (както това се прави обикновенно при свижданието на суверени, придружени или не отъ своитѣ министри, н. пр. мирътъ при Вилафранка); но рѣдко се прибѣгва къмъ съставяние на протоколъ. Въ нѣкои важни случаи, единъ дипломатъ, за да се усигури, че е далъ отчетъ точно на своето правителство за положе-

нието на преговоритѣ, може да прочете своята депеша на министра на вънкашнитѣ работи, и да остави да се потвърди отъ послѣдния точностьта на неговото изложение.

Въ преговоритѣ, които взематъ характеръ на конференция, въобще резултата на дискуциитѣ се забѣлѣзва въ единъ протоколъ, подписанъ отъ ония които участвуватъ въ разисканията. Въ този случай осторожностьта на министра трѣба да се удвои, понеже неговия подписъ задлъжава правителството му, па излага и него самого да не бѫде одобренъ; за това той трѣба хубаво да претѣгли сѣка дума, и да избѣгва да ангажира своята отговорность въ сички сѫмнителни обстоятелства, като дава въ този случай на своитѣ съобщения форма на конфиденциялна или вербална нота или на Aide-mémoire, което нема сѫщата задължителна сила.

Има работи, които врѣмето ги прави да узреятъ, но нетрѣба никога да става това отъ нерѣшителность, защото има и други обстоятелства, въ които се изисква да се неиспуща случая да избегне, когато той се яви.

Що се касае до формата, разбира се че не ще бѫде поведението на человѣка твърдѣ охолно, никога не трѣба да се прибѣгва къмъ груби и оскърбителни думи като къмъ празни заканвания, съ това не се печели друго, освѣнъ да разслаби своето собственно положение и да компрометира успѣхътъ, като раздразнява тонътъ на дискуциитѣ. Тѫй сѫщо стратегическото искуство не трѣба да отива чакъ до шейретликъ, най-голѣмата финеца може да се сдружи съ една съвършенна искренность, а пакъ дипломата, който не знае да практикува въ своето поприще евангелскитѣ прецепти, нема освѣнъ да се сърди на своя собственъ недостатъкъ отъ умъ и способность.

VI. За посрѣдничеството и за арбитража. — Когато двѣ правителства не могатъ да се споразумѣятъ помѣжду си, тѣ прибѣгватъ къмъ посрѣдничеството на една трета сила.

Това посрѣдничество може да стане подъ три вида или подъ три форми:

1) Поискватъ се добритѣ услуги на еди-кой-си суверенъ или еди-кое-си правителство, за да улесни започванието или подкачванието отъ ново на преговоритѣ. Тѫй сѫщо една трета сила може да предложи и сама своитѣ добри услуги за тази цѣль.

2). Двѣ правителства се отнасятъ къмъ едно трето правителство, като поискватъ неговото посрѣдничество, т. е. неговото официално намисание, за да спомогне да се достигне до едно съглашение мѣжду твърдѣ различнитѣ расположения на двѣтѣ спорящи правителства. Въ такъвъ случай посрѣднята сила става като страна въ преговоритѣ: тя прави предложения съ цѣль да се поравни споръть, тя предизвиква и съобщава декларациитѣ и отговоритѣ на двамата съперници или съискатели на единъ сѫщъ предмѣтъ; но тя нема никакво право да принуди едната или другата страна да приеме нейното мнение. Посрѣдника не е задлъженъ да гарантира испълнението на конвенцията, която той е довелъ до сключвание, при всичко че тази гаранция често е изисквана и даже давана.

Най-важнитѣ трактати могатъ да бѫдѫтъ сключени чрезъ договори подъ рѫководението на една трета сила; и за това много трактати сѫ бивали сключени чрезъ посрѣдничеството на една неутрална Държава.

3). Двѣтѣ страни се однасятъ до едно трето лице да искатъ неговото *рѣшение* въ своя споръ; този видъ посрѣдничество се нарича предизвикване за единъ арбитражъ.

Арбитрътъ може да бѫде едно правителство, единъ суверенъ или даже и едно частно лице, на което свѣтлинитѣ и безпристрастний характеръ внушаватъ равно довѣрие и на двѣтѣ страни. Арбитражътъ различава отъ посрѣдничеството въ това, че той има за послѣдствие едно *рѣшение*, на което се подчиняватъ морално отъ напрѣдъ странитѣ, които сѫ го изискали, а не само добритѣ услуги за едно доброволно помирение. Щомъ е сключенъ рѣдовенъ компромисъ за арбитражътъ, произнесеното отъ арбитра или арбитритѣ рѣшение е задлъжително, освѣнъ ако то не се понищава само по себе чрезъ превишение власти, чрезъ флагрантна несправедливость или пакъ чрезъ преувеличение дѣлото до абсурдъ; както въ случая, н. пр. когато арбитрътъ, призованъ да се произнесе врьхъ удовлетворението, което една Държава длъжи на друга за нѣкое оскърбление, би осѫдилъ оскърбителя на удовлетворение, което посѣга на неговата независимость или на честьта му. За да се избѣгне сѣкой претекстъ или подозрение на лошаво довѣрие или на странно влияние, въ интересътъ на арбитра е да не приема тази роль, освѣнъ подъ условие, че високото уважение, което той внушава и ако внушава на странитѣ, да бѫде га-

ранция за неговата пълна свобода. Но, впрочемъ колкото и голѣмо да бѫде неговото безпристрастие, за което е далъ доказателство, рѣдко се е случвало, щото неговото рѣшение да бѫде прието безъ аппелъ отъ страната, която се счита унеправдена, а пакъ по нѣкогашъ даже и отъ двѣтѣ страни.

Единъ отъ тия рѣдки случай, можемъ да приведемъ като примѣръ знаменития процесъ на *Алабама*, познатъ подъ името „Alabama Claims", който се свърши чрезъ едно рѣшение отъ третейский сѫдъ държенъ въ Женева, на 14 Септ. 1872. Ний ще представимъ тукъ само въ кратки черти историка на този знаменитъ арбитражъ [1]).

Презъ врѣмето гражданската война на южнитѣ провинции на Съединенитѣ-Щати въ Америка противъ правителството, корсарскитѣ кораби на *конфедерираннитѣ сюдисти* (южн. пров.) или тѫй наречени Sécessionnistes, правяха една ужасна война противъ търговскитѣ кораби на севѣрнитѣ провинции. Тѣ ги считаха като неприятелски кораби.

Нѣ 1862, капитанътъ James Bullock, агентъ на конфедерираното правителство, бѣше порѫчалъ въ Англия (въ Birkenhead близу до Liverpool) построяванието на единъ военен корабъ. На 23 Юний 1862, министра на Съединенитѣ-Щати въ Лондонъ, Г-нъ Adams заяви това престѫпно дѣйствие на Лорда John Russel, който истина нарѣди да стане едно слѣдствие, но съ бавна цѣль, само да минува врѣме. Комисията доложи, че назначението на този корабъ не е достатъчно доказано. Англия съ своята прокламация отъ 13 май 1861 бѣше признала Съединенитѣ-Щати отъ една страна, и отъ друга страна южнитѣ възбунтовани провинции като воюющи сили; тя имаше извѣстни интереси да симпатизира къмъ послѣднитѣ, но при сичко това, тя прогласи своя неутралитетъ въ този конфликтъ.

На 9 Юний, Американский консулъ въ Ливерпулъ представи доказателства за назначението на построяющий се корабъ; Английското правителство пакъ отказа исканото секвестрирание. Подобни рекламации отъ страна на Американското правител-

1) Обширно изложение на този знаменитъ процесъ, при който сѫ се дискутирали много важни въпроси касателно *неутралитета* и други важни пунктове отъ мѣждународното право, вижъ „Programme de droit des gens", par E. R.-N. Arntz, p. 184 — 191. Bruxelles 1882.

ство се правиха още на нѣколко пѫти, но безуспѣшно. На 28 Юлий кораба бѣше вече напустналъ мѣстото на постройката, Ливерполский dock, и на 29 той отплува, безъ да заплати митническо право, къмъ обрѣжието на Anglesey, гдѣто прекара нощьта, вторий день, и на другата нощь прие около 40 хора матрози, донесени съ реморкера „Hercule"; отъ тукъ той пристигна въ Porto-Praya, гдѣто биде придруженъ отъ кораба Agrippine, идущь отъ Лондонъ, който му донесе вѫглища, топови и други военни снарѣди, освѣнъ това тукъ той биде придруженъ и отъ кораба Bahama, който му доведе отъ Ливерполъ офицери и капитанина Raphaël Semmes, единъ знаменитъ корсаръ. Новопостроенний корабъ получи името „Alabama". Слѣдъ това корсара, „Алабама" крьстосва постоянно край Мартиника, Жамайка, край Бразилскитѣ обрѣжия, въ Индо Китайското море, и води една грозна война противъ търговскитѣ кораби на Съединенитѣ-Щати. Въ растояние на 18 мѣсеци, „Алабама" потопи, строши и изгори около *шейсе* търговски кораби, и съсипа единъ военен корабъ „Hatteras". Въ повече пристанища на своитѣ колонии, Англичанитѣ толерираха въоржението, апровизиранието корсеритѣ на конфедерираното правителство.

Прочее, Съединенитѣ-Щати поискаха отъ Велика-Британия обезщетение за своитѣ безбройни загуби причинени, въ послѣдствие на некорректното поведение на английското правителство въ *придьржанието на своята неутралность*, а особено въ нарушението на тази неутралность.

Слѣдъ дълги преговори, които траяха повече отъ 8 години, двѣтѣ правителства сключиха на 8 Май 1871 въ Вашингтонъ единъ трактатъ, чрезъ който се съгласиха да подложатъ този споръ за разрѣшение на единъ третейски сѫдъ. Възъ основание на казаний трактатъ, сѫдътъ трѣбаше да се състои отъ петтима сѫдии, които ще рѣшаватъ по вишегласие, а имено: единъ арбитръ назначенъ отъ правителството на Съединенитѣ-Щати, единъ отъ Англия, и ще се помолятъ, Италиянский краль, Швейцария и Бразилский императоръ да назначатъ по единъ арбитръ. Този сѫдъ се събра за първъ пѫтъ въ засѣдание на 15 Дек. 1871 въ Женева. Той произнесе своето рѣшение съ 4 гласа противъ единъ (оня на Sir Cockburn, английский арбитръ), чрезъ което постанови: Велика-Британия да заплати на Съединенитѣ-Щати една сумма

изцѣло (en bloc) 15,500,000 златни долара обезщетение, и като декларира въ сѫщо врѣме, че сички поменати, въ трактата отъ Вашингтонъ, рекламации сѫ изцѣло и окончателно урѣдени, уничтожени и неприимливи вече за въ бѫдуще. Англійското правителство нема́ вече друго, освѣнъ да испълни това рѣшение, за което то отъ напредъ бѣше дало своето съгласие.

VII. Конгреси и Конференции. — Обикновенно се дава името Конгреси или Конференции на събрания състоящи се отъ назначени чрезъ респективнитѣ правителства министри, за да водятъ преговори за миръ или да рѣшаватъ въпроси, касающи се до общи интереси или до общата политика, която ги дѣли [1]).

Тѫй като тѣзи събрания сѫ призовани да урѣдятъ твърдѣ разнообразни и твърдѣ сложни интереси, които засѣгатъ въ принципитѣ на мѣждународното право, то се изисква, щото всички заинтересовани Държави въ преговоритѣ, каквато и да бѫде тѣхната относителна значителность, да бѫдѫтъ представени чрезъ свои пълномощници, и тия трѣба да взематъ участие въ разисканията.

Щомъ пълномощницитѣ сѫ се събрали въ назначеното мѣсто гдѣто ще се държи конгреса (а за тази цѣль се избира обикновено градътъ или столицата, които сѫ най-згодни за бързо и рѣдовно съобщавание съ своитѣ правителства), и слѣдъ като сѫ си направили етикетнитѣ визити по приетия обичай, и сѫ се съгласили, въ кой день ще бѫде отваряниeто на засѣданията, както и какви ще бѫдѫтъ формалноститѣ, то въ първото засѣдание се пристѫпва къмъ избиранието на единъ

---

[1]) Нема никаква опредѣлена разлика мѣжду конгресъ и конференция. Въобще се дава името конгресъ на много важни събрания, които имать за послѣдствие сключванието на единъ общъ трактатъ, н. пр. въ Въсточний въпросъ говори се за конференция въ Виена (1855), но за конгресъ въ Парисъ (1856). за конференция въ Цариградъ (1876); но за конгресъ въ Берлинъ (1878).

Когато трѣбва да се свика конгресъ въ врѣме дори трае войната, обикновенний резултатъ отъ конгресътъ се състои по нѣкогашъ само въ начертавание *предварителни членове* (articles préliminaires), предназначени да улѣснятъ преговоритѣ за миръ. Тѣзи членове трѣба да укажатъ на кратко. въ ясни и точни термени, основитѣ за бѫдущий трактатъ.

предсѣдатель. Този изборъ пада въобще врьхъ първия представитель на страната, гдѣто се държи конгреса. Така н. пр. Графъ Buol бѣше предсѣдатель на конференцията въ Виена (1855). Контъ D. Walewski на конгреса въ Парисъ (1856). Контъ Russell на конференцията въ Лондонъ (1864); Князъ Бисмаркъ на конгреса въ Берлинъ (1878).

Но ако преговоритѣ трѣба да бѫдѫтъ водени чрезъ посрѣдничеството на една неутрална сила, предсѣдателството принадлежи по право на министра-посрѣдникъ. Слѣдъ това предсѣдателя предлага на събранието единъ секретарь, на когото бива повѣрена редакцията на протоколитѣ. Пълномощницитѣ пристѫпватъ веднага къмъ провѣрявание на тѣхнитѣ респективни пълномощия, и щомъ като бѫдѫтъ намѣрени тѣзи документи въ добра и законна форма, предсѣдателя тогава опредѣля въ общи термени цѣльта и предмѣта на разисканията. Но преди да започнатъ общитѣ или рѣдовнитѣ засѣдания, обикновено ставатъ приуготовителни събрания, въ тия събрания пълномощницитѣ урѣждатъ съ едно общо съгласие сичко що се отнася до държанието на засѣданията и порѣдакътъ за разисканията, тѫй сѫщо въпроситѣ касателно церемонияла, рангътъ, преднината, етикетнитѣ визити, които нѣкогашъ причиняваха толкова буйни и нескончаеми дискуции.

Но, ако нѣкои днесь глѣдатъ на въпроситѣ за ранга и церемонияла като на нѣща безполезни и даже недостойни за едно подобно събрание, то нá да ли ще поглѣднатъ съ сѫщото око, когато дойде въпроса до това, да се опредѣли, кой мѣжду пълномощницитѣ ще има думата отъ името на всички въ засѣданията, кой ще предлага и резюмира предложенията. За това пълномощницитѣ рѣшаватъ предварително помѣжду си: да ли предмѣтитѣ, които трѣбва да се полагатъ на разискание, ще бѫдѫтъ представлявани или предлагани отъ министра-предсѣдатель (или министра-посрѣдникъ), или пакъ на изрѣдица сѣкий министръ ще има думата отъ името на сички (т. е. предсѣдатель на изрѣдица), или пакъ най-послѣ, както въ днешно врѣме се практикува, сѣкий пълномощникъ ще предлага самъ сичко онова, що се отнася до работитѣ и частнитѣ интереси на неговото правителство. Онзи министръ би заслужвалъ бламъ, който, особено въ послѣдния случай, би се отказалъ по слабость или отъ твърдѣ голѣмо снисхождение отъ една прерогатива, която принадлежи на неговия упълномощитель.

И тжй отъ като бждатъ опредѣлени сички формалности, пълномощницитѣ влѣгватъ въ рѣдовни засѣдания; тѣ предлагатъ, разискватъ, се съгласяватъ съ една дума преговарятъ.

Разнообразностьта на работитѣ, които произлизатъ отъ преговоритѣ, а особено когато тѣ сж третирани чрезъ пълномощницитѣ на нѣколко сили, изисква, щото за сѣко засѣдание да се съставлява протоколъ, който се подписва отъ всички ония, които сж взели участие въ това засѣдание, и на които както вотътъ тжй и мнението биватъ въ него записани. Министритѣ испращатъ рѣдовно на тѣхнитѣ Дворове по единъ преписъ отъ тѣзи протоколи наедно съ депешитѣ си, за да ги държатъ въ течение за ходътъ и успѣхитѣ на разисканията.

Понеже преговоритѣ въ единъ конгресъ се отнасятъ често до работи отъ твърдѣ разновидно естество, тжй щото би било твърдѣ тѣжко единъ самъ министръ да смогне за сичка тая работа, т. е. да присжтствува въ сички засѣдания, да пише сички ноти и мемоари, за които би се явила нужда въ слѣдствие разисканията, да прави сички необходими демарши въ извѣстни обстоятелства, за да помири толкова противуположни интереси, които често сж источника на раздѣлението и несъгласието измѣжду правителствата, то по тая причина силитѣ, които сж прямо заинтересовани въ дѣлата на конгреса, назначаватъ често повече пълномощници, съ цѣль да могжтъ да си подѣлятъ работата, и да разсждятъ заедно за мѣркитѣ, които трѣба да вематъ, за да могжтъ да искаратъ работитѣ на единъ добъръ край. Въ този случай министритѣ пишатъ колективно на своя Дворъ, освѣнъ ако голѣма и сжществена разлика въ зглѣдоветѣ имъ не ги задлъжава, да напише сѣкий особно своята депеша, щото отговорностьта да бжде лична, а не колективна.

Събиранието на конгреси като има преимущественно за цѣль, да се избѣгнатъ протаканията на преговоритѣ, които се третиратъ писмено мѣжду кабинетитѣ, пълномощницитѣ дебатиратъ тамъ по голѣмата часть на работитѣ устно. Щомъ пълномощницитѣ сж подържали врьхъ сички точки респективнитѣ интереси на своитѣ правителства, състѣзателната защита се счита за изчерпена, и станалото съглашение мѣжду имъ се формулира въ видъ на *рѣшение*, което изказано съ други термини, въобще приети, съдържа *индивидуалнитѣ вотове*.

Ако на края на засѣданието не послѣдува никакво рѣшение отъ дебатитѣ, протокола възпроизвежда физиономията на дебатитѣ, очертава въ кратко фразитѣ на дебатитѣ, и посочва исказанитѣ *мнения*. Този протоколъ носи своята дата въ зачалото, той не се подписва отъ пълномощницитѣ съгласно правилника предварително приетъ помѣжду имъ, освѣнъ слѣдъ като бжде прочетенъ гласно, и се е признала вече неговата точность въ излаганието на фактитѣ.

При всичко, че ни единъ главенъ фактъ, ни една важна забѣлѣжка не трѣбва да бжде пропусната въ протокола, той пакъ би надминалъ своитѣ обикновенни граници, ако би далъ мѣсто на отстраненията отъ предмѣта, на твърдѣ дългитѣ разяснения и повторения въ устнитѣ дискуции: редакцията за да бжде както трѣбва, не ѝ трѣбва друго, освѣнъ гладкость и точность, а пъкъ формата ще бжде най-добра оная, ако една корректна скромность или несложеность държи мѣстото на голословнитѣ украшения.

Конгреса се завършва обикновено чрезъ подписванието на единъ окончателенъ актъ, който е крайний резултатъ на взетитѣ часть по часть рѣшения, и който се привежда било въ единъ *трактатъ*, било въ една *декларация*, било найпослѣ въ единъ *общъ актъ* (recès général), който обѣма съгласието имъ врьхъ нѣколко отдѣлни трактати.

Преди да свьршимъ този предмѣтъ, ще прибавимъ още и това, че ако, слѣдъ отварянието на единъ конгресъ, представителитѣ на една отъ Държавитѣ, приети на конгреса, узнаятъ че се държатъ засѣдания, наречени ужъ *общи*, на които тѣ не сж биле призовани, гдѣто пълномощницитѣ на нѣкои по-влиятелни Дворове взематъ, съ предумишленно съглашение, нѣкои рѣшения, които тѣ криятъ отъ тѣхъ. — тѣхна длъжность би била, да протестиратъ веднага формално противъ тѣзи произволни постжпки, и да успорятъ отъ напрѣдъ сички възможни послѣдствия на взетитѣ по този начинъ мѣрки, въ които интереситѣ на тѣхнитѣ правителства би могле да бждатъ ангажирани. Въ отсжтствието на подобни явни протести, тѣхното мълчение би могло, по кжсно, да бжде претълкувано като мълчеливо съгласение, дадено за актове които, предложени въ тжй *нареченото* главно засѣдание, и подписани отъ присжтствующитѣ членове, ще бждатъ считани като задлъжителни за сички пред-

ставляющи се на конгреса Държави. Единъ примѣръ отъ подобенъ протестъ.

На Виенский конгресъ (1814) малкитѣ Германски Държавици протестираха чрезъ една нота, адресирана къмъ Австрия и Прусия (на 16 Ноем. сѫщата година), противъ претенциитѣ на Бавария и Вюртемберъ, че искатъ само тѣ заедно съ великитѣ Сили да рѣшаватъ за бѫдѫщата конституция на Германия. Тѣ декларираха, че нема да се откажатъ отъ правото си, да участвуватъ въ учреждаванието на Германската Конфедерация.

Тая забѣлѣжка я правимъ предъ видъ, да може да се избѣгне едно злоупотрѣбление, което не е твърдѣ рѣдко, и което би трѣбало, при днешний политический строй на европейскитѣ мѣждународни отношения, по възможность съвсѣмъ да изчезне. Защото не рѣдко се случва щото, по тази въведена вече практика, пълномощницитѣ на великитѣ Сили идатъ въ общо засѣдание съ цѣль само да зарегиструвать и уформятъ онова, което тѣ предварително сѫ намѣрили въ частнитѣ си събрания за добрѣ да съобщатъ на конгреса; а пакъ заключенията, които се взиматъ въ тия общи засѣдания, като несрѣщатъ никакво възражение или резерва отъ тѣхна страна, считатъ се твърдѣ често еднодушни. Този духъ на инвазия, нема сѫмнение, се прикрива сѣкога подъ булото на специялното име *„гаранция“*, (*гарантни сили*), защото имено подъ този претекстъ, че тѣ се турятъ като гаранти за привежданието въ испълнение на общитѣ стипулации, си присвояватъ правото да узурпирватъ врьхъ свободата на дѣйствие на по-слабичкитѣ Държави, като си оставатъ сѣкога по една врата отворена за намѣса въ вѫтрѣшното имъ устройство, или пакъ каква физиогномия трѣба да има шефътъ на Държавата; послѣдствията обаче на това злоупотрѣбления често даватъ единъ противуположенъ резултатъ.

Но, този видъ на дѣйствие не трѣба да се смѣсва съ появяванието на друго едно обстоятелство, което на първъ поглѣдъ мяза да носи сѫщий характеръ. Често се случва въ единъ конгресъ, на който се представляватъ нѣколко Държави, една повече а друга помалко заинтересовани, нѣкои даже и неутрални въ извѣстни предмѣти, тѫй щото мѣжду най-заинтересованитѣ сѫществува въ извѣстни точки такъвъ антагонизмъ, който прави невъзможно тѣхното споразумение въ

общитѣ засѣдания на конгреса. Въ такъвъ случай тѣхното съглашение би се получило най-добрѣ въ частни събрания мѣжду тѣхъ само.

Такъвъ единъ примѣръ можемъ да приведемъ отъ Берлинский конгресъ (1878).

Въ второто засѣдание (дьржано на 5/17 Юний 1878), Князь Бисмаркъ, предсѣдатель на Конгреса, като заявява че на дневний рѣдъ стои разискванието на онѣзи членове отъ С.-Стефанский договоръ, които се отнасятъ до България и които започватъ отъ чл. 6., прочита първата аления на този членъ, които гласи: „България се въздига на автономно васално Княжество съ християнско правителство и народна войска". Слѣдъ това той добавя слѣдующето: „има два способа за разискване на въпроса: или да се разисква найнапрѣдъ алиния 1 отъ 6 чл., или да се чака 4 алинея на сѫщий членъ за границитѣ на новото Княжество. Безъ да подьржа едина или другия отъ тѣзи два способа, той пита Конгреса, кой отъ двата способа намира той за по-практиченъ".

Врьхъ това, *Лордъ Салисбюри*, вторий английский пълномощникъ, слѣдъ като излага едно доста дълго размишление, прави слѣдующитѣ двѣ предложения:

1) „Автономното васално Българско Княжество ще се ограничи съ оная часть отъ Турция, която лежи на Сѣверъ отъ Балкана;

2) Румелийската Область и всички други мѣста на Югъ отъ Балкана оставатъ подъ прямата политическа и военна власть на Султана, като се обезпечи благосъстоянието на населението съ достаточни гаранции било чрезъ административна автономия, било по другъ нѣкой начинъ".

Графъ Андраши, първий австрийский пълномощникъ, като излага отъ австрийска точка зрения едно почти сѫщо разсѫждение, приима, по принципъ, предложенията на английский пълномощникъ за пограничната линия, слѣдователно и за разцѣплението на България.

Графъ Шуваловъ, вторий руский пълномощникъ, въстава противъ изсказаното отъ Лордъ Салисбюри мнение и не се съгласява съ неговитѣ предложения. Антагонизмътъ отъ една страна, мѣжду Англия съ Австрия, и отъ друга, мѣжду Руссия се явява вече на срѣдъ съ сичкия си багажъ, споразумението въ общитѣ засѣдания едва ли би било възможно. Князь Бис-

маркъ излиза съ своя посрѣднически духъ и предлага на пълномощницитѣ на Англия, Австрия и Руссия да се събератъ на частна конференция помѣжду си, да се споразумѣятъ предварително, и предложатъ на конгреса резултата на тѣхнитѣ съвѣщания относително този въпросъ.

Въ четвъртото засѣдание на конгреса (отъ 10/22 Юний) резултата отъ частнитѣ съвѣщания на тритѣ заинтересовани Държави биде предложенъ, послѣдованъ съ едни обикновенни разисквания мѣжду тѣхъ, което се прие отъ цѣлия конгресъ, и съ това се положи тай да речемъ главната основа на Берлинский Договоръ.

Въ заключение по тази материя ще забѣлѣжимъ тукъ имената и датитѣ на най-знаменателнитѣ конгреси, съ историята и съдържанието на които трѣба да е запознатъ сѣкий младъ човѣкъ, които пригръща дипломатическата карриера:

1641—1648, Конгреси държани едно подиръ друго въ Мюнстеръ и Оснабрюкъ, които докараха Вестфалский миръ.
1659, Пиринейский конгресъ.
1663, Конгреса въ Aix-la Chapelle;
1681, Конгреса въ Франкфортъ;
1712—1713, Конгреса въ Utrecht;
1748, Конгреса въ Aix la-Chapelle;
1797, Конгреса въ Rastadt;
1802, Конгреса въ Амиенсъ;
1808, Конгреса въ Erfurt, първо политическо събрание, което се е държало направо мѣжду повече монарси;
1813, Конгреса въ Прага:
1814, Конгреса въ Châtillon, държанъ за врѣме на военнитѣ неприятелства:
1814—1815, Конгреса въ Виена, събрание състоящe се отъ суверени и пълномощници, което бѣше за съврѣменната епоха онова, което бѣха за 17-то столѣтие конгресите въ Мюнстеръ и Оснабрюкъ;
1818, Конгреса въ Aix la-Chapelle;
1820, Конгреса въ Troppau;
1821, Конгреса въ Laybach;
1822, Конгреса въ Верона;
1856, Конгреса въ Парисъ:
1878, Конгреса въ Берлинъ.

ГЛАВА VIII.

Края на дипломатическата миссия и измѣнението рангътъ на акредитиранитѣ министри.

I. Причинитѣ които турятъ край на миссиитѣ. — Миссията на единъ министръ акредитиранъ при единъ чуждъ Дворъ или пратенъ на единъ конгресъ, може да вземе край, до като е живъ, по една отъ слѣдующитѣ причини:

1-о Чрезъ истичанието на периода, опредѣленъ за траянието на миссията (като н. пр. чрезъ свьршванието на конгреса, отъ който е правилъ часть), или когато министра е назначенъ само ad interim, чрезъ завръщанието на титуларний министръ. Въ единътъ и другия случай формалното повиквание назадъ (rappel) не е нуждно;

2-о Когато дѣлото на миссията е испълнено, както въ случая на посланство за испълнение на една церемониялна миссия; или когато миссията носи чисто специяленъ характеръ, и цѣльта за преговоритѣ е испълнена или не е могла да се постигне;

3-о Когато министра е повиканъ да се завьрне; [1])

4-о Чрезъ смьртьта или абдикирането на своя суверенъ или на суверена, при когото е билъ акредитиранъ; така сѫщо е и за пратеника на голѣмитѣ републики, чрезъ преминуването властьта въ рѫцѣтѣ на единъ новъ шефъ на Държавата. Въ пьрвия случай, изисква се щото креденциялата на министра да бѫде подновена; но случва се по нѣкогашь, че наслѣдника на починалий суверенъ чрезъ саморѫчно писмо за възшествието си, писано до суверена, при когото разидира министра, изсказва това подновяване, и тогава представляването на нови креденцияли става излишно. Въ втория случай,

---

[1]) Рѣдко може да се намѣри случай, щото едно правителство да отчисли своя дипломатически агентъ, акредитиранъ при другъ Дворъ; защото дипломатический министръ представлява своя суверенъ или своето правителство; отчислението за него е нѣщо повече отъ бламъ, а едно правителство неможе и нетрѣба да *бламира само себе-си*, то само *повика назадь* своя неудобенъ дипломатически агентъ; при всичко това, единъ български министръ на вънкашнитѣ дѣла 1895 г. отчисли своя диплом. агентъ въ Бѣлградъ, и този министръ минува за дипломатъ.

министра трѣба да бѫде снабденъ съ нови креденциялни писма [1]). При всичко това, въ този промѣжутакъ, ако се прѣдвижда че дипломатический агентъ ще бѫде задьржанъ на своя постъ, неговитѣ обикновенни отношения съ правителството, при което е билъ акредитиранъ, могѫтъ да слѣдватъ, и ако има вече подкачени нѣкакви преговори, тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ третирани конфиденциялно sub spe rati, т. е. подъ резерва за ратифицирание;

5-о Когато дипломатический агентъ, по причина на нѣкое нарушение на мѣждународното право въ отношение къмъ него, или по причина на нѣкой непредвиденъ инцидентъ отъ твърдѣ висока важность, вземе врьху си отговорностьта, и заяви своята миссия за свьршена;

6-о Когато за нарушение на мѣстнитѣ закони или за прекрачвание благоприличието на своето звание, за замѣсвание въ тайни политически заговори, или въ слѣдствие на това се е поднело оплакване на неговото правителство, и суверена при когото резидира му е испратилъ паспортитѣ, безъ да дочака *неговото повикване назадъ*, а по нѣкогашь му се опредѣля даже и срокъ кога трѣба да си замине, и, спорѣдъ важностьта на случая, може да бѫде и испратенъ подъ стража за граница.

7-о Наконецъ чрезъ измѣнението дипломатический рангъ на министра.

За примѣръ ще приведемъ тукъ нѣколко знаменити случаи по 6-й пунктъ.

На 1645, Венецияната република се распорѣди да заведатъ маркиза de Bedmar, спанский посланикъ, подъ стража до границита, подъ претекстъ за да го гарантира отъ народното отмъщение. — На 1654, французкий министръ въ Лондонъ, de Bas, обвиненъ че е замѣсенъ въ единъ комплотъ противъ Кромвела, получи заповѣдь да напусне Англия въ 48 часа. — На 1718, принцъ de Cellamare, спанский посланикъ при французкий Дворъ, признатъ за виновенъ, че комплотиралъ противъ *регента*, биде арестованъ въ Парисъ, и отведенъ на затворъ въ Blois, отъ гдѣто той биде изваденъ за да бѫде закаранъ подъ стража до Пирينеитѣ (спанск. граница). — Въ сѫщата епоха, кардинала Alberoni, първий министръ на Филипъ V, недоволенъ отъ нѣкои думи исказани отъ Дукътъ de St.-Aignan, французкий посланикъ въ Мадридъ, издаде му заповѣдь да напусне Спания, като му даде само 24 часа да урѣди своитѣ работи

[1]) Вижъ Глава III, рубрика № I.

и да замине. — На 1744, маркизътъ de La Chétardie, френский посланикъ въ С.-Петерсбургъ, получи подобна заповѣдь за оскърбление на императрицата чрезъ едно негово уловено писмо (вижь часть III, глава V, стр. 115.). — 1761. при женидбата на Don Pédre съ Бразилската принцеса папский нунциусъ въ Лизбонъ, кардиналъ Acciajuoli, понеже бѣше пренебрегналъ да испрати единъ билетъ за покана, предаденъ нему за тая цѣль, причини своето испъждание и прекжсвание на сношенията съ Св. Столица (Римъ). — На 1788, Графъ Разумовский, руский министръ въ Щокхолмъ, биде принуденъ да напусне Шведия, защото бѣше адресиралъ една *нота* до министра на Краля *и „до сички ония отъ народа, които взематъ участие въ правителството“. Густавъ III.* счете тази постжпка като оскърбление нанесено на неговата личность, и обвини този посланикъ, че е искалъ да всѣва раздоръ мѣжду правителството и народа, и да възвърне въ страната анархията, на която бѣше турила край революцията отъ 1772. Отъ друга страна, Руский Дворъ чрезъ строги мѣрки съ отмъстителенъ характеръ даде на Шведский посланикъ въ С. Петерсбургъ да разбере, че трѣба да напусне Руската империя. — На 1812, Шведский краль скърбно възнегодованъ отъ това, че френскитѣ войски бѣха нахжлтали въ *Шведска Померания* въпрѣки постоящитѣ трактати и тържественни задлъжения, заповѣда на своя министръ на вънкашнитѣ работи, да обяви на френский Chargé d'affaires, че неговото присжтствие въ Щокхолмъ *е станало съвършено безполезно.* — Наконецъ, на 1848, Спанското правителство, недоволно отъ интригитѣ на английский посланикъ, съобщи му заповѣдьта да напусне веднага Спания.

Впрочемъ, каквито и да бжджтъ изказанитѣ по-горѣ причини, които турятъ край на миссията на единъ дипломатически агентъ, или които суспендирватъ неговитѣ функции, той сѐ пакъ си остава въ притежание на правдинитѣ и прерогативитѣ, свързани съ неговия публиченъ характеръ, до тогава до когато той не напусне страната, гдѣто представатъ и неговитѣ функции. Неговата личность, въ сѣкий случай, си остава неприкосновенна. [1])

II. Послѣднитѣ длъжности на повиканий министръ. — Когато единъ дипломатически министръ престане да функционира, по причина на недоразумение мѣжду неговото правителство и онова при което е акредитиранъ, особнитѣ обстоятелства рѣшаватъ: да ли трѣба да му се испрати едно *призователно писмо* (une lettre de rappel), или той ще трѣба да трьгне безъ да чака такова, да ли ще трѣба да иска *аудиенция* за

[1]) Vattel, liv. IV. char. IX § 126.

упрощавание (трьгвание), и да ли тя ще му бѫде дадена. Обаче *призовително писмо* е задлъжително: 1-о когато предмѣта на миссията е свьршенъ или неможе да бѫде свьршенъ; 2-о когато отпѫтуванието на министра става по мотиви съвсѣмъ странни за подьржанието на приятелскитѣ отношения мѣжду двѣтѣ правителства.

И въ двата тия случаи, биватъ наблюдавани при отпѫтуванието сѫщитѣ формалности както и при пристиганието. *Аудиенция за прощавание* отъ суверена се изисква отъ министра на вънкашнитѣ работи, като въ сѫщо врѣме му се поднася и единъ преписъ отъ призователното писмо, а пакъ оригиналътъ на това писмо се предава своерѫчно на самия шефъ на Държавата. Въ това послѣдно приимание, което, спорѣдъ обстоятелствата, може да бѫде тържественно; но което, въ повечето случаи, бива частно, *речьта* или обикновеннитѣ комплиментирания, исказани съгласно обстоятелствата на момента съпроваждатъ сѣкога призователното писмо.

Ако повикванието на агента става за презъ неговото отсѫтствие отъ постътъ му, или ако нѣкоя здравословна причина или какво и да било друго припятствие не му позволява, да си вземе самъ лично прощавание отъ суверена, практиката въобще приета му дава право да испълни тази длъжность чрезъ писмо, като приложи своето призовително писмо къмъ писмото си *за вземание прошка*, което трѣба да бѫде предадено чрезъ министра на вънкашнитѣ работи.

Рекреансиялното писмо, което е отговоръ на призователното писмо, е адресовано до суверена на повикания министръ, чрезъ министра акредитиранъ при Двора на суверена, до когото се отнася респектното писмо.

Ако замѣстника на повиканий министръ пристигне преди да земиме този послѣдния, и ако той (замѣстника) принадлежи на втората или третята класа, повиканий министръ, ако е упълномощенъ за това, може да го представи на суверена въ аудиенцията за вземание прошка; но ако отпѫтующий министръ се замѣства само ad interim чрезъ единъ chargé d'affaires, това представлявание се прави обикновенно само при министра на вънкашнитѣ работи.

III. За променението въ дипломатический рангъ и врѣменнитѣ функции. — Когато единъ акредитиранъ дипломати-

чески агентъ е натоваренъ отъ своя суверенъ да испълни, при Дворътъ, гдѣто той резидира, една специялна миссия, и Господарьтъ му иска да го обгради съ единъ особенъ блѣсъкъ, случва се често пѫти, щото, само за този случай и врѣменно, да бѫде облеченъ съ единъ публиченъ характеръ много по-високъ отъ оня, който му е билъ даденъ отъ начало. Въ този случай, той трѣба да представи нови креденцияли, които го установяватъ въ това ново качество. И щомъ се свърши тази врѣменна миссия, той поѣмва пакъ своитѣ функции и своето по-предишно положение. Тия случаи сѫ н. пр., за да присѫтствува при коронясванието на суверена, за да му поднесе знаковетѣ на единъ отъ голѣмитѣ ордени, за да му представи, отъ името на нѣкой принцъ отъ суверенната фамилия, която той представлява, тържественно заискване рѫката на една принцеса отъ владѣющата фамилия, както и за уженванието на една принцеса отъ фамилията на своя суверенъ съ суверена на страната или съ престолонаслѣдника и пр.

Ако по-високия публиченъ характеръ, който му е билъ даденъ, трѣба да бѫде агента окончателно и за напредъ облеченъ съ него, то пакъ се изискватъ нови креденциялни писма, за да може суверена, при когото е акредитиранъ, да бѫде увѣдоменъ за това рѣшение на респективния суверенъ.

Така сѫщо се постѫпва и въ противуположенъ случай, т. е. когато единъ суверенъ намѣри за добро, било предъ видъ на взаимно постѫпвание, било предъ видъ на економия, да не подържа вече при този или онзи Дворъ министри отъ *първа* или *втора* класа, сиречь посланици или пълномощни министри, но само отъ трета класа, т. е. министри-резиденти, или само отъ втора класа, и на този начинъ до тогавашний дипломатически агентъ, който е билъ въ притежание на единъ отъ тия по-горни рангове бѫде снетъ на единъ по-доленъ. Въ такъвъ случай прочее, ако и твърдѣ рѣдко да се случва, публичний министръ представлява въ аудиенция при суверена, ако такава му бѫде дадена, своето *призователно* писмо въ качеството му като посланикъ или като извънрѣденъ пратеникъ, въ сѫщо врѣме и своитѣ *креденциялни* писма въ новото му качество като министръ отъ втора или трета класа.

Министра, който е приелъ отъ своя Дворъ заповѣдь да бѫде врѣменно облеченъ съ характеръ на посланикъ, бива приетъ съ церемониялъ, който се практикува при този Дворъ

за министритѣ отъ *първа* класа; тъй сѫщо, щомъ неговата врѣменна миссия бѫде свьршена, той взема пакъ своето предишно положение, и престава да се ползува отъ специялнитѣ прерогативи, свьрзани съ титлата посланикъ.

Що се касае до министритѣ, назначени само ad interim, тѣ нематъ нужда, както споменахме по-горѣ, за *призователни* писма; а пакъ само по себе се разбира, че chargés d'affaires, врѣменно назначени, които, слѣдъ завръщанието на тѣхнитѣ министри на постътъ си, влѣгватъ пакъ въ класата на секретаритѣ при посолствата или легациитѣ, тѣ тоже нематъ нужда нито отъ *призователни* нито отъ *креденциялни* писма, за да испълняватъ или напущатъ своитѣ промѣжутачни функции.

IV. За смьртьта на министра. — Когато смьрьта на министра туря край на миссията, неговото тѣло трѣба да бѫде погрѣбано съ изискаемото приличие, и погрѣбателната церемония се урѣжда, ако нема завѣщателни распорѣждания, които би въсприпятствували, съгласно рангътъ на покойния; но въ сѣкий случай вънкашнитѣ религиозни церемонии зависятъ отъ законитѣ и обичаитѣ на страната. Фамилията му, ако искаже желание, съхранява правото, да може да пренесе остаткитѣ на покойния въ неговото отечесто, и мѣстнитѣ власти не могѫтъ да турятъ никакво припятствие на това.

Секретаря на легацията съставя списъкъ за официялнитѣ книжя на покойния, и запечатва съ печатътъ на миссията архивата. Ако нема легацията секретарь, тѣзи мѣрки се вематъ отъ министра на единъ съюзенъ или приятелски Дворъ, който се служи, при запечатванието, съ печатътъ на своята собственна легация. Единъ протоколъ за тази цѣль се съставлява въ двойни или тройни екземпляри. При пристиганието на назначений пратеникъ, за да замѣсти поминалий се министръ, отпечатванието се извьршва, въ негово присѫтствие, чрезъ дипломатический агентъ, който е извьршилъ запечатванието и се съставя за това новъ протоколъ.

Мѣстнитѣ власти нематъ никакво право за намяса въ тази работа, освѣнъ въ случай на необходима нужда, т. е. ако не се намѣрва на мѣстото нито секретарь на легацията нито министръ или дипломатически агентъ на едно приятелско правителство, който би могълъ да бѫде призованъ, да се погрижи за усигурението на архивитѣ.

Когато единъ дипломатически агентъ умре въ своето отечество, било че той е билъ туренъ въ числото на запаснитѣ чиновници, било че билъ достигналъ изискаемата възрасть за оттѣглувание, обичай е въ много страни, а особено въ Франца, министерството на вънкашнитѣ работи, да испрати единъ чиновникъ отъ министерството, за да присждствува при разглѣдванието на неговитѣ книжа, и, ако случая го изисква, при извьршванието на запечатвание, тжй сжщо и при отпечатванието. Ако мѣжду книжата на покойний чиновникъ се намѣри нѣщо отъ естество, което трѣба да бжде положено въ дьржавнитѣ архиви, то подобни книжа се предаватъ, подъ расписка отъ наслѣдницитѣ, на делегираний чиновникъ отъ министерството на външнитѣ дѣла.

Сички въпроси относящи се до наслѣдството ab intestat (наслѣдство безъ завѣщание) врьхъ движимитѣ имоти на пок. министръ, или касателно валидностьта на завѣщанието. ако такова има, трѣбва да се разрѣшаватъ съгласно законитѣ на неговото отечество; защото чрезъ фикцията, происходяща отъ принципътъ на екстерриториялитета, се счита че наслѣдството е отворено въ неговото отечество, а не въ мѣстото гдѣто е починалъ министра. Предмѣтитѣ, които правятъ часть отъ наслѣдството могжтъ да бждатъ пренесени къдѣто и да било, безъ да сж подложни на никакво право на aubaine или на detractio [1]). Що се касае до недвижимитѣ имущества, тжй като тѣ се намѣрватъ сѣкога подъ журидикцията на страната,

---

[1]) Попреди една Дьржава вземаше едно даждие врьхъ имуществата на своитѣ подданици, които имущества преминуваха въ чужди страни. По-забѣлѣжителнитѣ отъ тия права и налози сж: а) *право* за retractio или gabelle d'émigration, което се състои въ това, че ония които напущаха отечеството си и се преселяваха въ чужда страна, плащаха едно опредѣлено даждие за имотътъ, който отнасятъ съ себе си; б) *право за* detractio (jus detractionis), е онова право, което трѣба да се плати за наслѣдството на единъ подданикъ на Дьржавата, когато това наслѣдство преминува на единъ чужденецъ; в) *право на* aubaine или jus albanagii (отъ лат. albanus — чужденецъ), възъ основание на което, наслѣдството на единъ чужденецъ ненатурализиранъ преминуваше въ собственность на суверена. Това право се практикуваше едно врѣме, а особено въ Франца; но на 1819 то биде уничтожено. Днесь има трактати мѣжду много Дьржави, чрезъ които всички тия права сж уничтожени взаимно.

гдѣто тѣ се намѣрватъ, правото за отчуждение или за преминувание отъ едно на друго лице, подъ който и да било видъ, и формалноститѣ, изискуеми за тая цѣль, се урѣждатъ съгласно мѣстнитѣ закони.

Тѣзи начала сѫ днесь на врѣдъ припознати; но остава сѫмнение само, да ли тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ прилагани и за наслѣдството на онзи дипломатически агентъ, който е роденъ подданикъ или натурализиранъ въ Държава, при която е акредитиранъ. Това исключително обстоятелство се е представлявало по нѣкогашъ при германскитѣ Дворове, гдѣто е давало твърдѣ голѣми затруднения.

При всичко, че ако се вземе строго, привилегиитѣ на министра преставатъ заедно съ миссията, на която туря край неговата смьрть, но обичайтъ на народитѣ дава право на вдовицата и на фамилията на починалия министръ, както и на персонала отъ неговата свита, да се ползуватъ съ сѫщитѣ правдини за едно извѣстно врѣме, съ каквито сѫ се ползували до като е билъ живъ министра. Това сѫщото се практикува и за официялний персоналъ собственно казано. До пристиганието на новия министръ, промѣжуточний агентъ, приетъ като такъвъ, рѫководи текущитѣ дѣла.

ГЛАВА IX

За морский церемониялъ.

I. Отдавание морски почести на суверенитѣ, на князоветѣ и княгинитѣ отъ тѣхната фамилия, на посланицитѣ и други публични министри. — Ний ще дадемъ тукъ нѣкои обяснения за морский церемониялъ само до колкото се отнася до суверенитѣ, членоветѣ на тѣхната фамилия и до дипломатическитѣ агенти [1]; колкото се отнася до други нѣкои части отъ този церемониялъ, ний ще се досѣгнемъ до тѣхъ на кратко, до колко е потрѣбно за познанията на единъ дипломатически

---

[1]) Колкото за оная часть отъ този церемониялъ, която се отнася до морскитѣ почести отдавани на консулитѣ, вижъ Часть IV Глава III, рублика № 14.

агентъ. Нема сѫмнение, че публичнитѣ министри трѣба да иматъ познания отъ това, което предписватъ правилницитѣ, въ извѣстни обстоятелства, за командантитѣ на военнитѣ кораби отъ тѣхния народъ, когато сѫ намѣрватъ въ водитѣ на иностраннитѣ заливи и пристанища, тѫй щото да бѫдѫтъ въ положение, когато се яви нужда, да могѫтъ да отговорятъ на оплакванията възникнали отъ нарушението на тѣзи правилници.

Укрѣпленията поздравляватъ първи сѣкий корабъ, на когото се намѣрва единъ суверенъ, единъ князь или една княгиня отъ кралевска кръвь, или единъ посланикъ.

Поздравътъ се урегулирва предварително мѣжду единъ офицеръ, испроводенъ напрѣдъ за тая цѣль отъ команданта на кораба, и губернатора на крѣпостьта, или другъ нѣкой чиновникъ, който, въ това мѣсто, представлява главното началство на територияльний суверенъ. Този поздравъ се състои въ едно извѣстно число топовни гръмежи, обикновенно на число *текъ* н. пр. 9, 11, 15, 21 и пр. Но на поздравътъ, направенъ на единъ суверенъ, понеже се счита като *извънрѣденъ поздравъ*, не се отговаря отъ кораба, който го носи: почестьта се прави просто по длъжность и уважение къмъ суверена. Напротивъ, *контръ-поздрава* слѣдва веднага слѣдъ поздрава отъ крѣпостьта, ако кораба носи единъ принцъ отъ кралевска кръвь, единъ посланикъ или единъ публиченъ министръ отъ втора класа; слѣдъ това единъ вторъ поздравъ се размѣнява, гърмежъ слѣдъ гърмежъ мѣжду коръбътъ и крѣпостьта, което става въ честь на знамето, и числото на гръмванията се урѣждатъ съгласно степенътъ на команданта на кораба. Най-послѣ, когато лицата, които сѫ предмѣтъ на тѣзи почести, напущатъ кораба, тѣхното излизание на сухо бива поздравено чрезъ единъ послѣденъ залпъ отъ алтилерията. Правилницитѣ на сѣка Държава опредѣлятъ числото на поздравителнитѣ гърмежи.

Посланицитѣ и другитѣ публични министри биватъ поздравявани отъ корабътъ, който ги е носилъ само когато излѣгватъ на сухо въ пристанището, гдѣто си оставатъ врьхъ територията на суверена, при когото сѫ акредитирани; а излѣгванията на сухо, които би могле да послѣдватъ по случай на *принудителни отбивания* (relâches forcées) въ промѣждуточнитѣ пристанища, немогатъ да бѫбѫтъ предмѣтъ на никакъвъ поздравъ.

Спомѣнахме по-горѣ, че сѣка Държава, която притежава морска флота си има свой собственъ правилникъ за морский церемониялъ: неудобно е прочее да възпроизведемъ тукъ тия разни правилници даже и въ общи черти. За тая цѣль ний можемъ да препоржчаме на читателитѣ *французский морски церемониялъ*, въ едно официялно издание подъ заглавие: Le Cérémonial officiel ou les honneurs, les préséances, les rangs et les costumes, второ издание, Paris 1868, отъ което ще направимъ нѣкои извлечения, които носятъ характеръ на общата практика.

Въ чуждитѣ пристанища, когато лицата означени подолу, пжтуватъ на единъ държавенъ корабъ, тѣ приматъ слѣдующитѣ почести:

Единъ посланикъ бива поздравенъ съ 17 топовни гърмежи, той е приетъ отгорѣ на вънкашната сжлба отъ команданта, гардата отдава военни почести

Извънрѣднитѣ пратеници и пълномощни министри биватъ поздравени съ 13 топовни гърмежи, тѣ сж приети отъ горѣ на сжлбата отъ команданта, гардата отдава военни почести.

Министритѣ-резиденти биватъ поздравени съ 11 топовни гърмежи; тѣ сж приети горѣ на сжлбата отъ команданта, гардата отдава военни почести.

Chargés d'affaires биватъ поздравени съ 9 топовни гърмежи; тѣ сж приети горѣ на сжлбата отъ капитана на кораба; гардата отдава военна почестъ отъ подоленъ степенъ.

Генералъ-консулитѣ биватъ поздравени съ 9 топовни гърмежи; тѣ сж приети горѣ на сжлбата отъ капитана на кораба; гардата на кракъ и взема пушки, барабанчика готовъ да бие (la garde à l'arme au pied, et le tambour est prêt à battre)

Консулитѣ биватъ позравени съ 7 топовни гърмежи; тѣ сж приети на кораба съ единъ степенъ по-долу отъ капитана на корабътъ; гардата се туря въ фронтъ, но безъ пушки.

Тѣзи почести се отдаватъ на дипломатическитѣ и консулски агенти, когато тѣ посѣщаватъ официялно единъ държавенъ корабъ, и когато тѣ влѣгватъ, за да се върнатъ назадъ въ Франца; когато напущатъ кораба, който ги е завелъ на тѣхното назначение въ чужда страна; и когато нема на това мѣсто другъ агентъ съ по-високъ рангъ по сжщата публична служба. За презъ врѣмето на поздравяванинто, обичай е, министрътъ этои правъ, ако състоянието на морето го позволява, и поз-

дравява съ открита глава; матрозитѣ отлагатъ трьгванието на кораба, ако министра има да пжтува съ него, до послѣдния топовенъ гърмежъ.

Тѣмъ не се отдава ни една отъ горѣ-показанитѣ почести въ едно французко пристанище, било при влѣгванието, било при излѣгванието отъ кораба, и въ никой другъ случай, когато тѣ не сж въ униформа.

За суверенитѣ, принцоветѣ и принцеситѣ отъ кралевска кръвь, командантитѣ прибавятъ къмъ този церемониялъ: гардата (караулата) взема оржжие (présente les armes) барабанчика бие на почести (bat aux champs), матрозитѣ се качватъ врьхъ пржжинитѣ, на които стоятъ платната, по нѣкогашь пълно или половинъ — укичвание се развѣва на кораба, а екипажътъ извиква едногласно три пжти да *живѣй*!

II. За поздрава на отворено море, и при пристигванието корабитѣ въ чужди пристанища. — Въ днешно врѣме правителствата не отдаватъ вече въ поздрава на корабитѣ онази голѣма важность, каквато се изискваше едно врѣме. Постоянното умножавание на търговската и военна марина, твърдѣ честото срѣщание въ морето и въ пристанищата, направиха необходимо по-малко сложни правилницитѣ и обичаитѣ въ това отношение. Поздрава съ знамето да се снема или свива е съвършенно напуснатъ за военнитѣ кораби, предъ видъ на уважавание народнитѣ краски, като се ограничаватъ само съ поздрава чрезъ топовни гърмежи и гласно.

На 1721, чрезъ една конвенция мѣжду Русия и Швеция, тѣзи двѣ сили бѣха първитѣ, които установиха пълно равенство за поздрава на море. Спорѣдъ този трактатъ корабитѣ трѣба да поздравятъ първи крѣпоститѣ и военнитѣ мѣста; но този примѣръ не се послѣдува въ начало по единъ общъ начинъ отъ другитѣ. Великитѣ морски Сили продължаваха да се отказватъ за да позравяватъ по-слабитѣ Държави; корабитѣ на *короованитѣ глави*, а особено тия които сж съ адмиралско знаме, като влѣгваха въ заливитѣ и пристанищата, изискваха да бждатъ тѣ първи поздравени съ топове. Тѣзи претенции малко помалко бидоха напуснати, и съ врѣме дойдоха до по-здрави и по-съобразни идеи съ достоинството и независимостьта на народитѣ. Само Англия, като се придържаше противъ Холанда о единъ старъ обичай, успя още да утвърди,

на 1784, условията на единъ трактатъ отъ преди сто години, по силата на който холандскитѣ кораби трѣба да поздравятъ първи англійскитѣ.

Наконецъ, за да се избѣгнатъ постояннитѣ контестации, нѣколко Държави се съгласиха да премахнатъ поздрава на отворено море и покрай обрѣжията, като ги установиха само за пристанищата възъ основание на едно пълно равенство. Нѣкои Сили отидоха още по-далечъ. Така н. пр. мѣжду Франца и Руссия се сключи, на 11 Януарий 1787, единъ трактатъ, на който 20 чл. гласи: „Високитѣ договорящи страни, за да избѣгнатъ сички мжчнотии, които произхождатъ отъ претенциитѣ за разнитѣ знамена и разнитѣ офицерски степени, когато се касае въпроса за поздравъ на отворено море и при влѣгванието въ пристанищата, додоха до съглашение и декларираха, че за въ бждуще нема да има поздрави нито на отворено море нито при влѣгванието въ пристанищата мѣжду корабитѣ на двата народа, отъ какъвто видъ да биле тѣ и каквито степени да иматъ офицеритѣ, които ги командуватъ".

По-кжсно французската република съ единъ декретъ, издаденъ отъ националната Конвенция (19 nivôse an II), предписваше на французскитѣ кораби, да позравляватъ размѣнно топъ слѣдъ топъ сѣкий военен корабъ на иностраннитѣ сили.

Въ членове 22 и 19 на трактатитѣ отъ 1801 и 1809 мѣжду Руссия и Шведия е казано: „За да се избѣгне това, което се отнася до поздрава на отворено море мѣжду военнитѣ кораби на двѣтѣ договорящи страни, дойде се до съглашение, щото да се установи мѣжду коронитѣ пълно равенство. Когато се срѣщнатъ въ море военнитѣ кораби, поздрава ще слѣдва рангътъ на офицеритѣ команданти, така щото онзи, който е отъ по-високъ рангъ, ще приеме първъ поздравътъ, който ще се отдава размѣнно топъ слѣдъ топъ; ако тѣ сж съ равни рангове, нема нито една нито другия да поздравява. Предъ кастелитѣ, крѣпоститѣ и при влѣгванието въ пристанищата, този който влѣгва или отпжтува ще поздрави първий, и поздрава му ще бжде отговоренъ размѣнно топъ слѣдъ топъ".

И тжй, въпросътъ за поздравъ мѣжду корабитѣ на разнитѣ народи е отдавна вече освободенъ отъ идеята за първенство и за сюпремация на Държава врьхъ друга; но сѐ пакъ морский мѣждународенъ церемониялъ, безъ да се преувеличава важностьта му, си остава сѣкога единъ предмѣтъ до-

стоенъ да му се дава внинание. Този церемониялъ е полезенъ па и нужденъ, поне въ смисъльта, въ която днесь той сѫществува, т. е. като установенъ *за отдавание почести на независимостьта на народитѣ*, и за да се установи мѣжду народитѣ едно публично размѣнение на вѣжливость и на приятелски засвидѣтелствования; наконецъ, за да даде на офицеритѣ, които представляватъ тѣзи вѣжливости знаковетѣ на отличие и изискаемитѣ справедливи почести съгласно тѣхнитѣ рангове.

Поздравътъ, който се прави съ топовни гърмежи при крѣпоститѣ и при военнитѣ морски мѣста отъ военнитѣ кораби, когато тѣ се спиратъ при тѣхъ или минуватъ край тѣхъ, трѣба да бѫде отдаденъ сѣкога размѣнно гърмѣжь за гърмѣжь, защото това е, собственно казано, поздравъ на единъ народъ къмъ другъ, и понеже и двата народа сѫ равно суверенни, тѣ трѣба да иматъ сѫщитѣ права. Вѣжливостьта го изисква, естественно, щото кораба, който пристигва или отпѫтува, да поздрави първий (освѣнъ исключителний случай, за който говорихме въ предидущата I рубрика). Този поздравъ е почти задлъжителенъ. При всичко това, една Държава трѣба да счита опущението на позрава поскоро като единъ недостатъкъ на благоприличие отъ колкото като една обида, исключая само извѣстни обстоятелства, които придаватъ на това опущение единъ характеръ очевидно оскърбителенъ.

На отворено море или въ морската територия на една трета сила, корабитѣ, които се срѣщатъ, не сѫ задлъжени да се поздравяватъ. При сичко това, прието е, щото единъ военнен корабъ, който носи адмиралско знаме, да бѫде поздравенъ първъ отъ сички други кораби, на които команданта е съ единъ по-доленъ степенъ; така единъ корабъ, който плува самъ, трѣба да поздрави първъ като срѣщне *една ескадра*.

Когато поздрава, отъ единъ корабъ къмъ другъ, *е личенъ поздравъ*, т. е. когато се отдава на единъ офицеръ съ по-високъ степенъ, контръ-поздрава бива по нѣкогашъ съ едно помалко число топовни гърмѣжи съгласно ерархията на степенитѣ. Така н. пр. на 1830 г. адмиралътъ de Rigny, като имаше знамето си врьхъ корабътъ „le Conquérant", бидеики поздравенъ, при входътъ на Тулонското пристанище, отъ една английска фрегата, той оттовори на този поздравъ съ три топовни гърмежи по-малко. Трактата, подписанъ на 25 Януарий

1829, мѣжду Руссия и Дания чл. 1 казва: „Ни единъ воененъ корабъ, билъ той въ движение или на анкора, не ще бжде задълженъ да поздравява корабитѣ на други сили, освѣнъ предъ видъ на едно *адмиралско знаме*, което единъ офицеръ съ по-доленъ степенъ трѣба да направи“. Чл. 3-й: „За случаитѣ предвидени въ 1-й чл. отъ настоящий правилникъ, чл. 11 отъ трактата на 1730 се видоизмѣнява така, че адмиралитѣ ще даватъ *два топовни гърмѣжи по-малко*, а голѣмия адмиралъ *четери топовни гърмѣжи* по-малко за поздрава, който ще бжде получилъ отъ единъ офицеръ съ единъ по-доленъ степенъ“.

Но при сичко това, трѣба да се избѣгва, въ отношение на подобни отличия, щото мжчнотията да се оцѣни, да ли поздрава е билъ отдаденъ отъ *народъ* къмъ *народъ*, или само отъ *офицеръ* къмъ *офицеръ*, не стане причина да възживятъ пакъ ония честолюбия, които принадлежатъ на една друга епоха, и които духътъ на днешното мѣждународно право се стрѣми да ги избърше съвсѣмъ.

При това, има много трактати, които сж опредѣлили, какво число отъ военни кораби може да бжде прието въ едно пристанище. Трактата отъ 1787, мѣжду Руссия и Франца, чл. 19 казва: петь военни кораби на *единъ пжть*, освѣнъ ако не се е получило позволение за едно по-голѣмо число; — Трактата отъ 1787 мѣжду Руссия и двѣтѣ Сицилии, чл. 9: четери кораби, въобще, и три въ нѣкои пристанища означени въ трактата; — Трактата отъ 1801, мѣжду Руссия и Шведия, чл. 21: четери военни кораби на единъ пжть, освѣнъ ако не е било направено искание за едно по-голѣмо число.

III. За тържественнитѣ украшавания корабитѣ съ знамената. — Морский церемониялъ предписва на командантитѣ на военнитѣ кораби, находящи се въ чуждитѣ заливи и пристанища, да вѣематъ участие въ публичнитѣ демонстрации, било народни увеселения, било траурни, или Държавни праздници, правени отъ Държави, въ водитѣ на които се намѣрватъ, както и при ония, които правятъ военнитѣ кораби на една трета Държава по случай извѣстни частни тържества на своя народъ.

Поведението, което трѣба да се държи при подобни обстоятелства, трѣба да бжде такова, щото да предупреди сичко

онова, което би могло да нарани честолюбието на чуждитѣ правителства, като се респектиратъ при сѣкий случай обичаитѣ и благоприличията, съблюдаването на които е отъ висока важность въ отношенията мѣжду народитѣ.

Какъ ще бѫдѫтъ положени и нарѣдени знамената, при украшението на корабитѣ, въ подобни случаи, често е давало причина за неприятни спречквания мѣжду офицеритѣ на два народа. За да се отбѣгне сѣка една дискуция въ това отношение, единъ министерски приказъ, въ Франца, бѣше предписалъ много умно, за да не се употрѣбляватъ въ украшенията, освѣнъ знамена за сигнали и само френски знамена. Но тѫй като мѣжду тия сигнални знамена има нѣколко, които оприличаватъ съвършенно на народнитѣ знамена, то трѣба да се има много голѣмо внимание при тѣхното нарѣждание, или пакъ, което би било още по-добрѣ, да бѫдѫтъ примахнати съвсѣмъ измѣжду рѣдоветѣ на другитѣ при украшението.

Но при всичко това, ако народнитѣ знамена би трѣбало да бѫдѫтъ употрѣбени, то ето въ какъвъ порѣдъкъ *почетнитѣ мѣста* трѣбва да бѫдѫтъ установени:

1-о На голѣмата хоризонтална пѫржина (за вѣтрилата) отъ дѣсната страна: 2-о на сѫщата пѫржина отъ лѣвата страна; 3-о на преднята пѫржина (мѣжду голѣмата пѫр. и най-преднята) отъ дѣсната страна; 4-о на сѫщата отъ лѣвата страна; 5-о на малкото вѣтрило отъ дѣсно; 6-о на сѫщото отъ лѣво.

Ако има едно голѣмо число иностранни знамена да се турятъ, тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ пласирани врьхъ вѣтрилата на хюната (sur les vergues de hune), като се наблюдава предписаний порѣдъкъ за долнитѣ вѣтрила.

Запретено е да се турятъ народни знамена подъ пѫржината, която се простира хоризонтално напрѣдъ въ носътъ на кораба (sous le beaupré).

Въ чужди страни, военнитѣ французки кораби окачатъ на първото почетно мѣсто знамето на онзи народъ, при който се намѣрватъ; слѣдъ това чуждитѣ военни знамена, които се намѣрватъ въ сѫщитѣ води съгласно степенитѣ на чуждий офицеръ-командантъ, и, при равенъ степенъ, съгласно датата на тѣхното пристигание въ тия води.

Тукъ трѣба да споменемъ още, че има случаи когато военнитѣ кораби трѣба строго да се въздържатъ да взе-

мать участие въ националнитѣ тържества на Държавата, въ водитѣ на която се намѣрватъ, тжй сжщо и въ празднувания на нѣкои иностранни кораби, които се намѣрватъ въ сжщото мѣсто. А имено, когато тѣзи тържества, въ тѣхния принципъ, по формата си, и спорѣдъ цѣльта имъ, съдържатъ въ себе нѣщо болезнено или оскърбително за страната, на която принадлежи кораба, като за неговитѣ институции, за вѣроисповѣданието му, или най-сетнѣ такова нѣщо, което е несъвмѣстимо съ безпристрастието, длъжимо къмъ сички приятелски сили: въ такъвъ случай командантитѣ трѣбва да стоятъ като прости зрители, или и, ако случая го изисква, да се отдалечатъ на врѣме отъ това мѣсто, което ще е най-разумното. Могле би тукъ да приведемъ за примѣръ случаитѣ, гдѣто публичното увеселение би имало за мотивъ, побѣдата сполучена врьхъ единъ народъ, съ който сега сж въ миръ; а още повече когато тържеството има за предмѣтъ една побѣда врьхъ неговия собственъ народъ: самото човѣшко чувство, значението на военната честь, чувството за народното достойнство, ще дадѫтъ възможность сѣкога да се оцѣнятъ тия случаи за поведедението, което тѣ предизвикватъ при другата страна.

Наконецъ, церемонияла не подига вече въпроси за първенство, и той не става вече причина за стълкновение мѣжду претендентитѣ съперници: той е едно размѣнение на вѣжливость и добро обхождание, който, въ своитѣ безбройни случаи за привеждание въ дѣло, изисква тактъ, здраво разсжждание, а често едно възвишено чувство за благоприличията.

IV. За поздравътъ на търговскитѣ кораби. — Поменахме по-горѣ, че практиката да се поздравява съ снимание или свивание знамето, въ днешно врѣме, е съвсѣмъ напуснато мѣжду военнитѣ кораби. Не се свива вече знамето, освѣнъ въ знакъ на трауръ. При сичко това, като знакъ за уважение, търговскитѣ кораби поздравяватъ често военнитѣ кораби на *своя народъ* съ снимание и подигание три пѫти своето знаме. Тѣмъ се отговаря само съ единъ поздравъ.

Макаръ че този обичай не се съблюдава, освѣнъ предъ видъ на морскитѣ кораби отъ тѣхния народъ, тази практика изглежда не до тамъ умѣстна; защото народнитѣ бои представляватъ една свѣта емблема, ако иска нѣкой да обкржжи този символъ съ по-голѣмо почитание и уважение, то той не

трѣба да бѫде никога понижаванъ въ знакъ на подчинение или като белѣгъ на вѣжливость. Поздравътъ съ снемание на високитѣ вѣтрила е единъ отъ най-приличнитѣ. По нѣкогашь търговскитѣ кораби поздравяватъ *като равслабяватъ вѫжата на платната.* Търговскитѣ кораби поздравяватъ тоже и съ топовни гърмѣжи, ако иматъ такива, или чрезъ три салви съ пушки.

Отъ зачалото на настоящето столѣтие има твърдѣ малко трактати, които съдържатъ распорѣждания относително до поздрава; послѣдния, който споменува нѣщо по този предмѣтъ е отъ 1839 година; той е сключенъ мѣжду Белгия и регенството на Тунисъ. Традиционалний обичай е достаточенъ за въ бѫдуще. При това, когато се явява нужда, могѫтъ да се преглѣдватъ старитѣ трактати.

ГЛАВА X.

За канцеларский церемониялъ.

Общи начала. — Въ глава I (часть първа), като говорихме изобщо врьхъ церемонияла, спомѣнахме че, въ кржга на дипломатическата наука, слѣдователно и въ познанията на дипломатический агентъ, влѣгва задлъжително, да има точни понятия за титлитѣ, квалификациитѣ и формитѣ на вѣжливостьта при редактиранието на официялнитѣ актове и документи отъ каквото и да биле тѣ естество.

Тази материя съставлява практичната часть на дипломацията; но както въобще сѣка практика се представлява съ своитѣ многочисленни форми и разнообразия, то и третиранието на този предмѣтъ, нема сѫмнение, би ни завело въ списвание на единъ особенъ томъ, нѣщо, което би надминало границитѣ отъ очертаний вече планъ на настоящата книга. За това ний ще се ограничимъ тукъ да насочимъ само най-елементарнитѣ и най-необходимитѣ точки, като оставяме това поле свободно за тия, които се посвѣщаватъ на дипломатическата карриера, да се послужатъ за тази цѣль съ специялнитѣ списания и зборници, които съдържатъ оригинални образци и формули.

Трѣба да забѣлѣжимъ, че канцеларский церемониялъ стои въ тѣсна свръзска съ другитѣ части, а особено съ Дворцовий и мѣждународний церемониялъ; защото отношенията на Държавитѣ или на суверенитѣ помѣжду имъ ставатъ въ по-голѣмата си часть чрезъ писменни съобщения, които по нѣкогашъ иматъ за предмѣтъ било извѣстни права или взаимни задлъжения, било работи отъ интересъ на приятелство или роднинство, било най-сетнѣ въпроси за обикновенни дѣла и постжпки. Тѣзи съобщения прочее сж подчинени на единъ *церемониялъ* или на една *форма*, малко или много опредѣлена чрезъ предмѣта си и чрезъ лицата, отъ които произхождатъ или къмъ които тѣ се отнасятъ. Стилътъ, употрѣбяванъ въ тия вънкашни отношения мѣжду силитѣ се нарича *дипломатический стилъ*. *Дворцовий стилъ*, *канцеларский стилъ* и пр.

При всичко, че писанието по политическата материя, по своето естество, е подложно на безбройни тънкости и видоизмѣнения, тжй щото не може да се положи едно общо правило, то сѐ пакъ не може да се откаже, че не подлежи на извѣстни правила на *слогъ*, опредѣленъ отъ благоприличията и обичаитѣ Ни едно друго писмо не изисква толкова бодро и бистро внимание, както единъ дипломатически актъ. Единъ такъвъ актъ не трѣба да представлява нищо което може да се вземе въ тая или оная смисаль, нито пакъ нѣщо хазардирано, но да се върви къмъ цѣльта по прямия пжть. Идеитѣ въ него трѣба да бжджтъ справедливи и точни, ходътъ сигуренъ и бързъ, направлението корректно, израженията ясни, естественни и точни; въ него трѣба да владѣе сѣкога оня тактъ на благоприличие, който знае да си присвои и тонътъ и стилътъ съгласно обстоятелствата и лицата, тжй щото да не бжде никога нито по-горѣ нито по-долу отъ третирания предмѣтъ.

Въ дипломацията не е достаточно само, да могжтъ да те разбератъ: мимо това трѣбва още да се изражавашъ съ такава точность, щото нито лошавитѣ сърдца, нито шиканитѣ, нито пакъ искуството на двусмислието да могатъ да извратятъ и да полошаватъ смисъльта на една дума или на една фраза, за да дадатъ едно присилено тълкование. Много пжти се е случвало щото смисъльта на единъ важенъ членъ да зависи отъ това, *гдѣ е турена запетаята*; и отъ това сж се пораждали твърдѣ неприятни контестации, на глѣдъ обстоятелство, може да се каже, дѣтинско, но въ сжщность твърдѣ сериозно. Про-

чее преди всичко, трѣбва много добрѣ да се вникне въ своя предмѣтъ, да се не оставя въ него ни една точка тъмна; предмѣта трѣбва да се обсѫди отъ сички страни и фази, тѫй щото да се турятъ подъ строгъ испитъ сички негови съставни елементи. Тази ястость въ порѣдака на идеитѣ, която съставлява абсолютно условие при сѣко добро редактирание, ще се распростре сама по себе и врьхъ изражаванието на мислитѣ, било чрезъ отбирание на термени, било чрезъ тѣхната логична свьрзска. Сѣко политическо писание трѣбва не само да увѣри, но и да убѣди, т. е. да направлява, въ най-подходящия смисълъ къмъ интереситѣ, които защищава, сѫщо така мненията и относящитѣ се актове къмъ дадений предмѣтъ.

Тѫй като *интересътъ* е най-могѫщий двигателъ въ политиката, единъ вѣщъ преговорачь ще се старае сѣкога да прокара своята идея повече чрезъ него (интереса), отъ колкото чрезъ мотиви по правото. Но понеже Държавитѣ, сѫщо както и частнитѣ лица, предпочитатъ сѣкога да се облѣгатъ, колкото е възможно, врьхъ по-почитателни мотиви, отъ колкото врьхъ собственнитѣ си интереси, то е потрѣбно още, слѣдъ като представи съ извѣстна осторожность аргументитѣ си, основани само врьхъ тази основа — интереса, — да подкрѣпи тѣзи егоистически съображения и чрезъ по-благородни мотиви, като справедливостьта, великодушието или могуществото и пр.

Краткостьта трѣба да бѫде едно отъ първитѣ качества на дипломатический писатель. Колкото по спестливъ е въ думитѣ, толкова по-богатъ и дарникъ да е въ мислитѣ си, но тѣзи послѣднитѣ трѣба да бѫдѫтъ правдоподобни и ясни, и сѣкога въ прямо отношение съ предмѣта, като се стрѣмятъ да го обяснятъ и освѣтлятъ, а не да го украсятъ съ хубави думи.

Преди да си установи принципи и да приведе доказателства, първата грижа трѣба да му бѫде, да испита да ли то е вѣрно и справедливо. Да се облѣгне на единъ принципъ фалсъ, сѫмнителенъ или странъ на дѣлото му, значи да се изложи да види срутванието на зданието заедно съ него, което той е искалъ да подкрѣпи, и съ това да даде едно голѣмо преимущество на противната страна. За това не трѣба да се облѣга, освѣнъ на обще признати принципи и врьхъ неоспорими доказателства. Фактоветѣ се доказватъ чрезъ властитѣ,

правата чрезъ титли (документи), принципитѣ чрезъ разсжждение, практичнитѣ максими чрезъ ползитѣ, които послѣдоватъ отъ тѣхното прилагание, и чрезъ неудобствата, които ще се произвѣдатъ, ако се отклонятъ отъ тѣхъ, а особенно чрезъ аналогични прецеденти.

Въ всички писменни актове предназначени да установятъ или да оборятъ нѣкои точки по правото или нѣкои претенции, цитиранията се позволяватъ; но трѣба да се отбиратъ само ония, които сж точни, и да се употрѣбляватъ съ умѣреность, като отбѣгва, въ сжщо врѣме, съ този отборъ да се не представи смѣшенъ съ дълбоката си ученость. Когато се изисква да обори фактове, принципи или максими, най-разумното, което може да направи, е да ги оборва съ други максими по-общо приети и съ принципи и фактове противуположни. Не по-малко е препоржчително и употрѣбляването на примѣри, които иматъ това преимущество, че увличатъ често преди да се разсжди, и които удвояватъ силата на разсжждението.

Сѣка композиция въ политическата материя заключава въ себе главни точки и второстепенни точки. За да бждатъ тѣ добрѣ изложени или пояснени, съгласно тѣхната важность, изисква се, да умѣе человѣкъ да постави сѣко нѣщо на правата свѣтлина, и да распорѣди материята така, щото преминуването отъ едно на друго да не бжде присилено; а пакъ доводитѣ, като се подкрѣпятъ едни съ други въ извѣстна естественна постепенность, да допълнятъ убѣждението. Наконецъ, трѣба да се подкрѣпи и подържи вниманието врьхъ предмѣта, а въ сжщо врѣме да умѣе и да се ограничи и направи умѣстно заключение. Съ една дума, да се каже добрѣ, въ изискаемий порѣдъкъ, сичко което трѣба да се каже и нищо по-нататакъ: това е голѣмото искуство на дипломата.

Прочее, не малко препоржчително е за тия, които редактиратъ дипломатически актове и други подобни документи, да *приложатъ къмъ точностьта на идеитѣ собственнитѣ термени и краткостьта на стилътъ*. Перифразитѣ, безполезнитѣ епитети, амбициознитѣ или търсенитѣ изражения, дългитѣ периоди, отвлеченията отъ предмѣта, лутание изъ общитѣ идеи, сж нѣща най-злѣ подходящи къмъ дипломатическото писание, гдѣто, понеже сичко е сериозно, трѣба да върви несложно и прямо къмъ цѣльта.

Тукъ се поражда въпросъ, на кой езикъ трѣба да се водятъ мѣждунаднитѣ отношения, или съ други думи, *кой трѣба ди бѫде дипломатический езикъ?*

Всички суверенни Държиви се ползуватъ съ една взаймна независимость и едно взаймно равенство; никому не може да се отрече правото да се служи. въ политическитѣ сношавания, съ своя собственъ езикъ. или пакъ да се не служи съ единъ чуждъ езикъ, ако той си избере такъвъ, нито даже, до извѣстенъ степенъ, нѣкой може да претендира отъ другиго да употреблява еди-кой-си езикъ въ сношенията си съ него. При всичко това, отъ една страна, за да се отстранятъ контестациитѣ и претенциитѣ, които би могле да възникнатъ естественно въ подобни обстоятелства, а отъ друга страна, да се отбѣгнатъ неудобствата, които би послѣдували отъ голѣмото разнообразие на езицитѣ, тѫй като никой не иска да отстѫпи отъ своето, то по-прѣди особено въ края на 17-о и въ зачалото на 18-о столѣтие, повечето сили се съгласиха, да се служатъ съ единъ *неутраленъ езикъ*, и за тази цѣль избраха *латинский* езикъ. Така н. пр. трактатитѣ за миръ въ Нимегъ (Nimègue) (1678 — 1679); въ Рисвикъ (1697); въ Утрехтъ (1713); въ Баденъ (1714); въ Виена (1725 и 1738); четворната-алиянца въ Лондонъ (1818) бѣха редактирани на *латинский* езикъ. И тая практика се слѣдва до презъ 18-о столѣтие. Но още подъ владѣнието на Лудвика XIV, френский езикъ като почна малко по малко да се налага въ висшето европейско общество, достигна да бѫде езикътъ на Двороветѣ, и замѣсти почти на врѣдъ латинский езикъ въ дипломатическитѣ актове. Отъ тази епоха насамъ, тѫй като трактатитѣ се редактираха, особено тия сключвани съ Франца, на френски езикъ, то за това и виждаме въ тѣхъ по единъ членъ съ уговорка. „че французский езикъ е употрѣбенъ безъ да се извлича отъ това заключение за въ бѫдуще“.

Само Англия и Съединенитѣ-Щати още отъ началото на настоящето столѣтие сѫ напуснали това практикувание; министритѣ на тия сили пишатъ на английски на другитѣ правителства, които имъ отговарятъ на френски; но въ преговоритѣ си съ тия Държиви се служатъ сѣкога съ френский езикъ.

Когато заинтересованитѣ страни не могѫтъ да се съгласятъ врьхъ избора на езика, и сѣкой настоява да се служи съ своя езикъ, то както въ обикновеннитѣ си сношения тѫй

и при съставянето на договоръ, се служи сѣкий съ своя езикъ, тъй щото при редактирането на договора се правятъ два оргинални екземпляра, по единъ за сѣкий отъ двата езици.

Но, на такъвъ начинъ да се третира, прави да се продължаватъ и да се утекчаватъ преговоритѣ, а пакъ актоветѣ (договоритѣ) притърпяватъ често много недостатъци касателно точностьта и ясностьта имъ. Sir Hamilton Seymour биде запитанъ: да ли препоръчва той на единъ английски дипломатъ, да третира съ единъ чуждъ министръ, който знае неговия езикъ? Отговори: „нема съмнение, че азъ предпочитамъ да се бия съ моя собственъ мечь".

Въ Цариградъ, писменнитѣ съобщения се правятъ повечето на френски; тѣ биватъ веднага преведени на турски отъ драгомана на Портата, за да се послужатъ съ тѣхъ турскитѣ министри. Въ конференции, които ставатъ *съ протоколи*, тѣзи послѣднитѣ се пишатъ на турски отъ министритѣ на Портата, а на френски отъ иностраннитѣ министри, тѣ трѣба да бъдатъ провѣрени отъ едната и другата страна, за да могатъ да иматъ доказателна сила въ случай на оспорение. За това Портата искаше да взема като задлъжителни само ония актове, които съ написани на турски, но другитѣ сили не искаха да ѝ приематъ това условие; трактатитѣ, които се сключватъ съ нея, се съставятъ сѣкога на два или повече езици.

Въ канцеларский церемониялъ или както го наричатъ нѣкои *дипломатический протоколъ*, трѣба строго да се наблюдаватъ извѣстни правила и форми; да се пренебрегне или откаже съблюдаването на тия твърдѣ важни дребулии, по видимому, значи да се изложи нѣкой на дѣла, които би могле да се считатъ като неблагоприличие или даже и като обида и оскърбление. Въ дипломатическитѣ актове, прочее, трѣба да се наблюдаватъ съ особно внимание слѣдующитѣ нѣща: *Титлитѣ на достойнство, на притежание, на сродство; титли религиозни; нови титли; титлитѣ на нѣкои принцове* отъ императорскитѣ и кралевски домове; *вѣжливость; отбѣгвание погрѣшки противъ церемониала.*

1. Титлитѣ на достойнство. — Нема съмнение, че превладающата власть на Римскитѣ и Византински императори способствува най-много да се счита титлата *Императоръ* като най-възвишена за суверенитѣ. Но има доста врѣме, отъ както титлата императоръ нема съществено горненство надъ титлата *Краль*.

Слѣдъ германскитѣ императори, започнаха единъ слѣдъ другъ да си присвояватъ титлата императоръ суверенитѣ на Руссия (1721, — Петръ Великий замѣни титлата Царь съ оная на императоръ), на Франца (1804—1814. — Наполеонъ I се прокламира императоръ на французитѣ), на Австрия (1805, — Германский императоръ Францъ II се обяви наслѣденъ императоръ на Австрия), на Бразилия (1822). На 1852 империята се възстанови въ Франца подъ Наполеона III, а на 1863 Архидука Максимилиянъ прие короната на Мексико като императоръ; на 1871 Вилхелмъ I се превъзгласи императоръ Германский въ палатътъ отъ Версайлъ. Султана взе тъй сѫщо императорска титла като съотвѣствующа на титлата *падишахъ*; но при всѐ това, ако и да му се призна тая титла, нѣкои отъ силитѣ, като го калицифиратъ, не му даватъ титлата *Императорско Величество*, а само *Височество* (Hautesse). Портата отъ своя страна пакъ дава титлата *падишахъ* само на Австрийский и Русский императоръ, както и на Французскитѣ и Английскитѣ крале.

Подиръ титлитѣ императоръ и краль слѣдватъ тия на *Избиратель* (Electeur), *Великий-Дукъ*, *Дукъ*, *Ландграфъ*, *Маркграфъ*, *Князь*, които се носятъ отъ разни суверенни принцове.

2. Титлитѣ на притежание. — Зависи отъ волята на сѣкий суверенъ, да ли трѣбва да тури сички тия титли, като изчислява разнитѣ Държавици, които притежава. Нѣкои изчисляватъ, на тази дълга титла, цѣли рѣдове отъ притежания, но за да улѣснятъ съставянието на канцеларскитѣ актове, обикновенно взематъ една *срѣдна* и една *малка титла*, за обикновеннитѣ работи. Тѣзи *голѣми титли* обѣматъ сички титли на *сѫществени* и *фиктивни* притежания (а по нѣкогашъ и *узурпаторски*), на които дългата номенклатура не имъ прибавя никакъ по-висако достойнство. Както е н. пр. тази: „съ Божията милость, Императоръ на Австрия, краль на Венгрия и Боемия, краль на Ломбардия и Венеция, на Далмация, Кроация, Славония, Галиция, Лодомерия и Илирия; краль на Ерусалимъ; архидукъ Австрийский; великий-дукъ на Тоскана; дукъ на Лорена, Салцбургъ, Щирия, Каринтия, Крайна; великий князь на Трансилвания; маркграфъ на Мо-

равия; херцогъ (дукъ) на горня и долня Шлезия; дукъ на Модена, Парма и пр. и пр.

3. Титли на сродство. — Когато суверенитѣ си служатъ въ корреспонденцията си съ титлитѣ на сродство, не се прави само за това, да укажатъ свързската по кръвь, която сѫществува мѣжду тѣхъ; церемонияла е увелъ обичай още, за да означи политическитѣ или религиозни отношения, равенството или неравенството на сѫществующий мѣжду тѣхъ рангъ.

Въ послѣдствие на това имено, католическитѣ суверени даватъ на Папата титлата: *Всесвѣтий-Отецъ*, *Честний* или *Честнейший-Отецъ* (Vénérable ou Très-Vénérable), *Свѣтейшество* (Sainteté), по нѣкогашъ и *Блаженство* (Béatitude), като се подписватъ *вѣрний* или *всевѣрний синъ*, и които пакъ отъ негова страна сѫ калифицирани, Carissime in Christo fili, или Dilectissime in Christo fili. Както императоритѣ и императрицитѣ, сѫщо и кралетѣ и кралицитѣ си отдаватъ взаимно титлитѣ *братъ* и *сестра*. Владѣющитѣ велики-дукове и Хессенский Избиратель се ползуватъ тѫй сѫщо отъ тази прерогатива. По тая причина етикетата не позволява на суверенитѣ, *които не се ползуватъ съ кралевски почести*, да даватъ на кралетѣ сѫщитѣ титли. Тѣ даватъ само титлата братовчедъ (cousin), която придружаватъ съ още нѣкои респектюозни термени.

Едно врѣме, въ дипломатический стилъ, си служеха и съ титлитѣ, *кръстникъ* и *кръстница;* днесь това се практикува само въ германский дипломатически стилъ.

Когато невладѣющитѣ принцове си пишатъ, употрѣбляватъ въобще само титлитѣ *принцъ* и *принцеса* или *князь* и *княгиня*, и императорско или кралевско Височество.

4. Религиозни титли. — Независимо отъ титлитѣ на притежание, които си приписватъ суверенитѣ, нѣкои мѣжду тѣхъ прилагатъ при ония и *религиозни* титли. Така н. пр. французский краль като старший синъ или първороденъ на католическата Черква получи титлата Très-Chrétien ou Majesté Très-Chrétienne; Спанскитѣ крале, още отъ Фердинанда отъ Арагонъ, който изгони Арабитѣ отъ Иберский полуостровъ, папата Александръ VI имъ даде титлата *Католическо Величество*; английский краль, още отъ Henri VIII.

който бѣше написалъ една книга противъ доктрината на Лутера, получи титлата *Защитникъ на вѣрата*, дадена отъ папата Леонъ X; Португалскитѣ крале, отъ 1748, като възнаграждение за привьрваность, която бѣше указалъ краль Іоанъ V къмъ Римский Дворъ, титлата краль *Твьрдѣ-Вѣрний* или *Величество Твьрдѣ-Вѣрно* (Roi Très-Fidèle ou Majesté Trés-Fidèle); Германский императоръ на 1758, като краль на Венгрия, взе титлата *Апостолический краль*, която носи и днешний Австрийский императоръ.

Русскитѣ императори, мѣжду другитѣ титли, си даватъ и тая на Самодержецъ (Autocrator); а пакъ турский императоръ тая на *Великий Господарь* (Grand-Seigneur) и Султанъ.

5. Новитѣ титли дадени на нѣкои европейски суверени. — Слѣдъ установението на Ринската конфедерация (26 Сеп. 1805), на която Наполеонъ, чрезъ единъ федеративенъ актъ, биде назначенъ *Покровитель*, повече членове отъ тази конфедерация си взеха нови титли: Избирателя на Бавария, Избирателя на Саксония и оня на Вюртембергъ тая на *краль*; Баденский и Хессенъ-Дармстадский маркграфъ титлата на *Великий-Дукъ*; Насауский принцъ тая на *Дукъ*. Тѣзи титли въ началото бидоха признати само отъ нѣколко европейски сили. Но по-кѫсно тѣ бѣха признати всеобщо чрезъ силитѣ подписавши Париский трактатъ на 30 Май 1814, и чрезъ актътъ на Виенский конгресъ 1815, къмъ който се присъединиха сички европейски сили.

Титлитѣ, които бѣха си взели нѣкои суверени въ сѫщата епоха на Виенский конгресъ, бѣха тѫй сѫщо признати, било чрезъ съобщение, било чрезъ актъ отъ самия конгресъ.

Така сѫщо и слѣдующитѣ титли бѣха признати или одобрени а имено: За русский императоръ, царь и краль на Полша: английский краль, като Хановерский Избиратель, титлата краль на Хановеръ; за Сардинский краль, титлата дукъ на Генуа; за пруский краль, титлата Великий-дукъ на Познания и на долний-Ринъ.

6. Титлитѣ на нѣкои принцове отъ императорскитѣ и кралевскитѣ домове. — Въ нѣкои монархически Държави въ Европа, престолонаслѣдницитѣ, когато тѣ не носятъ само и единственно титлата *императорский* или *кралевский* князь

(принцъ), биватъ отличавани съ особни титли. Както н. пр. въ Спания. принцъ des Asturies; въ Португалия, Don (кръщ. име) d'Alcantara или принцъ de Baïra; въ Англия, принцъ de Galles, Comte de Dublin; въ Холандия, принцъ d'Orange; въ Белгия Duc de Brabant; въ Швеция Duc de Scanie.

Но, освѣнъ тия титли, които се даватъ на престолонаслѣдницитѣ въ нѣкои страни, сѫществуватъ и други, които носятъ членоветѣ на суверенната фамилия, взети отъ наименованията на градове или на провинции, било като почетно отличие за тѣзи градове и провинции, било че суверена ги е далъ по свое щение. Така н. пр. въ Франца се даваха титлитѣ: duc de Nemours prince de Joinville, duc d'Aumale, duc de Montpensier, comte de Paris (дадена на първия синъ на кралевский принцъ, duc d'Orléans), duc de Chartres, comte d'Eu, prince de Condé, duc d'Alençon; mademoiselle de Valois, mademoiselle de Beaujolais, и пр., които титли се носятъ още и днесь отъ принцоветѣ и принцеситѣ на Орлеанската фамилия.

Въ *Англия*, титлитѣ duc d'York, de Clarence, de Cumberland, de Sussex, de Cambridge, de Kent, marquis de Cornwallis;

Въ *Белгия*, титлитѣ: comte de Flandres, comte de Hainaut;

Въ *Португалия*, титлитѣ: duc d'Oporto, duc de Béja, duc de Bragance;

Въ *Швеция:* duc de Scanie, duc d'Upland, duc d'Ostgothland;

Въ *Австрия*, съ исключение на първорожденій синъ на Императора, който носи титлата Императорский принцъ, сички други членове отъ императорската фамилия се титулиратъ Erzherzog и Erzherzoginn (архидукъ и архидукиня).

Въ *Руссия*, престолонаследника, още отъ императорското врѣме, носи титлата *Царевичъ*. Сички други членове отъ императорската фамилия се титулиратъ, Велики-Князе и Велики-Княгини.

Въ *Спания* и *Португалия*, сички принцове и принцеси отъ суверенната фамилия се калифициратъ Infants и Infantes, като ги отличаватъ изпомѣжду имъ съ кръщелного име.

Въ *Прусия*, най-старий синъ на императора се нарича *императорский принцъ*, сички други принцове и принцеси отъ императорската фамилия се наричатъ съ крьщелното имъ име.

Въ *Шведия* и *Дания* тоже най-стария синъ се нарича *Кралевский принцъ*, а другитѣ принцове и принцеси отъ Кралевската фамилия съ крьщелното име.

Въ *България*, Н. Ц Височество Князь Фердинандъ I, даде на прѣстолонаслѣдника. Князь Бориса титлата, *Князь Търновский*, а на втория Си синъ. Князь Кирила, *Князь Преславский*

7. За вѣжливостьта. — Едно врѣме на императоритѣ се даваше титлата *Величество*, а на кралетѣ *Височество* и *Свѣтлейшество* (Serenissimus — Durchlaucht, der Durchlauchtigste oder Se. Durchlaucht). Въ края на XV-о столѣтие французкитѣ крале взеха първи титлата Величество (Majesté); въ XVI столѣтие много други крале послѣдваха този примѣръ, и постепено сички усвоиха сжщата титла, било само при своитѣ Дворове, било въ тѣхнитѣ отношения съ иностраннитѣ сили, като претендираха да я признае и Германский императоръ. И едвамъ слѣдъ Вестфалский миръ на 1648, този императоръ я призна за френскитѣ крале,[1]) а слѣдъ това и на много други крале; а отъ тогава, императора Карлъ VII я одобри за сички крале безъ разлика. Въ старитѣ документи (харти), се съглежда, че титлитѣ Altitudo, Illuster (мѣсто illustris). Nobilissimus и пр. е била давана на императоритѣ

Титлитѣ на *вѣжливость* (courtoisie), които сж днесь въ практика, за да възвеличаятъ достойнството на суверенитѣ сж, както казахме и другадѣ: Папата, *Свѣтий Отецъ*, *Свѣтейшество* и *Блаженство* (Beatitudo — Beatitudo Vetra); за императоритѣ, Sir и *Императорско Величество;* само за отоманский императоръ *Височество* (Altitudo, Illuster. Hautesse); за кралетѣ, Sir и *Величество*; за другитѣ суверенни князове, които се радватъ съ кралевски почести, Monseigneur и *Кралевско* или *Царско Височество*; за ония, които не се ползуватъ съ тѣхъ, Monseigneur и *Свѣтлейше Височество* (Altesse Sérénissime); за престоло-

---

[1]) Wicquefort, L'ambassadeur et ses fonctions.

наслѣдницитѣ на императорска или кралевска корона, Monseigneur и *императорско* или *кралевско* (царско) *Височество*; така сѫщо и за синоветѣ или братята на суверена, —императоръ или краль, – за неговитѣ уйки (чича) и неговитѣ кръвни братовчета, за другитѣ принцове отъ суверенната фамилия: Monseigneur и Altesse Sérénissime.

Тия сѫщитѣ титли на вѣжливость се даватъ и на императрицитѣ, кралицитѣ и на сички други княгини съгласно сродството имъ по кръвно произхождание, или съгласно достойнството на сѫпругитѣ имъ, съ обикновеното наименование Madame.

Трѣба да се забѣлѣжи добрѣ, че когато една княгиня, на която титлата *императорско* или *кралевско Височество* е длъжима по рождение, се ужени съ принцъ, който нема тази титла, тя продължава да носи своитѣ родственни титли, като прилага при тѣхъ и ония на своя сѫпругъ, освѣнъ ако чрезъ особна конвенция не е нарѣдено инакъ.

Що се касае до императоритѣ и кралетѣ, на които, чрезъ абдикация, отказъ или други мотиви, короната е преминала на други суверени, приятелскитѣ суверени продължаватъ да имъ отдаватъ титлата *Величество*.

Суверенитѣ, за да избѣгнатъ почеститѣ длъжими тѣмъ, когато пѫтуватъ въ странство, взематъ често друга, обикновено по-малка, титла или едно заето име. Тази тайна почти всѣкога е извѣстна на правителствата; но при всичко това, incognito се респекира.

Повечето суверени, когато пишатъ на предсѣдателя на Съединенитѣ-Щати въ сѣверна Америка, както и на предсѣдателя на Французската република, калифицират ги *Великий и добрий приятелю* (Grand et bon ami); така сѫщо и членоветѣ на Швейцарската Конфедерация биватъ наричани отъ тия суверени *Много-драгоцѣнни* и *добри приятели* и *съюзници* (Très-chers et bons amis et alliés); а бюргермайсторитѣ и сенаторитѣ на свободнитѣ градове въ Германия се титулиратъ съвокупно *Драгоцѣнни* и *добри приятели*, *Драгоцѣннейши приятели* (Chers et bons amis, Très-chers amis)

8. Погрѣшки противъ церемонияла. — Когато се е направило нѣщо въпрѣки приетия церемониялъ въ дипломатическитѣ актове и документи, било въ избора на титлитѣ, било въ другъ нѣкой пунктъ отъ извѣстна важность, и не се по-

бърза по собственна инициятива да се поправи грѣшката, правителството което се намѣрва обидено врьхъ онова, находяще се въ правото си да го претендира указва на погрѣшката, като прави бѣлѣжка или протестира за въ бѫдуще да се неслучва това; но когато то предполага, че погрѣшката е направена умишлено, то тогава се показва, или че я отдава на *незнание*, или пакъ се отказва да даде какъвъ да е отговоръ, преди да е получило поправлението.

По нѣкогашь то заявява само, че за въ бѫдуще сички ония актове или писма, които не би биле редактирани съгласно приетия церемониялъ, ще бѫджть повьрнати обратно; често пакъ, веднага щомъ сѫ биле приети, обявяватъ ги за неприемливи.

Дипломатическата корреспонденция обѣма едно извѣстно число отъ разни актове, отъ които по-забѣлѣжителнитѣ сѫ слѣдующитѣ:

Писмо. — Какъвто и да е видъ съобщение отъ по-малка важность или отъ частенъ интересъ. Заисканията за свѣдения сѫ тоже писма. Преписката съ консулитѣ се състои пакъ въ писма.

Депеша. — Инструкциитѣ не сѫ друго, освѣнъ депеши; тѫй сѫщо заповѣдитѣ или съобщенията на едно правителство къмъ своитѣ агенти, или пакъ на тия послѣднитѣ къмъ своитѣ шефове. Тази дума е исключително дипломатически терминъ; собственно тя означава важна дипломатическа преписка на едно правителство.

Оффисъ. — Нарича се сѣко съобщение врьхъ материи отъ *общъ интересъ*. Това е единъ канцеларски терминъ, приетъ въ повече езици относително дипломатическата писменность. Мѣжду тая дума и горѣказаннитѣ сѫществува една твърдѣ малка нюанса, която едва се взима въ внимание. Често си служатъ безразлично съ думитѣ: ту *депеша*, ту *писмо*, ту *оффисъ* за да се отбѣгне повторяването на една сѫща дума. Кардинала *Осса* (card. d'Ossat), въ своята корреспонденция е употрѣблявалъ безразлично думитѣ *писмо* и *депеша*.

Нота. — Нотата е една най-тържествена форма на едно дипломатическо съобщение. *Вербалната нота* е една неподписана нота, писана въ трето лице (грам.). Тя се прави или отправя често въ послѣдствие на единъ устменъ разговоръ предъ видъ, да установи точно неговото съдържание. *Нотата* ad referendum е една депеша, която единъ агентъ отправя къмъ

своето правителство, за да му иска нови наставления, когато преговоритѣ го отвлѣкатъ вънъ отъ неговитѣ пълномощия.

Протоколитѣ сѫ отчетъ за разисканията въ засѣданията състоящи отъ дипломати, събрани на конференция или на конгресъ; тѣ служатъ за да установятъ на единъ окончателенъ начинъ точкитѣ, врьхъ които се е получило съгласие, безъ въ сѫщо врѣме да обвьрзватъ представляющитѣ се правителства.

Меморандума е една подписана нота, въ която едно правителство излага своитѣ претенции, своитѣ оплаквания. Той е едно спомагателно срѣдство за преговарянията.

Манифестътъ е единъ видъ прокламация, който нѣщо повече отъ меморандума, съдържа обявяване на принципитѣ, и той се отнася не само къмъ Държавата, съ която се намѣрватъ въ споръ, но и къмъ неутралнитѣ Сили и къмъ публичното мнение, което се полага като сѫдия.

Конклузумъ (Conclusum) е една подписана нота, която резюмирва дебатитѣ и полага заключението.

Наконецъ, *ултиматума*, формулирва претенциитѣ, отъ които се е рѣшилъ нѣкой да не отстѫпва.

Има и извѣстни изражения употрѣблявани въ Римската (папската) канцелария, които, мислимъ че, заслужватъ тоже нѣкои обяснения: писмата происходящи отъ Св.-столица (Ватиканъ) се наричатъ *булли. енциклики*, или *бреви* (отъ лат. Bulla, encyclica, brevis)

Буллата третира работи отъ най-висока важность; въ нея Папата употрѣблява единъ най-възвишенъ езикъ и изражения.

Енцикликата е едно писмо, което Папата отправя къмъ цѣлий християнски свѣтъ. Тя урегулирва нѣкоя точка отъ догмитѣ, моралътъ и дисциплината; третира за въпроси, които интересиратъ цѣлото Католичество. Когато папското писмо се отнася до единъ второстепененъ или личенъ въпросъ, то тогава се нарича *Брева* (Brevis).

ЧАСТЬ ЧЕТВЪРТА

За консулскитѣ агенти.

I.

Введение.

Консулската институция, по своето произхождение, е едно отъ най-старитѣ публични учрѣждения въ мѣждународнитѣ съобращения. Може да се каже, че тя почти едноврѣменно се поражда съ търговскитѣ съобращения мѣжду народитѣ, а особенно тамъ, гдѣто тия съобращения сѫ придобили единъ постояненъ характеръ. Тия постоянни съобращения се завьрзватъ за първъ пѫть въ Въстокъ още презъ врѣмето на крьстоноснитѣ войни: Въстокъ е прочее страната на нейното мѣсторождение.

Презъ послѣдното столѣтие, когато търговскитѣ съотношения мѣжду народитѣ почнаха да се разширяватъ почти всестранно, тази общеполезна миссия привлече вниманието на всички Държави, завзети съ прогресътъ на националната индустрия и вънкашната търговия, до такъвъ степенъ, щото консулската институция образува днесь единъ особенъ и значителенъ видъ отъ законодателствувание: закони, правилници, инструкции, конвенции и пр.

Щастливитѣ отъ единъ дълъгъ опитъ резултати, които принесе на обществото тая институция, доказаха до такава очевидность нейната полезность, спасителность и необходимость, щото, въ послѣдно врѣме, публицисти по мѣждународнитѣ отношения, па даже и представители въ нѣкои парламенти се намѣриха, които издигнаха гласътъ си за закриванието на дипломатическото тѣло (легациитѣ) като безполезно, и за замѣствованието му съ консулски агенти като твьрдѣ полезни, спасителни и необходими за мѣждународната търговия.

Chateaubriand, въ това отношение, изказва слѣдующата мисъль: „*Врѣмето на посланицитѣ се измина. — онова на консулитѣ се е възвърнало.*“ Нѣкои списатели намѣрватъ тази идея прекалена въ първата ѝ часть, касателно до посланицитѣ; но почти всички я намѣрватъ права въ втората ѝ часть, т. е. за консулитѣ. И дѣйствително, огромнитѣ прогреси направени въ промишленностьта и търговията, за които се чувствова особна нужда за отваряние пѫтища на износа и за завьрзвание търговски съотношения на вънъ; — бьрзото развитие, което направи на всѫдѣ мореплавателната търговия; — съобращенията, които ставатъ отъ день на день сѐ по-улеснителни и по-бьрзи мѣжду народитѣ по цѣлия глобъ; — интереситѣ толкова тѣсно свьрзани мѣжду търговцитѣ на всички страни и пр. — Сички тия обстоятелства съдѣйствуваха да прибавятъ на консулската институция една извънрѣдна важность и при това, да се почувствова една вѣщественна полза отъ услугитѣ, които тя принася и преимуществата, които докарва на правителствата, снабдени съ единъ добрѣ организиранъ и отбранъ консулски персоналъ.

Наистина, невпада тукъ нито въ намѣрението ни, нито въ обѣмътъ на предмѣта ни, да споримъ до колко тия мнения, за премахванието на дипломатическото тѣло, сѫ основателни предъ видъ на напредналитѣ европейски Държави; но въ отношение на нашата Държава, като се има предъ видъ начина за назначавание персоналътъ, разбиранието и испълнението функцитѣ на нашитѣ дипломатически агенти въ иностранство, ний би биле наклони да вѣрваме, че щѣше да бѫде много по-полезно за България и да ги немаше.

България като Държава самостоятелна и суверенна има право да сключва търговски договори съ другитѣ Държави. Слѣдователно българското правителство има право да испраща и специялни публични агенти, наречени консули, тамъ гдѣто намѣри за нуждно. Но и до днесь българското правителство нема нигдѣ подобни специялни агенти. Атрибутитѣ и длъжноститѣ прочее на консулскитѣ агенти се испълняватъ обязателно отъ нашитѣ дипломатически агенти тамъ само гдѣто ги има. Слѣдователно днешнитѣ наши дипломатически агенти иматъ двоенъ характеръ на дѣятелность: политико-дипломатически и търговско-економически. При всичко, че сферитѣ на дѣятелность и на научни познания както за дипломатътъ тѫй и за консу-

лътъ се досѣгатъ и сливатъ до толкова една въ друга, щото мжчно може да се опредѣли точно, до гдѣ се простира едната, а гдѣ се спира другата. Но всѐ пакъ сѣка една отъ двѣтѣ сфери има по нѣщо особно, специялно, което ги отличава съвсѣмъ една отъ друга.

Дипломацията обѣма и изчерпава мѣждународното право: слѣдователно мѣждународното право, взето като особна наука, съставлява главна съставна часть на дипломацията, която не е нищо друго, освѣнъ приборъ на всички нуждни познания и необходими принципи, за да се ржководятъ добрѣ и вѣщо общественнитѣ работи мѣжду народитѣ [1]). Дипломатътъ може да си обсеби нуждната вѣщина на дипломацията само съ сериозна подготовка и постоянно изучвание на *политическитѣ науки*, както: *първо* и най-главно вътрѣшното и външно публично право; 2) историята на Държавитѣ; 3) политиката; 4) статистиката; 5) политическата економия; 6) географията; 7) искуството за водение преговори; 8) практическата политика и пр. Отъ тукъ слѣдва, че дипломатический агентъ представлява и защищава Държавата, която го е назначила, въ цѣлия нейнъ политически и социяленъ организмъ; когато консула е, преди всичко, представитель и защитникъ на търговскитѣ интереси на своята нация. Въ консулскитѣ длъжности впада да надзирава испълнението на търговскитѣ и мореплавателни договори, сключени мѣжду Държавата, която представлява и оная, при която е пратенъ. Той покровителствува и дава съдѣйствие на търговцитѣ и моряцитѣ на своето отечество; той имъ служи за ржководитель, преводчикъ и тълкователь въ чуждата страна, на която той трѣба да познава законитѣ и обичаитѣ; той се туря като посрѣдникъ въ тѣхна защита, когато тѣ срѣщатъ спжнки и затруднения отъ страна на мѣстнитѣ власти; той прибира пострадалитѣ отъ корабокрушение и болнитѣ, дава имъ възможно съдѣйствие и улеснява тѣхното заврьщание въ отечеството имъ. На което и да било мѣсто въ чуждина, гдѣто единъ народъ има свой консулъ, неговитѣ търговци и моряци могжтъ да пжтуватъ тамъ безъ страхъ; защото тѣ могжтъ да бжджтъ сигурни, че ще срѣщнатъ тамъ единъ искренъ и полезенъ съвѣтъ, единъ влияталенъ покровитель,

---

[1]) Klüber, Droit des gens moderne de l'Europe, T. I, ch. I, § 6.

единъ приятель, който ще имъ простре ржкопомощь въ случай на неволя.

Това показва, че сферата на консулската дѣятелность, слѣдователно и на неговитѣ познания, досѣга косвенно както мѣждународното право тжй и *политическитѣ науки*, поменжти по-горѣ. Но тжй като неговата главна миссия е да представлява и защищава търговскитѣ интереси на своя народъ, то само по себе се разбира, че основата на неговата дѣятелность и на неговитѣ тоже обширни познания обѣма напълно национаната и политическата економия. Той трѣба да е добрѣ запознатъ съ богатствата, производителностьта или источницитѣ, потрѣбителностьта, излишакътъ и недоимакътъ; условията за преносътъ или пжтнитѣ съобщения; мѣстнитѣ политически и социялни условия; странната конкуренция и пр. както на своето отечество тжй и на страната, гдѣто е представитель. Съ една дума, той трѣба сичко да изучва, вѣщо да комбинира и долага на своето правителство, което, въ това отношение, за освѣтление и разбиране на своето дѣло, не може да има по свѣдущи лица отъ своитѣ консули или дипломатически агенти, когато тѣзи последнитѣ съвокупно вършатъ и консулскитѣ функции. Едно правителство, което отива, безъ подобни свѣдения и освѣтления, да сключва търговски договори съ друго правителство, пристжпва често слѣпишката къмъ своето дѣло; а онзи който вижда ясно работитѣ предъ себе си, нема сжмнение, че ще стжпи на здравата почва и ще остави противника си на рохавата.

Министрътъ, оставенъ самъ на себе, неможи сичко да знае и да предвижда, особено тамъ гдѣто трѣбва бистро свѣдуще око да види.

Природата не е надарила сички страни на земното клъбо съ еднакви климатически и почвенни условия. Затова рѣдко една Дьржава произвежда сичко, което е нуждно, полезно и приятно на нейното население. Една Дьржава изобилствува въ нѣщо, което въ друга недостига или съвсѣмъ го нема: явява се прочее твьрдѣ естествено а много пжти и вигодно за два народа, да поведатъ взаимна търговия за замѣняване излишакътъ въ едната страна срѣщу нуждний недоимакъ въ другата. При това, естественний и нравственний законъ задлъжава както отдѣлнитѣ личности тжй и народитѣ да благоприятствуватъ за благосъстоянието на ближния си; отъ тукъ би

могло да се извлече едно обще задлъжение за всѣкий народъ, да се неотказва да води търговия съ другитѣ народи, когато тая търговия не вреди на неговитѣ интереси. Това е общъ принципъ за свободата на мѣждународната търговия. Но при всичко това, въ извѣстни исключителни случаи, единъ народъ може и да се откаже да продаде своя излишакъ на извѣстенъ народъ; тъй сѫщо той може да се откаже да купува отъ него или да замѣнява взаимно произведенията, що сѫ плодъ на природата или промишленостьта. За това сѣкий народъ има неоспоримо право, когато намѣрва, че е вредително за неговитѣ интереси, да откаже или да ограничи, въ страната си, търговията врьхъ извѣстни предмѣти на една Държава, като се распорѣди да ги подложи на извѣстни условия или ограничения, каквито намѣри за добрѣ за неговитѣ интереси. Прочее ни единъ народъ нема право да изисква отъ другъ независимъ народъ, да води съ него исключителна търговия. Тъй сѫщо, никой нема право да се въспротиви, щото два независими народи да не могатъ да се обвьржатъ, чрезъ договоръ, за исключителна търговия врьхъ нѣкои опредѣлени предмѣти, комбинирани отъ взаименъ интересъ.

Свободата на търговията заключава въ себе два принципиялни въпреси, които не трѣбва да се смѣсватъ единъ съ другъ.

Поглѣднато отъ точка зрение на природното право, сѣкий частно е свободенъ, да се установи въ една чужда страна и да води търговия на равна нога и съ сѫщитѣ правдини, които иматъ и подданицитѣ на тая страна. Нѣкои Държави подьржатъ началото, че въ интереса на сѣка Държава е, да привлича при себе си чужденцитѣ, за да ги ангажира да въведатъ въ страната тѣхната индустрия, и по този начинъ да отворятъ пѫтътъ за своитѣ произведения. Франца, въ това отношение, може да се каже, че държи първо мѣсто. Чужденцитѣ сѫ приети тамъ, да правятъ търговия както и самитѣ французи, тѣ се наслаждаватъ отъ абсолутна свобода и сѫ напълно асимилирани съ туземцитѣ, като притежаватъ почти всички граждански права. Но при всичко това, намъ се вижда този въпросъ твърдѣ деликатенъ, а особено предъ видъ на неговата относителна страна.

Отъ друга страна, поглѣднато отъ точка зрения на политическата економия, свободата на търговията търпи извѣстни

ограничения или стѣснения въ отношение на износътъ и вносътъ на хранитѣ и другитѣ иностранни стоки, които сѫ подложени на облагание съ мито и други фискални налози. Но имено тия ограничения обусловяватъ суверенитета и свободата на Държавитѣ въ отношение на свободата за търговията Отъ тукъ произтича необходимостьта за сключвание на търговски конвенции или договори.

Слѣдва прочее, че народитѣ, които искатъ да установятъ помѣжду си една пряма и значителна търговия, трѣба да обезпечатъ своитѣ взаимни права чрезъ търговски конвенции. Числото на тия конвенции почна да се умножава значително още въ XVI столѣтие, а особно въ срѣдата на XVII-о столѣтие.

При всичко, че предъ видъ естеството на предмѣтитѣ както и условията и нуждитѣ на разнитѣ Държави, търговскитѣ конвенции съдържатъ доста обширенъ обѣмъ, но сѐ пакъ може да се установи едно общо правило, което ги отличава отъ другитѣ видове трактати, а имено: 1) членове или стипулации касающи се до търговията въ мирно врѣме; 2) такива, които се отнасятъ до правото на *неутралната търговия*, т. е. за свободата и условията на търговията на неутралнитѣ Държави въ врѣме на война; 3) такива, които се касаятъ до случая, когато се прекѫснатъ добритѣ отношения мѣжду двѣ или повече Държави, обявени въ война; и 4) ония, които опредѣлятъ правата на консулитѣ [1]).

Цѣльта на консулската институция, както поменахме и по-горѣ е, да покровителствува националната търговья и мореплавателството предъ иностраннитѣ власти; да испълнява единъ видъ полиция и надзоръ врьхъ своитѣ подданици; да представлява на правителството, отъ което зависи рапорти (свѣдения) за преуспѣванието на националната търговия.

Обаче договоритѣ сключени мѣжду разнитѣ Държави за установението на консулитѣ, различаватъ много едни отъ други особено въ отношение на консулскитѣ атрибути, тѣхнитѣ прерогативи, тѣхнитѣ наименования и отличия. Тия особености най-паче въ атрибутитѣ имъ се съглѣждатъ още повече въ разнитѣ законодателства: инструкциитѣ, органическитѣ закони и правилницитѣ на консулското тѣло. Но това не пречи въ

---

[1]) Bouchaud, Théorie des traités de commerce Paris 1763. Van Steck, Handlungsverträge, Halle 1782.

нищо да могжтъ да се прибератъ и изложатъ правилата, които съставляватъ *общность* за консулската институция въ по-голѣмата часть на европейскитѣ Държави. Нашата задача въ третирането на този предмѣтъ ще бжде именно тая, да постигнемъ по възможность тази цѣль.

II.

Исторически преглѣдъ.

Както споменахме въ зачалото на тая часть, консулската миссия засѣга дори до най-старитѣ врѣмена. Въ древната история намѣрваме тукъ таме слѣди за появяването на консулски миссии, които сж имали за цѣль: покровителствуването и защищаването търговията и мореплавателството на единъ народъ предъ другъ.

Иродотъ казва, че въ година 526 предъ Р. Христово, Египетский краль Амазисъ билъ позволилъ на Гърцитѣ, да водятъ морска търговия съ неговата Държава, като имъ далъ право да избиратъ и назначаватъ изпомѣжду си сждии сжгласно законитѣ на тѣхното отечество. Въ Гърция народа избираше особни длъжностни лица, познати съ името *проксенисъ* (προξενος), на които миссията е била, да испълняватъ единъ видъ гостоприемство или по-добрѣ посрѣдничество мѣжду страннитѣ търговци.

Старата Римска институция praetor peregrinus, който се произнасяше въ споровете мѣжду чужденцитѣ, различава твърдѣ много отъ консулитѣ, каквито се появяватъ въ по-послѣднитѣ врѣмена. за това и нема да се спираме при тѣхъ.

Закона на *Висиготитѣ*, въ едно отъ своитѣ распорѣждания (чл. 2 отд. III книга II) [1]), дава да се разбере, че страннитѣ търговци, находящи се въ страната на този народъ, не сж биле подсждни на обикновеннитѣ сждилища, но сж имали свои особни сждии, които сж рѣшавали тѣхнитѣ расправии спорѣдъ законитѣ на отечеството имъ.

---

[1]) Pardessus, Lois maritimes, T II, p. 52.

Освѣнъ това има доста случаи въ историята, гдѣто се вижда, че нѣкои Държави, по примѣра на Грьцкитѣ проксени. сж избирали често въ друга приятелска Държава по единъ благороденъ гражданинъ, който, въ качеството си на покровитель и общъ гостоприемникъ, е ималъ за миссия да подпомага чрезъ влиянието си и съвѣтитѣ си подданицитѣ на Държавата, отъ която е билъ избранъ [1]).

Въ срѣдний вѣкъ, търговцитѣ въ сѣка община съставляваха особна корпорация (gilde, guild) или еснафъ. Търговията се водяше само отъ тѣзи корпорации, които имаха свое собственно устройство съ доста обширни привелегии. Мѣжду тия привилегии тѣ притежаваха често и тая, да си назначаватъ сами свои сждии за разрѣшавание търговскитѣ имъ дѣла. Такива корпорации съ особни привилегии се явяватъ въ търговскитѣ центрове — градища на Италия още въ XII столѣтие, каквито бѣха: на 1182 въ Модена; на 1198 въ Феррара; на 1204 въ Флоренца; на 1319 въ Верона.

Но, спорѣдъ както твърди Dalloz [2]) името consul съ подобна търговска юридикция се появява за първъ пжть, въ срѣдний вѣкъ, въ цвѣтущитѣ търговски центрове на срѣдиземното море, а именно въ южната страна на Франца. Както и да е, подобни сждии, наречени consules се срѣщатъ почти едноврѣменно и на други мѣста мѣжду привилегиитѣ на търговскитѣ корпорации. На края на XIII столѣтие въ Спания е имало търговски сждилища отъ този видъ наречени consulate. И тжй слѣдъ това почна да се дава наименованието консулъ на сички пратеници въ чужда страна съ цѣль да покровителствуватъ националната търговия. Така на 1166 се споменува за единъ търговский трактатъ, който дава право на Нарбонцитѣ, да си установятъ въ *Генуа* свои консули. Къмъ края на сжщото столѣтие маркизътъ *Монферра* (de Montferrat) дава на Марсилцитѣ патентни писма (des lettres patentes), чрезъ които той имъ отстжпва право да търгуватъ въ града Тиръ безъ да плащатъ никакво даждие и съ право въ сжщо врѣме да си назначатъ единъ *консулъ*, за да рѣшава споветѣ имъ. Консулскитѣ договори отъ 1148, 1271 и 1297,

---

[1]) Miltitz Manuel des consuls en France, T I.
[2]) Répertoire, T. XII. consuls.

сключени мѣжду Нарбонцитѣ и Спания, доказватъ сѫществованието на консулски учрѣждения въ тия страни.

Въ единъ договоръ съ дата 1243, се говори, че жителитѣ отъ Марсилия ще иматъ въ Цариградъ, Триполисъ и Антиохия, по единъ консулъ и по една особна улица за тѣхнитѣ търговци. На 1246, Арагонский краль Jacques I отстѫпи на единъ пратеникъ отъ Montpellier консулски права. На 1254, кральтъ отъ Кипръ и Ерусалимъ прие въ своето кралевство единъ консулъ, испратенъ тоже отъ страна на търговцитѣ отъ Montpellier.

Въ втората половина на XIII столѣтие, Италиенцитѣ, а особено Флорентинцитѣ и Пизанцитѣ бѣха тоже спечелили правото, да иматъ свои собственни търговски сѫдии consules, които да сѫдятъ по тѣхнитѣ закони и обичаи. Тѣзи привилегии бѣха отстѫпени на Пизанцитѣ въ Спания отъ Кастилский краль Alphonse X на 1256; въ Сицилия отъ краль Conrad II на 1268. Французский краль отстѫпа на 1264 и 1278 на Ломбардцитѣ привилегия, да си иматъ консулски сѫдии въ Нимъ. На 1291 Ерусалимский краль Хенрихъ даде на Пизанцитѣ привилегия да иматъ въ кралевството Кипръ свой консулъ, който можеше да осѫжда и на затворъ.

Приморскитѣ градове на Италия, южна Франца и Спания, въ врѣме на крьстоноснитѣ войни, правиха голѣми услуги на крьстоносцитѣ, като имъ пренасяха съ своитѣ кораби войскитѣ, продоволствията и снарядитѣ за война. За това тѣзи градове придобиха, за своитѣ търговски центрове въ Въстокъ значителни концесии, а особено привилегията да иматъ свои собственни сѫдии, които да ги сѫдятъ спорѣдъ законитѣ на тѣхното отечество. Тѣзи привилегии въ прочемъ не бѣха друго, освѣнъ приспособение принципътъ за юридическата личность, представляюща се отъ корпорационното съсловие, и този принципъ се практикува дълго врѣме въ народитѣ отъ германското поколение. За това презъ врѣмето на крьстоноснитѣ войни, па даже и по-рано се срѣща, въ византийската империя и християнскитѣ кралевства на Сирия, подъ разни наименования една консулска магистратура, установена за въ полза на народитѣ и градоветѣ, които водятъ търговия съ тия страни [1]).

---

[1]) Heffter, Le droit international public de l'Europe, § 244.

Слѣдъ нахлуванието на турцитѣ въ християнскитѣ кралевства на Въстокъ търговскитѣ заведения на западнитѣ народи и тѣхнитѣ привилегии се уничтожиха. Търговията обаче съвсѣмъ не изчезна. Но търговцитѣ трѣбваше да си усигурятъ защита и безопастность чрезъ особни конвенции, наречени *капитулации*, съ отоманскитѣ владѣтели, съ тѣхния вице-краль на Египетъ и съ Държавитѣ на сѣверна Африка покрай Срѣдиземното море, а именно: Мароко, Алгирия, Тунисъ и Триполисъ, наречени отъ европейцитѣ варварски Държави — États barbaresques.

По причина на голѣмата разлика, която съществува мѣжу християнското законодателство и онова на отоманитѣ, християнитѣ за да се истрьгнатъ отъ произвола на мусулманскитѣ власти, имаха голѣмъ интересъ да бѫджтъ подсѫдни на една исключителна юридикция въ твьрдѣ обширенъ смисълъ, тъй щото да разширятъ компетентностьта на консулскитѣ сѫдии много повече отъ оная, що се практикува въ християнскитѣ страни. Отъ тукъ происходи разликата, която се прави мѣжду консулскитѣ атрибути и привилегии въ *християнскитѣ страни* и ония въ *нехристиенскитѣ страни,* привилегии които сѫ съхранили почти всички европейски Държави подъ общото название *капитулации.*

Така на 1517, султанъ *Селимъ I* завоевателя на Египетъ потвърди привилегиитѣ на французитѣ въ тая страна, а на 1528, Сулиманъ II отстѫпи право на французитѣ, Каталанитѣ и други народи, да се наслаждаватъ отъ консулскитѣ привилегии, като призна на консулитѣ правото, да сѫдятъ своитѣ подданици по сички дѣла съ исключение само на углавнитѣ.

Но, най-стария отъ тия договори, наречени *капитулации*, е оня сключенъ на 1535, мѣжду *Сулиманъ II* и François I, който, както е познато въ историята, бѣше направилъ съюзъ съ турцитѣ противъ Charles-Quint. Възъ основание на този договоръ Франца спечели право, щото въ сички турски владения и Левантскитѣ скели (Les Echelles du Levant) [1], нейнитѣ консули да рѣшаватъ граждански и

[1]) Dalloz (Répertoire T. XIX) казва, че това име: „Les Échelles du Levant et de Barbarie", въ търговско отношение, се отдава на разнитѣ градове находящи се край брѣговетѣ на Левантското море, както и на онова (море) на сѣверна Африка.

углавни дѣла мѣжду търговцитѣ и други подданици на краля, и че мѣстнитѣ власти сѫ длъжни да даватъ съдѣйствие при испълнението на консулскитѣ рѣшения. Този договоръ биде отпослѣ подновяванъ и допълняванъ чрезъ разни мѣждународни актове, и неговитѣ распорѣждания останаха до днесь въ сила и за другитѣ европейски Сили, като обще правило за консулската журидикция въ турската империя. Великитѣ сили, чрезъ Берлинский трактатъ (чл. 8) незабравиха да сложатъ на гърба на Българското Княжество това фатално наслѣдство на единъ четири-столѣтенъ турски ретроградизмъ, което за единъ младъ прогресивенъ християнски народъ, какъвто е Българский, хвърля едно най-отвратително пятно врьхъ европейската цивилизация въ края на XIX вѣкъ.

Обаче тукъ трѣба да забѣлѣжимъ, че консулската журидикция не е била практикувана само на Въстокъ и въ странитѣ покрай Срѣдиземното море. Въ срѣдний вѣкъ Италиенцитѣ, Спанцитѣ, Французитѣ, търговцитѣ на Фландра и Ханзеатската лига бѣха установили търговски кантори покрай брѣговетѣ на Сѣверното и Балтийското море. Тия търговски заведения се управляваха тоже отъ особни и исключителни власти, които упражняваха своята журидикция подъ разни наименования като: *алдермани* и *помощници*, *консерватори*, *претори*, *консули* и пр.

Но тжй като въ тия врѣмена не бѣше още въ обичай, да се пращатъ постоянни дипломатически миссии, то консулитѣ бѣха натворени и съ испълнението на дипломатически функции[1]).

Отъ както почна да се развива идеята за независимостьта на территориялното суверенство, почна да се появява и стрѣмлението, щото търговията на иностранцитѣ да се подчини на

гдѣто морскитѣ сили подьржатъ свои консули. Що се касае пакъ до произхождението на думата „Échelles du Levant“, нѣкои френски автори, като се водятъ отъ това че échelle значи *сжлба* заключаватъ, че тя е взета въ фигуренъ смисълъ и значи постепенность, тжй като отъ Марсилия до Цариградъ можало да се ходи по тия градища като по сжлба. Голѣма грѣшка! За насъ Българитѣ нищо по-ясно отъ това, че френското наименование échelle е заето буквално отъ турската дума *скеля* (пристанище), и сичкото заблуждение се състои само въ фонетическото съвпадение на двѣтѣ думи: турската и френската. Както и Larousse признава, въ своя рѣчникъ, произхождението ѝ отъ турската дума.

[1]) Heffter. p. 452.

мѣстнитѣ закони и сждилища. Специялнитѣ сждии — консули, установени, въ нѣкои страни, имаха за миссия да покровителствуватъ само търговията и своитѣ подданици — търговци. И тжй съ увеждането на постояннитѣ дипломатически миссии при суверенитѣ Дворове, търговскитѣ интереси на народитѣ почнаха да се представляватъ на единъ по-прямъ начинъ отъ колкото бѣше до тогава Двойната миссия на консулитѣ — *сждебно-дипломатическа* стана безцѣлна. Консулската дѣятелность биде сведена, поне въ *християнскитѣ Дьржави* на единственната задача, да подпомага националната търговия, като защищава търговскитѣ интереси на своитѣ подданици. На този начинъ институцията на нѣкогашнитѣ консулски сждии се преобърна просто на консулски агенти съ публиченъ характеръ, и въ този видъ тя се е съхранила до днесь въ *християнскитѣ Дьржави* и въ *новия свѣтъ* (Америка).

Но въ *неххристиянскитѣ Дьржави*, т. е. въ мусулманскитѣ страни, особено въ Левантскитѣ скели (aux Échelles du Levant) и тжй нареченитѣ варварски Дьржави (dans les États barbaresques; освѣнъ това, послѣдне врѣме, въ Китай, Япония, Сиямъ и Мароко, старата консулска институция е съхранила своитѣ *сждебни атрибути*. Точно опрѣделение за консулскитѣ атрибути, както въ *нехристиенскитѣ* страни тжй и въ *християнскитѣ Дьржави*, се намѣрва въ особнитѣ трактати и конвенции на разнитѣ Дьржави.

III.

Официялний характеръ на консулитѣ.

Както видѣхме по-горѣ, въ исторический преглѣдъ, отъ начало, по принципъ, консулитѣ се избираха и назначаваха прямо отъ народитѣ, а даже и нѣщо по-малко, т. е. само отъ една часть или една класа отъ народа: отъ търговски корпорации (еснафи), отъ извѣстни муниципални градове и отъ тжй нареченитѣ търговски — съюзни градове (La Ligue hanséatique) и пр. По-кжсно правителствата почнаха да съзнаватъ нуждата, че за да се даде на тѣхния авторитетъ и тѣхната магистратура едно по-цѣлисъобразно дѣйствие, необходимо е да

получатъ тѣ одобрението и назначението си отъ шефътъ на Държавата, която представляватъ. Тоза право правителствата почнаха да си резервиратъ чрезъ трактати, сключвани съ другитѣ Държави. Такава една резерва се съглѣжда още въ *Пиринейский трактатъ* 1659. И тжй още отъ XVI и XVII столѣтие консулското тѣло, може да се каже, бѣше облѣчено въ официяленъ публиченъ характеръ. То представляваше правителството или шефътъ на Държавата, слѣдователно и цѣлата Държава. Но сѐ пакъ една разлика се съглѣждаше въ начинътъ за назначаването между консулскитѣ и дипломатическитѣ агенти Тази формалность породи, въ XVII и XVIII столѣтие една жива препирня и противуречие между публицистите по въпросътъ, да се знае: да ли консулитѣ *сж* или *не публични министри*, т. е. представители на обществото и Държавата, и слѣдователно да ли иматъ тѣ право да претендиратъ и за себе-си *церемонияла* отдаванъ на *публичнитѣ министри?*

Klüber отдава на думитѣ *публиченъ министръ* такова опредѣление: „единъ общественъ чиновникъ упълномощенъ отъ една Държава, да води преговори съ друга, се нарича публиченъ министръ (Ministre public; а министри въ най-обширенъ смисълъ на думата, се наричатъ политическитѣ агенти отъ сички класи".

Wicquefort [1]) ги счита просто като търговски агенти и търговски сждии; тжй Сжщо Vattel, [2]) Martens. [3]) Klüber, [4]) Wheaton [5]) и други отказватъ на консулитѣ качеството на политически агенти, и че тѣ слѣдователно немать право да претендиратъ *церемонияла*, който се прави на публичнитѣ министри, но нѣкои отъ тѣхъ признаватъ, че тѣ сж въ право да турятъ надъ портата на консулското помѣщение гербътъ на суверенътъ или Държавата, която представлявать. Другитѣ модерни списатели, като: Steck въ своето списание, „Essai sur les consuls"; de Clercq и de Vallat Guide pratique des consulats; de Cussy, Réglements Consulairas etc, и други нѣкои признаватъ на консулитѣ политический

---

[1]) L'ambassadeur et ses fonctions

[2]) Droit des gens, ou principes de la loi naturelle etc.

[3]) Guide diplomatique, T. I, p 221—223

[4]) Droit des gens moderne etc T. I, § 173 (първо издание).

[5]) Éléments du droit international, T. I, p. 223.

характеръ на *публични министри.* Спорѣдъ тѣхъ, който и да бѫде тѣхния ерархически рангъ, което и да бѫде тѣхното положение на подчинение спротивъ другитѣ агенти. щомъ тѣ дѣйствуватъ и говорятъ отъ тѣхно име и подъ тѣхна отговорность, тѣ се считатъ вече облечени съ *публиченъ характеръ.* Щомъ тѣ сѫ официялни пратеници и акредитирани отъ своитѣ Държави, тѣ сѫ публични министри, слѣдователно на тѣхната личность и на тѣхнитѣ жилища трѣба да се отдава сѫщий респектъ, какъвто се длъжи и на тѣхната нация.

Но както и да е, може да се каже, че въобще консулитѣ и агентитѣ (комиссаритѣ) за търговскитѣ отношения и сички ония, които сѫ ассимилирани съ тѣхъ и правятъ часть отъ консулата, се наслаждаватъ, както публичнитѣ министри, съ правото на неприкосновенность за личностьта си, но тѣ нематъ сичкитѣ привилегии на *екстерриториялитета* (вижь часть III. Глава V. рубрика № III.). Тѫй сѫщо тѣ нематъ право да изискватъ свободно упражнение (капела въ консулата) на своята религия въ една Държава, гдѣто това публично упражняване не се позволява, нѣщо което се позволява само на дипломатическитѣ агенти отъ висшитѣ класи, т. е. да иматъ свой особенъ свѣщеникъ и капела (черква). Така сѫщо за своитѣ частни дѣла тѣ сѫ подсѫдни на обикновеннитѣ мѣстни сѫдилища, и подлежатъ на сѫщий рѣдъ за привеждание въ испълнение както и сички други чужденци пребиваващи въ тая Държава. Но често се случва щото единъ консулъ да получи отъ своето правителство една специялна миссия; въ този случай той се счита като представитель на своя суверенъ и се ползува съ разнитѣ привилегии, принадлежащи на дипломатическитѣ агенти.

Консулитѣ се снабдяватъ при назначението имъ, съ *патентни писма* (lettres patentes — litterae patentes), явни писма за акредитирание при чуждитѣ Държави, когато на дипломатическитѣ агенти се даватъ креденциялни писма (lettres de créan e — litterae credentiales — повѣрителни писма). Консулитѣ при представлението на своитѣ патентни писма (нѣкои ги наричатъ и lettres de provision) получаватъ *екзекватура* (exequatur), признавание или одобрение отъ правителството, въ страната на което ще упражняватъ своитѣ функции.

Предъ видъ на това различие въ дипломитѣ при назначението, нѣкои автори а особено Martens не иска да признае

дипломатически характеръ на консулитѣ. Но това различие въ формата не установява нищо друго, освѣнъ една специфична (родова) разлика измѣжду консулитѣ и другитѣ дипломатически агенти; тая разлика, казватъ нѣкои публицисти, неможе да ги исключи никакъ отъ дипломатическото тѣло, въ което тѣ (консулитѣ) представляватъ само една специя или единъ особенъ и специялень клонъ на дѣйствие. Тжй сжщо както разликата въ дипломитѣ, чрезъ които се акредитиратъ посланицитѣ, пълномощнитѣ министри, министритѣ-резиденти и испълняющитѣ дѣлата на тия (les chargés d'affaires) не прави нищо друго, освѣнъ да ги отдѣля или различава въ *три* или *четери* разрѣда въ дипломатическото тѣло, безъ да може да се вади заключение отъ това, че тия отъ третата или четвъртата класа не принадлежатъ на онця отъ първата или втората класа; то сжщото може да се каже и за патентнитѣ писма на консулитѣ. Прочее, не формата но клаузулитѣ на патентнитѣ писма, дадени на консулитѣ, сж които съставляватъ сжществена разлика мѣжду тѣхъ и другитѣ агенти на сжщото правителство въ чуждитѣ Държави; съ други думи, разликата състои въ комбинацията на патентнитѣ писма съ други документи или титли, съ които ги овластява правителството, каквито сж на примѣръ: специялнитѣ инструкции. стипулациитѣ които срѣщаме въ разнитѣ консулски конвенции мѣжду Държавитѣ, консулскитѣ правилници на респективната Държава и пр. Консулитѣ прочее. заключаватъ вѣрлитѣ защитници, — съставляватъ, въ днешно врѣме, въ разнитѣ европейски Държави и въ Новия Свѣтъ (Америка) единъ особенъ видъ дипломатически агенти.

Като се основаватъ прочее (предъ видъ на тия мнения) на своя официяленъ характеръ като публични агенти и като такива. които правятъ часть отъ дипломатическото тѣло, консулитѣ не единъ пжть сж изисквали при разнитѣ правителства, да се ползуватъ отъ привилегиитѣ, съ които се наслаждаватъ дипломатическитѣ агенти.

Въ това отношение Baron de Garcia de la Vega (Guide Pratique des Agents politiques) прави слѣдующитѣ забѣлѣжки:

„Въ распорѣжданията установени на конгресить въ Виена и Екс-ла-Шапелъ, не се вижда да фигуриратъ и консулитѣ. Прочее. тѣ не се считатъ като такива, които носятъ такъвъ характеръ, щото да бждатъ причислени въ нѣкоя отъ класитѣ,

признати за дипломатическитѣ агенти, или поне да съставляватъ сами една особна класа. Отъ друга страна, общата практика имъ отказва, да се ползуватъ отъ привилегиитѣ, които мѣждународното право гарантира за публичнитѣ министри. Белгия, казва той, е усвоила практика: консулитѣ не сѫ приети на официялнитѣ посѣщения, нито пакъ на дворцовитѣ празници подъ титлата на *консулско тѣло*. Консулитѣ, които прибиваватъ въ Брюкселъ, па често и тѣхната фамилия се поканватъ, въ такива случаи, врьхъ основание на едно *лично уважение* (à titre personnel). Вице-консулитѣ не се ползуватъ отъ това благоволение, правителството не ги кани на публичнитѣ церемонии.

„Когато Краля обиходи провинциитѣ и приима официялно, Негово Величество, за да избѣгне сѣко докачение на честолюбието, приима консулското тѣло отдѣлно и на частна аудиенция. Тѫй сѫщо, когато консулитѣ, които въ извѣстни случаи представляватъ иностранната търговия, искажатъ желание да се представятъ in corpore на нова година предъ единъ Губернаторъ, който приима на честитание учрѣжденията, като н. пр. въ Анверсъ или Гандъ, за да се избѣгне сѣка неприятность, опредѣля имъ се отъ страна на Губернатора единъ особенъ часъ. На този начинъ се избѣгва, *за тѣхъ*, неприятностьта да правятъ частъ отъ кортежътъ на Белгийскитѣ учрѣждения и съ това се избѣгва сѣко докачение на честолюбието имъ [1]).

„Въ Брюкселъ както и въ всички Столици, гдѣто прибива постоянно едно дипломатическо тѣло, консулитѣ, тѫй да се каже, не съставляватъ особно тѣло.

„При всичко, че сѫществува единъ еднообразенъ обичай, който служи за основа на правилото, слѣдвано при насъ, консулитѣ не сѫ преставали да правятъ заявления предъ правителството или въ Двореца. Най-много претенции за дипло-

---

[1]) Единъ день имахме случай, да чуемъ отъ устата на единъ Български министръ на външ. работи, че единъ нашъ дипломатически агентъ въ Цариградъ се представлявалъ рѣдовно въ подобни тържественни случаи при Султана па даже и при В. Везиръ въ *числото на кортежътъ* отъ турскитѣ чиновници. До толкова знаялъ този интелигентенъ бълг. представитель да уцѣнява положението си и достолѣпието на Българский народъ. Когато единъ народъ неможе да бѫде представенъ като такъвъ, не е ли по-добрѣ никакъ да не се представлява?

матическитѣ привилегии сѫ подигали агентитѣ на южнитѣ Американски Държави.

„Правителството, ако и да отказваше да приима подобни заявления, най-послѣ за да установи до очевидность неоснователностьта на тия претенции, се распорѣди да узнае правилата, които се слѣдватъ при разнитѣ европейски Дворове. Резултата на тази анкета, изложенъ по-долу, разрѣши окончателно въпроса. И ето резултата на тази анкета:

Австрия. — Консулитѣ на Австрийска служба, които се намѣрватъ врѣменно въ Виена, не се канятъ и не се приматъ, въ качеството на консули, нито на публичнитѣ церемонии нито на Дворцовитѣ празници.

Тѫй сѫщо консулитѣ на иностраннитѣ сили нематъ въ подобни случаи пристѫпъ въ Дворътъ. Сѫщото става и съ сѫпругитѣ на тѣзи агенти.

Франция. — Французкитѣ консули, сѫщо и иностраннитѣ консули и тѣхнитѣ респективни сѫпруги не се поканватъ на публичнитѣ церемонии. Но при сичко това, рѣдко се случва, щото консулскитѣ агенти да не придружаватъ на Te Deum или при Дворцовитѣ представления на 1-й Януарий и 15 Августъ персоналътъ отъ министерството на вънк. работи, ако тѣ (консулитѣ) се намѣрватъ на французка служба, или пакъ иностраннитѣ консули да не придружаватъ своитѣ респективни легации.

Французкитѣ и страннитѣ консули, както и тѣхнитѣ сѫпруги се поканватъ на дворцовитѣ празници. Но за иностраннитѣ това благоволение е подчинено на *ресипроситетътъ*, т. е ако и въ тѣхнитѣ респективни Държави се прави сѫщата почесть и на французкитѣ консули.

Велика-Британия. — Консулитѣ отъ сички степени находящи се въ Английска служба, така сѫщо и иностраннитѣ консули пребиваощи въ Лондонъ, не се ползуватъ отъ никакви привилегии. Тѣ никакъ не се канятъ нито приматъ, въ тѣхното официялно качество, на публичнитѣ церемонии, а още по-малко на Дворцовитѣ празници.

Прусия. — Консулитѣ на иностраннитѣ сили въ Прусия никога не се канятъ и приматъ, въ *тѣхното качество на консули*, при публичнитѣ церемонии и на Дворцовитѣ празници. Сѫщото става и съ консулитѣ находящи се въ Пруска служба; но рѣдко има случай, щото единъ консулъ находящи

се въ Пруска служба да не бжде съвѣтникъ въ *нѣщо* (като на легацията, на търговията и пр.) и като такъвъ, той може да има рангъ въ Дворътъ.

Руссия. — Консулскитѣ агенти отъ сички степени на Руска служба, находящи се въ С Петерсбургъ, не се канятъ и не се приматъ, въ тѣхното официялно качество, на публичнитѣ церемонии, нито пакъ на Дворцовитѣ празници.

Качеството на консулъ на една иностранна сила не дава, само по себе, ни едно право, когато е думата за единъ подданикъ на тая сила, който е пратенъ въ Руссия да упражнява тамъ нѣкоя функция. Само едно исключение бѣше направено за Г-нъ контъ Жонгъ д'Ардоа (le comte de Jonghe d'Ardoie), когато той занимаваше постътъ на генералъ-консулъ въ С. Петерсбургъ. Г-нъ Жонгъ принадлежаше на Белгийското дипломатическо тѣло, и бѣше, както е познато, назначенъ на постътъ Кралевский министръ при руския Дворъ.

Сжпругитѣ на консулитѣ нематъ никакво право като такива.

Но при всичко това, ако консулитѣ въобще нематъ никакво право врьхъ дипломатическитѣ привилегии, то пакъ поголѣмата частъ отъ европейскитѣ Държави приписватъ извѣстни прерогативи на консулското качество. Едни отъ тия прерогативи се отнасятъ до даждията и личнитѣ неповинности, които съставляватъ собствено консулскитѣ *неповинности*. а други се състоятъ въ мѣркитѣ на почеститѣ, съ които оградяватъ консулитѣ при упражнението на тѣхнитѣ функции. Тази втора категория съставлява консулский церемониялъ.

ГЛАВА I.

Устройството на консулатитѣ.

Всѣка една Държава установява въ друга една Държава консулати по разни градове или пристанища (скели), гдѣто нейнитѣ търговски интереси го изискватъ. Това установление на консулски агенти става или възъ основание на ресипроситетъ (взаимность) или възъ основание на общъ приетъ обичай или най-послѣ възъ основание на дипломатически кон-

венции. Като исходимъ отъ общия принципъ за суверенностьта на Държавитѣ, щомъ една Държава праща свои консули въ друга Държава, само по себеси се разбира, че и тая послѣднята има право да праща свои консули въ първата; вънъ отъ това нема взаимность.

Когато една Държава позволява на другъ народъ да прави търговия въ нейната страна, тя съизволява на единъ мълчеливъ начинъ и за установяванието на консулски агенти и за тѣхното приимание; но пакъ и отъ друга страна народътъ, който иска да си присвои подобно право, той à priori признава сѫщото начало и за другия. Защото ни една Държава не е длъжна да отстѫпи на друга едно право безъ едно съотвѣтствующе задължение: прочее, ако една Държава иска да има консули въ друга Държава, безъ съотвѣствующе задължение, тя трѣбва да си прибави това право чрезъ една търговска или консулска конвенция. [1]).

Въ каквато мѣрка бѫдѫтъ третирани консулитѣ въ една Държава, въ такава мѣрка има право да претендира и тая за своитѣ консули въ другата. Това се отнася въобще до привилегиитѣ и неповинноститѣ на консулскитѣ агенти. Но каква организация и какви атрибути ще иматъ консулитѣ на една Държава въ друга, това зависи отъ законитѣ, правилницитѣ и особнитѣ инструкции на Държавата, на която принадлѣжатъ консулитѣ.

Тѫй като за България не се е помислило още за тая институция, ний немаме на рѫка подобни закони и правилници, а още по-малко и консулски инструкции, които би могле да вземемъ за основа и врьхъ тѣхъ да положимъ развитието и третиранието на тази материя. За това ще бѫдемъ принудени, да се рѫководимъ по всички специални списания и разнитѣ консулски правилници по този предмѣтъ, и ще приемаме отъ тѣхъ само онова, което представлява единъ общъ характеръ.

I. **Устройството на консулатитѣ.** — Въ повечето Държави консулското тѣло се състои отъ:

1-о Генералъ-консули.
2-о Консули. } или консули отъ I и II класа.
3-о Вице-консули }

[1]) Vattel, T. I, liv. II. ch. II.

4-о Ученици-консули (élèves consuls).

5-о Консулски агенти или консулски коммиссари.

Консулскитѣ учрѣждения иматъ свои особни консулски окржжия (arrondissements consulaires); сѣкий консулски окржгъ е подчиненъ на надзорътъ или журидикцията на единъ консулъ. Сѣкий консулъ, прѣдпоставенъ като шефъ на единъ консулски арондисментъ, надзирава и направлява *консулскитѣ агенти* (коммиссари) или вице-консулитѣ, които сж установени въ второстепеннитѣ пристанища на сжщий консулски окржгъ.

Първитѣ четири чиновници се назначаватъ обикновенно отъ шефътъ на Държавата; послѣднитѣ (консулскитѣ агенти) ги назначава консулътъ, съ резерва обаче да ги представи на одобрение на министра на вънкашнитѣ дѣла. Дипломитѣ или писмата, които се даватъ на генералъ-консулитѣ и консулитѣ за назначението имъ, и които имъ служатъ за акредитивни писма, се наричатъ *патентни писма* или *провизионни писма*. (Lettres patentes — Litterae patentes — Lettres de provision); а ония на вице-консулитѣ и консулскитѣ агенти се наричатъ *бреветъ* (brevet).

Но за да може да упражнява единъ консулски агентъ своитѣ функции въ страната, гдѣто е назначенъ, той трѣбва да получи удобрение или признавание за това отъ суверенътъ или правителството на респективната Държава.

Това удобрение се нарича *екзекватура* (exequatur), която се поисква:

1-о Чрезъ респективний дипломатически агентъ, акредитиранъ въ страната, гдѣто консула ще упражнява своитѣ функции.

2-о Ако нема дипломатически агентъ или той отсжтствува, чрезъ генералъ-консула.

3-о Въ отсжтствие на дипломатический агентъ и генералъ-консула *лично* чрезъ *самия* консулъ.

Слѣдъ получването на екзекватурата, той трѣбва да се снабди съ официално признавание въ това си качество въ мѣстностьта. За признаването на това официално качество. консула прави нуждитѣ постжпи прѣдъ мѣстнитѣ власти. Тия формалности свършени, той съобщава за това на шефътъ на легацията или на генералъ-консула, който се распорѣжда, да

извѣсти сички консули въ респективната Държава стоящи подъ неговото вѣдомство, за инсталирването на тѣхния новъ колега.

Консула, който назначава единъ консулски агентъ, (коммиссарь), за неговото признавание се съобразява съ обичаитѣ, слѣдвани въ тази страна за тази цѣль.

Щомъ единъ консулъ бѫде инсталиранъ въ функциитѣ си, етикетата и добрата отхрана го изисква, щото той първи трѣбва да направи официялна визита на чиновницитѣ, които прѣдставляватъ по-главнитѣ учрѣждения въ мѣстото на неговата резиденция.

Но слѣдъ назначението си и прѣди да постѫпи въ функциитѣ си, генералъ-консула, консула, вице-консула, ученикъ-консула или консулский агентъ полага предписаната отъ закона клѣтва, за вѣрность на шефа на Държавата, покорность на конституцията, и че ще се старае съ всичкитѣ си сили да помага за преуспѣванието на търговскитѣ и мореплавателни интереси на своята Държава. Тази клѣтва се полага предъ министра на вънкаш. дѣла, ако новоназначений агентъ се намѣрва въ столицата на Държавата. Ако не, клѣтвата се написва, датирва и подписва отъ самия консулски агентъ, който я испраща незабавно въ министерството на вънкаш. дѣла. Канцлеритѣ, секретаритѣ и писаритѣ полагатъ тоже клѣтва, която различава въ това, ако тѣ сѫ подданици или чужденци.

Въ нѣкои Държави консулското тѣло се състои отъ консули съ заплата, на които е запрѣтено да правятъ търговия, и отъ консули безъ заплата, на които е позволено да правятъ търговия.

Генералъ-консулитѣ сѫ натоварени въ страната гдѣто тѣхната Държава нема легация или дипломатически агентъ, да надзирава консулатитѣ находящи се въ Държавата, гдѣто тѣ сѫ акредитирани. Но често едно правителство прилага при титлата на своя дипломатически агентъ и тая на генералъ-консулъ, въ който случай той има правата и атрибуциитѣ на генералъ-консула. Освѣнъ това, при всичко че сѫществува единъ генералъ-консулъ въ страната, сѣкой консулъ въ своята резиденция или въ границитѣ на рессортътъ, опредѣленъ въ неговото писмо за назначение, упражнява самъ и исключително сички атрибути принадлѣжащи на консулский мандатъ.

Нѣкои Държави не слѣдватъ тия начала; тѣ подържатъ *въ сѫщитѣ страни* повече генералъ-консули. Но въ този

случай титлата *генералъ-консулъ* означава само *степень* въ консулската карриера а не особна функция. Французския генералъ-консулъ обѣма подъ своето вѣдомство, сички *консулски учрѣждения* въ една страна; — Австрийскитѣ и Русскитѣ генералъ-консули иматъ подъ своето вѣдомство само по единъ консулски окржгъ, както французскитѣ консули отъ I и II степень [1]).

Вице-консулитѣ иматъ сжщитѣ атрибути както и консула, когато тѣ иматъ своето сѣдалище особенно отъ онова на консула. Но когато има сжщото съ консула сѣдалище, вице-консула замѣстя консула въ случай на отсжтствие или на припятствие на послѣдния. Вънъ отъ това, вице-консула испълнява само функцинтѣ, които му възлага консула.

Институцията на ученици-консули има за цѣль, да служи за рекрутирване на консулский персоналъ отъ приготвени хора за испълнение на тия функции. Кандидатитѣ за това название трѣбва да бжджтъ добрѣ приготвени съ нуждитѣ за него познанией. За да постжпятъ на този пость, трѣбва да представятъ диплома за *лисансие* на правото или свидѣтелство отъ едно съотвѣтствующе за тази цѣль висше училище. Тѣ често се подлагатъ на конкурсъ за придобивание на този пость. Тѣхното назначение и опредѣление става направо отъ министерството на вънкашнитѣ работи. Учениците-консули се прикомандировать, съгласно потрѣбата на службата, при генералъ-консулитѣ или при централната администрация на консулатитѣ при министерството на вънкашнитѣ дѣла. Но за да може да имъ се даде по-голѣма възможность за напрѣдвание, позволява имъ се по нѣкогашь да конкурираръ за длъжностьта канцлеръ или драгоманъ при легацията въ Цариградъ, както и за мѣстата, които оставатъ вакантни въ централната администрация на консулатитѣ при министерството на вънкашнитѣ дѣла.

Консулскитѣ агенти или консулски комиссари дѣйствуватъ обикновенно подъ отговорностьта на консула, който ги назначава. Тѣ вършатъ дѣлата, за които сж делегирани и слѣдватъ упжтствията, които консулитѣ имъ задаватъ. Тѣ сж длъжни да

---

[1]) De Cussy, Réglements Consulaires des principaux États maritimes etc. p. 71.

даватъ свѣдения за сичко, което може да бѫде въ интереса на Държавата и на нейнитѣ подданици.

Мѣжду тия, които правятъ часть отъ консулский персоналъ, трѣба да се припомни и за канцлера. Подъ името канцелария на единъ консулатъ се подразбира мѣстото, гдѣто обикновенно се извършватъ разнитѣ актове, които влизатъ въ атрибутитѣ на консула, и гдѣто се съхранява архивата на консулата. Канцеларията служи въ сѫщо врѣме за секретарски, писарски и нотариялни работи, тамъ се намѣрва и касиерството. Канцлера има за задача да върши тѣзи разни работи. Той съставлява нотариялнитѣ дѣла, както и тия за гражданското съсловие (état civil), т. е. извършва актове за раждания, женидби и умирания, той служи за секретарь на консула, когато този дѣйствува като сѫдия и пр. Често консула не е задлъженъ да има канцлеръ, но ако той намѣрва за нуждно, може да го назначи подъ своя отговорность. Консула може тѫй сѫщо, ако намѣрва за по-удобно, да назначи едно кое да е лице за испълняване на тия функции, па и въ случай нужди да има писарь и разсиленъ. Но въ сѣкий случай за потрѣбата на своя постояненъ персоналъ, той трѣба да долага на своето началство.

II. Ерархический рѣдъ. — Естественний шефъ на консулский персоналъ, въ една страна, е посланика или дипломатический агентъ, който представлява правителството. Прочее, сички консулски агенти безъ разлика на степенъ се намѣрватъ подъ вѣдомството на легацията или дипломатическото агенство въ страната, гдѣто то има своята резиденция. То ги надзирава и направлява. Сички консули сѫ длъжни да испълняватъ заповѣдитѣ на дипломатическото агенство, които то имъ възлага въ крѫгътъ на тѣхнитѣ атрибути. Освѣнъ случаитѣ за спѣшность и предварително оправдани исключения [1]) чрезъ министерството на вънкашнитѣ дѣла, консулитѣ препращатъ своитѣ рапорти на легацията или дипломатическото агенство незатворени (cachet volant) за далнейше распорѣждание, по сѫщий каналъ тѣ получаватъ и инструкции отъ надлежното министерство.

---

[1]) Тѣзи исключения често пѫти биватъ указани въ особнитѣ инструкции.

Въ повече Държави се практикува, щото легацията, за нѣкои твърдѣ важни мотиви и подъ условие да даде незабавно отчетъ на министра, може *да спре* сѣкий членъ отъ консулското тѣло да упражнява своитѣ функции; но само шефътъ на Държавата може да ги отстрани окончателно, възъ основание на мотивиранъ докладъ отъ министра на външнитѣ дѣла.

Въ странитѣ, гдѣто нема легации, горѣспоменатитѣ атрибути се възлагатъ на генералъ-консулитѣ.

Ний видѣхме, че консулскитѣ агенти или комиссари дѣйствуватъ подъ направлението на консулитѣ, които сж ги назначили. Тѣзи могжтъ да спратъ тѣхнитѣ функции, но тѣ не могжтъ да ги *отчислятъ*, освѣнъ отъ като съобщатъ предварително на министра. Тия сжщи права принадлежатъ и на шефътъ на легацията.

Учениците-консули се намѣрватъ подъ прямото вѣдомство на генералъ-консулитѣ, при които сж прикомандовани. Всѣка една постжпка на непокорность или не добро повѣдение, е доказателство, че ученика-консулъ непритежава нравственнитѣ качества, изискуеми за консулската служба, и повличатъ съ себе пъленъ мотивъ за отчисление.

III. За избора на консулитѣ. — Въ нѣкои Държави, законитѣ и правилницитѣ даватъ право на респективното министерство, да назначава и чужденци на консулски длъжности. Но при сичко това, сжщитѣ закони задлъжаватъ министра, да предпочита въ изборътъ си за тая служба най-виднитѣ лица мѣжду своитѣ подданици, находящи се въ страната, гдѣто има да се назначи консулский агентъ. И само въ отсжтствие на такива, той може да назначи търговци или препоржчителни граждани подданици на страната. Министра, предъ видъ на това, съвѣтва се обикновенно съ шефътъ на легацията, въ рессорта на когото ще пребивава консула, за да му даде нуждниті свѣдения. Но когато се касае до единъ консулски постъ съ заплата, министра трѣба да има на свое расположение хора съ отлична и доказана способность. А имено за тая цѣль е създадена, въ много Държави, институцията на ученици-консули. По-горѣ говорихме, какви условия се изискватъ за кандидатитѣ на тая институция. Въ това число за кандидати на консулски постове се причисляватъ, чиновницитѣ отъ административното отдѣление за консулатитѣ, драгоманитѣ и канцлеритѣ на

Цариградската легация, ако тия лица притежаватъ дипломи за изискуемитѣ специялни науки и нуждитѣ условия на едно отлично повѣдение въ обществото.

IV. За отсжтствието и отпуската. — Сѣкий единъ консулъ, който е напусналъ постътъ си безъ разрѣшение на своето началство или безъ законни мотиви, счита се като въ оставка и се отстранява незабавно. Отпускитѣ се разрѣшаватъ отъ министерството на външнитѣ дѣла, а въ случай на необходима спѣшность отъ респективната легация или отъ замѣствующия генералъ-консулъ

Въ случай на отсжтствие или припятствие, консула се замѣстува чрезъ вице-консула, а въ отсжтствие на вице-консула, чрезъ едно лице назначено за тази цѣль по установений рѣдъ. Когато нема нито вице-консулъ, нито замѣстникъ отрѣденъ отъ отсжтствующий консулъ, тогава легацията избира лицето за да жерира приврѣменно консулатътъ. Въ отсжтствие на легация, испълнението на тази формалность принадлежи на генералъ-консула. Замѣстника не е длъженъ да положи клѣтва. Който и да бжде агентина, който назначава лицето призовано да испълнява приврѣменно консулскитѣ функции, задлъженъ е да испроводи въ министерството единъ екземпляръ отъ *своержчний подписъ* на назначеното лице — жерантъ, ако този подписъ не е познатъ тамъ отъ по-напрѣдъ.

V. За архивата. — Преписката мѣжду правителството и неговитѣ агенти, рапортитѣ, мемоаритѣ и сички други документи и книжа испращани отъ агентитѣ или получени отъ тѣхъ въ официялното си качество; тжй сжщо печатитѣ, държавний гербъ (щитъ) и националното знаме съставляватъ собственность на Държавата. За това въ сѣка канцелария трѣба да се намѣрва съставенъ за тия вѣщи списакъ Сѣкий агентъ, когато напуща своитѣ функции, здава на своя замѣстникъ сички тия предмѣти. Освѣнъ това, такъвъ списакъ трѣба да се приготовлява сѣка година на 1-й Януарий, за да може да се представи въ сѣко врѣме, когато висшето началство го поиска. Въ случай на смьрть на консула, здаванието се извьршва отъ неговитѣ наслѣдници или отъ тия на които преминуватъ правата на покойния. Това здавание става чрезъ взаимно провѣряване на сички нѣща записани въ списака. като се състав-

лява за тази цѣль протоколъ, който се подписва, както отъ чиновника който напуща функциитѣ си или отъ неговитѣ наслѣдници, тъй и отъ неговия замѣстникъ. Оригинала на този протоколъ остава въ архивитѣ, единъ преписъ завѣренъ се връчава на напущающий чиновникъ, и другъ тоже завѣренъ се испраща въ министерството на външнитѣ работи.

Членоветѣ отъ консулското тѣло, когато сж натварени съ нѣкоя миссия или нѣкоя врѣменна експлорация, слѣдъ завръщанието си трѣба да представятъ въ архивата на централната администрация сички книжа и вѣщи касающи се до тѣхната миссия или експлорация, за предаванието на които съставляватъ протоколъ.

Въобще консулитѣ сж отговорни за архивитѣ въ консулатитѣ, които сж имъ повѣрени. Въ сѣкий консулатъ трѣба да се държи единъ регистръ, въ който се бѣлѣжатъ входящитѣ и исходящитѣ хартии. Желателно би било да се има, въ сички консулати, такава практика, щото консулскитѣ архиви да бѫдѫтъ подѣлени на три групи: една касающа се до дѣлата на канцеларията; друга, която се отнася до търговски работи; и трета, която съдържа политически документи.

VI Неповиности и запрещения. — Въ нѣкои Държави се наблюдаватъ слѣдующитѣ правила по отношение правдинитѣ и запрещенията на консулитѣ, които иматъ своето основание въ тѣхнитѣ специялни правилници и консулски конвенции съ другитѣ Държави:

а) Консулитѣ на чуждитѣ Държави въ една извѣстна страна, ако тѣ не сж поданици на тая послѣднята, и ако освѣнъ своитѣ консулски функции не вършатъ никаква търговия нито упражняватъ нѣкоя профессия освободени сж: 1) отъ сѣко лично даждие за въ полза на Държавата и общината; 2) отъ повинностьта на военно квартируване, ако такова сжществува въ страната; но за да могатъ да се ползуватъ отъ тия правдини, тѣ трѣба, по принципа на ресипроситета да представятъ доказателства, че съ сжщитѣ исключителни правдини се наслаждаватъ въ тѣхната Държава консулитѣ на тая Държава, гдѣто тѣ испълняватъ своя консулски мандатъ.

б) Въ повече консулски конвенции, сключени мѣжду двѣ Държави срѣщаме, по отношение на генералъ-консулитѣ, консулитѣ, вице-консулитѣ и консулскитѣ коммиссари, които сж

подданици на Държавата, която ги е назначила, слѣдующитѣ неповинности: 1) консулитѣ на едната и другата Държава неподлежатъ на никакъвъ предварителенъ затворъ, освѣнъ за квалифицирани злодѣяния, наказуеми като такива по мѣстнитѣ закони; 2) тѣ се освобождаватъ отъ военно квартирувание, отъ сѣка военна повиность, било въ рѣдовната войска или въ гражданската гарда и милицията; 3) тѣ се освобождаватъ отъ сички прями даждия въ полза на Държавата или провинцията и общината, на които събиранието става врьхъ поименъ списъкъ, освѣнъ ако тия даждия не сѫ наложени възъ основание на притежаеми недвижими имоти или врьхъ прихода на единъ капиталъ употрѣбенъ съ спекулативна цѣль въ страната, гдѣто казанитѣ агенти упражняватъ своитѣ функции. Отъ горнитѣ налози не се освобождаватъ обаче агентитѣ на консулска служба, които упражняватъ нѣкоя профессия, нѣкоя индустрия или каква и да е търговия. Тия послѣднитѣ подлежатъ да плащатъ сички такси, сѫщо както плащатъ сички други странни подданици; 4) когато правосѫдието (сѫдилищата) на една отъ двѣтѣ контрактантни Държави има нужда, да вземе нѣкоя декларация или нѣкое свидѣтелско показание отъ нѣкого на тия консули, *ако той не прави търговия,* то (правосѫдието) трѣба да го призове писменно да се представи предъ него, и въ случай на припятствие, да поиска писменнитѣ му показания или пакъ да отиде въ жилището или канцеларията му, за да снеме устнитѣ му показания. Консула е длъженъ да удовлетвори това искание въ най-кѫсъ възможенъ срокъ.

в) Относително *запрещенията,* Белгийскитѣ консулски закони и правилници съдържатъ слѣдующитѣ ограничения за своитѣ консули въ иностранство:

1-о Ни единъ консулски чиновникъ, *назначенъ отъ краля,* не може, безъ изрично съизволение, да приеме консулството на една чужда сила. Колкото до консулскитѣ агенти (коммиссари) назначени чрезъ консули, за да могатъ да приематъ титлата агентъ за една друга сила, необходимо е щото консула подъ чието вѣдомство се намѣрватъ, да изходатайствува позволение отъ надлежното министерство [1]).

2-о Консулитѣ, които се плащатъ отъ Държавата, за да се уженятъ, трѣба да иматъ съизволението на министра на

---

[1]) Arrêté royal du 23 février 1857, art. 36.

вънкашнитѣ работи; въ противенъ случай, спорѣдъ обстоятелствата, тѣ могатъ да бѫдѫтъ отстранени отъ служба [1]).

3-о Консулитѣ отъ тази категория немогатъ да правятъ никаква търговия, нито могатъ да бѫдѫтъ заинтересовани прямо или косвено въ нѣкое търговско предприятие [2]).

Отъ това правило се исключаватъ консулитѣ, които не се плащатъ отъ Държавата.

Въ това отношение, трѣба да се забѣлѣжи, че консула не трѣба да принуждава мореплавателитѣ отъ своята нация, да приематъ неговитѣ услуги въ испращание или въ посрѣдничество за навлосание корабитѣ имъ, или пакъ въ купуването и продаването на натваренитѣ стоки, или въ каквото и да било дѣло отъ чисто частенъ характеръ. Но ако корабоначалника (капитанина) намѣри за згодно да употрѣби консулитѣ, *неплатенитѣ отъ Държавата*, вънъ отъ тѣхната официелна длъжность въ този случай, тѣзи (кунсулитѣ) като всѣкъ другъ факторъ, комиссаръ или търговецъ, иматъ право да приематъ обикновенитѣ провизиони за операцитѣ, които сѫ извършили въ това качество.

VII. Общъ преглѣдъ на консулскитѣ атрибути. — Главнитѣ функции на консулитѣ, изобще поглѣднато, могатъ да се сведатъ на слѣдующитѣ точки:

1. *Търговски атрибути.* Тази е най-главната и най-важната причина за сѫществуването на консулското тѣло въ иностранство. Консулитѣ сѫ натоварени, да припомагатъ чрезъ разни и всевъзможни способи, за да се запознае *националната търговия* съ най-вигоднитѣ срѣдства, чрезъ които тя би могла да се упражни въ странство съ добъръ успѣхъ, като въ сѫщо врѣме ѝ укажатъ згоднитѣ источници, които ѝ представляватъ разнитѣ иностранни тържища. При това, тѣ сѫ длъжни да бдятъ за испълнението на търговскитѣ мореплавателни конвенции, и да покровителствуватъ търговцитѣ, тѣхни подданици, предъ иностраннитѣ власти.

2. *Атрибути въ морско-търговско отношение.* При всичко, че тия атрибути, изобще поглѣднати, се отнасятъ до предидущитѣ, обаче тѣхната голѣма важность изисква да

---

[1]) Arrêté royal du 23 février 1857, art. 35.
[2]) idem, art. 34.

бѫджтъ споменати и третирани отдѣлно. Отъ части тѣ сѫ урѣдени чрезъ *търговский законъ*, и се касаятъ специялно до консулитѣ, които иматъ своето сѣдалище въ морскитѣ пристанища.

3. Атрибути по отношение на колонизиранието и емигриранието. Ролята на консулитѣ въ това отношение се ограничава главно въ това, да даватъ на своето началство точни свѣдения.

4. Извършване на актове касателно тѣхнитѣ подданици, които се намѣрватъ въ чуждина. Въ това отношение консулитѣ упражняватъ функциитѣ на чиновника по *гражданското съсловие* (l'officier de l'état-civil), т. е. той съставлява актове за раждания, женидби и умирания; а особено въ *нехристиенскитѣ страни*, той върши функциитѣ и на *нотариусъ*.

5. Сѫдебни атрибути по граждански и углавни дѣла. както споменахме и другадѣ, тази журидикция се упражнява по единъ специяленъ способъ въ *нехристиенскитѣ страни*.

6. Разни административни атрибути. Консулитѣ завѣряватъ подписитѣ на разни документи, издаватъ и турятъ *виза* на паспортитѣ, указватъ въ разни случаи своята официялна рѫкопомощь на своитѣ подданици, находящи се въ тѣхния рессортъ; тѣ сѫ натоварени да внимаватъ врьхъ разнитѣ мѣрки въ отношение на санитарната полиция и пр.

7. Политически и дипломатически атрибути. Въ това отношение, консулската роль въобще е твърдѣ ограничена, тъй щото отъ тия атрибути едва ли може да се състави особна глава за разглѣждание. За това ще се ограничимъ тукъ само мимоходомъ, да отбѣлѣжимъ нѣкои отличителни точки.

Въ нѣкои Държави се практикува, че единъ генералъ-консулъ пратенъ въ една Държава, гдѣто нема отъ страна на неговото правителство акредитиранъ дипломатически агентъ, ако общия интересъ го изисква, той (генералъ-консула) може да получи титлата *генералъ-консулъ испълняющий дѣлата на диплом. агентъ* (consul-général chargé d'affaires). Въ този случай неговото правителство може да му възложи воденето на нѣкои дипломатически дѣла приврѣменно или за едно извѣстно врѣме. Но това негово качество престава, щомъ възложенитѣ нему дипломатически миссии бѫджтъ свьршени или щомъ той промени дотогавашната си резиденция.

Консулитѣ, както говорихме и на друго мѣсто, нематъ по принципъ политически характеръ. Но при всичко това, щомъ той забѣлѣжи, че се вематъ нѣкои мѣрки или се правятъ приуготовления за вземанието имъ, наконецъ почнатъ да се появяватъ въ страната на неговата резиденция явни стрѣмления отъ такова естество, което може да повлияе врьхъ отношенията на тази Държава и Държавата, отъ която той носи консулский мандатъ; въ такъвъ случай консула е длъженъ да съобщава незабавно за всичко на своето правителство или на легацията, въ рессорта на която се намира неговата резиденция. Вънъ отъ това неговата миссия престава. Въобще, той трѣбва да се въздържа отъ сѣка постжпка, която би засѣгала въ компетентностьта на единъ дипломатически агентъ.

ГЛАВА II.

Консулскитѣ атрибути по отношение на търговията, емигрирането и колонизацията.

I. Консулскитѣ рапорти въ интереса на търговията и промишленностьта. — Една отъ главнитѣ услуги, които могатъ консулитѣ да принесатъ на една страна е, да привличатъ вниманието на своята национална търговия врьхъ источницитѣ, които се представляватъ на тържищата по свѣта. За това тѣ сж задлъжени да пращатъ на респективнитѣ си правителства общи и специялни рапорти съ назначение, да послужатъ за направление на народната търговия, промишленностьта и пловидбата. Тѣзи рапорти сж отъ разни видове:

1. Сѣка година, консулский агентъ трѣба да испраща въ министерството на вънкашнитѣ работи[1]) единъ общъ рапортъ врьхъ търговското, индустриялното и економическото състояние на мѣстностьта или рессортътъ отрѣденъ подъ неговата журидикция. Този рапортъ трѣба да съдържава по-

[1]) Въ нѣкои Държави *търговията*, като не съставлява особно министерство, тя се полага въ атрибутитѣ на министерството на вънкаш. дѣла, като едно специялно отдѣление, а това става особно въ ония Държави, които не водятъ вънкашна европейска политика отъ пьрвъ степенъ, или пакъ гдѣто нема още хора да я водятъ, както н. пр. далъ Господь въ насъ въ България за сега.

дробно изложение (съгласно условията и нуждитѣ на страната. сѣко правителство, въ особни инструкции, обръща вниманието на консула, врьхъ кои предмѣти имено трѣба да представи подробни свѣдения) врьхъ источницитѣ, които представлява странното тържище за пласирание на тѣхнитѣ произведения, и ако е нуждно, да го придружи съ мостри (échantillons) за освѣтление на тѣхнитѣ търговци; листа или списакъ на тѣхнитѣ и иностраннитѣ кораби, които сѫ посѣтили пристанищата, находящи се въ неговия рессортъ; свѣдения врьхъ главнитѣ манифактурни, минни и земледѣлчески индустрии; забѣлѣжки за измѣненията, направени врьхъ тарифитѣ и правилницитѣ, за общественнитѣ складове (entrepôts), за навигацията както и за послѣдствията отъ тия мѣрки; забѣлѣжки за търговскитѣ конвенции и други тѣмъ подобни съглашения, находящи се въ третирание, сключени или прекѫснати, съ други Държави; свѣдения врьхъ новитѣ пѫтища за съобращение, открити вече или само проектирани, сѫщо и за резултатитѣ отъ тия. Това сѫ главнитѣ точки, врьхъ които този рапортъ трѣба да привлече вниманието на търговията въ страната, която консула представлява.

2. Сѣка една Държава е заинтересирана малко или много съ земледѣлието както въ страната си тѫй и въ другитѣ страни по свѣта. За това консулитѣ на разни Държави, биле тѣ съ резиденция въ Европа или въ Съединенитѣ-Щати на Америка, въ Бразилия и пр., трѣба да представятъ, всѣка година на шефътъ на легацията, подъ чието вѣдомство се намиратъ, *двѣ таблици*: една въ началото на месѣцъ Май, която има за цѣль, да се узнае изглѣдътъ на земленнитѣ произведения, тѫй щото да може да се направи общо *предвиждание* за състоянието на тия произведения; втората, въ месѣцъ Септемврий, която има за цѣль, да укаже приблизително количеството на продуктитѣ, до колкото би било възможно да се узнае то въ тая епоха, за да могатъ да се взематъ нуждитѣ мѣрки за *измѣнение на предвиденото,* установено по-преди само по едно предположение на реколтата.

3. Консулитѣ уведомяватъ министерството, чрезъ съобщения на сѣко *шесто-месѣчие*, за положението на митническото законодателство на страната, въ която упражняватъ своитѣ функции. Освѣнъ това, тѣ сѫ длъжни да съобщаватъ незабавно измѣненията, които би послѣдвали въ това законодателство.

Бюрото или чиновника за митническитѣ тарифа при министерството на вънкашнитѣ работи (въ другитѣ Държави сѫществува задлъжително такъвъ чиновникъ при това министерство) е натоваренъ, да се распорѣжда, да донесе оврѣме тия свѣдения за знание на търговцитѣ въ страната.

II. Консулскитѣ зборници и търговскитѣ музеи. --- Мѣжду мѣркитѣ, които взиматъ разнитѣ правителства, за да донасятъ до знанието на промишленницитѣ и търговцитѣ источницитѣ на търговията въ чуждитѣ страни, заслужва да споменемъ за публикуванието на *консулскитѣ зборници и търговскитѣ музеи.*

Въ повече Държави е освоено като правило, щото консулскитѣ рапорти, за които говорихме по-горѣ, да бѫдѫтъ напечатани изцѣло или въ извлечение въ единъ специяленъ зборникъ, на който могатъ да се абониратъ, съ една малка цѣна, сички промишленици и търговци. Освѣнъ това отдѣлнитѣ книжки, които се отпечатватъ периодически, се испращатъ веднага на нѣкои органи отъ прессата, които се занимаватъ съ економическитѣ интереси въ страната, тѫй щото да може да се даде на този начинъ още по-голѣма гласность.

Търговскитѣ музеи сѫ отъ голѣма важность за търговията и промишленостьта. Тази институция играе, въ търговското поприще, почти сѫщата роль, която испълняватъ минералогическитѣ и анатомическитѣ збирки въ областьта на естественнитѣ науки. Тѣзи музеи съдържатъ збирки отъ всички модели (échantillons), които консулитѣ сѫ длъжни да събиратъ въ чуждитѣ страни, гдѣто тѣ иматъ своитѣ резиденции. Едни отъ тия мостри се отнасятъ до *вносната*, а други до *износната* търговия. Първитѣ указватъ на туземцитѣ търговци и промишленици артикулитѣ, които тѣ би могле да си набавятъ съ полза на право отъ производителното имъ мѣсто, на мѣсто да прибѣгватъ къмъ посрѣдственници, които обикновенно товарятъ стокитѣ съ голѣми разноски. Вторитѣ иматъ за цѣль да освѣтлятъ мѣстнитѣ производители врьхъ условията, чрезъ които тѣхнитѣ иностранни конкуренти успѣватъ да распродаватъ своитѣ стоки въ страната, гдѣто пребиваватъ. Тѣзи търговски музеи, може да се каже, почнаха да се създаватъ и развиватъ като едно послѣдствие отъ разнитѣ *мѣждународни изложения.*

III. Отношенията на консулитѣ съ частни лица. — Частнитѣ лица, които би пожелали да си набавятъ отъ консулскитѣ агенти нѣкои свѣдения, касающи се било до *гражданското съсловие*, било до *съдебни*, *нотариялни* или *административни* актове, трѣба да се отнесатъ за тази цѣль чрезъ министерството на външнитѣ дѣла. Но консулитѣ могатъ да получатъ направо, чрезъ *освободени* писма, заисквания за търговски свѣдения, като н. пр. въ какво положение се намѣрва едикое тържище или пазарь, по кой начинъ би могла да се завърши тамъ еди-каква търговска работа? Какви произведения предпочтително би могле да се испратятъ на тамкашний пазарь? и други подобни. Консулский агентъ може да отговори направо на тия търговци. Само че презъ месѣцъ Декемврий сѣка година, консулитѣ трѣба да представятъ въ министерството едно скратено изложение врьхъ подобни направо третирани дѣла. Консулитѣ сѫ тѫй сѫщо въ право, да получаватъ отъ индустрияльнитѣ производители сѣкакви мостри, за да ги раздаватъ по търговцитѣ въ своята резиденция; но, разбира се, че разноскитѣ за посилкитѣ оставатъ въ тяжестъ на заинтересованитѣ производители

IV. Консулскитѣ атрибути по отношение на емиграцията.— Правителствата на ония европейски Дьржави както сѫ: Германия, Франца, Италия, Австрия, Белгия, Холандия и пр., гдѣто жителитѣ сѣка почти година се изселяватъ по разнитѣ части на свѣтътъ, за да бѫдѫтъ постоянно въ течение за сичко що се отнася до тия изселения, и за да могѫтъ да даватъ нуждитѣ свѣдения когато ги поискатъ заинтересиранитѣ лица,—то консулскитѣ агенти сѫ длъжни да посвѣтяватъ една специяльна глава, по този въпросъ, въ своитѣ годишни рапорти. Въ това отношение, консулитѣ трѣба да показватъ, къмъ кои мѣстности, въ странитѣ на тѣхната резиденция, се направлява съ предпочтение емиграцията; отъ кои съсловия сѫ емигрантитѣ: земледѣлци, занаятчии или работници, които могатъ да извличатъ най-голѣма полза за себе си, или които преуспѣватъ най-добрѣ тамъ; кои сѫ условията за сѫществование на тѣхнитѣ подданици заселени вече въ тѣхния окрѫгъ; какви мѣрки или правилници се полагатъ въ тази страна по отношение на емиграцията. Наконецъ, консулитѣ съ сѣдалище въ окрѫзитѣ, отъ които се изселяватъ жителитѣ за въ странство, или които

служатъ за точка на отплуване или отселяване на емигрантитѣ, трѣба да укажатъ приблизително числото на изселившитѣ се отъ тия окржзи, пристанища, отъ които сж трьгнали; причинитѣ за изселяването, условията за преносъ и прочее.

Законодателствата на нѣкои Държави не сж пропуснали да не урѣдятъ и въпросътъ по емиграцията, особено въпросътъ за пренасянието на емигрантитѣ, съ специялни закони. Подобни закони притежава почти сѣка Държава, въ която ставатъ изселявания. Този родъ закони съдържатъ слѣдующитѣ главни точки:

Никой не е властенъ да предприема какво и да е задлъжение за пренасяние на емигранти, безъ позволение отъ Министерството на вънкашнитѣ работи. Това позволение, което въ сѣко врѣме подлежи на отмѣнение, може да се даде само съ условие, заинтересираното лице да положи предварително гаранция, която ще служи за залогъ,че то ще испълни условията на контракта за пренасяние. Агенцинтѣ или дружествата, които предприематъ пренасянието на емигрантитѣ, трѣба да обезпечатъ на свои разноски, въ интереса на емигрантитѣ, цѣната на пренасянието и на нуждната прехрана, сички загуби и обезщетения, които би послѣдвали отъ неиспълнението контракта за пренасяние, въ цѣлостьта му или само отъ части. За тая цѣль тѣ трѣба да внесатъ въ Банката или въ нѣкоя каса за депозитъ, една равномѣрна сума съ стойностьта на усигурението. При това сѣко едно нарушение на закона за емиграцията, е наказуемо съ извѣстна глоба предвидена въ самия законъ; тая глоба, въ разнитѣ законодателства, се полага обикновенно отъ 300 или 500 до 5000 лева.

Тия нарушения на въпроснитѣ закони и правилници се констатиратъ, на самия корабъ, или въ странното пристанище, отъ *консулитѣ* въ присждствие на вѣщи и свѣдущи лица, ако става нужда за такива Сѣкий емигрантинъ, който би ималъ да се оплаква отъ капитанина на кораба, може да представи своитѣ оплаквания на респективний консулъ, когато стигне въ пристанището, ако тамъ такъвъ има.

Консулитѣ получаватъ по нѣкогашъ наставления отъ своето правителство, щото, въ случай на корабокрушение или на аварии, които турятъ кораба въ невъзможность да продължава своя пжть, да могатъ да отпущатъ и по нѣкоя парична помощь на пострадавшитѣ емигранти, па даже и ако има чужденци

мѣжду тѣхъ, и тия нематъ въ мѣстото свой консулъ, а особено когато тия емигранти сж принудени да излѣзатъ на суша и сж въ бѣдно положение. Но сѣкога консулитѣ трѣба да отпущатъ тия суми съ голѣма осторожность, и то въ границитѣ на задлъженията отъ страна на експедиторитѣ, които сж биле задлъжени да представятъ кауция за обезпечение на сички загуби и обезщетения.

ГЛАВА III.

Консулскитѣ атрибути въ морско-търговско отношение.

Консулскитѣ функции по морската материя представляватъ два кржга на дѣйствие: отъ първия кржгъ функциитѣ се отнасятъ до извършването извѣстни актове, предвидени отъ законитѣ, които влѣгватъ въ репрессивната журидикция, и които иматъ нѣщо общо съ функциитѣ на всички консули, за тия функции ще говоримъ въ послѣдующитѣ глави; отъ втория кржгъ функциитѣ сж отъ чисто *административенъ* характеръ, които се отнасятъ *специялно* само до ония консули, които иматъ своята резиденция въ морскитѣ пристанища. Въ тази глава ний ще говоримъ само за тия послѣднитѣ.

I. Ролята на консула при пристигането въ пристанището на единъ неговъ подданъ корабъ. — Капитанина (корабоначалника) на единъ корабъ, като пристигне въ едно чуждо пристанище, длъженъ е да се представи при своя респективенъ консулъ, за да му направи докладъ за сичко случивше се, и да вземе отъ него едно свидѣтелство, въ което се констатира епохата на пристигането, положението и естеството на стокитѣ, които съставляватъ тварътъ на кораба. Въ доклада се съобщаватъ главнитѣ приключения въ пжтешествието: мѣстото отъ гдѣ е трагналъ, слѣдвания пжть, забѣлѣжителнитѣ приключения презъ врѣмето на пжтуването; името на кораба, неговий тонажъ, товарътъ му въ общи черти и името на притежателя на кораба. За този докладъ (рапортъ) обикновенно никаква предписана форма не се изисква. Капитанина на кораба може да го представи писменъ или пакъ ако консула се

наѣма да го напише, той може да го докладва само устно; но, на сѣкий начинъ рапорта трѣба да бѫде утвърденъ отъ капитанина за вѣренъ; той трѣба да бѫде подписанъ както отъ него тѫй и отъ консула.

Освѣнъ това, капитанина трѣба да врѫчи на консула още освѣнъ други извѣстни книжа, които ще споменемъ по-долу: 1-о списака на екипажътъ (тайфата) съ сички измѣнения на персоналътъ послѣдувавши за презъ врѣмето на плуването; 2-о морский паспортъ на кораба, чрезъ който се доказва подданството. името, стопанина на кораба и пр.; 3-о единъ листъ, въ който се показва естеството и състоянието на стокитѣ съставляющи тварътъ на кораба; 4-о санитарний патентъ. Консула визирва морский паспортъ, списака на екипажа, санитарний патентъ. и слѣдъ това дава на капитанина едно удостовѣрение, чрезъ което се констатира врѣмето кога е пристигналъ кораба, състоянието и естеството на натоваренитѣ стоки.

Консула не трѣба да задържа тѣзи книжа повече отъ колкото му е потрѣбно за съставянието на актътъ и протоколътъ, ако такъвъ има да съставлява. Той трѣба да устрои работата тѫй, щото да може да бѫде веднага извѣстенъ за пристиганието на подданитѣ му кораби въ пристанището на неговия окрѫгъ. Въ ония пристанища, гдѣто капитанитѣ сѫ задължени да правятъ санитарни декларации предъ мѣстнитѣ власти, консула е длъженъ да обърне вниманието на капитанина за испълнението на тази формалность.

II. Длъжноститѣ на консула за презъ врѣмето до гдѣто пребивава кораба въ пристанището. — Консулитѣ трѣба да указватъ на капитанитѣ и моряцитѣ (маринаритѣ), тѣхни поданици, сѣка услуга, която би зависила отъ тѣхъ. Когато тия непознаватъ мѣстния езикъ и мѣстнитѣ закони, консулитѣ се явяватъ като тѣхни преводчици, и ги усвѣтляватъ врьхъ предписанията на законитѣ, като ги предупреждаватъ, особено ако тия се намѣрватъ за първъ пѫтъ въ тая страна, врьхъ мѣстнитѣ въ сила правилници касателно материитѣ на *вносътъ*, *износътъ*, *запретената търговия* (commerce interlope) и пр. Тѣ (консулитѣ) имъ служатъ за преводчици и защитници предъ мѣстнитѣ власти, бдятъ за охранението на договоритѣ, на законитѣ и обичаитѣ, които покровителствуватъ тѣхнитѣ поддан-

ници, както и за това, да не бждѫтъ подложени на незаконни и произволни такси.

Когато единъ корабъ е задържанъ или секвестриранъ отъ едно чуждо правителство, консулътъ, на когото кораба е подданикъ, трѣба да употрѣби сички нуждни срѣдства както за освобождението му тѫй и за обезщетението му, ако би имало мѣсто за такова. Мѣжду тѣмъ, консулитѣ бдятъ за подържанието на единъ видъ полиция както врьхъ кораба тѫй и за безопасностьта на хората му, които излѣгватъ на сухо. Консулитѣ сѫ длъжни да извѣстятъ веднага за всѣка несправедвива постѫпка отъ страна на мѣстнитѣ власти своята легация, която е въ право да дѣйствува предъ иностранното правителство. За сичко това се даватъ свѣдения и на министра на вънкашнитѣ дѣла.

Ако се случи, въ това врѣме, да умрѣ нѣкой морякъ било на кораба или на сухо въ пристанището, капитанина извѣстява незабавно своя консулъ, който извьршва акта за умирането, и испраща отъ него единъ завѣренъ преписъ въ министерството на външнитѣ дѣла.

Ако се случи пакъ, по слѣдствие на отстранение или на умирание капитанина или по друга нѣкоя причина, корабътъ да остане безъ командантъ, а пакъ стопанина му не е распорѣдилъ нищо отъ напрѣдъ за неговото замѣствание, тогава консула трѣба да се завземе да назначи такъвъ, като даде предпочтение на *втория* слѣдъ капитанина човѣкъ, ако той притежава нуждитѣ качества за тази работа. Ако пакъ трѣба да избере за това управление едно странно лице, пълномощието на това лице престава само по себе, щомъ кораба се завьрне у своето отечество.

Наконецъ, консулитѣ трѣба да обрьщатъ вниманието на министра на вънкашнитѣ дѣла врьхъ капитанитѣ, които, чрезъ непредвидливость или неспособность, би компромитирали значително безбѣдностьта на екипажътъ или интересите на стопанина на кораба, на застрахователя или на други заинтересовани лица; тѫй сѫщо тѣ трѣба да приматъ оплакванията на пѫтницитѣ противъ капитанина или екипажътъ (дружината), и да ги съобщаватъ въ надлѣжното министерство.

III. Длъжноститѣ на консула при отплѫтуването на кораба. — При отплуването кораба, капитанина врѫчава на консула

списака на екипажътъ, санитарния патентъ и товарителницата (листътъ за натоваренитѣ стоки). Консула трѣба да визира: 1-о списака на екипажа и да забѣлѣжи въ него измѣненията на лицата, станали за презъ врѣмето на пребиванието въ пристанището; 2-о санитарния патентъ, и, ако сѫществува въ страната санитарна администрация, която трѣба да издаде на капитанина патентъ или санитарно свидѣтелство, консула предупреждава капитанина за испълнението на тая формалность. При това, консула дава на капитанина едно удостовѣрение, въ което се констатира епохата на отплуването, състоянието и естеството на натоваренитѣ стоки.

Когато единъ корабъ е въ намѣрение да отплува къмъ една мѣстность, похождението на която представлява опасность било по отношение на общественното здравие, било че тамъ е запретена търговията, било по причина на наложенъ *блокусъ* или други какви и да е припятствия, консула е длъженъ да предупреди за това капитанина, и, ако има възможность, да му укаже друго нѣкое пристанище въ сѫщата Държава, гдѣто той може да се спре съ безопасность.

IV. Случая на принудително отбивание. (relâche forcée). — Ако за презъ врѣмето на пѫтуването, капитанина е принуденъ да се отбие въ нѣкое пристанище; той, щомъ стори това, е длъженъ да съобщи на консула или въ отсѫтствието на тогова, на надлежний чиновникъ (или даже на Градский Съвѣтъ) въ мѣстностьта за причинитѣ на това необходимо отбивание. (Чл. 60 турский законъ за мореплавателната търговия, който е за сега въ дѣйствие за Бълг. Княжество).

V. Случая на аварии. — Когато единъ корабъ се спре или отбие по причина на *аварии* (поврѣди на кораба или стокитѣ) въ едно пристанище, което не е онова, гдѣто той трѣба да иде, капитанина е длъженъ въ 24 часа да се представи при консула, и да му докладва подробно причинитѣ за отбиването както и обстоятелствата, които сѫ причинили аварийтѣ. Тази декларация трѣба да бѫде провѣрена чрезъ распитване на екипажътъ, и, ако е възможно чрезъ испитване на пѫтницитѣ, безъ да се исключватъ и други доказателства. Тѣзи декларации на капитанина и на моряцитѣ се наричатъ *протестъ за аварии*.

Капитанина заисква отъ консула да назначи вѣщи хора, за да констатиратъ авариитѣ, и да укажатъ нуждитѣ поправки. Вѣщитѣ хора полагатъ клѣтва, и, слѣдъ извършеното разглѣдване, представляватъ *своето заключение* на консула, за което той съставлява протоколъ и го съобщава на капитанина.

Експертизата констатирва, че кораба може да продължи плуванието си по море, ако се поправи, или пакъ че той е вече непоправимъ.

Въ първия случай, капитанина изисква отъ консула упълномощение да извърши указанитѣ отъ вѣщитѣ хора поправки. Слѣдъ извършенитѣ поправки, сѫщитѣ вѣщи хора, по исканието на капитанина, констатирватъ и провѣряватъ извършенитѣ работи и правятъ за това рапортъ на консула. Ако така поправенъ кораба бѫде въ състояние да продължи плуванието си, тогава се дава актъ за това на капитанина чрезъ *визата* на консула, положена въ края на протокола, съставенъ отъ него за представянието на експертизний рапортъ, който констатирва, че кораба може тѫй поправенъ да продължи пѫтътъ си.

Ако пакъ поправкитѣ сѫ недостатъчни, консула трѣба да даде позволение да се дотакмятъ, като се подложатъ отъ ново на експертиза.

Въ второто предположение, т. е. ако експертитѣ покажатъ, че кораба не може да се поправи, било по причина че въ тази страна не се намѣрватъ нуждитѣ срѣдства или потрѣбности, било че разноскитѣ за поправка ще бѫдѫтъ много голѣми, корабътъ може да се напусне отъ застрахований врьхъ застрователя, то консула може да състави единъ актъ за *парясванието му* като невъзможенъ за плувание отъ *морско нещастие* (par fortune de mer). Този актъ, впрочемъ, ако напущанието не бѫде удобрено отъ имеющия право, не рѣшава никакъ валидностьта на парясванието, и сѫдилищата не сѫ задлъжени да го приематъ, ако застрахователя оспори тази валидность.

Ако кораба подложенъ на аварии влезе въ едно странно пристанище, което би било назначеното мѣсто за окончателното му истоварвание, тогава ще трѣба, мѣжду другото, да се урѣди въпроса за съразмѣрната репарция (*распредѣление*) на авариитѣ. Това урегулирвание става по исканието на капитанина, чрезъ вѣщи хора назначени отъ консула, предъ когото тѣ полагатъ клѣтва. Актътъ на репартицията, съставенъ отъ вѣщитѣ хора, се туря въ испълнение отъ консула.

VI. Въ случай нужди за морски заемъ или за продажба на стокитѣ. — Когато кораба е поправенъ съгласно правилата, изложени по-горѣ, а кепитанина нема съ какво да посрѣщне разноскитѣ за поправкитѣ, закона му дава право, да направи единъ *морски заемъ* (emprunt à la grosse) [1]) или да продаде или да заложи една часть отъ натоваренитѣ на кораба стоки.

За морский заемъ може да се тури като поржчителство: коритото на кораба, вѣтрилата и вржжата, съоржжението и хранитѣ, товарътъ, навлото, още и сички тѣзи предмѣти въедно или само една опредѣлена часть на сѣкий единъ отъ тѣхъ (чл. 157 Турский законъ за морепл. търговия).

Но, това поржчителство не може да се тури никога врьхъ стокитѣ, които не сж още биле натоварени, когато е станало приключението, което е дало поводъ за морский заемъ.

Тжй като тия операции сж сѣкога твърдѣ отѣкчителни, то не трѣбва да се прибѣгва къмъ тѣхъ, освѣнъ въ случай на голѣма и доказана нужда. Капитанина констатирва тази нужда чрезъ единъ протоколъ, подписанъ отъ най-главнитѣ лица на дружината (екипажа); слѣдъ това, капитанина подава едно заявление на консула, за да бжде упълномощенъ, да направи заемъ или да продаде отъ стокитѣ, като подкрѣпя своето искание съ една подробна смѣтка за разноскитѣ. Консула трѣба да провѣри тази смѣтка преди да издаде своето рѣшение.

Контракта за морский заемъ може да се направи по домашенъ образъ, подписанъ отъ странитѣ и завѣренъ предъ нотариуса или, ако нема такъвъ, предъ мировий сждия, или даже и предъ мѣстний градский съвѣтъ (чл. 153, закона за морепл. търговия) или най-послѣ отъ самия консулъ. Но по какъвто и да било начинъ се извършвалъ този актъ, консула е обязанъ да отстрани, чрезъ своята бдителность, всѣко покушение на едно фродюльозно споразумение мѣжду странитѣ.

Ако трѣба да се прибѣгне до продажба на стокитѣ, капитанина може да извърши тази продажба или предъ консула или предъ мѣстнитѣ власти. Но, консула трѣба да извѣсти незабавно надлѣжното министерство за упълномощяванието за продажба или заемъ, който той е намѣрилъ за нуждно да даде.

---

[1]) Вижъ членове 151 и 152 отъ турский законъ за мореплавателната търговия, имеющъ сила въ Бълг. Княжество.

VII. За разпредѣлението на загубитѣ, въ случай на изхвърляние въ морето една часть отъ стокитѣ. — Тукъ се касае до случая, когато отъ фортуна или отъ неприятелско гонение, капитанина е принуденъ, за да спаси кораба, да изхвърли въ морето една часть отъ товара си (чл. 252 тур. зак. за морепл. търговия).

За да се раздѣлятъ съразмѣрно загубитѣ мѣжду тия, които сж длъжни да ги поднесатъ, тѣ прѣба преди всичко да се оцѣнятъ. Описанието на загубитѣ се прави, по стараниѣто на капитанина, чрезъ експерти или прицѣнители въ мѣстото, гдѣто се разтоварва кораба. Ако това мѣсто е отечеството, на което е подданикъ кораба, прицѣнителитѣ се назначаватъ отъ надлежнитѣ сждебни власти, ако пакъ растоварванието става въ едно чуждо мѣсто, тѣ се назначаватъ отъ надлежний консулъ (чл. 256 тур. зак. за м.-търг.).

Распредѣлението на загубитѣ установено отъ прицѣнителитѣ се полага въ испълнение отъ консула, когато то е станало въ чуждо пристанище, а въ отсжтствие на консула, чрезъ компетентната сждебна власть на мѣстностьта.

VIII. За издаванието морски паспортъ на кораба. — Морский паспортъ служи за да установи народностьта (подданството) и сжщностьта на кораба. Той съдържа: наименованието му, вмѣстителностьта му, неговитѣ особни знакове, името и презимето на стопанина и на капитанина; той се издава обикновенно отъ името на шефътъ на Държавата, чрезъ министерството на финансиитѣ (или спорѣдъ както е узаконено въ распективната Държава). Сѣкий морски корабъ, за да може да плува подъ националното си знаме, трѣба да бжде снабденъ съ морски паспортъ, подъ страхъ на глоба въ тяжесть на капитанина. И ето, въобще, по тази материя атрибутитѣ на консула:

1. Поменахме по-горѣ (рубр. № I), че капитанина щомъ пристигне въ едно чуждо пристанище, трѣба да представи на консула морский паспортъ на кораба. Сега, въ подробность, въ нѣкои Държави, въ това отношение, е заведена слѣдующата практика: Капитанитѣ на корабитѣ, щомъ влѣгатъ въ едно чуждо пристанище, за да пристоятъ тамъ повече отъ 24 часа, длъжни сж да се представятъ лично, най-кжсно на вторий день слѣдъ пристиганието си, предъ своя консулъ или предъ оно-

гова който го замѣстува, за да визира морский имъ паспортъ. Капитанитѣ на вапоритѣ, който вършатъ рѣдовна служба мѣжду чуждитѣ пристанища, трѣба да визиратъ единъ пжтъ презъ годината своитѣ морски паспорти, и то при първото си пристигание слѣдъ новата година.

2. Консулитѣ на една Държава могатъ да издаватъ привръменни морски паспорти за корабитѣ, купени или построени въ чуждина, когато тия кораби намѣраватъ да иджтъ направо въ страната, на която тѣ сж поддани, или поне да принадлежатъ за повече отъ половината на подданици на тази страна. Но тия привръменни паспорти иматъ сила само за едно пжтешествие, защото, щомъ пристигнатъ въ предназначената Държава, капитанина трѣба да си извади тамъ единъ рѣдовенъ морски паспортъ. При това, консула може да издаде привръменъ морски паспортъ, само когато му се представи свидѣтелство, чрезъ което се удостовѣрява, че кораба се намѣрва въ добро положение за плувание. Това свидѣтелство трѣба да бжде подписано отъ двама вѣщи хора, назначени отъ консула, на когото визита трѣба да бжде тоже положена на сжщото свидѣтелство.

3. Паспортътъ губи своята валидность въ слѣдующитѣ обстоятелства: а) когато кораба се разори или съвсѣмъ пропадне; б) когато премине въ собственность изцѣло или наймалко за половината на чужди подданици. Въ първий и въ вторий случай, капитанина предава паспорта на легацията или на консула си, като указва мотивитѣ за това. Легацията или консула издава расписка за получванието, и се распорѣжда да препрати възвърнатий паспортъ въ надлежното министерство съ забѣлѣжка за мотивитѣ на възвръщанието му. Морскитѣ паспорти, на които срокътъ е истекалъ или пакъ сж уничтожени, се вематъ ex officio отъ надлежнитѣ власти, когато кораба се намѣрва въ отечественнитѣ пристанища, а отъ надлежнитѣ консули въ страннитѣ пристанища.

4. Когато единъ корабъ е построенъ въ една Държава за смѣтка на друга Държава или за смѣтка на чуждъ подданикъ, надлежнитѣ мѣстни власти, гдѣто става построението, издаватъ за кораба *извънрѣденъ* паспортъ, за да може да се отправи въ чуждо пристанище, па даже и подъ знамето на Държавата, гдѣто е построенъ. Но щомъ кораба стигне на назначеното си мѣсто, извънрѣдний паспортъ се предава, подъ

расписка, на легацията или консула, който представлява Държавата, въ която е издаденъ паспортътъ.

5. Капитанина, щомъ получи единъ паспортъ, за да може да си служи съ него, длъженъ е да положи на него своеръчний си подписъ, който трѣба да бѫде завѣренъ отъ консула, ако капитанина се намѣрва въ чуждина. Така сѫщо се постѫпва и въ случая, когато капитанина на кораба бѫде замѣстенъ врѣменно или окончателно. Консула дава свѣдения въ надлежното министерство за това промѣнение.

6. Нарушенията на тия правила (въобще се полага) сѫ наказуеми, съгласно законитѣ на респективната Държава, съ глоба, а въ нѣкои по-важни случаи и съ затворъ.

IX. За администрацията по случай корабокрушение. — По тая материя се представляватъ три разни предположения:

1. Когато управлението за спасяване злощастнитѣ е възложено на мѣстнитѣ власти. — Въ този случай консула нема право да се меси въ компетентностьта на тия власти; той трѣба да се ограничи само да бди съ една особна грижливость врьхъ цѣлостьта на операциитѣ. Той е длъженъ да съобщи приключението на своето правителство, което дава свѣдения за това злощастие на заинтересованитѣ въ страната. Капитанина, ако бѫде спасенъ, прави докладъ за всичко подробно предъ мѣстнитѣ власти.

2. Обичаитѣ или договоритѣ резервиратъ на консулитѣ право да се намесятъ, но заинтересованитѣ иматъ делегати на мѣстото. Ако заинтересованитѣ (стопанитѣ, товарителитѣ, застрахователитѣ или заемодавцитѣ à la grosse) иматъ свои делегати на мѣстото на произшествието, или пакъ капитанина е снабденъ съ тѣхно пълномощие, тѣзи могатъ да зематъ отъ горѣ си, ако намѣрятъ за добрѣ, управлението на спасяването. Но при всичко това, консула трѣба да вземе рапортътъ на капитанина и да испита дружината и пѫтницитѣ съгласно предписанията на сѫществующитѣ за това закони. Той трѣба да узнае, да ли корабокрушението не е причинено въ слѣдствие на единъ актъ отъ *баратерия* [1]), или най-послѣ

[1]) Baraterie значи: зло, ущетение причинено съ злобно намѣрение въ ущьрбъ на стопанина или на застрахователя на кораба отъ хората на дружината или екипажа.

отъ нѣкоя злонамѣрна маневра. Вънъ отъ това, консула испълнява само едно опекунско надзирание.

3. Мѣстнитѣ власти не сѫ натоварени съ спасяването, а пакъ заинтересованитѣ нематъ възможность да се завзематъ съ него. — Въ такъвъ случай управлението за спасяването принадлежи на консула. Но, тукъ пакъ трѣбва да се иматъ предъ видъ три разни случая:

а) Кораба потѫва безъ струшавание и може да се извади. Консула дава, въ този случай, всевъзможно съдѣйствие на капитанина, за да се извади кораба.

б) Кораба потѫва съ струшавание и не може да се извади. Този случай изисква сѫщитѣ дѣйствия, както и при слѣдующия.

в) Кораба прави корабокрушение. Въ този случай, консула, преди всичко, трѣбва да се погрижи за раненитѣ лица, а особно за ония що сѫ въ опасность. Той приема въ единъ само актъ, както рапортътъ на капитана тѫй и показанията на дружината и пѫтницитѣ. При това, той призовава мѣстнитѣ власти да направятъ една анкета за причинитѣ на корабокрушението.

Той взема врьхъ себе управлението на спасяването, за което трѣба да употрѣби съ предпочтение хората отъ дружината, съставлява протоколъ за дѣйствията направени отъ него и списакъ за спасенитѣ предмѣти. Той извѣстява на стопанитѣ както и снабдителитѣ за корабокрушението и за взетитѣ отъ него мѣрки, като напомнува какво би трѣбало за по-добрѣ да се направи въ това обстоятелство. Той урѣжда разноскитѣ и дльговетѣ съгласно предписанията на закона въ подобенъ случай (вижъ закона за мор. търговия).

Ако има загинали, той съставлява актове за умиранье. Ако има мѣжду хората на дружината и пѫтницитѣ странни подданици, които иматъ нужда за помощь, той ги упѫтва къмъ тѣхния надлежен представитель. Преди да пристѫпи къмъ распорѣждание съ спасенитѣ предмѣти, той трѣба да почака, ако това е възможно, наставленията на заинтересованитѣ.

Ако нема на лице пари или други цѣнни вѣщи и книжа, които иматъ курсъ въ пияцата, за да посрѣщне разноскитѣ, консула се распорѣжда, *първо да се продаде кораба* или неговитѣ остатки, тѫй като той е вече непотрѣбенъ съгласно

заключението на вѣщитѣ хора, които сж се произнесли вече за неговата неплувателность Продажбата трѣба да стане спорѣдъ формитѣ предписани отъ мѣстнитѣ закони. Слѣдъ това, консула се распорѣжда, да се продадатъ първо *стокитѣ подложни на развали*. а слѣдъ тѣхъ *другитѣ стоки* и въ количество до достигание на изискуемата сума. Въ сички тия операции, консула се счита като законенъ *пълномощникъ* на заинтересованитѣ, и за това той трѣба да дѣйствува, колкото е възможно по-добрѣ, въ тѣхний интересъ.

Ако продажбата става чрезъ мѣстнитѣ власти, тогава консула само присждствува и завѣрява, чрезъ своята *виза*, протоколътъ за продажбата. Но, въ сѣкий случай продажбата трѣба да стане публично и разгласена отъ напрѣдъ чрезъ обявление.

Консула неможе да купува за себе си продаваемитѣ предмѣти. Каквато сума остане слѣдъ исплащанието разноскитѣ и креансите, той я испраща на заинтересованитѣ чрезъ надлежното министерство. Той проважда цѣлата процедура по тая операция на своето правителство, което ще има да постанови врьхъ другитѣ въпроси, които сж се породили въ послѣдствие корабокрушението мѣжду разнитѣ заинтересовани по отношение распредѣляванието на разноскитѣ и активътъ.

X. За арестованието моряцитѣ-дезертйори. --- По отношение на маринарството, почти на всждѣ, законитѣ калифицират като морско престжпление избѣгванието на единъ човѣкъ, който прави часть отъ дружината на кораба, па даже билъ той и търговски корабъ. Разнитѣ търговски и мореплавателни договори мѣжду Държавитѣ съдържатъ почти всѣкога по една клаузула за дезертиранието на маринаритѣ.

По тая материя, на консула предстои да испълни една двойна задача:

1. Той приема въ единъ извѣстенъ срокъ (установението на срока зависи отъ волята на законодателя, т. е. отъ специялното распорѣждание на закона) оплакванието на капитанина и съставлява за тази цѣль протоколъ;

2. Той заисква писменно, чрезъ мѣстнитѣ власти, арестованието и предаванието избѣгналия отъ кораба. При писмото си за исканието, консула прилага завѣренъ преписъ отъ списака на дружината, и за далнейший ходъ на дѣлото слѣдва

способътъ установенъ отъ договора, сключенъ мѣжду двѣтѣ въпросни Държави, ако такъвъ сѫществува и е въ сила още.

Почти сѫщитѣ правила се слѣдватъ, когато дезертйора принадлежи на единъ военен корабъ. Консула по заявлението на команданта на военний корабъ, посрѣдствува прѣдъ мѣстнитѣ власти за прислѣдванието и арестованието на дезертйора. Ако тоя не е могълъ да бѫде на врѣме арестованъ и предаденъ на неговото военно началство, той бива отъ послѣ, като се улови, испратенъ отъ консула въ отечеството му даже и чрезъ търговски корабъ, съ писменна заповѣдь до капитанина, да го предаде на първото пристанище въ отечеството му въ распорѣждание на военнитѣ власти; ако консула случайно нема на рѫка свой подданъ корабъ, той може да го предаде на единъ чуждъ корабъ, който заминува за въ отечеството му.

XI. За насилственното изваждание на моряцитѣ отъ кораба. — Въ никой случай капитанина не може самовластно да испѫди единъ матрозъ и да го остави въ чужда страна. За тая цѣль, той трѣба да има позволение отъ своя консулъ, а този послѣдния не може да даде такава власть, освѣнъ за слѣдующитѣ мотиви:

1. Когато единъ матрозъ съ своето присѫтствие на кораба прави разни явни безпорядаци, противни на усвоената морска дисциплина, или настроява другаритѣ си къмъ непокорность и вълнения;

2. Когато капитанина е открилъ въ лицето на нѣкого отъ дружината автора на едно злодѣяние и го предава на консула;

3. Когато единъ отъ тѣхъ се обвинява въ тѣжко престѫпление или въ злодѣяние, или пакъ е опасанъ и трудно се съвладява, който, по мнението на капитанина и на другитѣ служащи лица, трѣба да се отстрани отъ дружината.

Въ послѣдствие на това, консула трѣба да забѣлѣжи, въ списака на дружината, мотивитѣ и дадената заповѣдь за отстранението.

XII. За възвръщанието моряцитѣ въ отечеството имъ. — По-горѣ (№ X) говорихме за принудителното възвръщание на маринаритѣ — дезертйори въ отечеството имъ. При това,

въ предидущата рубрика (№ XI) споменахме, че капитанина самъ не може да извади и остави въ чуждина единъ матрозъ.

Но отъ друга страна, когато нѣкой морякъ е:

1. Изваденъ и оставенъ въ чужда страна по причини независящи отъ неговитѣ дѣйствия или отъ волята му; или е

2. Изваденъ, за да се прекратятъ вълненията, които би причинявало неговото присжтствие или би могло да причини мѣжду дружината на кораба; или е

3. Изваденъ по причина на болѣсть; или

4. Когато напущанието кораба е станало по причина на корабокрушение: надлежний консулъ трѣба да има грижата, за да ги испроводи или възвърне въ отечеството имъ, като имъ издаде паспортъ и, у случай нужди, необходимитѣ срѣдства за тая цѣль.

Моряцитѣ, ако иматъ срѣдства въ отечеството си, трѣба да повърнатъ даденитѣ имъ парични помощи въ министерството.

Въ първий случай, матрозътъ има право на една извѣстна сума нуждна, за да си посрѣщне разноскитѣ за възвръщанието въ отечеството му.

Въ втория случай, заповѣдьта или распорѣждането за отстранението, за което говорихме въ предидущата рубрика, опредѣля въ сжщо врѣме, да ли дадената парична помощь трѣба да бжде за смѣтка и въ тяжесть на съоруженика (стопанина) или на товарителя.

Въ третия случай, капитанина е длъженъ да посрѣщне разноскитѣ, като набави нуждниитѣ пари за възвръщание на болнитѣ, той трѣба да положи за тази цѣль една достаточна сума или пакъ да даде кауция. Ако болния морякъ принадлежи на единъ военен корабъ на Държавата, консула се грижи за исплащанието на разноскитѣ.

Възвръщанието на моряцитѣ трѣба да става, колкото е възможно, по море.

Сѣкий единъ капитанинъ на корабъ, подданикъ на страната, за която е тукъ дума, е длъженъ по заискването на консула му, да приеме разнитѣ класи хора, за които поменахме по-горѣ, па въ числото на тия и дезертйоритѣ, ако цѣлото число на сички тия не надминува една пета часть отъ дружината на кораба.

Отказването на капитанина, да испълни законнитѣ искания на консула, въ този случай, съставлява нарушение на мо-

реплавателнитѣ закони, което е наказуемо съ извѣстни глоби (обикновено отъ 50—500 лева), па даже и съ затворъ и запрещение да бѫде командантъ на корабъ за извѣстно врѣме (често отъ три месѣци до една година).

XIII. Атрибутитѣ на консула по отношение на санитарний патентъ и бюлетинъ. — Тѣзи атрибути могѫтъ да се сведатъ на слѣдующитѣ двѣ точки:

1. Издаването и визирането на санитарний патентъ:

а) *Консулитѣ въ чуждитѣ пристанища могатъ да издаватъ* санитаренъ патентъ на корабитѣ отъ тѣхното подданство, които нематъ такива, ако това право непринадлежи на територияльнитѣ власти. За да издадатъ този патентъ тѣ трѣба да провѣрятъ, чрезъ единъ медикъ, санитарното състояние на дружината и пѫтницитѣ. Ако нѣкое лице е докачено отъ нѣкоя заразителна болесть, консула трѣба да настои, щото това лице да се извади вънъ отъ кораба, и въ случай, че му се откаже това искание, той може да не даде санитаренъ патентъ, като извѣсти за това на министерството.

Патента трѣба да съдържа указания врьхъ санитарното положение на страната, отъ гдѣто трьгва кораба, на съсѣдната страна, както и на страната, отъ гдѣто произхождатъ стокитѣ, които сѫставляватъ товара на кораба.

б) *За визата на патентитѣ.* Патентитѣ трѣба да бѫдѫтъ визирани отъ консулитѣ на сички мѣста, гдѣто се е отбивалъ кораба, за да се констатира санитарното състояние на страната и на кораба. Консула може ако той намѣри за добрѣ, да нарѣди да се преглѣдатъ пѫтницитѣ и дружината чрезъ единъ медикъ. Визата трѣба да става при пристиганието и отплуването на кораба, ако неговото пристояване въ пристанището трае *едно извѣстно врѣме.* Датата на патента или на визата не трѣба да прехвьрли най-много петь дни отъ тая дадена на трьгването.

2. *Издаването на санитаренъ бюлетинъ за пѫтницитѣ.* Консула се распорѣжда, да се издаде този документъ чрезъ единъ медикъ, който го и подписва, когато капитанина приема отъ ново пѫтници и желае да бѫдѫтъ тѣ снабдени съ този документъ.

XIV. Отношенията на консулитѣ съ командантитѣ на военнитѣ държавни кораби и тѣхния церемониялъ. — Тази материя бива урѣдена съ разни особни правилници, въ сѣка Държава, която притежава морска флота. Ний ще укажемъ тукъ само на общеприетитѣ распорѣждания.

На консулитѣ често пѫти се позволява да могѫтъ да пѫтуватъ на военнитѣ кораби, когато тѣ отиватъ да завзематъ постътъ си или се завръщатъ отъ тамъ. Но това става възъ основание заповѣдьта отъ министерството на вънкашнитѣ работи, или въ извънрѣдни обстоятелства, отъ командантството на военний корабъ находящи се въ иностранство.

Офицеритѣ, които командуватъ единъ държавенъ корабъ длъжни сѫ, слѣдъ пристиганието си въ едно пристанище, гдѣто пребивава тѣхенъ консулъ, да съобщятъ своето пристигание тамъ.

Обикновенно се практикува като обще правило, че щомъ пристигне единъ държавенъ корабъ въ мѣстото, гдѣто единъ тѣхъ консулъ има своята резиденция, консула трѣба да се ограничи само, ако командантина не е адмиралъ или шефъ на ескадра, да испрати своя канцлеръ на кораба, за да предложи своитѣ услуги на капитанина, и да чака първата визита на този послѣдния. Противното става, ако команданта е адмиралъ или шефъ на ескадра. Ако команданта е съ степенъ капитанъ на кораба, служащитѣ отъ консулата трѣба да отидатъ да го посрѣщнатъ и поздравятъ при излизанието му на сухо.

По французкий церемониялъ, официялна визита не се прави, нито отъ едната нито отъ другата страна, освѣнъ когато държавний корабъ пристига за прьвъ пѫть въ пристанището на консулската резиденция; въ този случай визитата се прави въ растояние най-много до 24 часа, ако врѣмето и обстоятелствата го позволяватъ.

Що се касае до военнитѣ почести, които се отдаватъ на консулитѣ, когато тѣ се приматъ на единъ държавенъ корабъ; то тѣзи чиновници, съгласно категорията на тѣхния рангъ, като генералъ-консулитѣ, консулитѣ, вице-консулитѣ, се поздравятъ чрезъ единъ извѣстенъ брой на топовни гърмежи, и споредъ степеньтъ имъ гардата (караулата) отдава военни почести.

Търговскитѣ кораби дигатъ народното знаме, когато консула пристига и влѣгва въ кораба.

Относително до преднината (la préséance) и другитѣ етикетни формалности по случай публичнитѣ церемонии, ако тѣ не сѫ урѣдени чрезъ трактати, консулскитѣ агенти се съобразяватъ съ установенитѣ обичаи и благоприличия. Тѣ не могѫтъ да претендиратъ на никакво отличие, което не би имъ се подобавало безспорно възъ основание на придобито право, на взаимно съглашение или по ерархически рѣдъ.

Европейскитѣ сили не сѫ установявали никакъвъ церемониялъ за консулитѣ, както това стана за дипломатическитѣ агенти на конгресить въ Виена и въ Екс-ла-Шапелъ. За това не е въ обичай, да бѫдѫтъ представени на суверенитѣ, нито, слѣдователно, и да бѫдѫтъ поканвани и приети при Дворовѣтѣ, както споменахме и другадѣ.

Сега, що се касае до тѣхнитѣ служебни обязаности, въ отношение на държавнитѣ военни кораби, има да се забѣлѣжи още и слѣдующето.

Слѣдъ пристиганието, тѫй и презъ врѣмето на пребиванието на единъ държавенъ корабъ въ странното пристанище, консула е длъженъ да приготви и да подържи доброто отношение мѣжду мѣстнитѣ власти и офицеритѣ команданти, като убади на тия послѣднитѣ за почеститѣ, които тѣ трѣба да отдаватъ на това мѣсто. Въ случай, че бѫде кораба принуденъ да пристои нѣкое врѣме тамъ, консула се явява като улеснитель въ пияцата за купуване на храни или други материяли. Той визира смѣткитѣ или полицитѣ, които офицеритѣ-команданти издаватъ къмъ правителството.

Ако единъ военен корабъ е билъ принуденъ, въ послѣдствие на едно ненадѣйно трьгване или по каквито и да било други причини, да остави анкори, лунтри, или да напусне на суша нѣкои съоружения или каквито и да е муници, консула взема веднага всички нуждни мѣрки за съхранението имъ, като въ сѫщо врѣме дава отчетъ за сичко въ министерството. Ако, въ послѣдствие на получени наставления или други нѣкои съображения, тѣзи предмѣти трѣба да бѫдѫтъ продадени, то продажбата имъ трѣба да става по формитѣ на публичното наддаване. Консула, слѣдъ продажбата, съставлява протоколъ, и испраща произведенитѣ отъ нея пари на правителството.

Сѫщитѣ правила се слѣдватъ, въ случая, когато останатъ вѣщи отъ единъ военен корабъ, който е притърпялъ

корабокрушение, или пъкъ е осжденъ на парясвание по причина, че е негоденъ вече за плувание.

Когато, предъ видъ на политическото положение на страната, или въ послѣдствие на явна опасность, било за личната или имущественна безопасность на своитѣ подданици, консула разсжди за нуждно, *той може да поиска писменно помощьта и присжтствието на военний корабъ,* който се намѣрва въ най-блиското мѣсто; ако тамъ има повече военни кораби прибрани на едно, исканието трѣбва да се отправи до главнокомандующий, а този послѣдний е длъженъ да извѣсти на респективний министръ за мѣркитѣ, които е взелъ подъ своя отговорность.

ГЛАВА IV.

За волната или несъстезателна журидикция на консулитѣ.

Общи начала. — По тая материя има да забѣлѣжимъ, че тжй като нашето законодателство се намира още едва въ зачалото на своето сформирвание, а особенно въ кодификацията на гражданскитѣ закони, то ни липсва тукъ почти една цѣла часть отъ материята, която се заемаме да третираме въ тази глава, както е н. пр. закона за *гражданското съсловие* [1]) (L'état-civil), и послѣдувавшитѣ отъ това съсловие актове, чрезъ които се констатирватъ тритѣ най-важни приключения на човѣческий животъ, т. е. *раждането*, *женидбата* и *умирането*, [2]) ний се намѣрваме въ голѣмо затруднение въ настжп-

---

[1]) Ний за сега не намираме другъ по-згоденъ и по-съотвѣтствующъ *терминъ* на това, което французитѣ наричатъ l'état-civil — les actes de l'état-civil или немцитѣ Civilstand — Civilstands Act, като оставяме тази заслуга на други по-вѣщи въ тая материя хора

[2]) *Закона за забѣлѣвване рожданията, женидбитѣ и умиранията* въ Княжеството България отъ 15 Дек. 1892 г. предписва наистина съставянието на подобни актове, но съ това само той не имъ приписва чисто *граждански характеръ*, а особено за *бракътъ*, който и при сжществованието на горний законъ си остава въ насъ *чисто религиозенъ бракъ*. За извьршванието (целебриранието) на

лението на този предмѣтъ, като ни липсватъ основанията, врьхъ които мислимъ да назидаваме функциитѣ, за тая цѣль, на бѫдущитѣ български консули. Но да се стои сѐ на едно мѣсто като прикованъ, за единъ народъ не е нито удобно нито полезно. Това което днесь не е станало, нуждитѣ на утрѣшний день ще го искатъ да стане. За това ний нема да се спремъ тукъ, и ще се стараемъ да укажемъ поне на общеприетитѣ начала въ това отношение.

Прочее, ний имаме тукъ да говоримъ за компетентностьта на консулитѣ, които, съгласно дѣйствующитѣ закони, сѫ длъжни, да извьршватъ актове касающи се до тѣхнитѣ подданици въ иностранство. Отъ тази точна зрения, тѣхнитѣ функции могѫтъ да се класиратъ по слѣдующий начинъ:

А. Тѣ извьршватъ актове за *гражданското съсловие*, съгласно дѣйствующий граждански законъ и чинодѣйствуватъ, въ нѣкои опредѣлени случаи, за извьршвание на гражданский бракъ.

Б. Тѣ извьршатъ, като нотариуси, разни актове и договори мѣжду частни лица съ слѣдующитѣ различия:

1-о Въ *нехристиенскитѣ страни*, тѣ извьршватъ сички каквито и да биле актове отъ компетентностьта на нотариуситѣ;

2-о Въ *христиенскитѣ страни* или *Държави:* а) тѣ завѣряватъ морски контракти; б) тѣ упражняватъ нотариялни функции въ съвсѣмъ исключителни случаи; в) въ Държавитѣ, съ които иматъ консулска конвенция, тѣ могѫтъ да завѣряватъ сѣкакъвъ видъ договори, сключени мѣжду тѣхнитѣ подданици и жителитѣ въ страната на тѣхната резиденция.

ОТДѢЛЕНИЕ I.

За консулитѣ дѣйствующи като общественни чиновници въ съставяние актове за гражданското съсловие.

I. Общи правила относително редактирането на актоветѣ. — Подданицитѣ на една Държава, които се намиратъ

гражданский бракъ се изискватъ много по-други условия и гаранции за обществото, отъ колкото е предвидено въ въпросний законъ, и

въ чужда страна, могатъ да засвидѣтелствуватъ своето гражданско съсловие на два начина: да се отнесатъ до мѣстнитѣ власти, и слѣдватъ формитѣ предписани отъ мѣстнитѣ законодателства, или пакъ да прибѣгнатъ, за тази цѣль, къмъ своитѣ дипломатически или консулски агенти, които въ този случай слѣдватъ формитѣ, предписани отъ тѣхнитѣ закони. Но често, дипломатическитѣ и консулски представители, по тази материя, иматъ и особни специялни правила. Ний ще припомнимъ само по-главнитѣ отъ тѣзи специялни правила.

1. Тъй като актоветѣ за гражданското съсловие (за раждания, женидбитѣ и умиранията) въ България съгласно горе-споменатий законъ (отъ 15 Дек. 1892.) чл. 4 ще се записватъ въ два еднообразни оргинални регистри, консулитѣ трѣба да записватъ съставенитѣ отъ тѣхъ актове тоже въ два еднообразни регистри, подобни на тия съ които се служатъ кметовитѣ въ България за тази цѣль. Тѣзи регистри се даватъ на дипл. агенти и на консулитѣ чрезъ министерството на вънкашнитѣ работи. Единътъ отъ тия двойни регистри остава въ канцеларията на агенството или на консулата, а втория, при свършването на годината, въ месѣца когато ще бъде приключенъ, се испраща въ надлежното министерство на съхранение.

Пълномощията и други книжя, предназначени да бъдатъ приложени къмъ актоветѣ, трѣба тоже да се испращатъ наедно съ двойния ригистръ, слѣдъ като е снелъ консула отъ тѣхъ преписи, които трѣба да се съхраняватъ въ канцеларията му при задържаний регистръ.

2. Понеже регистритѣ за гражданското съсловие, както е въобще прието, съ прешнуровани и пренумеровани отъ предсѣдателя на първата инстанция, то тая формалность за регистритѣ, които се даватъ на консулитѣ, се извършва отъ министра на вънкашнитѣ дѣла или отъ единъ чиновникъ на това министерство, отрѣденъ нарочно за тази цѣль. Тъй сащо завѣрява актоветѣ, съставени отъ консулитѣ, министра или делегираното отъ него лице, а не предсѣдателя на окр. сждъ.

3. Консулитѣ преставатъ да иматъ това качество, щомъ се касае до съставянието актове, въ които съ тѣ лично заин-

---

отъ колкото практикува черквата или духовенството. Този законъ впрочемъ може да послужи само като едно преходно правило, и, при това, като една добра статистическа мѣрка.

тересовани, или които се отнасятъ до тѣхнитѣ сжпруги, тѣхнитѣ родители или дѣцата имъ. Въ този случай, тѣ трѣба да прибѣгнатъ или до компетентното странно учрѣждение, или пакъ да бждѫтъ замѣстени чрезъ вице-консула или чрезъ друго нѣкое лице назначено, за тази цѣль, чрезъ единъ специяленъ актъ, отъ който трѣба да бжде приложенъ по единъ преписъ при сѣкий единъ отъ двата еднообразни регистри.

4. При свършението на сѣка година, регистритѣ трѣба да бждѫтъ сключени и спрени отъ консула. Ако той не е извършилъ, презъ годината, ни единъ актъ, той пакъ е длъженъ да сключи регистритѣ; но въ този случай той не испраща ни единъ отъ двойнитѣ регистри, като се ограничава само да испроводи въ министерството едно отрицателно удостовѣрение.

5. Въ случай на нѣкое произшествие, което би уничтожило регистритѣ изцѣло или отъ части, консула е длъженъ да състави веднага протоколъ за това, и да го испрати въ министерството, отъ което ще очаква наставления, какви срѣдства трѣба да употрѣби за да поправи това уничтожение.

6. Обикновенно прокурора при окр. сждъ е натоваренъ, да провѣри, сѣка година, положението на регистритѣ. За тая цѣль той трѣба да състави протоколъ, въ който указва на надлежното мѣсто нерѣдовноститѣ допуснати въ регистритѣ, ако такива констатира.

II. Правила относящи се специялно за сѣкий видъ актове по наособъ. — Актоветѣ за гражданското съсловие, които могжтъ да съставляватъ дипломатическитѣ и консулски агенти въ странство сж: актове за *раждания*, за *женидби*, за *умирания* и за признавание на *неваконно-родени дѣца*. Нито консулитѣ нито дипломатическитѣ агенти могжтъ да издаватъ и да засвидѣтелствуватъ въ регистритѣ актове за *усиновяване* дѣца, тжй като усиновяването не може да бжде записано, освѣнъ възъ основание на едно сждебно рѣшение, произнесено отъ компетентний окр. сждъ. Прочее, въ този случай заинтересованитѣ трѣба да се отнесатъ до компетентното сждебно мѣсто въ отечеството си, като се съобразятъ съ чл. чл. 34, 35, 36 и 37 отъ закона за усиновяването отъ 17 Дек. 1889 година.

1. *Актове за раждания*та. — Спорѣдъ въобще приетитѣ правила въ гражданскитѣ закони, декларации за ражда-

ние трѣба да бѫдѫтъ направени най-кѫсно въ три дни слѣдъ раждането предъ кметътъ или предъ нарочний за тази цѣль чиновникъ. За това и консула не може, слѣдъ истичанието на този срокъ, да съставлява актъ за раждание, освѣнъ възъ основание на едно сѫдебно опредѣление. Когато този случай се представи, най-разумното, което може да направи консула, е да състави единъ протоколъ, въ който да изложи мотивитѣ за отказването си.

При всичко това, позволено му е да се отстрани отъ това правило въ извѣстни извънрѣдни обстоятелства, н. пр. ако раждането е станало на едно значително разстояние отъ мѣстото на консулата, тѫй щото не е могло да се пристигне въ означеното врѣме. Въ подобенъ случай, ако нема никакви улики, които хвърлятъ сѫмнение врѣхъ искренностьта на декларацията, консула може да състави актъ дори до *осмий* день, който слѣдва този на раждането, но сѐ пакъ трѣба да е доказано, че не е се имало възможность да се наблюдава срока отъ три дни, и съ условие да се споменатъ изрично въ акта причинитѣ за тази невъзможность.

Въ чл. 2 на нашия законъ за записване рожданията (отъ 15 Дек 1892) се предписва, да се впише въ акта: „името, презимето и званието на лицето, което го е съставило. а така сѫщо и името, презимето, възрастьта, званието, занятието, вѣроисповѣданието и мѣстожителството на лицата, които ще бѫдѫтъ именувани въ него (акта)“. Това се разбира за законно-родени дѣца, на които родителитѣ сѫ извѣстни. Но какъ ще се постѫпи за незаконно-родени дѣца? Закона не споменува нищо. Тукъ трѣба прочее да прибѣгнемъ на общеприето правило.

Когато се касае работата за едно незаконно-родено дѣте. консула трѣба да настои, щото името на майката да бѫде декларирано; ако това не стане, той, отъ като обясни на декларантитѣ важностьта на това опущение за дѣтето, и тѣ ако още упорствуватъ, трѣба да ги испрати предъ мѣстнитѣ компетентни власти.

Консула трѣба да отбѣлѣжи, до колкото е възможно, въ акта за раждането, мѣсторождението или поне послѣдното мѣстожителство, въ отечеството (България), на бащата на дѣтето, или на майка му, ако се касае до едно незаконно-родено, но непризнато отъ бащата дѣте.

2. *Актове за припознавание на незаконно-родени дѣца.* — Припознаването и узаконяването на незаконно-родени дѣца може да стане: а) чрезъ актътъ за раждание (чл. 3 отъ закона за припозн. на незаконно-родени дѣца, за узаконяването имъ и пр. отъ 17 Дек. 1883 г.); б) чрезъ особенъ за това актъ отъ сѫщата категория (чл. 3 сѫщий законъ), но въ този случай, консула ще трѣба да забѣлѣжи за този отдѣленъ актъ отъ страна на листътъ въ акта за раждането му; в) въ актътъ за женидба на родителитѣ му (чл 15 сѫщий законъ); г) чрезъ другъ автентиченъ актъ или сѫдебно постановление (чл. 15 idem); но този послѣдний не се касае до консула.

3. *Актове за женидба.* — Тѫй като по тази материя, нашитѣ граждански закони не предписватъ никакви условия и други предухранителни мѣрки, каквито сѫществуватъ въ други закони, гдѣто е узаконенъ *гражданский бракъ*, и понеже испълнението на тия формалности и обряди е възложено на религиознитѣ учрѣждения въ княжеството България, гдѣто бракътъ почива на чисто религиозна основа, то българскитѣ дипломатически и консулски агенти въ това отношение, нематъ освѣнъ една *пасивна* роль, т. е. съгласно чл. 1-й и 2-й отъ закона за записване на женидбитѣ, просто да взематъ декларациитѣ на странитѣ, да съставятъ за това актъ и го впишатъ въ регистритѣ. За понататакъ консулскитѣ функции преставатъ. и тѣмъ (на консулитѣ) не имъ остава друго, освѣнъ да упѫтятъ странитѣ да се отнесѫтъ до мѣстнитѣ религиозни учрѣждения отъ сѫщий ритъ или вѣроисповѣдание, ако такива сѫществуватъ въ мѣстото, за испълнение религиозний обрядъ, и ако тоя обрядъ трѣба да се извърши въ странство, а не въ България.

4. *Актове за умирания,* — При съставянието на този видъ актове, било би твърдѣ желателно па и умѣстно, мѣжду другото, консула да забѣлѣжи по възможность точно мѣсторождението, или ако това е невъзможно, то поне послѣдното мѣстожителство на умрѣлия. Това има особно значение по отношение на наслѣдственнитѣ права. При испращанието преписа отъ акта въ министерството, консула трѣба да забѣлѣжи, ако покойния е оставилъ тамъ малолѣтни, и ако има наслѣдници отсѫтствующи.

III. Актове за гражданското съсловие извършени по морето. — Обикновенно гражданскитѣ закони предписватъ специялни фор-

малности, които имать да слѣдвать капитанитѣ на корабитѣ при съставянието актове за раждания и умирания, послѣдовали за презъ врѣмето на плуванието по море. Така на примѣръ чл. 59 отъ французкий Code civil казва: „Ако се роди едно дѣте на единъ корабъ за презъ врѣмето на плуванието по море, актътъ за раждането трѣба да се състави, въ двадесеть и четери часа, въ присѫтствието на бащата, ако бѫде присѫтствующъ, и предъ двама свидѣтели взети измѣжду офицеритѣ (началницитѣ) на кораба, или ако такива нема изпомѣжду хората на дружината. Този актъ се съставлява отъ капитанина, стопанина или товарителя на кораба, и се записва въ списака на лицата, що се нахождать на кораба“ и пр.

Консулитѣ, въ отношение на тѣзи актове, имать да испѫлнять извѣстни длъжности. Тѣ трѣба да изискватъ отъ капитанитѣ на корабитѣ, които се спиратъ въ пристанището на тѣхната резиденция два еднообразни преписа отъ тия актове, отъ които единътъ екземпляръ задьржать въ архивата на консулата, а втория испращать въ министерството на вънкашнитѣ работи, това послѣдното пакъ го припраща на расположение на онова министерство, подъ вѣдомството на което се нахожда дирекцията на марината. Консула съставя протоколъ за получването на тия актове, и ако е намѣрилъ въ тѣхъ нѣкоя неправилность или опущение, той ги забѣлѣзва въ сѫщий протоколъ.

Ако капитанина се отказва да предаде на консула въпроснитѣ два преписа отъ акта, консула съставя протоколъ за отказа и го испраща въ министерството за далнейше распорѣждание.

Ако капитанина е пропусналъ да състави актъ за раждането, послѣдуваше на кораба му у врѣме на пѫтуването, консула, който би открилъ това опущение било чрезъ распитване на дружината или по какъвто и да е другъ способъ, трѣба да състави за това протоколъ, въ който записва и свѣденията, за да могатъ да послужать, въ надлежното мѣсто, за замѣствание отсѫтствието на легалний актъ.

Трѣба да забѣлѣжимъ, че компетентностьта на капитанина се ограничава само въ случая, когато кораба нема възможность да се съобщава съ гражданскитѣ власти на сухо. Консулитѣ прочее сѫ длъжни да съставляватъ актове за раждания и умирания, които се случватъ на кораба за презъ врѣмето,

когато кораба се нахожда въ прибрѣжието или въ пристанището на тѣхната резиденция.

Когато капитанина на единъ корабъ пренася емигранти, той тоже е задлъженъ да съставлява актове за рожданията и умиранията за презъ врѣмето на плуванието, и да ги доставя на консула си при пристиганието въ пристанището. Консула е длъженъ да ги приема, па отъ каквато народность и да биле лицата, на които се отнасятъ тѣзи актове, и да ги испраща незабавно въ министерството, като прилага при тѣхъ нуждитѣ обяснения и бѣлѣжки, а особено отечеството или послѣдното мѣстожителство на лицата, къмъ които се отнасятъ тѣзи актове.

IV. За поправката на актоветѣ. — Консулитѣ нематъ въ никой случай власть, да поправятъ актоветѣ отъ гражданското съсловие, щомъ тѣ сѫ вече вписани въ регистритѣ. Поправки на подобни актове могѫтъ да ставатъ само чрезъ едно сѫдебно опредѣление, издадено отъ надлежнитѣ сѫдилища на респективната Държава. Тия опредѣления трѣба да бѫдѫтъ, слѣдъ това, преписани въ текущий регистръ чрезъ въпросний консулъ веднага щомъ ги получи; и само възъ основание на подобна сѫдебна поправка, консула може, по исканието на интересирующитѣ се страни, да забѣлѣжи въ страната на така поправений актъ, поправеното. Слѣдъ станалата, по казаний начинъ, поправка, консула не е вече свободенъ да издава преписъ отъ акта, безъ да забѣлѣжи въ страната на преписа и поправката. Ако двойнитѣ регистри се нахождатъ още въ канцеларията му, той забѣлѣзва самъ и на двата бѣлѣжката за поправката; ако едина отъ двата регистри е вече испратенъ въ министерството, той забѣлѣзва поправката врьхъ регистра, находящи се въ негово притежание, и испраща само текста на поправката въ надлежното министерство.

Тѫй сѫщо консула неможе вече да поправи опущенията на единъ актъ записанъ въ регистра; и за този случай се слѣдва пакъ общото правило: едно сѫдебно постановление, издадено по исканието на заинтересованитѣ.

Въ случаитѣ, когато има да става поправка било на нѣщо *погрѣшно* или *опущено*, консула е длъженъ да събере сички свѣдения, които би биле полезни за поправяние грѣшката или опущението, и да ги испрати незабавно въ министерството.

Както постановлението за поправката тъй и онова за опущението на единъ актъ трѣба да бѫдѫтъ приложени при регистра, въ който е записанъ въпросний актъ.

V. За извлечения отъ актоветѣ. — Актоветѣ за гражданското съсловие съ *публични актове.* Сѣкое лице има право да иска да ги преглѣдва, да прави справки по тѣхъ частно за себе; а въобще законитѣ даватъ право сѣкому, да иска извлечения по тѣхъ. Прочее, консула може да дава извлечения отъ актоветѣ записани въ регистритѣ, които се намѣрватъ въ негово притежание. За да иматъ доказателна сила тѣзи извлечения, тѣ се завѣряватъ обикновенно (спорѣдъ както е предвидено въ закона) отъ предсѣдателя на първата инстанция; но що се касае до извлеченията, които издаватъ консулитѣ отъ своитѣ регистри, завѣряването на тия нестава отъ предсѣдателя на съда, но отъ министра на вънкашнитѣ работи или отъ чиновника делегиранъ отъ него за тази цѣль. Консулитѣ обаче не могѫтъ да издаватъ извлечения отъ актоветѣ съставени по морето, и които имъ съ предадени отъ капитанитѣ на корабитѣ.

ОТДѢЛЕНИЕ II.

Атрибутитѣ на консулитѣ по нотариялната часть.

Общи начала. — Както споменахме и на друго мѣсто, трѣба да се прави разлика, по този предмѣтъ измѣжду атрибутитѣ на консулитѣ. като представители въ *християнскитѣ* Държави, и измѣжду атрибутитѣ на ония консули, които съ представители въ *нехристиенскитѣ* страни. Първитрѣ испълняватъ функцинтѣ на нотариуса подъ единъ исключителенъ видъ; а вторитѣ напротивъ упражняватъ тия функции по единъ общъ начинъ въ отношение къмъ тѣхнитѣ подданици.

Преди всичко, трѣба да забѣлѣжимъ, че дипломатическитѣ и консулски агенти, когато функционираръ като нотариуси, длъжни съ да се съобразяватъ точно съ закона за нотариуситѣ дѣйствующъ въ княжеството България, като наблюдаватъ формалноститѣ и условията за валидностьта на актоветѣ.

Както нотариуситѣ, тѫй сѫщо и консулитѣ трѣба да се въздържатъ, да извършватъ актове или засвидѣтелствувания, въ които тѣ лично сѫ заинтересовани, или въ които сѫ заинтересовани: жена му, неговитѣ и нейнитѣ роднини въ права линия безъ ограничение на степени, а въ побочна на роднини отъ първитѣ четери, и по сватовство въ първитѣ три степени и пр. (чл. 43 отъ закона за нотариуситѣ).

Консулитѣ, които испълняватъ нотариялни функции, длъжни сѫ да завеждатъ сички актове, извършени отъ тѣхъ въ единъ регистръ подобенъ на ония, съ които се служатъ нотариуситѣ, но въ една съвокупна форма за избѣгвание многото и разни книжа, предвинени въ чл. 13 отъ закона за нотариуситѣ, отъ които той нема потрѣба. За тази цѣль министерството на външнитѣ работи испраща на консулитѣ подобенъ регистръ въ двоенъ екземпляръ, приброени, провьрвени, подпечатани съ печата на министерството на външнитѣ работи.

Отъ сички актове, които сѫ записани въ регистра, консулитѣ сѫ длъжни да испращатъ незабавно преписи въ министерството; освѣнъ това, въ първитѣ дни на месѣцъ Януарий, тѣ трѣба да испратятъ и единъ отъ двойний регистръ, въ който сѫ заведени актове или контракти за прѣзъ миналата година, ако ще би съдържавалъ той само единъ или повече актове.

А. Нотариялни атрибути на консулитѣ въ християнскитѣ Държави.

I. Актове предвидени въ гражданский законъ. — Въ нашия граждански законъ — закона за наслѣдството (отъ 17 Дек. 1889 г.) се предвижда за Българскитѣ консули или дипломатически агенти испълнението на нотариялна функция. Но трѣба да забѣлѣжимъ, че отъ тази точка зрения тѣхната функция е ограничена за точно опредѣлени случаи. Единственнитѣ случаи, въ които става дума за нашитѣ консули дѣйствующи като нотариуси сѫ членоветѣ; 86, 87 и 88 относящи се до завѣщанието.

Членъ 86 текстуално казва: „Ако корабътъ се спре въ едно чуждо пристанище, гдѣто има български консулъ или дипломатически агентъ, ония, които сѫ извършили завѣщанието, длъжни сѫ да предадѫтъ единъ отъ оригиналитѣ, сключенъ и запечатенъ, въ рѫцѣтѣ на тоя консулъ или дипломатический

агентъ, който го припраща на надлежний министръ, а тоя последния — на нотариуса на мѣстото, гдѣто се намира мѣстожителството на завѣщителя'.

А пакъ въ послѣдующий чл. 88, дава да се разбере, ако и да не е изрично казано, че консула може да дѣйствува като нотариусъ за извършвание на единъ официяленъ актъ (т. е. нотариялно завѣщание), само че текста упжтва завѣщателя (българинъ) да извърши този официяленъ актъ „по формитѣ, употрѣблявани, въ мѣстото, гдѣто се съставя акта"; но непонятно е, защо нощия законодатель не натварва българский консулъ, ако го има тамъ, съ извършванието на този официяленъ актъ съгласно формитѣ, предвидени въ членове: 61. 62, 63 и сл., или да е допусната поне една факултативность за прибѣгвание къмъ мѣстнитѣ странни власти.

Ето и текстътъ на чл. 88: „Българинъ, който би се намѣрилъ въ чужда страна, може да направи своитѣ завѣщателни распорѣждания, чрезъ домашенъ актъ, тжй както се предписва отъ чл. 60, или *чрезъ официяленъ актъ по формитѣ употрѣбляеми въ мѣстото, гдѣто се съставя акта*".

Въ това отношение, нашето мнение е, че морякътъ или пжтника българинъ, който въ врѣме на пжтуванието си по море, се спре на сухо въ едно чуждо мѣсто, гдѣто има български консулъ или дипломатически агентъ, не е задлъженъ да прибѣгва къмъ мѣстнитѣ власти, за да прави едно официялно завѣщание. Той може твърдѣ законно да си послужи, въ този случай, съ консулската официялность, която е достаточна да придаде на акта изискуемата валидность, тжй като, по принципъ, закона дава на консула, въ това отношение качеството на нотариусъ.

Но тукъ трѣба да припомнимъ още за единъ случай, за който нашия законъ не предвижда нищо; а той е:

Когато консула получи едно завѣщание, направено по море, както се предвижда въ горѣ-поменатий чл. 86, и въ сжщо врѣме, той (консула) се научи, че завѣщателя се е вече поминалъ, какви мѣрки ще вземе консула въ този случай? Неговата функция ще се ограничи ли само въ прѣпращание завѣщанието на надлежний министръ или въ водѣние само преписка съ министра?

Наслѣдството се отваря въ минутата на смьртьта, въ мѣстото на послѣдното жителство на умрѣлия (чл. 182 закона за наслѣдството).

Ако прочее има присжтствующъ наслѣдникъ, той има право да иска отварянието на завѣщанието и приманието на наслѣдството. Подъ тази категория влѣгватъ и завѣщанията, направени на сухо и предадени на съхранение у консула.

Когато консула, който е получилъ на съхранение едно завѣщание, било *саморжчно*, било *публично* или *тайно*, се научи за смьртьта на завѣщателя, той трѣбва да прѣдизвика отварянието на завѣщанието чрезъ мѣстнитѣ надлежни власти, и испраща отъ него единъ завѣренъ преписъ въ министерството на вънкашнитѣ дѣла. По този начинъ се разрѣшава и горѣспоменатий сжмнителенъ въпросъ.

II. Засвидѣтелсвование на морски контракти. — Консулитѣ могжтъ тоже да извьршватъ или засвидѣтелствуватъ морски договори съгласно правилата на търговский законъ за мореплаванието. Разнитѣ договори отъ този видъ сж предвидени въ закона за мореплавателната търговия. Такива сж н. пр. здѣлки или договори за продажба на корабъ, договори за навлосвание изцѣло или отъ части на корабъ, договори за морски заеми, за застрахование и пр.

III. Нотариялни атрибути на консулитѣ въ странитѣ, съ които тѣхнитѣ правителства иматъ консулски конвенции. — Това, което казахме въ предпослѣднята рубрика № I. по отношение ограничението на консулскитѣ функции по нотариялни дѣла, получава единъ, значително, по-голѣмъ обѣмъ въ странитѣ, съ които българската Държава би имала специялни консулски конвенции. Въ такива страни консулскитѣ агенти би могле да извьршватъ, съгласно българскитѣ закони, въ тѣхнитѣ канцеларии, сички актове и договори измѣжду българскитѣ подданици и гражданитѣ или жителитѣ на тия страни, па даже и сички актове на тия послѣднитѣ, стига тѣзи актове да иматъ съотношение съ имуществата находящи се на българска територия, или пакъ съ дѣла, които има да се расправятъ въ България. Сички тия нѣща зависятъ отъ резервата и условията, които сж си запазили респективнитѣ контрактующи Държани въ специялнитѣ конвенции.

Б. Нотариялни атрибути на консулитѣ въ нехристиенскитѣ страни.

Общи начала. — Въ *нехристиенскитѣ страни* въобще консулитѣ иматъ по нотариялнитѣ дѣла най-обширни атрибути. Възъ основание на тѣхнитѣ национални законодателства, които ги обличатъ съ особни права, тѣ могжтъ да извьршватъ сѣкакъвъ видъ нотариялни дѣла и договори. Прочее, когато единъ чуждъ подданикъ пребивава или пжтува въ нехристиенскитѣ Държави н. пр. въ Турция, Левантскитѣ скели (Азия), Мароко, Тунисъ, Триполисъ и пр., желае да извьрши автентични актове, да ги остави на съхранение, да изисква завѣрени отъ тѣхъ преписи и да ги испълнява, нема освѣнъ да се отнесе до своя респективенъ консулъ; този послѣдния може да извьршва договори, на които, чужденцитѣ би желали, да усигурятъ официялностьта и валидностьта въ Държавата, която представлява консула.

Консулитѣ трѣба сѣкога да се съобразяватъ съ нотариялнитѣ закони на своята Държава; но при всичко това, ако, по причина на нѣкоя материялна невъзможность, въпроснитѣ актове не би могле да бжджтъ облечени съ изискуемитѣ отъ тѣхнитѣ закони формалности, подобни актове би имали пакъ своята законна валидность, ако въ тѣхъ сж забѣлѣжени изрично причинитѣ за тая невъзможность.

ГЛАВА V.

Състезателната журидикция на консулитѣ.

Общи начала. — По отношение на състезателната журидикция на консулитѣ, трѣба да направимъ пакъ една разлика мѣжду *християнскитѣ* и *нехристиенскитѣ* Държави.

Въ нехристиенскитѣ страни, състезателната журидикция на консулитѣ, въ отношение на тѣхнитѣ подданици, може да се каже, че тя е *обща* както за гражданскитѣ дѣла, тжй и за углавнитѣ, а имено за *престжпления* и *простжпки* или погрѣшки, които консулитѣ разглѣждатъ съ право на въззивъ предъ надлежнитѣ инстанции въ респективнитѣ имъ Държави.

Напротивъ въ християнскитѣ Държави, консулитѣ нематъ въобще никаква състезателна гражданска журидикция, а по углавни дѣла, тѣ нематъ освѣнъ една съвсѣмъ ограничена журидикция, и то само за извѣстни тжй наречени *морски простжпки*.

ОТДѢЛЕНИЕ I.

За журидикцията въ християнскитѣ страни.

1. По граждански дѣла. — Както споменахме по-горѣ, законитѣ нито на една Държава не даватъ на консулитѣ никаква гражданска състезателна журидикция. Консулскитѣ конвенции обаче за Държавитѣ, мѣжду които тия конвенции сжществуватъ, даватъ исключително право на генералъ-консулитѣ, консулитѣ, вице-консулитѣ и консулскитѣ коммиссари, да бдятъ за вжтрѣшний порѣдъкъ врьхъ търговскитѣ кораби на своята нация, както и да разглѣждатъ сички спорове възникнали по море и въ пристанището, измѣжду капитанитѣ, старшиитѣ и хората отъ дружината отъ какъвто и да биле видъ тия спорове, а особено въ расправитѣ за заплатитѣ имъ, и испълнението на взаимнитѣ имъ условия.

Предъ видъ на подобни стипулации, условени чрезъ особни конвенции, Държавитѣ обикновенно си създаватъ специялни закони, чрезъ които задлъжаватъ своитѣ консули да разглѣждатъ, въ качеството на арбитри, слѣдующитѣ спорове, когато странитѣ пожелаятъ да се отнесатъ къмъ тѣхъ като такива:

а) Спорове, възникнали мѣжду тѣхни подданици, които се нахождатъ въ рейона на тѣхната журидикция;

б) Спорове, които се отнасятъ до заплатитѣ на хората принадлежащи на дружината отъ търговскитѣ кораби на тѣхната нация;

в) Спорове относително испълнението на взаимнитѣ обѣзателства измѣжду капитанина, старшиитѣ и хората на дружината; тжй сжщо мѣжду тия и пжтницитѣ, когато тѣзи послѣднитѣ сж заинтересовани.

Третейскитѣ рѣшения на консулитѣ, трѣба да влѣгватъ въ законна сила и да подлежатъ на испълнение, спорѣдъ об-

щото правило, слѣдъ едно предписание или опредѣление, положено врьхъ тѣхъ, отъ предсѣдателя на първата инстанция.

2. *По углавни дѣла.* — Въ християнскитѣ страни консулитѣ нематъ, собствено казано, никаква журидикция по отношение на *злодѣяния* и *престѫпления*, които сѫ наказуеми съ страшно (криминално) наказание, или съ поправително (коррекционално) наказание.

Но, често Държавитѣ, чрезъ своитѣ консулски законодателствования, отстѫпватъ на консулитѣ си миссията, да разглѣждатъ извѣстни *простѫпки*, каквито сѫ н. пр. дисциплинарнитѣ погрѣшки извършени въ търговската марина и морското риболовство, когато кораба спре въ едно чуждо прибрѣжие или въ едно чуждо пристанище, гдѣто се нахожда единъ консулъ отъ сѫщия народъ. Въ този случай, консулитѣ могатъ да произнасятъ присѫди безъ въззивъ и безъ кассация. Когато тамъ нема консулъ, това право принадлежи на командантина на държавний корабъ, ако такъвъ би се случилъ тамъ, или въ отсѫдствие на тогова, даже и отъ самия капитанинъ на кораба, но съ задлъжение на този послѣдний да увѣдоми консула си за това на първото пристанище, въ растояние на 24 часа наймного, слѣдъ спиранието му тамъ.

Дисциплинарнитѣ погрѣшки и съотвѣтствующитѣ наказания се предвиждатъ обикновенно въ особенъ законъ, нареченъ *дисциплинаренъ и наказателенъ уставъ за търговската марина и морското риболовство.* За такива погрѣшки се считатъ н. пр. проста непокорность, небрежение да завземе постътъ си, пиянство безъ произвеждание на непорядъкъ, отсѫдствувание безъ позволение вънъ отъ кораба за по-малко отъ 24 часа, скришно внасяние въ кораба на силни питиета и пр. Наказанията прилагаеми на тия дисциплинарни погрѣшки биватъ по-мѣки или по-строги спорѣдъ лицата, ако тѣ сѫ отъ хората на дружината, ако сѫ отъ старшинитѣ на тия послѣднитѣ или ако сѫ пѫтници.

Лицата подчинени на дисциплинарнитѣ правила, установени за търговската марина или за морското риболовство и подложни на поменатитѣ наказания сѫ: сички лица въ корабъ записани въ дневника на дружината, лицата вършащи каква и да е служба или приети въ кораба на какво и да е основание. Сички тия лица се нахождатъ подъ режима на дисциплината отъ деньтъ на съоружението до послѣдний день включи-

телно на распущанието. Пѫтницитѣ напротивъ сѫ подчинени само за презъ врѣмето на пребиванието имъ врьхъ кораба, който тѣ сѫ свободни да напуснатъ на сѣко пристанище. Лицата отъ дружината продължаватъ да бѫдѫтъ подчинени на дисциплинарний режимъ и въ случай, когато пропадне кораба чрезъ корабокрушение, чрезъ война или друга причина, наконецъ до тогава, до когато бѫдѫтъ повѣрени на тѣхната власть. Това сѫщо правило се слѣдва и съ моряцитѣ пострадали отъ корабокрушение, дезертйоритѣ или напущенитѣ, които сѫ внесени въ кораба по заповѣдь на тѣхнитѣ власти, за да бѫдѫтъ възвьрнати въ отечеството имъ.

Когато единъ консулъ е призованъ да сѫди за указанитѣ простѫпки, оплакването за това трѣба да бѫде направено отъ капитанина. Той бѣлѣжи сички погрѣшки противъ дисциплината въ дневника на кораба.

Обикновенно законитѣ непредписватъ на консула никакви процесуални форми, но той трѣба да се води по възможность отъ общитѣ правила на сѫдопроизводството. Най-разумното е, да се съобразява съ началата на сѫдопроизводството, слѣдвано въ дѣлата на прости полицейски простѫпки. Така н. пр. да бѫде изслушанъ обвиняемия, който може да се призове на свидѣтелски показания за своето оправдание; засѣданието да бѫде публично, и присѫдата да е по възможность мотивирана, и пубично произнесена.

3 Атрибути по сѫдебната полиция. — Сѫдебната полиция има за цѣль, да издири престѫпнитѣ дѣяния, да събере доказателства и да предаде авторитѣ имъ на сѫдилищата, за да бѫдѫтъ наказани. При всичко. че консулитѣ, както поменахме по горѣ, нематъ жиридикция по въпроса за злодѣяния и престѫпления, но сѐ пакъ, въ извѣстни случаи по сѫдебната полиция, тѣмъ се даватъ атрибути даже и по въпроси на злодѣяния и престѫпления.

Когато едно злодѣяние или едно престѫпление е извършено въ *врѣме на пѫтуване по море*, дежурний офицеръ отъ дружината или този що слѣдва подиръ него, долага на капитанина; този подпомаганъ отъ казаний офицеръ, прави едно съкратено и приуготовително слѣдствие, снима свидѣтелски показания, съставлява за това протоколъ, като забѣлѣзва за сичко и въ дневника на кораба. На първото пристанище, гдѣто се спре капитанина, дава обяснение за извършеното

дѣло на своя консулъ. който *трѣби да допълни,* ако е нуждно, *слѣдствието,* и ако намѣри за нуждно, *изважда на сухо обвинения, за да го изпрати заедно съ сички книжа на надлежното мѣсто, за дальнейше распорѣждание.*

Ако злодѣянието или престѫплениего е извършено въ нѣкое странно мѣсто, гдѣто пребивава неговъ консулъ, капитанина поднася своето оплакване предъ този консулъ, въ единъ срокъ най-кѫсно до три дни слѣдъ деньтъ, въ който злодѣянието или престѫплението е било открито. Ако престѫпното дѣяние се е извършило, било слѣдъ отплуването, било по морето, било въ нѣкое чуждо мѣсто, гдѣто нема неговъ консулъ, той трѣба да поднесе тѫжбата си. въ растояние на 24 часа на консула си въ първото пристанище, гдѣто ще се спре кораба.

Консула съставя протоколъ за оплакването на капитанина, който е длъженъ да го подкрѣпи съ клѣтва; за испълнението на тая формалность консула забѣлѣзва въ края на протокола, понеже тя (клѣтвата) ще служи за потвърждение на съдържанието до противно доказателство.

Тѣзи консулски протоколи се записватъ въ регистра на консулата, и се испращатъ на надлежний министръ, който ги припраща на прокурора. Консула дава единъ завѣренъ преписъ отъ протокола на капитанина, който е длъженъ да го предаде, въ растояние на 24 часа, при завръщанието си въ отечеството, на морский коммиссаръ на пристанището.

Наконецъ консулитѣ, които иматъ право да бдятъ за дисциплината врьхъ тѣхнитѣ търговски кораби въ сички пристанища, находящи се подъ тѣхната журидикция, ако нѣкое злодѣяние или престѫпление се е извършило тамъ, тѣ сѫ длъжни да правятъ сѫдебно слѣдствие.

ОТДѢЛЕНИЕ II.

За журидикцията на консулитѣ въ нехристиенскитѣ страни.

А. По граждански дѣла.

Общи начала. — Въ нехристиенскитѣ страни, консулитѣ разглѣждатъ сички граждански спорове, възникнали мѣжду тѣхни подданици, находящи се въ тѣхний рессортъ.

Но, що се касае до спорове, възникнали мѣжду тѣхни подданици и чужденци, прави се обикновено слѣдующата разлика:

Спорове, възникнали мѣжду *чужди подданици* и *жители въ страната* сѫдятъ се съгласно законитѣ и обичаитѣ на тая страна, като се иматъ предъ видъ и сѫществующитѣ дипломатически конвенции.

За спорове, възникнали, въ сѫщата страна измѣжду подданици на една чужда Държава и подданици на друга чужда Държава, слѣдва се обикновено общия процесуаленъ принципъ: actor sequitur forum rei т. е. тѫжителя трѣба да се отнесе съ тѫжбата си до компетентното за тѫжимий сѫдилище. Прочее, ако подданика на една чужда Държава е отвѣтникъ къмъ подданика на друга чужда Държава, въ нехристиенскитѣ страни, отвѣтника ще бѫде сѫденъ предъ неговия надлеженъ консулъ, съгласно законитѣ дѣйствующи въ Държавата, на която принадлежи този консулъ, ако обичаитѣ или дипломатическитѣ конвенции не сѫ противни на това.

При всичко това, исключение отъ горнитѣ правила, въ нехристиенскитѣ страни, се прави само въ отношение на Египетъ, гдѣто, по съгласие на силитѣ, сѫ учрѣдени тѫй наречени *смѣсени сѫдилища* (Les tribunaux mixtes). За това, щомъ тия сѫдилища функционираръ, и до когата тѣ сѫществуватъ, консулитѣ на иностраннитѣ Държави се въздържатъ да разглѣждатъ по граждански дѣла спорове мѣжду тѣхни подданици и чужденци, а особно искове касающи се до *реално право* и *недвижими имоти*.

Тия смѣсени сѫдилища прочее сѫ компетентни да разглѣждатъ 1) граждански или търговски спорове възникнали мѣжду подданицитѣ на една чужда Държава и други чужденци, биле тѣ Египтени или други: 2) сички искове, касающи се до реално право и права за недвижими имоти, па ако ще би възникнали тѣ само мѣжду подданицитѣ на една странна Държава; но вънъ отъ исковетѣ по тая материя, за сички други спорове, възникнали само мѣжду подданицитѣ на една сѫща Държава, смѣсенитѣ сѫдилища не сѫ компетентни, и се слѣдватъ общитѣ правила на *капитулациитѣ* или както погорѣ се каза.

1. *За подсѫдностьта на консулскитѣ сѫдилища по отношение на рессортътъ, засѣдателитѣ и аппелътъ.* —

Като се има предъ видъ, отъ една страна, че подъ вѣдомството на консулското сѫдилище се поднасятъ искове, на които цѣлата сума надминува хиляда лева; а отъ друга страна, че едноличний сѫдия (мировий сѫдия), а) не е компетентенъ да разглѣжда искове съ цѣна по-вече отъ *хиляда* лева, и б) че едноличний сѫдия, може да рѣшава окончателно искове не по-вече отъ *сто* лева, а искове по-горѣ отъ сто лева подлежатъ на аппелъ [1]): по сѫщото начало се слѣдва и трѣба да се слѣдва и за българскитѣ консулски сѫдилища.

Възъ основание прочее на подобно едно начало, другитѣ Държави, усвоили сѫ въобще слѣдующето правило: консула рѣшава *самъ* и безъ *аппелъ* граждански искове, възникнали мѣжду негови подданици, въ неговия рессортъ, съ цѣна не повече отъ *сто* лева; а искове съ цѣна по-вече отъ сто лева той рѣшава съ двама *засѣдатели-сѫдии* и то съ *право на въззивъ*.

Тѣзи засѣдатели (juges assesseurs) се избиратъ чрезъ консула, и ако нема консулъ, чрезъ шефътъ на легацията, измѣжду по-виднитѣ лица находящи се на мѣстото, или, ако такива нема тамъ, измѣжду по-виднитѣ и способни за тази цѣль чужденци, които пребиваватъ въ рессорта на консула или легацията. Лицата отрѣдени отъ шефътъ на легацията, да испълняватъ длъжноститѣ на сѫдия или да предсѣдателствуватъ консулското сѫдилище въ отсѫдствие на консула, изисква се да положатъ устно или писмено предъ шефътъ на легацията клѣтва, а засѣдателитѣ-сѫдии полагатъ клѣтва въ присѫтствието на предсѣдателя, преди да пристѫпятъ къмъ испълнение на своитѣ длъжности, какво че ще испълняватъ добросъвѣстно своитѣ обязаности съгласно законитѣ на респективната Държава.

Въззивътъ противъ рѣшенията на консулскитѣ сѫдилища се поднася въ едно отъ Аппелативнитѣ сѫдилища (което бѫде опредѣлено отъ специялний законъ) въ Държавата, отъ която зависи консулското сѫдилище.

Нема сѫмнение, че сички тия распорѣждания и правила отъ процесуаленъ и учрѣдителенъ характеръ, трѣба да бѫдѫтъ установени по законодателенъ рѣдъ, чрезъ единъ специяленъ законъ отъ Държавата, на която принадлежи консулското сѫдилище.

---

[1]) Чл. 1-й отъ Сѫдопроизводството по гражд. дѣла, подсѫдни на мировитѣ сѫдии.

2. За сѫдопроизводството, наставлението и испълнението на рѣшенията. — Правилата на сѫдопроизводството по граждански и търговски дѣла, трѣба да бѫдѫтъ установени, както казахме по-горѣ, по законодателенъ рѣдъ. Ний тукъ ще изложимъ за образецъ по главнитѣ точки отъ тѣхъ:

Искътъ се представя или *устно* отъ ищеца лично на консула или *писмено* въ канцеларията на сѫщия. Възъ основание на прозбата за искъ, консула се распорѣжда, да се призоватъ странитѣ предъ сѫдътъ на опредѣленото мѣсто, въ опредѣлений день и часъ, който той намѣри за згоденъ. Исковото прошение заедно съ призовката, подписана отъ канцлера се съобщаватъ на отвѣтника съ покана, да се явя на опредѣлений день и часъ предъ консулското сѫдилище.

Странитѣ могѫтъ да бѫдѫтъ представлявани предъ консулското сѫдилище, чрезъ законно упълномощени лица; тѣ могатъ даже да представятъ само писменни обяснения, подписани отъ тѣхъ.

Слѣдъ устнитѣ или писменни обяснения, ако сѫдътъ намѣри достатъчно обяснено дѣлото, издава рѣшението си въ сѫщото засѣдание, ако пъкъ сѫдътъ има нужда отъ по-дълго обсѫждание дѣлото, произнасянието на рѣшението се отлага за другъ день. Общитѣ процесуални правила, за доказателствата, за преглѣдъ на мѣстото, за заключение на вѣщи хора, клѣтвата и пр. сѫ задлъжителни тоже за консулскитѣ сѫдилища. Щомъ окончателното рѣшение е съобщено рѣдовно на отвѣтната страна, тя е длъжна да го испълни безъ сѣка друга формалность; въ противенъ случай, отвѣтника се подлага за испълнението му на правилата и формитѣ практикувани въ страната, гдѣто рѣшението е издадено.

Въззивъ срѣшу рѣшението се подава на консула за препращание заедно съ дѣлото на надлежний апелативенъ сѫдъ въ Държавата, отъ която зависи консулското сѫдилище. Срокътъ за въззивъ тукъ обикновенно се полага по-кѫсъ отъ оня, който се практикува въ общитѣ рѣдовни сѫдилища. Нѣкои Държави налагатъ *десеть-дневенъ* срокъ, считанъ отъ деньтъ на съобщението рѣшението.

Подадената апелативна жалба спира испълнението на рѣшението, освѣнъ случаитѣ предвидени отъ законитѣ. Освѣнъ това, тия рѣшения подлежатъ на кассация въ случаитѣ предвидени отъ закона.

Б. По углавни дѣла.

Общи начала. — Въ нехристиенскитѣ Държави консулитѣ разглѣждатъ сички углавни дѣла за *престѫпления* и *простѫпки,* извършени отъ тѣхни подданици въ обѣмътъ на тѣхния територияленъ режимъ; но тѣ нѣматъ право да сѫдятъ за *злодѣяния*.

По тая материя, компетентностьта и процесуалнитѣ правила, които слѣдватъ въобще консулитѣ сѫ слѣдующитѣ:

1. Консулитѣ разглѣждатъ *сами* и безъ аппелъ дѣла по полицейски простѫпки.

2. Тѣ разглѣждатъ дѣла по престѫпления *заедно съ двама засѣдатели — сѫдии,* избрани по рѣдътъ както казахме по горѣ (отд. II № 1) и то съ право на аппелъ.

3. *Злодѣяния,* извършени отъ подданици на една чужда Държава, въ една нехристиянска Държава, се сѫдятъ отъ аппелативний сѫдъ съ присяжни сѫдии, въ Държавата, на която е подданикъ подсѫдимия, а въ Княжеството България отъ окр. сѫдъ съ сѫдебни засѣдатели.

Въ отношение на Египетъ, горнитѣ три правила притърпятъ едно измѣнение, до като сѫществуватъ и функционирватъ *смѣсенитѣ сѫдилища,* за които говорихме по-горѣ по отношение на граждански дѣла. Консулитѣ на чуждитѣ Държави се въздържатъ да разглѣждатъ по углавна материя: простѫпки, престѫпления и злодѣяния, извършени отъ тѣхни подданници врьхъ членоветѣ на *смѣсенитѣ сѫдилища,* сѫщо и престѫпни дѣяния, извършени отъ тия членове, ако и да сѫ тѣхни подданици, при испълнението на тия тѣхни функции; тѫй сѫщо и злодѣяния и престѫпления, извършени прямо противъ испълнението на рѣшенията и сѫдебнитѣ мандати.

Престѫпнитѣ дѣяния, извършени, въ нехристиенски страни, отъ чужди подданици се наказватъ съ законитѣ на Държавата, на която тѣ сѫ подданици.

Но при всичко това, въ тия сѫщи закони се прави тукъ едно видоизмѣнение; н. пр. въ случаитѣ, гдѣто закона предписва наказание *съ затворъ,* консулскитѣ сѫдии могѫтъ да го замѣстятъ съ *глоба,* която неможе да бѫде по-долу отъ оная за обикновенни полицейски простѫпки, нито повисока отъ 5000 лева за едно *престѫпление,* и 500 лева за единъ *простѫпкъ;* тия обаче независимо отъ глобитѣ предвидени въ наказателний законъ.

Мотивътъ на това исключително распорѣждание е този, че отъ една страна може да нема удобни затвори въ страната, гдѣто закона трѣба да получи своето приспособение; а отъ друга страна, че затвора могълъ би да стане причина за съсипвание на съотечественницитѣ, които сѫ отишле тамъ да основатъ търговски завѣдения въ нѣкое направление, по което, може би, другий не би могълъ да ги замѣсти.

Противъ присѫдитѣ, издадени по углавни дѣла, може тоже да се подаватъ аппелационни и кассационни жалби въ случаитѣ, предвидени отъ законитѣ.

Що се касае до процесуалнитѣ правила, които трѣба да се слѣдватъ тукъ по тази материя, то може да се служи съ общеприетитѣ принципи по углавното сѫдопроизводство; но на сѣкий начинъ една специялна процедура по тая материя е необходима, нѣщо което почти сички Държави правятъ.

1. *Атрибути по сѫдебната полиция.* — Въ нехристиенскитѣ страни, консулитѣ испълняватъ длъжноститѣ на сѫдебната полиция за простѫпки, престѫпления и злодѣяния, извършени отъ тѣхни подданни въ окрѫгътъ, положенъ подъ тѣхното вѣдомство, както и за ония извършени на националнитѣ имъ кораби у врѣме на пѫтувание по море. Тѣ сѫ натварени да приимать оплаквания, убаждания, и да предприематъ, ex officio, сѣкакви мѣрки за изслѣдвание. Консулскитѣ комиссари иматъ тоже, по тази материя, атрибути принадлежащи на консулската власть.

2. *Регламентарната власть на консулитѣ.* — Наконецъ консулитѣ, въ нехристиенскитѣ страни могѫтъ да правятъ правилници за упазвание добрия порядъкъ мѣжду тѣхнитѣ подданици, и нарушителитѣ на тѣзи правилници подлежатъ на наказание съ затворъ до петь дни и съ глоба до петнайси лева максимумъ; тия двѣ наказания могѫтъ да бѫдѫтъ налагани съвокупно и отдѣлно.

ГЛАВА VI.

Разни административни атрибути на консулитѣ.

I. Атрибути въ случай на отсѫтствие или на смьрть на единъ чуждъ подданикъ въ иностранство. — Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ преди всичко, че въ нашето законодателство се чувствува една празнина въ отношение на *отсѫтствующий* или на единъ изчезналъ человѣкъ незнайно кѫдѣ. Въ нашитѣ граждански закони не намѣрваме никакво распорѣждание за този, отъ голѣма важность за обществото, случай. На примѣръ, единъ человѣкъ *изчезналъ* отъ обикновенното си мѣстожилище и не се знае, да ли е живъ или се е поминалъ; обществото, и особено наслѣдницитѣ иматъ интересъ, а правителството има длъжность да бди за съхранението на неговото наслѣдство. Но прѣди всичко, трѣба да си обяснимъ, какво значи юридически казано *отсѫтствие* или *отсѫтствующий*.

Отсѫтствующъ се нарича человѣка, който е исчезналъ отъ своето мѣсторождение или отъ своето обикновенно мѣстожилище, и за *сѫществуванието* на когото има сериозно сѫмнение. Ако неговото сѫществувание не е сѫмнително, той би билъ само просто отсѫтствующъ. Но въ смисъльта, за която е тукъ думата, закона подразумѣва другъ видъ отсѫдствие, което се дѣли на разни периоди. Колкото повече се протака отсѫтствието, толкова повече се умножава сѫмнението за неговото сѫществувание, и отъ тукъ гражданскитѣ закони различаватъ три периода:

а) *Предположение на отсѫтствието*, чрезъ което за отсѫтствующий се предполага повече, че е живъ отъ колкото умрѣлъ; въ този случай, мѣркитѣ, взети отъ надлежната власть, се отнасятъ само до съхранение на имения̂та му;

б) *Декларация на отсѫтствието и отдаване на приврѣменно притежание*, прѣзъ този периодъ вѣрностьта за животътъ му е *равна* съ вѣрностьта за смьртьта му; презумтивнитѣ наслѣдници встѫпватъ въ притежание врьхъ имуществата на отсѫтствующий, но взетитѣ мѣрки се отнасятъ още що съхранение на имуществата.

в) *Отдавание въ окончателно притежание*; предположението за смьртьта му взема вече върхъ; мѣркитѣ, въ този периодъ, сѫ взети въ интереса на присѫтствующитѣ лица (на-

слѣдницитѣ), а не вече за съхранение имуществата на отсжтствующий.

Сега, имеющи това предъ видъ, можемъ да пристжпимъ къмъ предмѣта си.

Консула предприема, въ границитѣ на сжществующитѣ обичаи и дипломатическитѣ конвенции, сички съхранителни мѣрки въ случай на *отсжтствие* или въ случай на *смьрть* на единъ неговъ подданикъ въ чуждина.

Разнитѣ договори и конвенции мѣжду двѣ Държави обикновенно опредѣлятъ и разширяватъ консулскитѣ атрибути по отношение съхраняванието и администрирание то наслѣдството на единъ подданикъ умрѣлъ въ чуждина

Въ Държавитѣ, мѣжду които сжществуватъ тѣзи договори и конвенции, консулитѣ на иностраннитѣ Държави, въ въпросната страна, получаватъ обикновенно свѣдения, чрезъ мѣстната компетентна администрация, за смьртьта на тѣхенъ единъ подданикъ, който не е оставилъ слѣдъ смьртьта си нито пълнолѣтни наслѣдници нито пакъ испълнитель чрезъ завѣщание.

Въ странитѣ, гдѣто консула нема законното качество, да взема прямо участие въ урѣжданието на наслѣдствата, неговата роль трѣба да се ограничи въ това само, да покровителствува на единъ официозенъ начинъ интереситѣ на наслѣдницитѣ, да събере и съобщи въ надлежното министерство свѣденията, които би могле да бжджтъ отъ полза за правата на наслѣдницитѣ.

Въ други страни пакъ, консулитѣ сж увластени възъ основание на постоящитѣ конвенции и мѣстнитѣ закони, да извьршватъ тѣ сами или чрезъ своитѣ подчинени, сички необходими актове за съхранение и администрирание наслѣдствата, до тогава до когато заинтересованитѣ отсжтствующи или малолѣтнитѣ бжджтъ законно представлявани, а пьрво и главно да извьршатъ запечатванието, да съставятъ списъкъ, да ликвидиратъ актива и пассива на покойния.

При това, има и такива страни, гдѣто разнитѣ консулски дѣйствия трѣба да бжджтъ извьршени съвокупно съ мѣстнитѣ власти, освѣнъ правата, които иматъ само мѣстнитѣ сждилища гдѣто е отворено наслѣдството, да разрѣшаватъ възникналитѣ по него спорове.

Мѣркитѣ въ подробности сж тия;

Когато се помине единъ чуждъ подданикъ, и когато фамилията му не е представена чрезъ единъ законенъ пълномо-

щникъ, а пакъ нема на мѣстото пълнолѣтни наслѣдници, консула преди всичко трѣба да узнае, да ли нема завѣщание. Въ случай че такова нема, той трѣба да огради съхранението му, и слѣдъ като бѫде то отворено чрезъ надлежний магистратъ, да испрати незабавно отъ него единъ преписъ въ министерството.

Ако има малолѣтни дѣца, и ако при това, трактатитѣ, обичаитѣ или обстоятелствата му позволяватъ, той свиква роднинский съвѣтъ, за да се избере единъ настойникъ, като се съобразява съ предписанията на чл. чл. 15, 16, 17 и послѣдующитѣ отъ закона за настойничеството, въ който случай консула встѫпва напълно въ правата на мировий Сѫдия.

Ако покойния е назначилъ испълнитель на завѣщанието си сѫгласно чл. чл. 165, 166 и 167 отъ закона за наслѣдството, консула, ако е вече съставилъ списакъ на имуществата, предава го на испълнителя, като състави протоколъ за предаването, и нему не остава вече друга роль, освѣнъ да надзирава на единъ официозенъ начинъ операциитѣ за ликвидирането, и да дава своето съдѣйствие, когато би се поискало.

II. За завѣряванията. — Завѣряването има за цѣль, да се констатира, че подписътъ на единъ актъ е сѫщинский на чиновника, който се е подписалъ на него, и че този чиновникъ наистина притежава качеството, възъ основание на което го е подписалъ.

Възъ основание на закона (закона за нотариуситѣ), консула завѣрява актове и документи, извършени въ цѣлото пространство на неговата журидикция, и които актове сѫ предназначени, да може да се послужи нѣкой съ тѣхъ на друго мѣсто.

Отъ тази точка зрѣния поглѣднато, трѣба да се прави разлика мѣжду *публичнитѣ* и *домашнитѣ* актове:

а) Консулитѣ завѣряватъ актове, издадени отъ *публичнитѣ учрѣждения* въ тѣхния окрѫгъ, които актове иматъ за цѣль, да се послужи нѣкой съ тѣхъ въ Държавата, на която принадлежи консула.

Консулитѣ трѣба да споменатъ въ текста на завѣреното качеството на учрѣждението, отъ което произходи акта, и да удостовѣрятъ, че това учрѣждение дѣйствително притежава качеството за извършване подобни актове. Чрезъ публично учрѣждение, трѣба да се разбиратъ тукъ не само чиновницитѣ на страната, но още и дипломатическитѣ и консулски агенти

на иностраннитѣ Държави пребиваващи въ тази страна. Консулскитѣ конвенции съдържатъ често стипулации, че преписитѣ отъ официялнитѣ актове и документи, завѣрени по установений законенъ рѣдъ отъ консулитѣ и снабдени съ официялний печатъ, се вематъ въ внимание и иматъ доказателна сила предъ сички сѫдилища на контрактантнитѣ сили.

б) Що се касае до *домашнитѣ актове*, консулитѣ могѫтъ да се откажатъ да ги завѣрятъ, освѣнъ ако тѣзи актове сѫ биле завѣрени чрезъ едно публично учрѣждение въ страната, гдѣто консулитѣ пребиваватъ. Най-послѣ, възможно е, щото подписътъ врьхъ тѣзи актове да бѫде съвсѣмъ непознатъ на консула. Рѣшенията, присѫдитѣ или въобще актове издадени въ Държавата, на която принадлежи консула, не могѫтъ да бѫдѫтъ привеждани въ испълнение нито приети въ консулата, ако тѣ не сѫ завѣрени чрезъ министра на външнитѣ работи или отъ него делегирано лице.

III. За сѫдебнитѣ призовки и снешаванията — Когато сѫ испратени, чрезъ министерството на вънкашнитѣ работи, на консулитѣ призовки за нѣкое лице, находяще се въ странство, консулитѣ сѫ длъжни ди ги врѫчатъ на означенитѣ лица подъ расписка направо, или на единъ официозенъ начинъ чрезъ мѣстнитѣ власти, безъ разноски. Тѣ възврьщатъ въ министерството ония, които не сѫ могле да предадатъ.

Освѣнъ това, тѣ сѫ длъжни да съобщаватъ безъ забава на мѣстнитѣ компетентни учрѣждения сѣко сѫдебно искание, отправено до послѣднитѣ чрезъ министерството на вънкашнитѣ работи.

IV. За издаването и визата на паспортитѣ. — На консулитѣ и дипломатическитѣ агенти въобще се дава право, да издаватъ паспорти на своитѣ подданици, но тѣ не могѫтъ да издаватъ такива на чужденци, освѣнъ въ обстоятелствата и въ условията указани отъ министерството на външнитѣ дѣла.

Издаването на паспорти е една прерогатива, която консулитѣ упражняватъ подъ тѣхна отговорность. Прочее, тѣ трѣба да бѫдѫтъ добрѣ увѣрени за народностьта и самоличностьта на лицето, което иска да вземе паспортъ. Обикновенно, министерството на външнитѣ работи дава на своитѣ консули извѣстни наставления въ това отношение.

Тжй сжщо, тѣ могжтъ да визиратъ паспортитѣ, на които срокътъ не е истекълъ, когато тия сж издадени отъ надлежната компетентна власть, биле тѣ представени отъ тѣхни подданици или чужденци, защото тѣ не сж отговорни за учрѣжденията, които сж ги издали, и на какво основание сж ги издали тѣзи послѣднитѣ, стига само да нема измама въ самоличностьта на притежателя на паспорта. Но тѣмъ е запретено да *визиратъ единъ изроченъ* паспортъ, и чрезъ това да продължатъ срока му.

V. За имматрикулацията на подданицитѣ на една Дьржава въ консулската канцелария. — Подданицитѣ на една Дьржава живущи въ чуждина, могжтъ да се запишатъ, слѣдъ като оправдаятъ своята народность, въ канцеларията на консулата си въ единъ специяленъ регистръ, опредѣленъ само за тая цѣль. Това записвание става безплатно. При всичко това, така записанитѣ могжтъ да получатъ свидѣтелство или удостовѣрение за имматрикулацията, като заплатятъ една опредѣлена такса, ако тѣ би пожелали да иматъ подобно удостовѣрение.

Ползата отъ тая мѣрка, ако и факултативна, е доста ясна. Освѣнъ извѣстни привилегии, които тази мѣрка имъ прибавя, като на пр. въ отношение на углавното сждопроизводство, имматрикулацията набавя на тия, които сж я приели, едно срѣдство да докажатъ гдѣто трѣба, че тѣхното установение въ странство е направено съ намѣрение пакъ да се завьрнатъ въ отечеството си, нѣщо което съставлява припятствие да изгубятъ своето национално качество [1]). При това, въ много други обстоятелства свѣденията, записани въ имматрикулний регистръ, улесняватъ твьрдѣ много задачата на консула, да се завземе за покровителствуванието на лицата положени така подъ негова журидикция; освѣнъ това, този регистръ служи до негдѣ и като допълнение на статистический регистръ за исчисление на населението, който се води за сѣка община въ тѣхното отечество. Често тия регистри се предписватъ отъ надлежното министерство съ циркуляри къмъ консулитѣ въ иностранство, за точното исчисление на находящитѣ се подъ тѣхно вѣдомство подданици.

---

[1]) Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ, че нашия законъ за Българското подданство, не е усвоилъ напълно системата на французский

VI. Длъжностьта и посрѣдството на консулитѣ за прибиранието длъговетѣ на частни кредитори въ странство. — Когато едно частно лице поиска чрезъ министерството на външнитѣ работи, посрѣдството на единъ консулъ, за да му улесни заплащанието на една креанса отъ единъ длъжникъ, находящи се въ странство, гдѣто се нахожда единъ тѣхенъ консулъ. министра съобщава понапрѣдъ това прошение на окржжний управитель, въ окржгътъ гдѣто живѣе заинтересований кредиторъ. Окржжний управитель, отъ като получи нуждитѣ допълнителни свѣдения въ отношение на креансата, излага на министра своето мнение, какъвъ ходъ може да се даде на въпросното прошение. Ако има достатъчни поводи за посрѣдство, тогава министра предписва на надлежний консулъ, да употрѣби срѣдства, каквито той намѣри за згодни, за да склони длъжника на добръ начинъ, да заплати длъгътъ. Ако такава една спогодба по добръ начинъ се докаже за невъзможна, тогава ролята на консула се ограничава, да искаже само своето мнение врьхъ згодноститѣ и възможностьта за успѣхъ на единъ процесъ, да намѣри единъ адвокатъ, който представлява достатъчна гаранция, съ когото заинтересования може да влезе въ прямо отношение. Сички тия постжпки, впрочемъ, носятъ само единъ просто официозенъ характеръ, и не ангажирватъ въ нищо консула, които ги е предприелъ.

Ако по тази материя исканието е било отправено отъ заинтересованото лице направо до консула, този трѣба да се въздържа да го испълни, или ако иска да се наѣме, то понапрѣдъ трѣба да съобщи въ министерството и получи неговото одобрение.

VII. За паричната помощь къмъ бѣднитѣ и злощастни подданици. — Говорихме на друго мѣсто за възврьщанието на моряцитѣ въ отечеството имъ (глава III руб. № XII). и за помощитѣ, които консулитѣ могжтъ да указватъ, въ извѣстни случаи на емигрантитѣ (глава II руб. № IV). Вънъ отъ тия

Code civil, изложена въ чл. 17, като е приелъ само първитѣ двѣ алинеи отъ този членъ (17), и ги положилъ въ нашия законъ въ отдѣлни членове: 23 и 29 (закона за бълг. подданство); а третата алинея съвсѣмъ изоставилъ, която гласи: „качеството на французски подданикъ се губи“ . . . — „3-о наконецъ чрезъ каквото и да е установяване направено въ чужда страна безъ намѣрение да се завърне“.

извънрѣдни случаи, помощитѣ, които консулитѣ могжтъ да указватъ на своитѣ подданици сж, особно разноскитѣ въ болницитѣ, когато не сжществуватъ такива благотворителни завѣдения, подържани и покровителствувани отъ правителството на страната. Впрочемъ, въ извънрѣдни случаи, консулитѣ могжтъ да располагатъ съ малки суми, за да подпомагатъ своитѣ съотечественници за посрѣщание на тѣхнитѣ извънрѣдни нужди; но тия помощи не би трѣбало да се повтарятъ. а при това, ако би било възможно, да бждатъ упълномощени за тази цѣль отъ министерството на вънкашнитѣ работи.

Наконецъ, за да могатъ да възвръщатъ своитѣ съотечественици, не моряци, въ отечеството имъ, консулитѣ трѣба да иматъ одобрение отъ министерството, което, за да се избѣгне сѣко злоупотрѣбление, трѣба да бжде предварително снабдено съ сички нуждни свѣдения.

VIII. Консулскитѣ атрибути въ отношение на санитарната полиция. — Ний говорихме вече (глава III руб. № I.) за свѣденията, които консула трѣба да дава на капитанитѣ, когато пристигатъ въ пристанището. въ случая когато вълрува въ страната нѣкоя заразителна болѣстъ. Сжщо тжй ний показахме и тѣхнитѣ атрибути по отношение на санитарний патентъ, който трѣба да се даде на моряцитѣ както и санитарний бюлетинъ длъжимъ за пжтницитѣ (глава III руб. № XIII)

Сега не ни остава друго, освѣнъ да споменемъ още за една особна длъжность отъ обществен характеръ. Консулитѣ трѣбва да бждатъ постоянно добрѣ увѣдомени за санитарното положение на страната, гдѣто пребиваватъ, като въ сжщо врѣме увѣдомяватъ и своето правителство въ това отношение. Ако тамъ угрозява нѣкоя опасность отъ тази страна, тѣ трѣбва да увѣдомятъ о врѣме и другитѣ свои най-ближни национални колеги-консули, за опасностьта ако такова би могла да угрозява и тѣхъ.

IX. Разни доброволни услуги отъ страна на консулитѣ въ интереса на науката и искуствата. - Твърдѣ често. а особенно въ послѣдни врѣмена, правителствата приканватъ, чрезъ особни циркуляри, своитѣ консули въ иностранство, да иматъ добрината да набавятъ за *народнитѣ музеи*, касателно на *дрѣвности*, предмѣти, които представляватъ интересантни

нѣща, и които би могле да ги набавятъ безъ разноски. По нѣкой пѫть, тѣ се приканватъ отъ страна на своето началство, да испращатъ каталозитѣ относящи се до продажбата на разни *картини* и *предмѣти* по *искуството*, изработени въ странство. По нѣкогашъ пъкъ сѫ замолени, независимо отъ обявената продажба съ указани цѣни, да предупреждаватъ, въ удобни случаи, министерството за възможностьта, че могатъ да се набавятъ съ згодна цѣна знаменити оригинални произведения или твърдѣ сполучливи възпроизвѣждания спорѣдъ оригинала: и всичко това съ единственната цѣль да служи за убогатяване на народний музеумъ.

X. За прѣкѫсването и края на консулскитѣ функции. — Когато консула е взелъ отпуска и ще отсѫтствува отъ постътъ си, той е длъженъ да прѣдстави официялно и то писменно на висшитѣ мѣстни власти консулский чиновникъ, който остава на негово мѣсто, да жерира врѣменно тѣкущитѣ дѣла. Тѫй сѫщо той увѣдомява за това и другитѣ подъ неговото вѣдомство консулски агенти.

Но, подъ никакъвъ претекстъ, даже и въ случая, когато се има пълна извѣстность за една неизбѣжна война, или даже и да сѫ започнали военнитѣ неприятелства измѣжду неговата Държава и страната. гдѣто той резидира, консула не трѣбва да прекрати своитѣ функции по свое собственно усмотрение. Той е длъженъ да чака, щото неговото правителство да му даде заповѣдь, да напусне постътъ си, или пакъ ако территориялното правителство би му оттѣглило *екзекватурата*.

Въ случай на окончателно заминуване отъ тамъ, консула, понеже не е акредитиранъ както дипломатическитѣ агенти при територияленъ суверенъ, нема нужда да представлява на послѣдния никакво отзивателно писмо (lettre de rappel). Въ този случай, легацията на неговата Държава като изисква *екзекватура* за новия замѣстникъ на консула, въ сѫщо врѣме и съобщава на мѣстното правителство станалото промѣнение въ въпросното консулско учрѣждение.

Преди да напусне постътъ си, както споменахме и другадѣ, консула съставя протоколъ за състоянието на архивитѣ, библиотеката и мобилировката на консулата, било заедно съ секретаря, който остава слѣдъ него до пристиганието на замѣстника, било съ лицето натоварено врѣменно да жерира ра-

ботитѣ на консулата. Консула взима отъ този протоколъ единъ преписъ подписанъ отъ двѣтѣ страни за свое оправдание, когато се яви нужда.

Щомъ бѫдѫтъ испълнени тѣзи формалности, консула извѣстява висшитѣ мѣстни власти за своето промѣнение и за своето отивание, така сѫщо и на всички други служащи, находящи се подъ неговото вѣдомство въ консулското учрѣждение.

Запретено е на консула, който напуща своя постъ, да задържа за себе си било въ оригиналъ, било въ преписъ нѣкой документъ отъ архивата на консулата, и да публикува слѣдъ това, подъ каквато и да било форма, резултатитѣ отъ свѣденията, които той е събиралъ и испращалъ на своето правителство, за прѣзъ врѣмето на своето функционирание.

КРАЙ.

Печатни погрѣшки.

Стр.	21	рѣдъ	20	намѣсто	суварена	чети	суверена.
„	42	„	16	„	Grende-Bretagne	„	Grande-Bretagne.
„	53	„	26	„	Excellance	„	Excellence.
„	78	„	37	„	Compte d'Avaux	„	Comte d'Avaux.
„	83	„	33	„	отрие	„	открие.
„	90	„	32	„	летатитѣ	„	легатитѣ.
„	107	„	8	„	Censidérations	„	Considérations.
„	177	„	32	„	3кл.(ит.ор.св.Маур.)	„	5 класи.
„	178	„	42	„	1 кл.(рус.ор. св Ив.)	„	5 класи.
„	178	„	42	„	прьстенъ (рус. орд.)	„	„хълка".
„	188	„	19	„	расото	„	расето.
„	201	„	19	„	диплотета	„	дипломата.
„	209	„	3	„	фразитѣ	„	фазитѣ.
„	210	„	25	„	че тѣ се турятъ	„	че тѣ като се турятъ.
„	231	„	5	„	тази ястость	„	тази ясность.

Stanford University Libraries
3 6105 124 427 779

JX
1827
K3

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.